

SCI-CONF.COM.UA

MODERN SCIENCE: INNOVATIONS AND PROSPECTS

**ABSTRACTS OF XIV INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
OCTOBER 16-18, 2022**

**STOCKHOLM
2022**

MODERN SCIENCE: INNOVATIONS AND PROSPECTS

Proceedings of XIV International Scientific and Practical Conference

Stockholm, Sweden

16-18 October 2022

Stockholm, Sweden

2022

UDC 001.1

The 14th International scientific and practical conference “Modern science: innovations and prospects” (October 16-18, 2022) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2022. 475 p.

ISBN 978-91-87224-02-7

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Modern science: innovations and prospects. Proceedings of the 14th International scientific and practical conference. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2022. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/xiv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-science-innovations-and-prospects-16-18-10-2022-stokholm-shvetsiya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: sweden@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2022 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2022 SSPG Publish ®

©2022 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Arkhnos V.* 12
WATERING AS A WAY TO INCREASE CROP YIELDS
2. *Leshchyshyn I. S.* 16
PECULIARITIES OF THE EFFECT OF THE BIOLOGICALLY ACTIVE ADDITIVE ACTIVIO ON THE PRODUCTIVITY OF DUCKS
3. *Pikula O. A.* 21
GENETICALLY MODIFIED ORGANISMS IN THE FOOD INDUSTRY
4. *Радченко М. В., Нестеренко А. В.* 26
ПРОДУКТИВНІСТЬ ГРЕЧКИ ЗАЛЕЖНО ВІД СОРТОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

MEDICAL SCIENCES

5. *Алибеков Ш. О., Салохиддинов З. С.* 28
ЭПИДЕМИОЛОГИЯ НЕ ЛИПИДНЫХ ПОВЕДЕНЧЕСКИХ ФАКТОРОВ РИСКА – ТАБАКОКУРЕНИЯ СРЕДИ ВИЧ-ИНФИЦИРОВАННОЙ ПОПУЛЯЦИИ ГОРОДА АНДИЖАНА
6. *Аскарьянц В. П., Мухаммадова Дилёра Мухаммаджон кизи, Артикбаева Б. М., Малдашева Сарвиноз Усмон кизи* 31
ОСНОВНЫЕ КРИТЕРИИ ФИЗИОЛОГИИ СТЕКЛОВИДНОГО ТЕЛА
7. *Голубка О. В., Мінухін В. В., Большакова Г. М., Кучма І. Ю., Шевченко Ю. В.* 38
ВИКОРИСТАННЯ В ПРАКТИЦІ БАКТЕРІОЛОГА ПРИСКОРЕНИХ МЕТОДІВ ІДЕНТИФІКАЦІЇ РІЗНИХ ВИДІВ *CANDIDA SPP*
8. *Дзевульська І. В., Маліков О. В.* 43
ГОЛЛАНДСЬКИЙ АНАТОМ ФРЕДЕРІК РЮЙШ (FR. RUYSCH)
9. *Драмарецька С. І., Удод О. А.* 47
ЧИСЕЛЬНІСТЬ ЛІКАРІВ-СТОМАТОЛОГІВ ОРТОДОНТИЧНОГО ПРОФІЛЮ У ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
10. *Клітинська О. В., Лайош Н. В., Зорівчак Т. І.* 50
КЛІНІЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МІСЦЕВОГО ЗНЕБОЛЕННЯ ПРИ ЛІКУВАННІ ГОСТРИХ ФОРМ КАРІЄСУ У ПІДЛІТКІВ
11. *Лета О. І.* 54
ВПЛИВ ФАРМАКОТЕРАПІЇ НА РЕГРЕСІЮ КЛІНІЧНОЇ СИМПТОМАТИКИ І ПОКАЗИ ДО ХІРУРГІЧНОГО ЛІКУВАННЯ ХРОНІЧНОГО НАЗОФАРИНГІТУ, АСОЦІЙОВАНОГО З ВЕБ

12. *Локота Є. Ю., Локота Ю. Є., Грицак М. Є., Вовчок Р. В., Руснак Я. М.* 56
КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ЗУБІВ ТА ЗУБНИХ РЯДІВ У ЛЮДЕЙ ІЗ РІЗНИМИ ВИДАМИ ПРИКУСІВ
13. *Мельник В. С., Зомбор К. В., Мельник С. В.* 58
ВИКОРИСТАННЯМ ДЕНТАЛЬНОГО ЕСТЕТИЧНОГО ІНДЕКСУ В ОСІБ МОЛОДОГО ВІКУ З ЗУБОЩЕЛЕПНИМИ АНОМАЛІЯМИ
14. *Назарова М. Б., Адилбекова Д. Б.* 62
МОРФОЛОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ ПЕЧЕНИ ПОТОМСТВА, В УСЛОВИЯХ ХРОНИЧЕСКОГО ТОКСИЧЕСКОГО ГЕПАТИТА У МАТЕРИ
15. *Собченко Д. А., Абуватфа С. І., Завгородня А. В.* 67
ШЛУНКОВО-КИШКОВИЙ ТРАКТ ЯК МІШЕНЬ ЗАПАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПІСЛЯ ЗАРАЖЕННЯ COVID-19
16. *Соломенник Г. О., Винокурова О. М., Федоренко О. В.* 71
АНАЛІЗ ОБІЗНАНОСТІ ЩОДО ВАКЦИНАЦІЇ ПРОТИ СЕЗОННОГО ГРИПУ СЕРЕД МЕШКАНЦІВ МІСТА ХАРКІВ ЗАЛЕЖНО ВІД ВІКУ РЕСПОНДЕНТІВ

PHARMACEUTICAL SCIENCES

17. *Свиридюк К. П.* 74
ОПТИМІЗАЦІЯ ВПЛИВУ ХІМІОТЕРАПЕВТИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ НА ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ

CHEMICAL SCIENCES

18. *Katsadze E. A., Turiashvili M. N., Nikoleishvili N. N.* 77
ECO-FRIENDLY SYNTHESIS OF 3,3' - (PHENYLMETHYLENE) BIS (2-PHENYL-1H-INDOLE)
19. *Мамедова Севиндж Рагим кызы, Рагимли Мензер Ахмед кызы* 81
ИССЛЕДОВАНИЕ СОРБЦИИ КАТИОНОВ ЦВЕТНЫХ МЕТАЛЛОВ АМИНИРОВАННЫМИ ЦЕОЛИТАМИ

TECHNICAL SCIENCES

20. *Dolganov Iu., Agarov D., Kulichenko O., Ruzhynskiy O.* 88
FEATURES OF OPERATION OF THE FUEL PREPARATION SYSTEM ALFA-LAVAL FCM ONE
21. *Shcherbina V. Yu., Shvachko D. G., Donghu Zeng, Bogatyrev V. V.* 91
INCREASE OF ENERGY EFFICIENCY OF THE ROTARY KILN BASED ON THE REFRACTORY LINING WITH THE THERMAL INSULATION
22. *Zhadan B., Ozerov S., Antoshchenkov R., Antoshchenkov V.* 99
EV BATTERY MARKET OVERVIEW

23.	<i>Алфёров С. А.</i> УСТАНОВКА ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ГИДРОДИНАМИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТОПКИ С ВОЗДУХОНАПРАВЛЯЕМОЙ НАСАДКОЙ	104
24.	<i>Бабич А. І., Кернеш В. П., Гараніна О. О.</i> РЕМОНТ ВЗУТТЯ ЯК БІЗНЕС	109
25.	<i>Васильковський О. М., Лещенко С. М., Мороз С. М., Петренко Д. І., Нестеренко О. В.</i> ПОПЕРЕДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУННОГО РЕШЕТА	113
26.	<i>Квартенко О. М.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ГАЛУЗІ ОЧИЩЕННЯ ПРИРОДНИХ ВОД	119
27.	<i>Корніловська Н. В., Вишемирська С. В., Колмиков М. О., Волчанова А. О.</i> САРТСНА. ПРОБЛЕМА У РОЗПІЗНАННІ ЛЮДИНИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	125
28.	<i>Малецька К. Д., Переяславцева О. О., Сильнягіна Н. Б.</i> ВПЛИВ КОНСТРУКТИВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗПИЛЮВАЛЬНИХ СУШАРОК НА СТРУКТУРНО- МЕХАНІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОРОШКУ ЕКСТРАКТУ ШИПШИНИ	129
29.	<i>Хачатурян К. К., Гегия Н. А., Гурули Т. С., Уклеба Э. Н.</i> ОСВЕТЛЕНИЕ ДОМАШНЕГО ВИНА	136
PEDAGOGICAL SCIENCES		
30.	<i>Akhmad I., Chmel V.</i> NEW TRADITIONS IN DISTANCE LEARNING FOR ENGINEERING STUDENTS	142
31.	<i>Алджанова Айгюнь Джавид кызы, Гусейнова Зульфия Салим кызы, Даидамирова Нигяр Магамед кызы</i> ОРГАНИЗАЦИЯ И ПРОВЕДЕНИЕ СЛОВАРНОЙ РАБОТЫ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	145
32.	<i>Бородієнко О. В.</i> СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ ПУБЛІЧНО-ГРОМАДСЬКОГО УПРАВЛІННЯ УНІВЕРСИТЕТАМИ В ЗАРУБІЖНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ	150
33.	<i>Вейландє Л. В.-В., Мельник А. А.</i> ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА	158
34.	<i>Даскал Н. Г., Добровольська Л. С.</i> ЗАСТОСУВАННЯ ГІБРИДНОГО НАВЧАННЯ ЯК ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	165

35. *Єфименко Л. М., Сосницька К. В., Поцелуйко О. Є.* 169
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИЙОМІВ І МЕТОДІВ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
36. *Льєнко А. С.* 174
ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЇ МНОЖИННОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ НАВЧАННІ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
37. *Кузьменко І. І., Назаренко О. Ю., Дрокина Т. А.* 179
РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ
38. *Куцин Е. К.* 184
ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАНЯТТЯ З ПОСТАНОВКИ ГОЛОСУ
39. *Мельнікова Т. В.* 187
ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ НА УРОКАХ ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ
40. *Начинова О. В., Проніна С. А.* 190
ВПЛИВ ДИТЯЧОГО БІЛІНГВІЗМУ НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЯ
41. *Олійник В. В.* 197
НАЦІОНАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ХХ СТ.: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ
42. *Павлик О. А., Шляпець О. М.* 202
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕДІАТЕКСТІВ СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ТВОРЧЕ МИСЛЕННЯ»
43. *Проскурня О. І., Мартинюк М. М., Малишева О. Г.* 207
ВИВЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ТЕОРІЇ ЙМОВІРНОСТЕЙ ТА СТАТИСТИКИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ МАТЕМАТИКИ
44. *Степанюк А. В., Бирич С. П.* 211
СУЧАСНІ ПРАКТИКИ НАВЧАННЯ ПРЕДМЕТІВ ПРИРОДНИЧОЇ ГАЛУЗІ
45. *Ульянова В. С., Савченко В. Е.* 215
ВИКОРИСТАННЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА НА ФІЗКУЛЬТУРНОМУ ЗАНЯТТІ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
- PSYCHOLOGICAL SCIENCES**
46. *Абсалямова Л. М., Сопітько І. О.* 219
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

47. *Афанасенко В. І., Бондаренко В. О., Стефансдоттір О. С., Слісаренко А. П., Шевченко О. М.* 225
 ПСИХОЛОГІЧНА СПРОМОЖНІСТЬ РЕФЛЕКСИВНИХ ПРАКТИК У ПОДОЛАННІ КРИЗОВИХ СТАНІВ ОСОБИСТОСТІ
48. *Зарубіна Є. В., Колобкова К. А., Макаренко Н. М.* 232
 КРИЗА 3-Х РОКІВ І ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ
49. *Самойленко О. В.* 237
 ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ КОЛЕДЖУ
50. *Шахіна І. Ю., Олійник Л. І.* 242
 ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

ART

51. *Бігус О. О.* 248
 ТЕХНОЛОГІЧНІ КОМПОНЕНТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СУЧАСНОЇ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
52. *Калашник М. П., Гарець А. О.* 252
 ОСОБЛИВОСТІ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ МУЗИЧНИХ РУХІВ ПІАНІСТА НА ТЛІ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ВІДКРИТТІВ
53. *Пшенічкіна Г. М., Солоніцин С. О.* 257
 РИСИ ТВОРЧОГО МЕТОДУ РОЛАНДА ДІЄНСА (НА ПРИКЛАДІ П'ЄСИ ДЛЯ ГІТАРИ «VALSE EN SKAÏ»)
54. *Стрітьєвич Т. М., Чепурний К. С.* 262
 ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ПОРТРЕТНОГО ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ
55. *Тутубаліна К. В., Пшенічкіна Г. М.* 266
 РИСИ АВТОРСЬКОЇ СТИЛІСТИКИ В ПІЗНІХ КАМЕРНИХ ТВОРАХ ЙОГАННЕСА БРАМСА ДЛЯ КЛАРНЕТА

HISTORICAL SCIENCES

56. *Пих С. О.* 272
 ПЕРШІ ЗГАДКИ ПРО РУСЬ ТА РУСІВ У ТВОРАХ АРАБСЬКИХ АВТОРІВ VII–X СТОЛІТТЯ
57. *Сотнікова К. Д.* 277
 ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІЇ ЧИКАСО У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО СПІВІСНУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ДВОСТОРОННІХ УГОД 1778-1883 РР.)

CULTUROLOGY

58. *Gorenko L. I.* 284
THE RELEVANCE OF MANAGEMENT PROVISION IN THE
SPHERE OF PERFORMING ARTS: A HERMENEUTIC METHOD-
APPROACH
59. *Shvets I., Konoska N., Ivanenko M.* 295
CONTENT MAKING IN THE CONTEXT OF ONLINE MUSIC
EDUCATION
60. *Полякова І. О., Сахарієва І. С., Рось З. П.* 301
ФОРМУВАННЯ ЗАСАД УКРАЇНСЬКОЇ ЕСТРАДНО-
ДЖАЗОВОЇ МУЗИКИ В ГАЛИЧИНІ
61. *Янчук О. М.* 309
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ ЯК
СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ЦЕНТРУ (НА ПРИКЛАДІ
КІРОВОГРАДЩИНИ)

LITERATURE

62. *Атаманчук К. М.* 316
МОТИВ ДУХОВНОГО ВИЗВОЛЕННЯ НАРОДУ І
ОСОБИСТОСТІ У ДРАМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «БОЯРИНЯ»

POLITICAL SCIENCES

63. *Shanaieva-Tsymbal L. O.* 320
TRANSFORMATION OF STATE-ADMINISTRATIVE
DECISIONS IN THE MODEL OF PUBLIC ADMINISTRATION
THROUGH THE FACTORS OF INFLUENCE
64. *Лазарєв Г. Ю.* 327
СТАН РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

PHILOLOGICAL SCIENCES

65. *Гольцова М. Г., Савченко В. Я.* 331
ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ
КОСМЕТОЛОГІЇ ТА ЕСТЕТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ
66. *Любімова О. В.* 336
КОЛОМІЙКОВИЙ ЧОТИРНАДЦЯТИСКЛАДОВИЙ ВІРШ У
ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ СХІДНОУКРАЇНСЬКИХ АВТОРІВ
80-Х РОКІВ ХІХ СТОРІЧЧЯ
67. *Шлеїна Л. І.* 342
РИТОРИЧНА КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО
ФАХІВЦЯ

PHILOSOPHICAL SCIENCES

68. *Воропаєва Т. С., Авер'янова Н. М.* 349
ІНТЕГРАТИВНЕ ОСМИСЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ «РОЗУМНОЇ
СИЛИ» В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

ECONOMIC SCIENCES

69. *Berkova O. P., Zavada Yu. A.* 356
BRANDING OF A TOURIST ENTERPRISE
70. *Lozova A., Honcharenko I.* 360
GLOBAL EXPERIENCE OF PERSONNEL MANAGEMENT CONCEPTS AND THEIR USE IN BUSINESS ACTIVITIES
71. *Panskykh R., Viter O., Yakibiuk Yu.* 364
INTERDEPENDENCE OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND LEVEL OF IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS
72. *Pavlova I.* 368
THEORETICAL BASIS OF THE ECONOMIC ESSENCE OF «FOOD SECURITY»
73. *Барабаш Н. С., Міщенко А. О.* 372
ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ У СИСТЕМНОМУ АНАЛІЗІ
74. *Громова О. Є., Крупський А. С., Хитра О. В.* 375
ВПЛИВ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ НА КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА
75. *Завідна Л. Д., Поторнай І. В.* 380
УПРАВЛІННЯ КАНАЛАМИ ЗБУТУ В ЛОГІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА
76. *Идрисли Парвин Гусейн оглы* 387
КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕХАНИЗМА КРЕДИТОВАНИЯ
77. *Козьмук Н. І., Гутник О. В.* 395
ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ, МЕТОДИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ФОРМУВАННЯ
78. *Мироненко М. А., Лисенко Т. І., Усіченко І. В., Алексєєнко І. А.* 399
РОЗВИТОК НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ УСТАНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ФОРМИ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ ЗА ПІДСУМКАМИ ДРУГОГО КВАРТАЛУ 2022 РОКУ
79. *Пістунов І. М., Григорян В. Є.* 405
МЕТОДИКА ЗНАЙДЕННЯ ОПТИМАЛЬНОГО ЗАПАСУ ЗАПАСНИХ ЧАСТИН ЧЕРЕЗ ТЕОРІЮ НАДІЙНОСТІ
80. *Профатілова А. В.* 413
КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ОБЛІКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЩОДО ОПЕРАЦІЙ З ГРОШОВИМИ КОШТАМИ
81. *Сейсебаєва Н. Г., Хмельковська А. В.* 420
СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОЇ БІРЖІ
82. *Торяник Ж. І., Шуста А. О.* 424
«БІРЮЗОВІ» ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМИ КОМПАНІЯМИ
83. *Урікова О. М., Кузик Н. В.* 428
БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

84. *Шендерівська Л. П., Батур А. О.* 435
АКТУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАЛОГО БІЗНЕСУ

LEGAL SCIENCES

85. *Mawlood Sartep* 441
FOREIGN TERRORIST FIGHTERS AND ASYLUM SEEKERS
86. *Буглак О. Г.* 445
ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИВАТНОГО НОТАРІУСА
87. *Комісарчук Ю. А., Черевко В. В.* 451
OSINT ЯК ОДИН З ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ ЗБИРАННЯ
ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РОСІЙСЬКОЇ
ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ
88. *Лисько Т. Д., Левченко А. С.* 455
СТАН СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ
89. *Литвин Е. П., Комісарчук Ю. А.* 458
ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ
ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
90. *Марочкін О. І.* 463
СТРУКТУРА СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
91. *Таран А. В.* 467
ЦИВІЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ НЕОБГРУНТОВАНИХ АКТИВІВ,
ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ
92. *Шаль В. В.* 471
ОСОБЛИВОСТІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ПРОКУРОРІВ В
ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД МІСЦЯ ПРОКУРАТУРИ В СИСТЕМІ
ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

AGRICULTURAL SCIENCES

WATERING AS A WAY TO INCREASE CROP YIELDS

Arkhnos Vladyslav

student

National University

of Life and Environmental Sciences in Ukraine

Kyiv, Ukraine

Introduction. In agricultural technologies, a wide variety of liquids are used. The largest share among them is occupied by water. Water is used in irrigation and as a solvent for pesticides and mineral fertilizers. Fresh water is an essential natural resource. Water consumption is increasing every year, and its reserves are limited. For this reason, economical use of water is a priority for industry and agriculture.

In agriculture, in connection with the planned development of the agro-industrial complex, an increase in water consumption is predicted. More than 70% of the country's agricultural land is located in conditions of insufficient moisture. Almost 40% of agricultural land receives 400 mm of precipitation per year. Two-thirds of wheat grain, our country's main agricultural crop, is produced in the arid regions of the southern part of the country. Analysis of weather conditions shows that an average of 13 years per century is extremely dry.

Aim. The most common way to irrigate crops is by sprinkling. Improving the efficiency and quality of sprinkling by increasing the uniformity of water distribution is a major scientific problem.

Mathematical modeling allows, through mathematical symbols and dependencies, to make a description of the functioning of a technical object in the external environment, to determine the output parameters and characteristics, to obtain an assessment of efficiency and quality indicators, to search for the optimal structure and parameters of the object. The use of mathematical modeling in the

design in most cases allows you to abandon physical modeling, significantly reduce the volume of tests and development work, ensure the creation of technical objects with high efficiency and quality. One of the main components of the design system in this case is the mathematical model. The technique of compiling and researching mathematical models of fluid distribution can be used to model and optimize the distribution processes of liquid pesticides and fertilizers.

Materials and methods. Irrigation regulates the water and thermal regimes of the soil, introduces fertilizer solutions, removes excess salts from the soil, and destroys plant pests and rodents by flooding the areas. Yields on irrigated lands are 3-5 times higher than on non-irrigated lands. Water is fed into the soil by sprinkling, surface, subsoil and drip irrigation.

Sprinkling. Water is crushed into drops and distributed over the irrigated area in the form of rain. The size of the droplets should not exceed 1...2 mm. The intensity of rain should be not more than 0.1...0.2 mm/min for heavy soils, 0.2...0.3 mm/min for medium loam, 0.5...0.8 mm/min for light soils. Under such conditions, raindrops do not damage plants, compact the soil less and do not destroy soil lumps, water has time to absorb into the soil, puddles do not form on the soil surface. It is important to evenly distribute water over the irrigated field and ensure a given irrigation rate. Simultaneously with watering, fertilizers are applied.

Surface watering. Water is supplied through furrows, strips or flooding of the entire irrigated area.

Subirrigation. Water is fed into the soil through pipelines with holes or through wormholes located at a depth of 40-50 cm. This method is not recommended for use on sandy and sandy loam soils.

Trickle irrigation. Water is supplied through pipes directly to the plants and released in drops continuously or with short breaks. This method of irrigation gives significant water savings. Drip irrigation is common when watering crops of protected ground, in gardens, vineyards and berries.

Micro-irrigation. Irrigation by pulsed sprinkling is carried out by intermittent splashing of small portions of water with the help of special sprinkler devices of

various designs. The release of water by the pulse apparatus alternates with pauses in its accumulation in the hydraulic accumulator with a pause duration of 5-10 times longer than the duration of the release of water.

In the designs of synchronous pulsed sprinkling devices, the duration of water accumulation is 50-200 times higher than the splash time. Significant interruptions in the supply of small portions of water can reduce the average intensity of rain to 0.01... 0.002 mm/min. This means that pulsed sprinkling can be used on any water permeability soils and at high slopes with practically no formation of runoff.

A promising method of optimizing the water-thermal regime of plants at high positive temperatures is aerosol irrigation (humidification) or finely dispersed sprinkling. Aerosol irrigation or finely dispersed sprinkling is a sprinkling of finely sprayed water in order to improve the microclimate in the surface layer of air, regulate the temperature regime and improve the water nutrition of plants. Finely dispersed sprinkling is accompanied by an increase in the relative humidity of the air, reduces the consumption of moisture for evaporation and transpiration, protects plants from the adverse effects of high temperatures in hot weather. Optimization of plant growth and development conditions by means of fine-dispersed sprinkling helps to activate the process of photosynthesis and increase plant yields.

Results and discussion. One of the main requirements for vegetation irrigation of crops is the most uniform moisture of the entire moistened area. This creates favorable conditions for timely and high-quality inter-row treatments, promotes uniform growth, plant development and crop maturation, increases the effectiveness of agrotechnical measures. One of the disadvantages of sprinkler irrigation is the deterioration of the uniformity of water distribution due to the blowing of it by the wind outside the irrigated area. These water losses depend on many factors: wind speed, type of sprinkler apparatus, and others. The deterioration of the uniformity of the distribution of precipitation leads, in turn, to a decrease in yield, since the yield on the irrigation area is the sum of the components of the yields obtained in the elementary areas, approximately equal to the feeding area of one plant. All other things being equal in the cultivation of the crop, the uniformity of the distribution of

irrigation water is the determining factor in the creation of the crop, the size of which varies depending on the moisture supply of these elementary areas. Studies show that, depending on the wind speed, it is advisable to change the angle of inclination of the trunk from 12° to 32°. Against the wind, the angle should be less than optimal, and in the wind - more than optimal.

Also, some studies claim that the angle of inclination of the trunk to the horizon, depending on the wind speed, should decrease from the optimal and does not depend on the direction of the wind. During the watering of sprinkler machines with medium-jet sprinklers at a wind speed of more than 3 m / s, the irrigated area decreases by 30-60%, the intensity of rain in this regard increases by 1.5-2 times, the unevenness of irrigation increases sharply. Therefore, it is recommended to work at a wind speed of not more than 2...2.5 m / s. Due to the influence of wind, the productivity of frontal sprinkler machines is reduced by 15...20%. One of the solutions to improve the quality of watering is watering by sector and changing the angle of inclination of the trunk during one turn, depending on the direction of the wind, which will significantly increase the uniformity of watering, which will eventually lead to a uniform yield.

Conclusions. Watering is the most effective way to increase yields, one of the main factors in the intensification of agricultural production. Irrigation equipment occupies an important place in the system of machines for land reclamation.

Together with irrigation water, dry mineral fertilizers and livestock effluents can be applied during irrigation by sprinkler and irrigation machines. Irrigation equipment can also be used to apply liquid mineral fertilizers, trace elements, pesticides and chemical reclamation agents. Increasing the uniformity of irrigation helps to increase crop yields and reduce the cost of harvest by reducing unproductive water consumption.

The scientific basis for increasing the uniformity of irrigation can serve as methods of mathematical modeling using modern computer mathematics systems.

PECULIARITIES OF THE EFFECT OF THE BIOLOGICALLY ACTIVE ADDITIVE ACTIVIO ON THE PRODUCTIVITY OF DUCKS

Leshchyshyn I. S.

graduate student

Stepan Gzhytskyi National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies
Lviv, Ukraine

Introduction. Nowadays, the poultry meat market is mainly represented by the meat of broiler chickens, but with the aim of expanding the range of poultry products, it is necessary to promote the cultivation of waterfowl. In the conditions of intensive production, raising ducks is an important source of meat, as they are not picky about the conditions of keeping and feeding and are characterized by a high growth rate.

Due to its nutritional properties, in particular its structure and chemical composition, duck meat is an important and indispensable human food product. The structure of duck meat is much softer and the percentage of hard-to-digest substances in it is quite small. Duck meat is easily digested by the human body.

Duck breeding is one of the fastest growing industries in agriculture. In condition of intensive breeding of ducks, they reach a weight of up to 3.5 kg in 49 days. White Peking ducks and the cross obtained with the participation of this breed of cherry-welly became the most popular in Ukraine. Poultry grows quickly, fattens and gains weight.

In order to obtain safe products, technologists and scientists are working on solving the problem of increasing biologically active feed additives of natural origin in the rations for birds. The activio is in the list. Activio is a selected combination of natural standardized active substances isolated from aromatic herbs and spices, concentrated in one microencapsulated particle. It contains:

1. Cinnamon essential oil, which is a taste stimulant and antioxidant, enhances the perception of the smell and taste of feed, reduces the effects of stress and

diseases.

2. Rosemary essential oil, which is an antioxidant and anti-inflammatory agent, reduces oxidative and inflammatory reactions, regulates body temperature, reduces pain during inflammatory processes.

3. Chili pepper extract, which improves digestion by increasing the activity of digestive enzymes and the secretion of gastric juice, increasing feed conversion and its taste.

4. Oregano essential oil, which shows bactericidal and antioxidant properties, suppressing the growth and development of pathogenic fungi and bacteria.

The goal of the work. To study and compare indicators of live weight and changes in absolute and relative gains during a certain breeding period of ducks of the Peking breed and the Cherry Valley cross, when feeding BAD "Activio".

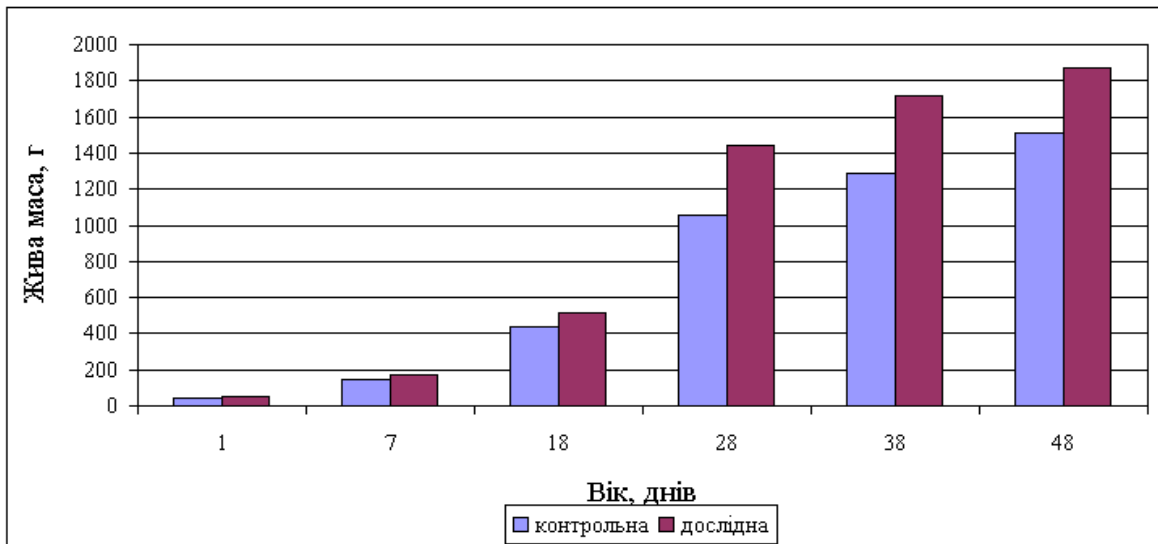
Materials and methods. Experimental research was carried out in the conditions of the SE "Myklashivske" DG of the Institute of Agriculture of the Carpathian Region of the National Academy of Sciences of Ukraine. Ducklings for the experiment were selected according to the principle of analogue groups at the age of one day. The first group were ducklings of the Peking breed, and the second group were ducklings of the Cherry Valley cross. Live weight of poultry was determined by individual weighing on a scale with an accuracy of 1 gram at the end of each week. During the breeding process, the control over the preservation of ducklings was carried out. Based on the investigated indicators, the absolute, average daily and relative growth of poultry was calculated according to methods and generally accepted formulas.

Poultry feeding was carried out taking into account the complex of nutrients and biologically active substances based on the calculation of their content in 100 g of compound feed, which provided the body's needs for the course of physiological functions, the formation of products of good quality and the required quantity. Additionally, 100 grams per 1 ton of compound feed of the additve "Activio" was added. The composition of the complete combined feed, which was fed to the ducks during the growing period, is shown in Table 1.

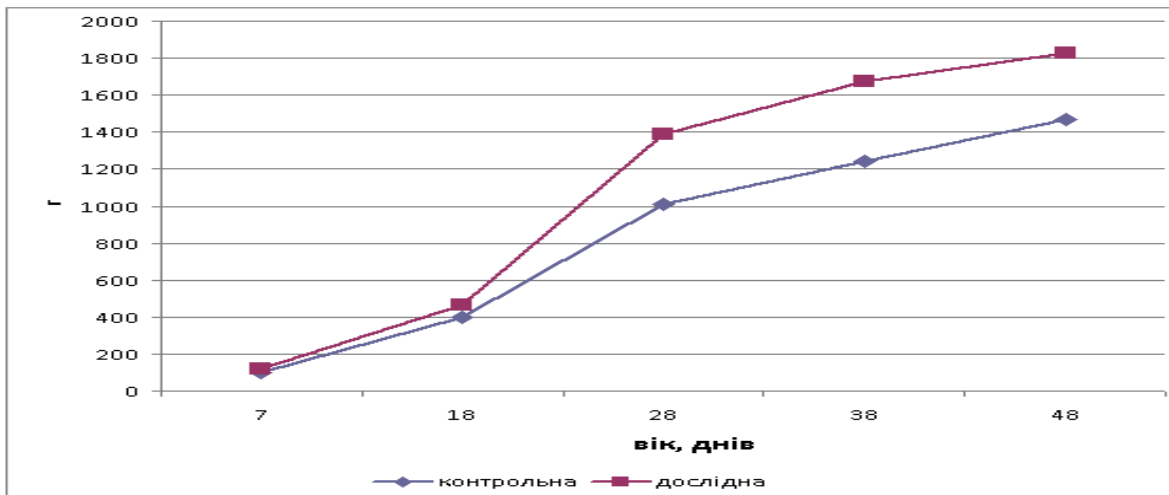
Table 1**The composition of complete feed for ducklings**

Ingredients	№ 31-2	№ 22-2
	Age in days	
	1-20	21-55
	Content in %	
1	2	3
Torn corn	15	40,8
Wheatgrass	44	29
Ground barley without films	17,44	9,49
Sunflower meal	7	5
Fodder yeast	3	3
Fishmeal	7	5
Meat and bone meal	-	2
Wheat bran	4	3
Chalk, limestone	1,4	1,5
Kitchen salt	0,16	0,21
Activio	1	1
Together	100	100
In 100 grams of compound feed contains, gr:		
Metabolic energy, kcal	286,0	296,31
Crude protein	18,09	16,47
Energy-protein ratio	158	180
Crude fat	2,2	2,9
Crude fiber	4,6	3,8
Calcium	1,17	1,16
Phosphorus	0,84	0,76
Sodium	0,39	0,35
Lysine (without additives), mg	888,7	776,8
Methionine + cystine (without additives), mg	658,0	567,9

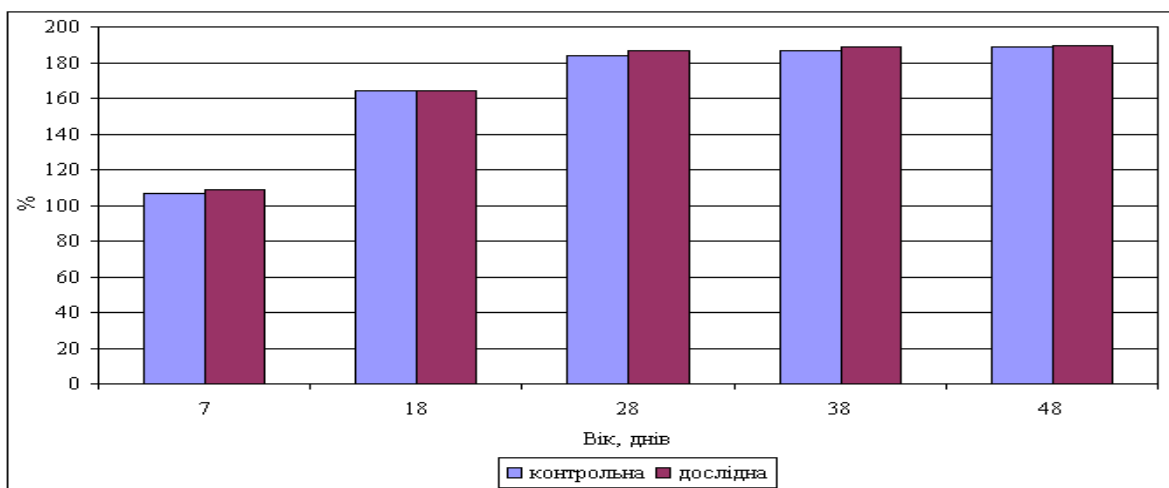
Results and discussion. The significant difference in the live weight of ducklings is observed at 28 days of age between the groups. The difference in live weight on 28, 38 and 48 days of cultivation is quite clearly observed. In the first group, this indicator on the 28th day is lower compared to the second group by 386.6 grams or 36.72%. And on the 48th day of breeding, the live weight of the ducklings of the second group is greater than the weight of the first group by an average of 365.6 grams or 24.22% (Fig. 1).

Fig. 1. Dynamics of live weight of ducklings

Fig. 2 Dynamics of absolute increases in live weight of ducklings

Fig.3 Relative increase in live weight of ducklings

In all growing periods, the ducklings of the second group were better than the counterparts of the first group in terms of absolute and relative growth. The largest

difference of absolute gains in live weight of ducklings between the second and first groups was observed on the 28th day of breeding and amounted to 37.68% (Fig. 2). In the age periods of rearing, no probable difference in relative gain was established, but on average the young of the second group had 7.74% higher values than the bird of the first group (Fig. 3).

Conclusions. All things considered, the use of the biologically active feed additive Activio in the diet of ducklings contributed to an increase in live weight and improvement of some indicators of absolute and relative growth.

The above research results reveal the mechanism of action of the essential oils included in Activio. Along with this, a high productive effect is associated with better feed consumption and the use of nutrients and biologically active substances.

GENETICALLY MODIFIED ORGANISMS IN THE FOOD INDUSTRY

Pikula Oksana Anatoliivna

Candidate of Agricultural Sciences,
Associate Professor of the Department
of Veterinary Hygiene, Sanitation and Expertise
Vinnitsia National Agrarian University

Genetically modified plants were first commercialized in 1996, and since then the area of their cultivation has been growing every year. In 2006, genetically modified plants were grown in 22 countries on an area of more than 100 million hectares.

Thus, genetically modified products in various forms have been consumed in the last 10-12 years by hundreds of millions of people in different, including the most developed, countries. In the last few years, the area of GMO plants cultivation has been gradually increasing in the EU countries, which are often cited as an example of resistance to the spread of GMOs. In fact, in the EU in the period from 1999 to 2004 there was a temporary ban on the cultivation of GM plants, but there was no ban on the use of products derived from transgenic plants as human food and animal feed.

As of today, about 140 species of different plants have been transformed. At the same time, only a relatively small number of them have been commercialized (permitted for cultivation in open systems for industrial purposes, for use as food or animal feed). In reality, only genetically modified lines of soybeans, corn, rapeseed, cotton, alfalfa, papaya and pumpkin have been present on the commercial market in recent years. The main introduced trait inherent in most commercialized GMO plants is herbicide resistance and pest resistance.

Now it is known for sure that the use of GMO products can lead to allergic reactions. For example, in the USA, where GM products are freely consumed, about 70% of the population suffer from allergies. In Sweden, where such products are banned, only 7%. It is hardly a coincidence.

The consequence of eating foods with transgenes is a violation of the structure

of the gastric mucosa, the emergence of antibiotic-resistant intestinal microflora. The consequence may be the inability to treat many infectious diseases.

Another consequence may be a decrease in the immunity of the whole body (70% of human immunity is in the intestines), as well as metabolic disorders.

GMO products can cause cancer. Transgenes have the ability to be embedded in the genetic apparatus of intestinal microorganisms, and this is a mutation. As you know, it is cell mutations that lead to the development of cancer cells. Since the possibility of certain changes in plant metabolism can theoretically be foreseen, the need for a thorough assessment of these products for biosafety is recognized worldwide.

There are three directions for conducting a comprehensive sanitary and epidemiological examination of food products derived from GMOs: assessment of medical and genetic, medical and biological and assessment of technological parameters. Medical genetic evaluation (based on polymerase chain reaction - PCR) includes the analysis of gene sequence, marker genes, promoters, terminators, stability and expression level of introduced genes. Medical and biological evaluation consists of several blocks of studies: compositional equivalence, chronic toxicity, special studies (allergenic properties, effect on immune status, reproductive function, mutagenicity, carcinogenicity, neuro- and genotoxicity). Technological evaluation determines organoleptic and physicochemical properties, as well as the impact of genetic modification on the technological parameters of products.

Bacteria were the first organisms to be genetically modified in the laboratory. Today they are used to produce a large number of human proteins that can be used in medicine. For example, genetically modified bacteria are used to produce insulin. Bacteria are also used to produce blood clotting factors for the treatment of hemophilia. The main purpose of GM plants is to create new varieties with specific traits that are not inherent in plants of this species. Examples of such traits may be resistance to various kinds of herbicides, pests, resistance to adverse environmental conditions or the acquisition of new qualities of nutritional value.

To date, 5 methods are used to create transgenic animals:

- 1) introduction of DNA into the egg;
- 2) introduction of DNA into stem cells;
- 3) introduction of DNA using virus-based vectors;
- 4) transfection;
- 5) introduction of DNA using liposomes.

Genetically modified food is food derived from genetically modified organisms. Genetically modified organisms acquire certain qualities through the transfer of individual genes into the genome of theoretically any organism (in the case of transgenesis) or from the genome of related species (cisgenesis).

Nowadays it is widely accepted to divide GM products into three categories. The first one is products that are compositionally absolutely similar to traditional ones (in terms of molecular and phenotypic characteristics, levels of key nutrients, anti-nutritional, toxic substances and allergens characteristic of this type of product or determined by the properties of transferable genes). They, like the analogue, are safe and, accordingly, like the analogue, do not require any additional research. Most GM plants currently grown for commercial purposes belong to the first group. The second is GM products that have certain differences associated with the introduction of a new gene, the synthesis of a new protein. In this case, research focuses on this protein, on the characteristics of its properties. Third - in the future there may be products with deliberately changed compositional chemical composition (vitamin, protein), then, of course, other studies will be needed.

Proponents of GMOs believe that GM inserts are completely broken down in the human gastrointestinal tract. They argue that the presence of recombinant DNA in food and feed in itself does not pose a danger to human and animal health, compared to traditional products, because any DNA consists of nucleotide bases, and genetic modification leaves their chemical structure unchanged and does not increase the total content of genetic material. Every day a person consumes DNA and RNA with food in the amount from 0.1 to 1.0 g depending on the type of food consumed and the degree of their technological processing.

In this regard, the law "On the State System of Biosafety in the Creation, Testing, Transportation and Use of Genetically Modified Organisms" was adopted, which obliges manufacturers to label food products for the presence or absence of GMOs. Advantages of GM food. Transgenic plants (TP) contribute to productivity growth due to their resistance to herbicides, pests, diseases. This allows you to save the part of the crop that was previously lost due to biotic stress factors and ineffective protection. TP can be given useful properties. For example, British scientists have developed a new variety of rice - "golden rice" - genetically improved with betacarotene, which is converted into vitamin A in the human body.

Improved corn, soybeans and rapeseed produce vegetable oil with a reduced amount of saturated fat. Transgenic varieties of potatoes and corn have more starch and less water. When frying such potatoes, little oil is needed and it is easier to digest by the stomach. Modified tomatoes, pumpkins and potatoes retain vitamins C, E and betacarotene better. TP can be used for pharmacological purposes as biofactories for the production of interleukin proteins, stimulating the protective properties of humans (in particular carrots, bananas, etc.).

Summarizing the above, it can be concluded that the use of TP:

- increases the productivity of agricultural crops;
- allows to increase agricultural production without expanding arable land;
- reduces environmental damage from the use of pesticides;
- allows to obtain economic benefits by reducing labor costs and saving energy resources.

Disadvantages of using GM food. Scientists and experts associate the potential danger of transgenic organisms with the following possible negative consequences;

Displacement of natural organisms from their ecological niches with subsequent disruption of ecological balance. These risks are associated primarily with the emergence of superweeds, the formation of new, resistant to poisons, insect populations, genetic contamination and irreversible loss of traditional varieties of the most important crops, as well as with the growth of chemical pollution of the environment by pesticides. Reduction of biodiversity. GMOs pose a risk to

biodiversity (including genetic biodiversity) because they interact in nature with all living things around them. Scientists have identified several problem areas - the emergence of new pests, super weeds, genetic contamination, cross-pollination of GM crops and conventional crops, the emergence of new viruses, as well as other private "weaknesses" depending on the type of GMO. Uncontrolled transfer of foreign genes from transgenic organisms to natural ones, which is likely to lead to the activation of previously known or the formation of new pathogens. Transgenic constructs have the ability to move into other plants, related or of the same type. Genetically modified material is transferred in pollen by, say, wind to neighboring fields.

Conventionally, the risks associated with the use of GM food can be divided by the object of action:

- environmental
- medical; and
- socio-economic.

Medical risks deserve a detailed consideration, since the impact of such products on health is in the first place for consumers.

Transgenes can cause:

- increased allergenicity;
- possible toxicity.

Genetically modified manipulations endow plants or animals with uncharacteristic properties. At the same time, a problem arises: it is almost impossible to stop or predict the process of functioning of the combined gene, so there is no certainty that genetically modified plants that we eat will not produce new toxins;

- resistance to antibiotics.

It will take 40-50 years to prove all the consequences of consuming GMO products. Therefore, in order not to get problems and diseases, it will not be superfluous to be careful when choosing food.

ПРОДУКТИВНІСТЬ ГРЕЧКИ ЗАЛЕЖНО ВІД СОРТОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

Радченко Микола Володимирович

канд. с.-г. наук, доцент
доцент кафедри агротехнологій та ґрунтознавства

Нестеренко Анатолій Валентинович

студент
Сумський національний аграрний університет
м. Суми, Україна

Вступ. Україна традиційно за вживанням гречаної крупи входить до першої п'ятірки у світі, але забезпечує значну частину потреби в такій продукції за рахунок експорту із сусідніх держав, при цьому вона часто буває сумнівної якості. Проблема збільшення виробництва зерна гречки, як надзвичайно цінної круп'яної культури, залишається в Україні головною. Нестійкі врожаї цієї культури пояснюються тим, що з одного боку, вона різко реагує на зміну погодних умов, з іншого – недостатня увага приділяється технології її вирощування. Вирішити проблему недостатнього виробництва зерна гречки можливо лише через посилення на державному рівні підтримки вітчизняного товаровиробника і створення та впровадження у виробництво сортів, які здатні в умовах зміни кліматичних факторів реалізовувати високий потенціал продуктивності у високі врожаї у виробничих умовах. Відомо, що сорт є надійним і економічно вигідним фактором підвищення врожайності будь-якої культури і за будь-якої технології вирощування. Сучасні сорти та гібриди повинні максимально відповідати інтенсивним та індустріальним технологіям вирощування. Адже створені у світі селекціонерами сорти і гібриди зернових культур мають потенціал продуктивності.

Мета роботи полягає у вивченні процесів росту й розвитку рослин гречки, формування врожайності зерна під впливом добору сорту.

Матеріали та методи. Досліди з вивчення впливу сортових особливостей на формування врожайності зерна гречки проводились протягом 2021-2022 рр.

в умовах навчально-наукового виробничого комплексу Сумського національного аграрного університету. Ґрунт дослідних ділянок – чорнозем потужний важкосуглинковий середньогумусний на лесовидному суглинку. Кількість гумусу в орному шарі становить до 4,1 %, бонітет ґрунту 79 балів. Реакція ґрунтового розчину близька до нейтральної. Ї Об'єктом дослідження виступали три районованих для Лісостепової зони України сортів гречки: Селяночка, Ярославна Слобожанка. Сівбу проводили суцільним рядковим способом з міжряддям 15 см в оптимальні для зони строки. Мінеральні добрива вносили в дозі ($N_{30}P_{30}K_{30}$). Одночасно з сівбою вносили нітроамофоску $N_{16}P_{16}K_{16}$. Норма висіву гречки становила 4,0 млн. шт./га. Загальна площа ділянки становила 42 м², облікова – 25 м², повторність досліду триразова.

Результати та обговорення. Результатами наших досліджень встановлено, що на структуру врожаю суттєво впливали сортові особливості. Структура врожаю зерна складається із густоти рослин на період збирання, кількості зерен і їх маси на одній рослині. В результаті проведених польових досліджень нами було визначено, що найменша густота стояння 272 шт./м² була при сівбі сорту Ярославна, в той же час в сортів Селяночка та Слобожанка густота була більшою на 13,8 та 5,8 %, відповідно. При оцінці зерна гречки за фізичними показниками якості було встановлено, що маса 1000 зерен була найбільша на варіантах з сортом Селяночка – 27 г, а найменша у сорту Ярославна – 24 г. За результатами проведених досліджень було встановлено, що урожайність коливалась у межах 17,2 – 21,5 ц/га в залежності від сортових особливостей. За продуктивністю між досліджуваними сортами було відмічено суттєву різницю. У сорту Селяночка спостерігалось збільшення врожайності в порівнянні з сортами Слобожанка та Ярославна на 1,5, 4,3 ц/га, відповідно.

Висновки. Сівба сорту Селяночка призводила до максимальної густоти стояння 310 шт./м² та маси 1000 зерен 27 г. В умовах навчально-наукового виробничого комплексу Сумського НАУ найвищу урожайність гречки було отримано при вирощуванні сорту Селяночка – 21,5 ц/га.

MEDICAL SCIENCES

ЭПИДЕМИОЛОГИЯ НЕ ЛИПИДНЫХ ПОВЕДЕНЧЕСКИХ ФАКТОРОВ РИСКА – ТАБАКОКУРЕНИЯ СРЕДИ ВИЧ-ИНФИЦИРОВАННОЙ ПОПУЛЯЦИИ ГОРОДА АНДИЖАНА

Алибеков Шерзодбек Озодбекович
ассистент кафедры

Салохиддинов Зухриддин Салахиддинович
профессор заведующий кафедры
1-ВОП в клинике при АГМИ

Введение. В перспективных эпидемиологических исследованиях за репрезентативными группами населения были выявлены факторы, влияющие на развитие, прогрессирование и преждевременный терапевтический континуум от ХНХ, получившие название факторов риска. Большинство ФР – это факторы образа жизни, поддаются коррекции (поведенческие или модифицируемые) и представляют наибольший интерес в эпидемиологических исследованиях для профилактики терапевтического континуума. Но есть и другие ФР, такие как возраст, пол и генетические особенности, которые не поддаются коррекции (не модифицируемые). Их достаточно учитывать лишь при оценке и прогноза индивидуального, группового и популяционного рисков развития заболеваний и континуума.

Цель работы. Изучить и оценить эпидемиологические особенности формирования не липидных факторов риска терапевтического континуума среди ВИЧ-инфицированной популяции города Андижана.

Материалы и методы. Обследована репрезентативная выборка из ВИЧ-инфицированного населения г. Андижана в возрасте от 20 до 69 лет в количестве 507 человек. Исследование было проведено совместно с Андижанским областным центром по профилактике и борьбе СПИДом среди

263 женщин и 244 мужчин. Исследование было осуществлено в рамках Республиканской научной программы «ВИЧ-инфекция / СПИД и внутренние болезни. Эпидемиология, факторы риска, особенности клинических проявлений и профилактики основных хронических неинфекционных заболеваний на фоне **ВИЧ-инфекции**» под непосредственным участием и консультацией Республиканского центра по борьбе СПИДом.

Предметом исследования явилось изучение и оценка эпидемиологии факторов риска ХНЗ и их связь с некоторыми асоциальными характеристиками ВИЧ-инфицированного населения.

Результаты и обсуждение. В таблице 3 представлены полученные нами данные относительно возраста начала регулярного табакокурения в исследуемой когорте курильщиков.

Как видно из табл.3, 12,9% лиц начали регулярно курить в возрасте до 25 лет. 54,8% обследованные начали регулярно курить в возрасте до 30 лет ($P < 0,001$), 24,5% - в возрасте до 35 лет ($P < 0,01$) и 5,2% - в возрасте старше 35 лет ($P < 0,001$).

В возрастной группе до 30 лет начали регулярно курить в возрасте до 25 лет 50% обследованных, в возрасте до 29 лет 25,3% ($P < 0,05$), в возрастной группе до 35 лет только 7,9% ($P < 0,001$), а в возрастной группе старше 35 лет – 0,0%. Характерно, что если в возрастной группе ВИЧ-инфицированных до 49 лет начали курить в возрасте 25 лет только 45%, то в возрастной группе лиц старше 49 лет – только 5% ($P < 0,001$).

Таблица 3

**Возраст начала регулярного табакокурения
у ВИЧ-инфицированной популяции**

Возраст	N	Возраст начала регулярного ТК				Статистика различия по t-критерию (P)		
		Моложе 25 n (%) (1)	25-29 n (%) (2)	30-35 n (%) (3)	Старше 35 n (%) (4)	<0,05	<0,01	<0,001
Моложе 30	33	10 (50)	20 (23,5)	3 (7,9)	-	1-2	2-3	1-3
30-49	117	9 (45)	66 (77,6)	34 (89,5)	8 (100)	2-1 3-1	-	-
Старше 49	5	1 (5)	3 (3,5)	1 (2,6)	-	1-2 1-3	-	-
Всего	155	20 (12,9)	85 (54,8)	38 (24,5)	8 (5,2)	1-4	3-1 2-3	2-1 2-4 3-4

Подобная, но, значительно выраженная тенденция отмечается в возрастных группа 25–29 и 30–35 лет.

Выводы. Эти данные подтверждают, что в современной популяции ВИЧ-инфицированных возраст начала регулярного курения для многих курильщиков существенно заметно снизился. Следовательно, активные мероприятия и программы по профилактике ТК должны адресоваться ВИЧ-инфицированным до 25 лет.

ОСНОВНЫЕ КРИТЕРИИ ФИЗИОЛОГИИ СТЕКЛОВИДНОГО ТЕЛА

Аскарьянц Вера Петровна

доцент

кафедры фармакологии, физиологии

Мухаммадова Дилёра Мухаммаджон кизи

Артикбаева Барно Мадияровна

Малдашева Сарвиноз Усмон кизи

студентки

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт

г. Ташкент

Человек видит не глазами, а посредством глаз, откуда информация передается через зрительный нерв, хиазму, зрительные тракты в определенные области затылочных долей коры головного мозга, где формируется та картина внешнего мира, которую мы видим. Все эти органы и составляют наш зрительный анализатор или зрительную систему.

Наличие двух глаз позволяет сделать наше зрение стереоскопичным (то есть формировать трехмерное изображение). Правая сторона сетчатки каждого глаза передает через зрительный нерв «правую часть» изображения в правую сторону головного мозга, аналогично действует левая сторона сетчатки. Затем две части изображения — правую и левую — головной мозг соединяет воедино.

Так как каждый глаз воспринимает «свою» картинку, при нарушении совместного движения правого и левого глаз может быть расстроено бинокулярное зрение. Попросту говоря, у вас начнет двоиться в глазах или вы будете одновременно видеть две совсем разные картинки.

В литературных источниках отмечено, что патологии глазного яблока наряду с поражениями оболочек, хрусталика и зрительного нерва немаловажное значение имеют изменения стекловидного тела. Нарушения прозрачности, тонуса, а иногда и его объема нередко ведут к снижению функций, слепоте и даже к атрофии глазного яблока. От состояния

стекловидного тела во многих случаях зависит исход травм, воспалительных и дистрофических процессов, а также результат оперативного вмешательства. Однако в практике офтальмологов, что удивительно, стекловидному телу уделяется гораздо меньше внимания, чем любой другой части глаза. В учебниках и руководствах описанию стекловидного тела и его патологии, как правило, отводится лишь несколько страниц. Такое положение до недавнего времени не было случайным. Оно было обусловлено бедностью проявлений патологии стекловидного тела, выявляемых обычными клиническими методами исследования, «вторичным» характером поражений, отсутствием достаточно эффективных способов лечения обнаруживаемых изменений.

Стекловидным телом называют прозрачную, бесцветную, студнеобразную массу, заполняющую полость глазного яблока, ограниченную спереди хрусталиком, зонулярной связкой и цилиарными отростками, а на всем остальном протяжении — сетчатой оболочкой. Стекловидное тело является самым обширным образованием глаза, составляющим 55% его внутреннего содержимого. Объем его у взрослого человека равен 3,5—4 мл, вес — около 4 г. Анатомически в стекловидном теле различают три составные части: собственно стекловидное тело, пограничную мембрану и клокетов канал.

В собственно стекловидном теле одни авторы выделяют корковый и ядерный отделы (Иванов, 1865), другие различают три отдела: прилегающий к хрусталику — *pars retrolentalis*, к цилиарному телу — *pars ciliaris* и к заднему полюсу глаза — *pars posterior* (Schreck, 1958). Старков указывает на то, что в клинических интересах целесообразно условно дифференцировать стекловидное тело, выделяя передний отдел, объединяющий ретролентальную и цилиарную зону и пространственно составляющий переднюю треть витреальной массы, центральный отдел, представляющий ее среднюю треть, и задний отдел, прилегающий к заднему отрезку глазного дна.

На отдельных участках стекловидное тело довольно плотно связано с ограничивающими его тканями глаза. Наиболее прочно оно фиксировано впереди зубчатой линии у плоской части цилиарного тела и задних волокон

зонулярной связки. Этот участок в форме пояса шириной в 2—2,5 мм Sallmann назвал основанием стекловидного тела — *basis corporis vitrei* (1953). Некоторые авторы (Schepens, Busacca), исходя из частого выявления сращений на более широком пространстве, склонны считать, что граница витреального основания простирается до *ora serrata* (1956). Rao понимает под базисом стекловидного тела все его сращения с сетчаткой, особенно в области витреоретинальных сосудистых анастомозов (1955). Teng, Chi и Gartner нашли циркулярное лентовидное соединение стекловидного тела с сетчаткой в 3 мм кзади от *ora serrata* и также относят его к витреальному основанию. По описанию авторов, линия фиксации имеет вид нежной серовато — белой полосы, прилегающей к поверхности сетчатки и отличающейся аркадоформными контурами. Авторы предостерегают от принятия этой линии за дистрофические изменения сетчатки.

Входящие спереди в стекловидное тело задние зонулярные волокна усиливают его прикрепление к цилиарному телу и хрусталику, образуя своеобразную циркулярную связку — *lig. hyaloideum capsulare*.

Второе наиболее прочное место прикрепления стекловидного тела к стенке глаза находится у диска зрительного нерва по границе *area Martegiani*. Под этим названием понимают описанное Martegiani в 1814 г. воронкообразное, углубление в стекловидном теле, расположенное перед диском зрительного нерва и, как выяснилось позже, представляющее начало клокетова канала. Оно выглядит как кольцо, диаметр которого равен диаметру диска зрительного нерва.

Имея гелеподобную консистенцию, стекловидное тело точно повторяет форму заполняемой им полости глаза. На передней поверхности стекловидного тела находится углубление — чашеобразная ямка (*fossa patellaris*), образующаяся за счет вдавления заднего отдела хрусталика. Вынутое из глаза стекловидное тело почти не расплывается, что свидетельствует о наличии в нем остова.

Ключевым моментом в изучении структуры стекловидного тела стали

труды Worst. Вводя в изолированное стекловидное тело человека красители Worst (1977) обнаружил и впервые описал мешкообразные полости и назвал их «цистерны». В зависимости от локализации он выделил *circulus cisternalis retrociliaris* (кольцо ретроцилиарных цистерн), *circulus cisternalis equatorialis* (кольцо экваториальных цистерн), *circulus cisternalis petaliformis* (кольцо лепестковидных или, в переводе с английского, лепестковых цистерн).

Наличие в стекловидном теле постоянного тока жидкости так же подтверждено результатами радиографических исследований: установлено передвижение индифферентных красок или радионуклидных изотопов, введенных экстраокулярно, в витреальных массах. Продуцируемая цилиарным телом жидкость поступает в основание стекловидного тела, откуда движется по путям оттока кпереди — в переднюю камеру и кзади — в периваскулярные пространства зрительного нерва. В первом случае жидкость смешивается с камерной влагой и отводится вместе с ней, во втором из заднего отдела стекловидного тела, граничащего с оптической частью сетчатки, жидкость оттекает по пери васкулярным пространствам сосудов сетчатки.

Изучение стекловидного тела в норме и патологии при помощи современных щелевых ламп, позволяющих наблюдать его на всю глубину, значительно расширяет прежние представления о нем. Сплошь и рядом стекловидное тело, прозрачное при наблюдении при помощи офтальмоскопа, био-микроскопически оказывается значительно измененным. Характер этих изменений, как и более грубых поражений, видимых уже с офтальмоскопом, весьма разнообразен. Каждая форма патологического состояния стекловидного тела представлена довольно четко выраженными клиническими и био-микроморфологическими признаками, более или менее типичной динамикой, иногда связана с определенными общими заболеваниями глаза.

Современные прижизненные методы исследования позволили установить фибриллярную структуру стекловидного тела. Межфибриллярные промежутки заполнены жидким, вязким, аморфным содержимым.

По своей химической природе стекловидное тело представляет

гидрофильный гель органического происхождения. Он состоит на 98,88% из воды и 1,12% сухого остатка. Сухой остаток – это белки, аминокислоты, мочевины, креатинин, сахар, калий, магний, натрий, фосфаты, хлориды, сульфаты, холестерин и др. Белки составляют 3,6% сухого остатка.

Физиологами отмечен тот факт, что стекловидное тело обладает многими свойствами коллоидных растворов, хотя теория коллоидной природы стекловидного тела подвергается большой критике. Сейчас многими авторами стекловидное тело рассматривается как структурная, но малодифференцированная соединительная ткань. Сосудов и нервов стекловидное тело не имеет. Жизнедеятельность и постоянство среды обеспечиваются путем осмоса и диффузии питательных веществ из внутриглазной жидкости через стекловидную мембрану, обладающую способностью направленной проницаемости.

Зарубежными и отечественными авторами установлено, что основными функциями стекловидного тела являются поддержка формы и тонуса глазного яблока, проведение света, участие во внутриглазном обмене веществ. Как преломляющая среда оно слабое. При исследовании в проходящем свете нормальное стекловидное тело кажется абсолютно прозрачным. При биомикроскопии структура стекловидного тела видна в виде нежно-серых лент различной формы и размеров с вкраплением точечных и булавовидных беловатых образований, при движении глаза эти структуры колеблются. Между лентами имеются совершенно бесцветные, прозрачные участки.

С возрастом изменяется структура стекловидного тела, что обусловлено нарушением связи гиалуроновой кислоты с коллагеновыми волокнами. Стекловидное тело разжижается в центральных отделах и незначительно на периферии, в основании стекловидного тела разжижения обычно не наблюдается. В нем появляются плавающие помутнения и вакуоли.

При современном состоянии учения о витреальной патологии уже не может удовлетворить термин «помутнение стекловидного тела». Ограничиваться в определении изменений стекловидного тела только этим

термином сейчас равносильно сведению богатейшей патологии роговицы, радужки или хрусталика к обозначениям «кератит», «ирит», «катаракта» без отражения в диагнозе морфологических, этиологических и других особенностей каждого случая, т. е. без обозначения формы поражения.

В силу своеобразия строения, физиологии и функций стекловидного тела его изменения, как правило, обнаруживаются в глазах с более или менее ясными признаками воспалительного или дистрофического процесса. Пока еще далеко не всегда можно ответить на вопрос вторичны ли витреальные поражения при таких процессах или возникают параллельно патологическим изменениям оболочек от действия одной общей причины.

Таким образом, в конце литературного анализа можно отметить о целесообразности дальнейшего изучения дисфункции стекловидного тела в медицине в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Старков Г. Л. Патология стекловидного тела - М.: Медицина, 1967. – 200 с.
2. Страхов В. В., Алексеев В. В., Попова А. А., Аль-Мррани А. М. Межокулярная асимметрия толщины радужки и склеры по данным ультразвуковой биомикроскопии в норме и при первичной открытоугольной глаукоме // РМЖ. Клиническая офтальмология – 2012 – Т.13.-№ 4.–С. 118–120.
3. Антелава Д. Н., Пивоваров Н. Н., Сафонян А. А. Первичная отслойка сетчатки – Тбилиси: Сабчота Сакартвело, 1986. – 160 с. 88
4. Ахманицкая Л. И. Нарушение гомеостаза стекловидного тела у детей с ретинопатией недоношенных (экспериментально-клиническое исследование): Дисс. ... канд. мед. наук. – М., 2016. – 188 с
5. Аветисов С. Э. Офтальмология: Национальное руководство. [Тахчиди Х. П., Харлап С. И. Ультразвуковые методы исследования глаза и тканей орбиты] // Под ред. С. Э. Аветисова, Е. А. Егорова, Л. К. Мошетовой, В. В. Нероева, Х. П. Тахчиди. - М.: ГЭОТАР-Медиа, 2008. – С. 115–130.

6. Харлап С. И., Салихова А. Р., Федоров А. А. Эмбриологические аспекты клинических проявлений врожденных изменений хрусталика и стекловидного тела // Вестник офтальмологии –2016. – Т. 132. – №5. – С. 36–40
7. Устименко Л. Л. Опыт использования ультразвуковой эхографии в диагностике некоторых заболеваний глаз // Вестник офтальмологии – 1965 – Т.81. - № 4. - С. 68–74.
8. Фридман Ф. Е., Гундорова Р. А., Кодзов М. Б. Ультразвук в офтальмологии – М.: Медицина, 1989. – 254 с
9. Мельникова Л. И. Химический состав жидких сред глаза при различном уровне офтальмотонуса: Дисс. ... канд. мед. наук. – М., 2018. – 137 с.
10. Насникова И. Ю., Харлап С. И., Круглова Е. В. Пространственная ультразвуковая диагностика заболеваний глаза и орбиты – М.: Издательство РАМН, 2004. – 176 с
11. Singh A., Moharana B., Tigari B., Singh R. Asteroid hyalosis//QJM: An International Journal of Medicine – 2019. – Vol.12. – No.8. – P. 631.
12. Sowka J. W., Gurwood A. S., Kabat A. G. Eleven edition of The Handbook of Ocular Disease. - Review of Optometry, 15 april 2009. – 33A–34A
13. Nagpal M., Singh S. S. Imaging the Vitreous and Vitreomacular Interface // Retina Today – March 2016. – P. 44–48.
14. Naumann G. O. H., Apple D. J., Domarus D. et al. Pathology of the eye // Japanese Editions translated by Nishi O – Tokyo, Springer Pub, 2003. – 973 p.
15. Oksala A., Lehtinen A. Diagnostic value of ultrasonics in ophthalmology//Ophthalmologica – 1957. – Vol. 134. – P. 387–395.
16. Parnes R. E., Zakov Z. N., Novak M. A., Rice T. A. Vitrectomy in patients with decreased visual acuity secondary to asteroid hyalosis // Am. J. Ophthalmol. – 1998. – Vol. 125. – P. 703–704

ВИКОРИСТАННЯ В ПРАКТИЦІ БАКТЕРІОЛОГА ПРИСКОРЕНИХ МЕТОДІВ ІДЕНТИФІКАЦІЇ РІЗНИХ ВИДІВ *CANDIDA SPP*

Голубка Ольга Вадимівна

к.м.н., доцент

Мінухін Валерій Володимирович

Професор д.м.н., професор,

Большакова Галина Михайлівна

к.м.н., доцент, завідувачка кафедри

Кучма Ірина Юріївна

к.м.н., с.н.с., доцент

Шевченко Юлія Володимирівна

асистент

Національний технічний університет

Харківський політехнічний інститут

кафедра мікробіології, бактеріології,

вірусології, мікології та імунології

Вступ./Introduction. Стрімкий розвиток сучасних технологій (використання інструментальних методів інвазивної діагностики, трансплантології, протезування), впровадження в медичну практику досягнень фармакології (призначення стероїдних гормонів, імунодепресантів, цитотоксичних агентів і антибіотиків широкого спектру дії) та вплив екосистеми на людину призвели до значних змін як мікробіоценозу самої людини, так й етіологічної структури інфекційної патології. Вказане сприяло прискоренню темпів еволюції умовно-патогенних мікробів з розширенням їх спектру та підвищенням питомої ваги у масиві етіологічних факторів. Такі мікроорганізми відрізняються високим ступенем здатності до адаптації, вмінням виживати в різноманітних умовах оточуючого середовища і макроорганізму, різними захисними морфологічними і біохімічними якостями, які дозволяють оптимізувати механізми паразитування, що, в свою чергу, збільшують прояви їх патогенних якостей. В цьому одна з глобальних причин росту грибкових захворювань, серед яких провідне місце займають гриби роду *Candida* – збудники кандидозних інфекцій. Вони відносяться до разряду, так

званих, опортуністичних інфекцій і займають особливе місце в практиці клініцистів різних спеціальностей. На долю кандидозу припадає більшість випадків грибкових уражень слизових оболонок. Як збудники глибоких мікозів вони також залишають далеко позаду взяті загалом всі інші види грибів і спроможні вражати практично любий орган, викликаючи при цьому нерідко загрозу для життя хворих. Тому агресивний прояв кандидозної інфекції представляє серйозну проблему медичної науки і практики охорони здоров'я.

Незважаючи на застосування нових високоактивних та малотоксичних антимікотичних препаратів, у багатьох випадках не вдається отримати повного одужання. Передумовою вказаного є постійне зростання рівня стійкості грибів до антифунгальних препаратів. Фатально проявляється природна біологічна відповідь грибів на широке та не завжди раціональне використання протимікробних засобів, які створюють селективний тиск в екологічних нішах, сприяючи відбору і розмноженню резистентних штамів мікроорганізмів.

Проблема боротьби із збудниками кандидозу прямо пов'язана з питаннями його лабораторної діагностики, що визначає актуальність дослідження та диктує необхідність суттєвого удосконалення підходів щодо виділення та ідентифікації *Candida spp.*

Ціль роботи./Aim. Довести доцільність використання прискорених методів ідентифікації різних видів *Candida spp.* з метою удосконалення лабораторної діагностики кандидозу.

Матеріали та методи./Materials and methods. В якості досліджуваного матеріалу використовували виділені клінічно значущі ізоляти грибів роду *Candida* від пацієнтів з запальними процесами слизових оболонок порожнини ротоглотки (фарингити, тонзилити, глосити, стоматити), дисбіотичними порушеннями товстої кишки і з урогенітальною патологією. Для подальшого вивчення було відібрано 122 клінічно значущих ізоляти грибів роду *Candida*, кількісний показник яких перевищував 10^4 КУО/мл. Для визначення родової і видової належності збудників кандидозу використовували живильні середовища відповідно до особливостей культивування грибів роду *Candida*:

середовище Сабуро, щільне поживне середовище «Хромогенний агар модифікований M1297», виробництва HiMedia, комерційні диски з вуглеводами d 10 мм, виробництва HiMedia, 2 - 4 % розчини глюкози, сахарози, лактози, мальтози, галактози, тригалози, 0,85% розчин NaCl, 0,02 % реактив метилового червоного.

В роботі керувались наступними методами дослідження - інформаційно-аналітичні, мікробіологічні, бактеріоскопічні, бактеріологічні (культуральні і біохімічні), статистично-аналітичні.

Результати та обговорення./Results and discussion. На даний час бактеріологічні лабораторії різного профілю при дослідженні на кандидозну інфекцію, як правило, використовують щільне поживне середовище Сабуро, на якому ізолят від хворого інкубується до п'яти діб. Отримання колоній з характерними культуральними і морфологічними особливостями для грибів роду *Candida* в даному випадку не дозволяє віднести цей мікроорганізм до конкретного виду і потребує проведення розширених лабораторних досліджень (встановлення типу філаментациї, наявності хламідоспор, герминативних трубок, визначення сахаролітичних особливостей, а саме, здатність культур ферментувати сахарозу, лактозу, глюкозу, мальтозу, галактозу, тригалозу), що затримує одержання остаточної відповіді ще на декілька днів і потребує використання додаткових поживних середовищ. Таким чином, існуючі на сьогодні методи лабораторних досліджень кандидозної інфекції не дозволяють в короткий термін видати остаточною відповідь з встановленням не тільки родової належності даного збудника, але й віднесення його до конкретного виду. Особливо це має значення для хворих з захворюваннями на цукровий діабет, СНІД, туберкульоз, онкогематогенну патологію, які супроводжуються розвитком вісцеральних і генералізованих кандидомікозів. Ці важкі стани потребують якнайшвидшого призначення протигрибкової терапії. Несвоєчасне лікування антифунгіальними препаратами може привести до тяжких ускладнень і, навіть, до смерті хворого.

Хромогенний агар для грибів р. *Candida*, модифікований M1297

виробництва HiMedia (Індія) - це середовище рекомендують для швидкого виділення та ідентифікації грибів роду *Candida* із змішаних культур за кольором утвореного пігменту.. Принцип і оцінка результату: Perri J. I. і Miller G.R. зауважили, що гриби *Candida albicans* виробляють фермент В-N-ацетилгалактозамінідазу. Відповідно даним Р. Rouselle в соавт., введення в поживне середовище хромогенних або флюоресцируючих гексоамідазних субстратів полегшує ідентифікацію цих мікроорганізмів вже при первинному виділенні. Хромогенний агар для грибів роду *Candida* є селективним і диференціальнодіагностичним середовищем, яке забезпечує швидке виділення дріжджеподібних грибів з змішаних культур і дозволяє диференціювати за кольором та морфологією наступні їх види: *Candida albicans*, *Candida krusei*, *Candida tropicalis*, *Candida glabrata*. Це середовище корисне з огляду можливості швидкої (впродовж 48 год.) попередньої ідентифікації вищевказаних мікроорганізмів, що найчастіше зустрічаються при дослідженнях в мікологічних і клінічних мікробіологічних лабораторіях. Пептичний перевар тваринної тканини, солодовий, дріжджовий екстракт і глюкоза забезпечують значний ріст *Candida spp.*, а хлорамфенікол гальмує ріст бактерій, надавая середовищу селективні якості. *C. albicans* утворюють гладенькі зелені колонії, *C. tropicalis* – світло-блакитні або світло-зелені випуклі колонії, *C. glabrata* – рожеві, а *C. krusei* – білі, з відтінком сливового кольору розпливчасті гладенькі колонії.

Встановлено, що константним представником даного роду із відібраних для вивчення 122 клінічно значущих ізолятів, незважаючи на екологічну нішу, був вид *C.albicans* - (70,6±4,1)%. Представники *Candida non-albicans* складали (29,4±4,1)% ($p<0,05$), серед яких провідними видами виступали - *C.parapsilosis* (8,9±2,5)%, *C.glabrata* (8,6 ± 2,5)% і *C.krusei* – (6,7±2,2) %. В поодиноких випадках були ізольовані *C.kefyr*, *C.tropicalis* і *C.guilliermondii*.

Остаточні результати видової ідентифікації *C.albicans*, *C. tropicalis* і *C. krusei* у 100 % співпадали як при використанні хромогенного середовища за кольором утворюваного пігменту, так і за результатами вивчення їх

сахаролітичної активності (зимограма, ауксонограма). Тільки культури, які утворювали рожевий колір, не завжди в зрівнянні з результатами класичного бактеріологічного дослідження можливо було віднести до виду *C. glabrata*, як зазначено в інструкції по використанню середовища. Такі культури підлягали подальшому вивченню їх сахаролітичних властивостей з використанням 0,85% розчину NaCl, 0,02 % реактиву метилового червоного і комерційних дисків з вуглеводами d 10 мм - сахарозою, лактозою, глюкозою, мальтозою, галактозою, тригалозою, виробництва HiMedia. Дана методика дозволяє вже через 18-24 години отримати результати сахаролітичної активності досліджуваної культури, в той час, як при використанні існуючих лабораторних методів для вивчення сахаролітичних якостей грибів роду *Candida* інкубація вуглеводів може затримуватись до чотирьох діб.

Висновки./Conclusions.; Таким чином, наведені матеріали дають підстави вважати, що існуючі методи лабораторної діагностики кандидозної інфекції потребують удосконалень з метою суттєвого скорочення термінів їх проведення. Використання Хромогенного агару для грибів р.*Candida* M1297 виробництва HiMedia (Індія) надає можливість швидкого виділення чистої культури і її видової ідентифікації за рахунок селективних якостей поживного середовища і використання модифікованого методу визначення сахаролітичної активності грибів роду *Candida*, що дозволяє скоротити термін мікологічного дослідження майже втричі.

ГОЛЛАНДСЬКИЙ АНАТОМ ФРЕДЕРІК РЮЙШ (FR. RUYSCH)

Дзевульська І. В.

доктор медичних наук, професор,
завідувач кафедри описової та клінічної анатомії

Маліков О. В.

кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри описової та клінічної анатомії

Національний медичний університет

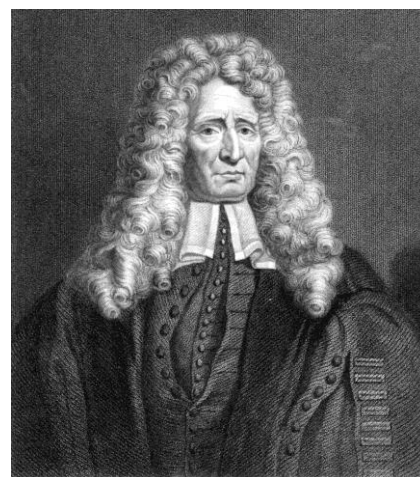
ім. О. О. Богомольця,

м. Київ

У XVII столітті, у ті часи, коли жив видатний голландський анатом Фредерік Рюйш, Голландія звільнилася від іспанського панування, і в заснованій тут республіці широко розвивалися ремесла й торгівля, процвітали наука та мистецтво.

У цей час стає значнішою голландська школа анатомів, серед яких слід відзначити Петра Пава, Жерарда Блазіуса, Антона Левенгука, Іоанна Сваммердама, Ван Горна, Реньє Граафа, Антона Нука, Готфріда Бідлоо та Фредеріка Рюйша. Тут також навчалися Гарвей, Галлер, Сільвій (Дюбуа) та багато інших вчених Європи.

Винахід мікроскопа та відкриття кровообігу підвищило зацікавленість до вивчення будови тіла людини. Ін'єкція кровоносних судин, запропонована голландським вченим Сваммердамом, розроблена Ван Горном і вдосконалена Рюйшем, надала можливості добре вивчити кровоносну систему.

Рюйш народився у Гаазі. В молоді роки працював аптекарем і вивчав медицину у Франскерському, згодом у Лейденському університеті. Галлер, а потім і Бер вважали, що Рюйш не був глибоко освіченим вченим. Проте залишена ним літературна спадщина, особливо полемічні статті та листи,

вказують на те, що Рюйш по своїм здібностям не був нижче за більшість інших вчених того часу. Практичну анатомію він знав краще за багатьох, про що свідчать тисячі не лише виготовлених, а й детально описаних ним препаратів з нормальної, патологічної та порівняльної анатомії, а також зоології. Також він добре знав ботаніку.

У 1665 році Рюйш був запрошений до Амстердамської хірургічної школи як демонстратор анатомії, а з 1685 року призначений професором анатомії та ботаніки. В Амстердамі Рюйш зайнявся виготовленням анатомічних демонстраційних препаратів, причому особливо майстерно ін'єкував кровоносні судини.

Сучасники високо цінували його мистецтво ін'єкції судин. Бургав, відзначаючи показану Рюйшем різноманітність судинної мережі у різних органах, писав, що «...у печінці вони схожі на невеликі висячі гнізда, в яєчках вони намотані подібно клубку ниток, у нирках вони зігнуті кутами і дугами, в кишках вони галузяться подібно до гілок дерева, у райдужці вони звиваються подібно зміям, у чепці вони подекуди розташовані мереживом, і майже в кожній іншій частині тіла мають різну, притаманну лише їй, структуру». Про мистецтво Рюйша можна судити з того, що йому вдалося наповнити фарбою артерії окістя слухових кісточок, а також *vasa vasorum* великих судин. Тонкі ін'єкції, що демонструють кровоносні судини в органах, давали Рюйшу підставу підтримувати поширену в XVII столітті думку щодо судинної будови паренхіми усіх органів.

Ін'єкції дозволили Рюйшу виділити в судинній оболонці очного яблука внутрішній шар з дрібними судинами (*membrana choriocapillaris*), названий пізніше *lamina Ruyschii*. Рюйш описав ембріональну артерію склистого тіла та ін. Детально вивчивши варіанти бронхових артерій, Рюйш описав їх анастомози з легeneвими артеріями.

Однак ін'єкції кровоносних судин це був лише один бік діяльності Рюйша. Найбільшу славу він здобув як бальзамувальник. Свій будинок Рюйш перетворив на відкритий для всіх музей; там він демонстрував чималу кількість

анатомічних препаратів, виготовляти які йому допомагали донька та син. Тут також демонструвалася колекція порівняльно-анатомічних препаратів та гербарій. Виготовленим препаратам Рюйш надавав приємного вигляду, наприклад, закривав місця розрізів мереживами або створював складні композиції, монтуючи дитячі скелети у різних позах, які повинні були зображати скорботу, гру на скрипці тощо.

Збираючи препарати, Рюйш створив та опублікував 12 ілюстрованих каталогів. Перші 10 з них (1701–1715) присвячені анатомічній колекції, яка у 1717 році була придбана Петром I та дала початок кунсткамері.

Як самостійний вчений, добре знаючий літературу, який водночас спирається на численні спостереження, Рюйш проявив себе у звичному для того часу науковому листуванні, що становить великий том (*Epistola problematica*). Більшість цих листів є ні чим іншим, як великі праці дискусійного характеру, що спираються на власні спостереження. Зібрання цих листів є найбільш цікавим і важливим для характеристики Рюйша як вченого.

У цьому листуванні, ілюстрованому малюнками, деякі листи особливо цікаві: у яких Рюйш пояснює будову м'язів передсердь і їх вушок; систему вінцевих судин серця та їх зв'язків один з одним, існування *vasa vasorum*; розбираються бронхові артерії та їх зв'язок із легеневими; пояснюється будова м'якої оболони мозку; йдеться про кровоносні судини окістя слухових кісточок. У листі Й. Х. Вольфу йдеться про будову стінки тонкої кишки та її лімфатичні вузлики; надається описання будови речовини мозку, основою якої за Рюйшем є кровоносні судини; йдеться про васкуляризацію очного яблука.

Найцікавіші окремо видані 1722 року листи Германа Бургава Рюйшу і відповідь останнього щодо залоз людського тіла. Ці два листи є доволі об'ємними літературними дослідженнями, які розкривають ці питання. Тут Рюйш докладно дає свій погляд на будову залоз, секрет яких, на його думку, утворюється у кровоносних судинах, що становлять, як він вважав, основну тканину залози і проходить через тонку перетинку вивідними шляхами. До листування Рюйша та Бургава було видано спеціальний предметний покажчик.

Лише дві оригінальні анатомічні роботи написані та видані Рюйшем у вигляді листів. Перша дуже цікава його рання робота про клапани в периферичних лімфатичних судинах, друга – про м'язи дна матки, названої ним Ісціна на ім'я богині пологів у стародавніх римлян. Окрім основних теоретичних робіт, Рюйш опублікував багато спостережень з патологічної анатомії, які видані у вигляді ілюстрованих збірників по 10 та 100 спостережень у кожному; в них описуються патолого-анатомічні препарати різних органів, одержані при різних захворюваннях.

Майже всі роботи Рюйша користувалися у сучасників популярністю і перевидавалися, деякі неодноразово. До кінця життя Рюйша його твори були зібрані у вигляді творів (*Opera omnia*), до яких додається написаний Йоганном Шрейбером, біографом Рюйша, а також дуже докладний предметний покажчик.

Помер Рюйш у віці 93 років. Вчений світ оцінив Рюйша гідно. Він був членом Академії дослідників природи в Німеччині, Королівського товариства в Англії та Академії наук у Парижі.

ЧИСЕЛЬНІСТЬ ЛІКАРІВ-СТОМАТОЛОГІВ ОРТОДОНТИЧНОГО ПРОФІЛЮ У ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Драмарецька Світлана Ігорівна,
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри стоматології №1,
Удод Олександр Анатолійович,
доктор медичних наук, професор,
професор кафедри стоматології №1,
Донецький національний медичний університет,
м. Краматорськ, Україна

Вступ. Порушення прикусу, деформації щелеп та зубо-щелепні аномалії зустрічаються у теперішній час достатньо часто. Така патологія розповсюджена як серед дорослого, так і серед дитячого населення. Своєчасна діагностика ортодонтичної патології у дітей є особливо важливою, тому що нерідко вона пов'язана з розвитком та станом кістково-скелетної системи, дихальної системи, шлунково-кишкового тракту, суміжних та прилеглих до щелепно-лищевої області органів та тканин тощо. Синхронність процесів зростання щелеп та прорізування зубів, взаємовідносини верхніх та нижніх зубів, відсутність аномалій положення зубів або їх скупченості відіграють одну з провідних ролей у формуванні лицевого скелету дитини. Більш того, у сучасному світі адекватний зовнішній вигляд, зокрема, обличчя людини та її посмішка, має певне соціалізоване значення, є свідченням успішності. Саме тому останнім часом, зважаючи на високий ступінь зацікавленості та поінформованості широких верств населення, спостерігається тенденція щодо підвищення попиту на ортодонтичну допомогу, однак доступність такої допомоги та її кваліфікаційний рівень не завжди відповідають потребам пацієнтів, і, перш за все, внаслідок певних диспропорцій відносно кількості лікарів-стоматологів ортодонтичного профілю у певних регіонах.

Мета роботи – аналіз показників чисельності лікарів-стоматологів-ортодонтів у Донецькій та Луганській областях за 2018-2019 роки.

Матеріали і методи. Були розглянуті дані статистичних звітів державних та комунальних закладів охорони здоров'я стоматологічного та загальномедичного профілів, які функціонували у містах та районах Донецької та Луганської областей у 2018-2019 роках. Аналізу підлягали кількісні показники щодо чисельності лікарів-стоматологів-ортодонтів у закладах охорони здоров'я, які підпорядковані Міністерству охорони здоров'я України, та забезпеченість лікарями даної спеціальності населення зазначених областей. Проаналізована інформація була отримана з відкритих джерел.

Результати і обговорення. За даними статистичних звітів у 2018 році у закладах Донецької області працювали, загалом, 610 лікарів-стоматологів, з яких 22 (3,6% від усієї кількості) були лікарями-стоматологами-ортодонтами. У Луганській області з 183 лікарів-стоматологів лише 1 лікар (0,5% від загальної кількості) був ортодонтом. Якщо ж провести розрахунок на 10 тисяч населення, то показник чисельності лікарів-стоматологів на таку кількість мешканців Донецької області становив 3,16, причому відносно лікарів-ортодонтів він складав 0,11. Зазначені показники щодо мешканців Луганської області становили, відповідно, 2,64 та 0,01.

У 2019 році загальна кількість лікарів-стоматологів у державних та комунальних закладах охорони здоров'я Донецької та Луганської областей зменшилася, відповідно, до 583 та 171 особи, тобто на 4,4% та 6,6%, порівняно з минулим роком. У розрахунку на 10 тисяч мешканців показники також зменшилися, зокрема, у закладах Донецької області до 3,06, тобто на 3,2%, у закладах Луганської області до 2,50, або на 5,4%. Кількість лікарів-стоматологів-ортодонтів у закладах обох областей залишилася незмінною, однак за рахунок зменшення загальної кількості лікарів-стоматологів відсоткові показники збільшилися, відповідно, до 3,8% та 0,6%. Показник щодо чисельності лікарів-стоматологів-ортодонтів на 10 тисяч населення у Донецькій області становив 0,12, у Луганській області він залишився таким, яким був минулого року, – 0,01.

Висновки. На фоні зменшення загальної кількості лікарів-стоматологів у

державних та комунальних закладах охорони здоров'я Донецької та Луганської областей у 2018-2019 роках показники чисельності лікарів-стоматологів-ортодонтів були стабільними, у той же час, для забезпечення високого рівня доступності стоматологічної ортодонтичної допомоги населенню такої кількості лікарів-стоматологів даного профілю явно недостатньо, зокрема, в усій Луганській області у ці роки працював лише 1 лікар-стоматолог-ортодонт.

**КЛІНІЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МІСЦЕВОГО ЗНЕБОЛЕННЯ
ПРИ ЛІКУВАННІ ГОСТРИХ ФОРМ КАРІЄСУ У ПІДЛІТКІВ**

Клітинська Оксана Василівна
доктор медичних наук, професор

Лайош Наталія Василівна

Зорівчак Тетяна Іванівна

асистенти кафедри

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

стоматологічний факультет,

кафедра стоматології післядипломної освіти,

м. Ужгород, Україна

Вступ. Місцева анестезія в стоматології, як спосіб блокування больового синдрому є однією з найпоширеніших процедур на стоматологічному прийомі, а місцеві анестетики – одними з найбільш часто використовуваних лікарських препаратів у щоденній практиці лікаря-стоматолога. У багатьох випадках без проведення дотримання більшості сучасних протоколів лікування є неможливим. Ефективність анестезії у підлітків великою мірою залежить від рівня базової тривожності пацієнта, дані чинники знаходяться в прямій залежності.

Мета роботи. Визначити ефективність місцевого знеболення при лікуванні гострого середнього та глибокого карієсу у підлітків з різним рівнем базової тривожності.

Матеріали та методи. Для вирішення завдань дослідження було відібрано 384 пацієнти, віком від 11 до 17 років, які звернулися в клініку з приводу лікування карієсу, гострого та середнього та гострого глибокого, гострих пульпітів та гострих періодонтитів, усі патології потребували лікування під місцевим знеболенням 204 зубів на нижній щелепі та 180 зубів на верхній щелепі. В залежності від рівня базової тривожності, підлітків було розділено на три клінічні групи. Першу групу склали 244 підлітки з високим рівнем

тривожності (175 дівчат, 69 хлопців), другу 105 підлітків з помірним рівнем тривожності (48 дівчат та 57 хлопців), третю – 35 осіб з низькою тривожністю (10 дівчат та 25 хлопців). У всіх пацієнтів зважаючи на рівень базової тривожності визначали рівень больових відчуттів за допомогою модифікованої шкали VAS. Вимірювання проводили перед проведенням лікарських маніпуляцій, через 5, 10 та 15 хвилин після проведення анестезії.

Результати та обговорення. Серед патологій на верхній щелепі гострий глибокий карієс діагностувався у 63 пацієнтів, а гострий середній карієс у 55 пацієнтів. Серед гострого середнього карієсу найбільше були уражені перші моляри (18 випадків – 32,8%), центральні та бічні різці (по 8 випадків – 14,5%). Гострий глибокий карієс діагностувався 63 рази, найчастіше були уражені перші моляри (29 випадків – 46,2%) та перші премоляри (10 випадків – 20,6%).

На нижній щелепі гострий середній діагностовано карієс у 71 пацієнтів, та гострий глибокий карієс у 65 пацієнтів. Серед гострого середнього карієсу найбільше були уражені перші моляри (36 випадків – 50,7%), та другі премоляри (11 випадків – 15,5%). Гострий глибокий карієс діагностувався 65 разів, найчастіше були уражені перші моляри (32 випадків – 49,2%) та другі премоляри (10 випадків – 15,4%).

Для ефективного лікування карієсу зубів на нижній щелепі у 136 випадках застосовували провідникову мандибулярну та інтралігаментарну анестезію. У випадках гострого середнього і гострого глибокого карієсу фронтальної групи застосовували інтралігаментарну анестезію, зокрема у 5 випадках лікування центральних різців, 8 – бічних різця, 3 ікла.

У всіх пацієнтів діагностувалися больові відчуття різного ступеню вираженості в залежності від нозологічної стоматологічної патології зважаючи на суб'єктивну характеристику, тобто рівень базової тривожності.

Розподіл відносно патологій був наступним: у 126 випадків діагностовано гострий середній карієс (55 на верхній щелепі та 71 на нижній), 128 випадків – гострий глибокий карієс (63 на верхній щелепі та 65 на нижній).

У 100% випадків перед початком маніпуляцій вказали на наявність

больового синдрому у стоматологічних пацієнтів з верифікованим діагнозом гострий середній карієс.

Зниження больового синдрому помірної інтенсивності було достовірним у всіх клінічних групах, зокрема через 5 хвилин у 67 (53,2%) підлітків, з яких 49 (62,0%) 1 групи, 16 (45,7%) 2 групи та 2 (16,7%) 3 групи; через 10 хвилин у 43 (34,1%) підлітка, з яких 35 (44,4%) 1 групи та 8 (22,9%) 2 групи; через 15 хвилин у 12 підлітків (15,3%) 1 групи пацієнтів з високим рівнем тривожності.

Збільшення відсотка підлітків з больового синдрому слабкої інтенсивності спостерігалось у всіх групах через 10 та 15 хвилин після проведення маніпуляції у порівнянні з показниками до лікування. У пацієнтів з високим рівнем тривожності (15,2%; 22,8%; 45,6%; 27,8%; $p < 0,05$); з помірним рівнем тривожності (31,4%; 51,4%; 60,0%; 11,4%; $p < 0,05$); з низьким рівнем тривожності (66,7%; 83,3%; 33,3%; 0%; $p < 0,05$).

Повне зникнення больового синдрому спостерігалось через 10 хвилин у 18 (14,3%) підлітків, з яких 4 (5,0%) 1 групи, 6 (17,1%) 2 групи та 8 (66,7%) 3 групи; через 15 хвилин у 88 (69,9%) підлітків, з яких 45 (56,9%) 1 групи, 31 (88,6%) 2 групи та 12 (100,0%) 3 групи.

Достовірне зниження відсотка інтенсивності больового синдрому спостерігалось у всіх клінічних групах, проте в групі з низьким рівнем тривожності відмічалось 100% зникнення БС у всіх пацієнтів через 15 хвилин. У підлітків з високим рівнем тривожності зниження інтенсивності больового синдрому було достовірним у порівнянні з показниками до маніпуляції, повне зникнення БС відмічалось у 5,0% - 4 пацієнтів через 10 хвилин та у 56,9% (45 пацієнтів) через 15 хвилин після проведення знеболення при лікуванні гострого середнього карієсу.

Збільшення відсотка підлітків з больового синдрому слабкої інтенсивності при діагнозі гострий глибокий карієс спостерігалось у всіх групах через 10 та 15 хвилин після проведення маніпуляції у порівнянні з показниками до лікування. У пацієнтів з високим рівнем тривожності

(32,5%; 52,5%; 65,0%; 56,3%; $p < 0,05$); з помірним рівнем тривожності (27,8%; 52,8%; 44,4%; 36,1%; $p < 0,05$); з низьким рівнем тривожності (58,3%; 50,0%; 33,3%; 0%; $p < 0,05$).

Повне зникнення больового синдрому спостерігалось через 5 хвилин у 5 (3,9%) підлітків, з яких 1 (2,8%) 2 групи, 4 (33,3%) 2 групи; через 10 хвилин у 25 (19,6%) підлітків, з яких 6 (7,4%) 1 групи, 11 (30,6%) 2 групи та 8 (66,7%) 3 групи; через 15 хвилин у 56 (43,8%) підлітків, з яких 25 (31,2%) 1 групи, 19 (52,8%) 2 групи та 12 (100,0%) 3 групи.

Висновки. Достовірне зниження відсотка інтенсивності больового синдрому спостерігалось у всіх клінічних групах, проте в групі з низьким рівнем тривожності відмічалось 100% зникнення больового синдрому у всіх пацієнтів через 15 хвилин. У підлітків з високим рівнем тривожності зниження інтенсивності больового синдрому було достовірним у порівнянні з показниками до маніпуляції, повне зникнення больового синдрому відмічалось у 3,9% - 5 пацієнтів через 5 хвилин, у 19,6% (25 пацієнтів) через 10 хвилин та у 43,8% (56 пацієнтів) через 15 хвилин після проведення знеболення при лікуванні гострого глибокого карієсу.

ВПЛИВ ФАРМАКОТЕРАПІЇ НА РЕГРЕСІЮ КЛІНІЧНОЇ СИМПТОМАТИКИ І ПОКАЗИ ДО ХІРУРГІЧНОГО ЛІКУВАННЯ ХРОНІЧНОГО НАЗОФАРИНГІТУ, АСОЦІЙОВАНОГО З ВЕБ

Лета Олексій Іванович,

аспірант

Івано-Франківський національний
медичний університет, кафедра
оториноларингології з курсом хірургії
голови і шиї, м. Івано-Франківськ
Україна

Вступ. / Introductions. Хронічний назофарингіт (ХНФ), асоційований з вірусом Епштейна-Барр (ВЕБ) етіопатогенетично ґрунтується на вірус індукованому хронічному запаленні глоткового мигдалика, яке часто приводить до його гіпертрофії і необхідності хірургічного лікування. Однак операція часто не вирішує проблему, оскільки симптоми утримуються у 19-26% пацієнтів. Тому існує велика кількість питань щодо вибору адекватної системної або місцевої терапії, яка би володіла доведеною фективністю.

Мета роботи. / Aim. Визначити вплив терапії ХНФ, асоційованого з вірусом Епштейна-Барр з використанням фітонірингового екстракту BNO 1030 на динаміку основних клінічних симптомів і пов'язані з нею покази до хірургічно голікування.

Матеріали та методи./Materials and methods. У дослідження включено 108 амбулаторних пацієнтів, розділених на дві групи: основну (n - 54) і контрольну (n - 54). Всім пацієнтам призначалось базове лікування, а в основній групп ідодатково BNO 1030. Оцінка ефективності лікування ґрунтувалась на аналізі динаміки клінічних симптомів, ступеню гіпертрофії глоткового мигдалика та наявності показів до хірургічного лікування.

Результати та обговорення./Results and discussion. Використання фітоекстракту BNO 1030 при ХНФ, асоційованому з ВЕБ,сприяє достовірному зменшенню виразності основних клінічних симптомів і ступеню гіпертрофії

глоткового мигдалика порівняно із пацієнтами контрольної групи. Зменшення виразності клінічних симптомів і зменшення розмірів глоткового мигдалика корелює із достовірним, на 14,8%, зменшенням кількості аденотомій.

Висновки./Conclusions. адекватна фармакотерапія ХНФ, асоційованого з ВЕБ дозволяє у 61,1% пацієнтів покращити клінічну симптоматику і скасувати покази до хірургічного лікування.

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ЗУБІВ ТА ЗУБНИХ РЯДІВ У ЛЮДЕЙ ІЗ РІЗНИМИ ВИДАМИ ПРИКУСІВ

Локота Євген Юрійович

доцент кафедри
фундаментальних медичних дисциплін та ортопедичної стоматології

Локота Юрій Євгенович

асистент кафедри
фундаментальних медичних дисциплін та ортопедичної стоматології

Ужгородський національний університет,

Стоматологічний факультет

м. Ужгород, Україна

Грицак Маріанна Євгенівна

Вовчок Руслан Васильович

Руснак Ярослава Михайлівна

Лікар стоматолог,
стоматологічного кабінету VL Dent

м. Хуст, Україна

Вступ. Лікування патологічних видів прикусів є досить актуальним у сучасній стоматології. Що в свою чергу часто поєднується з патологіями як окремих зубів, так і цілих зубних рядів. При таких прикусах часто виникає дискомфорт з боку естетики, а особливо якщо це стосується фронтальної ділянки. Не варто забувати про порушення нормального акту жування. Неправильне положення зубів ускладнює якісне чищення ротової порожнини, що у подальшому буде впливати не сприятливо на зуби та зубні ряди у даних пацієнтів.

Мета роботи. Провести оцінку зубних рядів та окремих зубів в різних видах прикусу. Встановити певну залежність видів прикусу та патологій зубного ряду, що виникають при них.

Матеріали та методи. Дане дослідження складало 32 пацієнтів віком від 19 до 24 років. Визначали стан зубів та зубних рядів за допомогою оглядового інструментарія та даних рентгенологічних досліджень.

Результати та обговорення. За результатами дослідження було

встановлено, що у кожного обстежуваного були виявлені деякі відхилення від норми з боку зубів та зубних рядів. Найчастіше спостерігалось зміщення центральної лінії між різцями, яке було виявлено у 18 випадках. У 2 випадках було виявлено відсутність премолярів, а у одному відсутність ікла викликаною травмою. У пацієнтів були різні види прикусу, а саме: прямий прикус поєднаний з перехресним було у 3 пацієнтів, глибокий прикус поєднаний з перехресним був у 5 пацієнтів та перехресний прикус мали 2 пацієнти. Під час дослідження у двох пацієнтів було виявлено проведення невдалого ортодонтичного лікування у зв'язку із тим, що не застосовували ретейнери.

Висновки. Після проведення даних досліджень підтверджується те, що на сьогоднішній день, часто зустрічаються дефекти зубів та зміни у зубних рядах. Для ранньої діагностики та запобігання ускладнень, потрібно своєчасно звертати увагу на дану проблематику.

ВИКОРИСТАННЯМ ДЕНТАЛЬНОГО ЕСТЕТИЧНОГО ІНДЕКСУ В ОСІБ МОЛОДОГО ВІКУ З ЗУБОЩЕЛЕПНИМИ АНОМАЛІЯМИ

Мельник Володимир Семенович

к.мед.н., доц.,

зав. кафедри дитячої стоматології,

Зомбор Катерина Володимирівна

к.мед.н., доц.,

доцент кафедри дитячої стоматології,

Мельник Софія Володимирівна

аспірант

кафедри терапевтичної стоматології,

ДВНЗ «Ужгородський національний факультет»,

м. Ужгород, Україна

Вступ. За частотою поширеності основних стоматологічних захворювань зубощелепні аномалії (ЗЩА) займають друге місце після карієсу зубів (Проффіт У.Р., 2006). Їх поширеність в Україні має не тільки регіональну, але і групову специфічність і, на жаль, має тенденцію до збільшення. Планування ортодонтичної допомоги побудовано на системному аналізі результатів клінічних обстежень. Клінічні обстеження в ключових групах по ВООЗ проводяться з метою виявлення ЗЩА і визначення ступеня вираженості морфологічних порушень для прогнозування потреби в ортодонтичному лікуванні.

При вивченні поширеності ЗЩА статистично реєструється тільки факт їх наявності та не відображається ступінь тяжкості аномалії та потреби в лікуванні. Для визначення потреби в ортодонтичному лікуванні за ступенем вираженості морфологічних порушень при тих чи інших формах ЗЩА запропоновані різні індекси: індекс Зібберта (P. Sieberth (1967) в модифікації Ю. М. Малигіна (1973), індекс пріоритетів в лікуванні (TPI) - Treatment Priority Index (Grainger, 1967), індекс потреби в ортодонтичному лікуванні - IOTN - Index of Orthodontic Treatment Need (Shaw WC і Evans R., (1989), який об'єднує зубний і естетичний компоненти. Широко використовується індекс оцінки

ступеня складності ЗЩА, результату лікування та потребу в ортодонтичній допомозі (Index of Complexity, Outcome and Need) (ICON) Daniels C. і Richmond S. (2000).

ВООЗ для оцінки стану прикусу на індивідуальному рівні та при проведенні епідеміологічних обстежень населення з 12-річного віку в ключових вікових групах рекомендує стоматологічний (дентальний) естетичний індекс Dental Aesthetic Index (DAI) (NC Cons і співавтори (1986).

Індекс DAI розраховується за допомогою регресії, коли вимірювані показники множать на коефіцієнти регресії, а отримані числа додають до константи регресивного рівняння. Регресивне рівняння наступне: (відсутні зуби $\times$ 6) + (скупченість) + (трема) + (діастема $\times$ 3) + (найбільше відхилення в передній ділянці верхньої щелепи) + (найбільше відхилення в передній ділянці нижньої щелепи) + (переднє верхньощелепове перекриття $\times$ 2) + (переднє нижньощелепове перекриття $\times$ 3) + (вертикальна міжрізцева щілина $\times$ 4) + (мезіо-дистальне зміщення нижньої щелепи $\times$ 3) + 13.

Якщо значення естетичного індексу менше 25, то порушень прикусу немає або вони незначні. У цьому випадку лікування не потрібне або є в ньому невелика потреба. Значення DAI 26-30, інтерпретуються як явне порушення прикусу, внаслідок чого необхідне вибіркоче лікування. При DAI рівному 31-35 - є тяжке порушення прикусу і необхідність в лікуванні дуже бажана. При значеннях естетичного індексу понад 36 спостерігається дуже важке порушення прикусу і лікування є обов'язковим.

Таким чином, дослідження потреби в ортодонтичному лікуванні в різних вікових групах є актуальним та дозволяє отримати нові відомості для планування організаційних заходів в ортодонтії.

Мета дослідження – вивчення поширеності зубощелепних аномалій, потреби в їх лікуванні, залежності якості життя осіб молодого віку від ступеня важкості зубощелепних аномалій на прикладі студентів Ужгородського національного університету.

Матеріал та методи. Нами було проведено стоматологічне обстеження

358 студентів різних факультетів Ужгородського національного університету у віці від 16 до 22 років. З них 172 юнаки та 186 дівчат. Оцінку стану зубощелепної системи проводили за допомогою стоматологічного естетичного індексу DAI. Результати даних опрацьовані стандартними методами варіаційної статистики з використанням програмних пакетів статистичної обробки Statistica 6.0 для Windows.

Результати дослідження. Поширеність зубощелепних аномалій становила 73,1% (74,3% серед дівчат, 72,2% серед юнаків). У структурі зубощелепних аномалій переважали поєднані аномалії (65,23%). Аномалії зубних рядів виявлено у 22,72%, аномалії оклюзії – 6,54%, аномалії окремих зубів – 5,51%. Структура зубощелепних аномалій, окремо за статевою ознакою, виглядає так: аномалії окремих зубів було діагностовано у 3,8% юнаків, у 4,9% обстежених дівчат, аномалії зубних рядів у 22,1% юнаків, 17,8% дівчат, аномалії оклюзії спостерігалися у 4,9% студентів чоловічої статі, 5,7%–жіночої, поєднані аномалії було зареєстровано у 51,6% юнаків, 55,2% дівчат. Серед аномалій оклюзії найчастіше зустрічалася дистальна оклюзія (49,4%). Глибока різцева оклюзія знаходилася на другому місці – 21,9%. Рідше виявлялася вертикальна різцева дизоклюзія (15,1%). За частотою народження серед аномалій оклюзії перехресна оклюзія перебувала четвертому місці (10,6%).

В результаті оцінки стану зубощелепної системи значення стоматологічного дентального естетичного індексу DAI менше 25 і незначна потреба в ортодонтчному лікуванні були визначені у 40 % студентів (23% дівчат, 17% юнаків).

В інтервалі 26-30 і необхідністю вибіркового ортодонтчного лікування були показники у 26,1%, з них у 10,8% дівчат та 15,3% юнаків. У 18,5% - (7,7% дівчат, 10,8% юнаків) індекс DAI дорівнював 31-35 і була потреба в апаратурному лікуванні. Значення індексу більше 35 були виявлені у 15,4 % студентів - (9,2% дівчат, 6,2% юнаків), їм було показане комплексне лікування.

Висновки

1. Поширеність зубощелепних аномалій в групі студентів 16-22 років

склала 73,1%.

2. Практично не потребували ортодонтичного лікування тільки 40,0% обстежених, обов'язкового комплексного ортодонтичного лікування потребували 15,4% студентів.

3. Найбільш часто при оцінці власного стоматологічного статусу юнаки і дівчата звертають увагу на наявність проміжків в різцевому сегменті та діастеми.

МОРФОЛОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ ПЕЧЕНИ ПОТОМСТВА, В УСЛОВИЯХ ХРОНИЧЕСКОГО ТОКСИЧЕСКОГО ГЕПАТИТА У МАТЕРИ

**Назарова М. Б.,
Адилбекова Д. Б.**

Ташкентская медицинская академия,
Ташкент, Узбекистан

Введение. Рождение и воспитание здоровых детей в первую очередь зависит от состояния здоровья матери. В связи с этим актуальны изучения влияния патологии матери на потомство. В последнее время возникла настоятельная необходимость изучения взаимоотношений не только в норме, но и при заболеваниях матери и (или) отца, отягощающих течение беременности родов (3, 5,6). Вопрос о влиянии патологии печени матери на беременность и на потомство давно привлекает к себе внимание исследователей, так как она часто является одной из причин гибели детей раннего возраста и нередко приводит к разнообразным тяжелым повреждениям внутренних органов потомства (1, 2, 8). Вопрос о влиянии хронического токсического гепатита матери на морфологическое состояние постнатального развития и становление органов пищеварительной системы до настоящего времени недостаточно изучено (4, 9).

Целью исследования явилось изучение влияния хронического токсического гепатита у матери на постнатальный морфогенез печени у потомства экспериментальных животных.

Материалы и методы исследования. Эксперименты осуществлены на белых беспородных крысах линии Вистар. Животные были разделены на 2 группы по 30 особей в каждой: 1-я группа (контрольная) – интактные животные, 2-я группа – крысы, которым для создания модели хронического токсического гепатита у крыс еженедельно в течение 6 недель вводили гелиотрин из расчета 0,5 мг/100 г массы. Через 10 дней после последней

инъекции к ним и к самкам контрольной группы подсаживали самцов. Крысят, рожденные и вскормленные матерями с хроническим токсическим гепатитом на 3-и, 7-е и 21-е и 30 сутки постнатального развития декапитировали и для гистологического исследования брали кусочки из печеночной ткани. Материал подвергали общеморфологическим, морфометрическим и электронно-микроскопическим исследованиям.

Результаты. На 3-7-е сутки жизни постнатального развития крысят, рожденных и вскормленных матерями с хроническим токсическим гепатитом в сосудисто- тканевых структурах печени наблюдалась следующая картина: в микроструктуре печени у новорожденных крысят (3-7сутки), гепатоциты располагались рыхло и беспорядочно, разделяясь широкими и полнокровными синусоидными гемокапиллярами. В некоторых гепатоцитах отмечались явления гидропической дистрофии, в отдельных клетках наблюдался пикноз и лизис ядер. Увеличивались размеры гепатоцитов $18,5 \pm 0,8$ по сравнению с показателями контрольной группы животных (в контроле $12,0 \pm 0,4$). Количество двуядерных печеночных клеток относительно больше, $2,7 \pm 0,3$ (в контроле $1,2 \pm 0,04$). Плохо контурируются печеночные дольки и балки. При электронномикроскопическом исследовании цитоплазма печеночных клеток нежнозернистая, ядра многих гепатоцитов имели овальную форму. Митохондрии в большом количестве, с электронноплотным матриксом. Местами в междольковой соединительной ткани выявлялась инфильтрированность и расширенность синусоидных гемокапилляров. Через 21 сутки постнатального развития у животных опытной группы наблюдалось некоторое усиление степени выраженности описанных выше патоморфологических изменений. Местами на фоне отчетливой балочно-дольчатой структуры печени выявлялись места с дисконкомплектацией паренхимы печени, печеночные клетки располагались беспорядочно. В междольковой соединительной ткани наблюдалась инфильтрированность мононуклеарными клетками. Электронномикроскопически ядра гепатоцитов округлой, часто овальной формы с двумя, тремя ядрышками, расположенными ближе к

мембране ядра. Ядра без изменений с нежной сетью мелкоглыбчатого хроматина. Клетки Купфера единичны. Пространство Диссе местами слегка расширено. Эндоплазматическая сеть часто представлена вакуолями, пузырьками различных размеров. Венозные сосуды печени местами расширенные, полнокровные. У животных контрольной группы в этот срок отмечается отчетливая балочно-дольчатая структура печени. При исследовании животных в более отдаленные периоды постнатального развития (на 30-сутки) у опытной группы животных отмечены значительные индивидуальные колебания степени выраженности патоморфологических изменений печени и характера возрастной динамики. Если у некоторых крысят эти патоморфологические изменения с возрастом постепенно несколько стихали, то у других животных они еще сохранялись, так же как и некоторая отчетность порталных трактов. Местами встречались гепатоциты с деструктивно-дистрофическими изменениями ядра и цитоплазмы печени паренхима разделена тонкими прослойками. Междольковая соединительная ткань образует строму, в которой располагаются сосуды и желчные протоки, сохраняется балоччатое и дольчатое строение. Сосуды с умеренным кровенаполнением.

Заключение. Таким образом, результаты наших исследований показали, что патология печени матери приводит к патоморфологическим изменениям в печени потомства, рожденных и вскормленных этими матерями и антенатальный и в постнатальной жизни. Эти процессы в последующем вызывают задержку и отставание процессов постнатального развития и становления печени потомства. Анализируя выше изложенных процессов, мы пришли к выводу, что в основе этих процессов лежат нарушение нормальных взаимоотношений в системе мать-плод-потомства в антенатальной и постнатальной периоды развития. Раннее начало компенсаторно-приспособительных процессов в организме развивающего плода, направленные на его существование и развитие в ответ на патологию печени матери являются по-видимому, причиной патоморфологических изменений в печени

постнатальный период развития потомства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бояков А. А. Характер становления гастроассоциированной лимфоидной системы слизистой оболочки кишечника у потомства животных с хроническим поражением печени. Автореф. дисс. канд. мед. наук. - Челябинск. 2001. – 17 с.
2. Ворона Л. Д., Кусельман А. И. Влияние светодиодной терапии на уровень билирубина у новорожденных с признаками внутриутробного инфицирования // В опросы современной педиатрии. - 2006. - С. 25-29.
3. Медведь В. И., Грицай И. Н. Нарушения функции печени у беременных: влияние на течение беременности, состояние плода и исход родов // Здоровье Украины. – 2015. – Спец. Вып. – С. 24-27.
4. Воробьева В. А., Новопольцева Е. Г., Красильникова Н. Е., Особенности поражения ЖКТ у недоношенных при внутриутробных инфекциях и методы их коррекции // Вопросы современной педиатрии. - 2006. - №3. – С. 43-46.
5. Безроднова С. М., Бондаренко Г. М., Хорев О. Ю., и др. Современные аспекты врожденных гепатитов // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Медицина. Фармация. - 2014. - С. 12-14.
6. Ильиных М. А., Брюхин Г. В. Структурно функциональное становление поджелудочной железы потомства животных с хроническим экспериментальным поражением гепатобилиарной системы различного генеза Вестник Челябинского гос. педагогического университета. 2006. Том.4 (6).-С.113-123.
7. Серышева О. Ю., Брюхин Г. В. Морфофункциональная характеристика эпителия крипт двенадцатиперстной кишки у потомства самок крыс с экспериментальным поражением печени // Морфология. – 2013. - Том.144 (4). – С. 36.

8. Watson A. J. Duckworth C. A., Guan Y. and Montrose M. H. Mechanisms of epithelial cell shedding in the Mammalian intestine and maintenance of barrier function // *Ann. N. Y. Acad. Sci.* – 2009. - V.1165. - P. 135-142.

9. Yue W-f, Zhou F., Malik F. A. et al. Demonstration of protein absorption in the intestinal epithelium of fish and mice by laser scanning confocal microscopy // *Biol. Chem.* – 2010. - V. 391. - P. 1197-1203.

ШЛУНКОВО-КИШКОВИЙ ТРАКТ ЯК МІШЕНЬ ЗАПАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПІСЛЯ ЗАРАЖЕННЯ COVID-19

Собченко Дмитро Анатолійович

асистент кафедри хірургічних дисциплін №1

Абуватфа Самі Ібрагімович

асистент кафедри внутрішньої медицини №4

Завгородня Аліна Вікторівна

лікар-інтерн

Донецький національний медичний університет

м. Кропивницький, Україна

Вступ. / Introductions. З початку бурхливого розповсюдження вірусу пройшло більше 3-х років, але він не проявляє статистичних показників, його фенотипова і генетична мінливість зазнала виражених динамічних змін, які кардинально проявляються в іншій системі організму настільки, що можуть конкурувати за місце інвазії та реплікації. Такий хід розвитку подій може позначитися на погіршенні стану в медицині в цілому, враховуючи наслідки від можливих комбінацій у травній системі.

Мета роботи. / Aim. Незважаючи на те, що про ураження шлунково-кишкового тракту (ШКТ) і печінкової системи часто забувають, в даний час все частіше повідомляється про атипичну комбінацію вірусу з вираженим диспепсичним синдромом та можливими ускладненнями. Фактично, перший випадок COVID-19 супроводжувався нудотою і болем в серці, з системними і респіраторними симптомами, а потім розвинувся дискомфорт в животі та діарея. У цій статті ми розглядаємо диспептичні та печінкові прояви, а також пов'язану з ними патофізіологію пацієнтів з інфекцією COVID-19, та вплив вірусу на пацієнтів із супутніми хронічними захворюваннями ШКТ, визначення основних предикторів, що можуть мати вплив на розвиток цього захворювання.

Матеріали та методи. / Materials and methods. Огляд та спостереження за пацієнтами, що мають в анамнезі подібну симптоматику COVID-19 з диспепсичними проявами, їх детальна діагностика та лікування.

Результати та обговорення. / Results and discussion. Ураження ШКТ часто зустрічається у пацієнтів з COVID-19 і включає анорексію, нудоту, блювання, діарею та біль у животі. Серед специфічних шлунково-кишкових симптомів найбільш поширеною є діарея. Згідно з різними дослідженнями, поширеність діареї може коливатися від 2% до 49,5%. Діарея, пов'язана з COVID-19, характеризується рідким стільцем і зазвичай є легкою, самообмежувальною та може навіть бути єдиним симптомом інфекції. Середня частота випорожнень знаходиться в діапазоні 3-4 рази на добу, а середня тривалість діареї становить 3-5 днів. У деяких випадках, однак, діарея є більш серйозною, при цьому пацієнти відчувають частіші випорожнення до 18-30 разів на день.

Також повідомлялося про рідкісні випадки з більш серйозними симптомами шлунково-кишкового тракту, такими як гострий геморагічний коліт і шлунково-кишкова кровотеча. Крім того, було досліджено зв'язок між симптомами шлунково-кишкового тракту та тяжкістю захворювання. У пацієнтів із шлунково-кишковими симптомами загальний час між появою симптомів і виведенням вірусу значно довший, ніж у пацієнтів із лише респіраторними проявами.

Дослідження показали, що рівень хронічного захворювання печінки у пацієнтів із COVID-19 із симптомами ШКТ набагато вищий, ніж серед тих, хто не має симптомів ШКТ. Крім того, захворюваність на COVID-19 із симптомами шлунково-кишкового тракту демонструє сімейне кластеризування. На основі цих цікавих спостережень можна зробити висновок, що генетичні, імунологічні та епідеміологічні фактори залучені до розвитку діареї, пов'язаної з COVID-19.

Подальші дослідження показали, що SARS-CoV-2 створює продуктивну інфекцію в епітеліальних клітинах кишківника та органоїдах тонкої кишки людини, що призводить до виробництва нових інфекційних віріонів-потомків. Вірусні частинки всередині цитоплазматичних везикул і агрегатів віріонів SARS-CoV-2, прикріплених до поверхні ентероцитів, були виявлені в кишкових органоїдах і посмертних зразках шлунково-кишкового тракту пацієнтів з

COVID-19 за допомогою електронної мікроскопії . Ці спостереження вказують на те, що ШКТ може бути місцем входу та позалегеновим органом-мішенню SARS-CoV-2. Можливо, що більша частина вірусу, який розмножується в ентероцитах, може бути інактивованій в просвіті кишечника протягом короткого часу після вивільнення.

Культивування SARS-CoV-2 *in vitro* продемонструвало, що цей вірус викликає цитопатичний ефект (CPE) на деяких клітинних лініях, тоді як в інших типах клітин цитоморфологічні аномалії не спостерігаються, незважаючи на ефективну реплікацію вірусу.

В легенях і шлунково-кишковому тракті в результаті інфекції розвивається специфічне імунозапальне середовище, яке по-різному впливає на швидкість реплікації вірусу та загибель клітин. Хоча SARS-CoV-2 не викликає значного пошкодження тканин у кишечнику, інфекція, здається, завдає шкоди ентероцитам набагато складнішим способом, інфекція SARS-CoV-2 руйнує щільні з'єднання та з'єднання як в ендотелії, так і в кишковому епітелії, що, у свою чергу, може призвести до синдрому негерметичної кишки, локальної та системної інвазії нормальної мікробіоти та імунної активації.

З гістологічної точки зору епітелій шлунково-кишкового тракту демонструє плазмоцитарну та лімфоцитарну інфільтрацію з інтерстиціальним набряком, головним чином у шлунку, дванадцятипалій кишці та прямій кишці, і більш плямисту лімфоцитарну інфільтрацію в стравоході. Таким чином, SARS-CoV-2 може спричинити травні симптоми через пряму вірусну інвазію в клітини-мішені та/або імуніопосередковане ураження тканин і кінцевих органів. Однак симптоми COVID-19 можуть бути опосередковано спричинені респіраторними ускладненнями, спричиненими інфекцією, які призводять до гіпоксії тканин, втрати цілісності клітин, пошкодження клітин і, нарешті, до загибелі клітин. На користь цієї гіпотези свідчить поширене використання антибіотиків, НПЗП і кортикостероїдів для лікування тканинної гіпоксії у важкохворих пацієнтів. Однак, оскільки у багатьох пацієнтів розвинулася діарея після госпіталізації або після прийому ліків, не можна виключити прояви

шлунково-кишкового тракту, спричинені ліками, такі як нудота, біль у животі та діарея.

Висновки. / Conclusions. Враховуючи все вищевказане - вірус починає колонізувати товстий і ще більше тонкий кишечник та створювати симптомокомплекси, які раніше так часто не зустрічались. Діарея, погіршення апетиту, втрата ваги можуть слугувати як предикторами, а в той час як біль в животі, електролітний дисбаланс, та шлунково-кишкова кровотеча вже можна вважати розповсюдженням вірусу в епітелії травного тракту. Імуноопосередковане ураження тканин і кінцевих органів ще маловивчена сфера на сьогоднішній день, але правильний підхід до диференціальної діагностики, може зменшити процес проникнення вірусу в клітини організму та попередити небажані ефекти. Вивчивши детально нову інформацію та проведення додаткових досліджень, дасть змогу знизити витрати часу на діагностику та отримати емпіричне, але вдале для пацієнта лікування та відповідно повне одужання без небажаних ускладнень.

АНАЛІЗ ОБІЗНАНОСТІ ЩОДО ВАКЦИНАЦІЇ ПРОТИ СЕЗОННОГО ГРИПУ СЕРЕД МЕШКАНЦІВ МІСТА ХАРКІВ ЗАЛЕЖНО ВІД ВІКУ РЕСПОНДЕНТІВ

Соломенник Ганна Олегівна

к.мед.наук, доцент

Винокурова Ольга Миколаївна

к.мед.наук, асистент

Федоренко Ольга Валентинівна

студентка

Харківський Національний Медичний Університет
м. Харків, Україна

Вступ. Незважаючи на величезні досягнення сучасної клінічної та профілактичної медицини, грип і натеper залишається найпоширенішою повітряно-краплинною вірусною інфекцією та однією з провідних причин захворюваності та смертності в усьому світі. За даними ВООЗ, щороку ця хвороба уражає близько 10–20 % населення земної кулі, що зумовлює в середньому 3–5 млн. госпіталізацій. Вірус грипу зазвичай циркулює в популяції людей, зокрема в Україні, з кінця осені до ранньої весни. Слід зазначити, що переважна більшість пацієнтів не мають ускладнень і повністю одужують. Разом із тим, грип може спричиняти серйозні соматичні патологічні стани та мати несприятливі наслідки, особливо в групах підвищеного ризику щодо них. Епідеміологічні дослідження та звіти про випадки захворювання на грип показують, що ця інфекція може призводити до численних фенотипових проявів, зокрема із залученням, поряд із дихальною, багатьох інших органів і систем. Останнім часом усе частіше такі рідкісні, але іноді тяжкі синдроми виявляють в осіб молодого віку, що є важливою причиною тривалої непрацездатності.

Найефективнішим напрямом профілактики грипу, як і переважної більшості інфекційних хвороб, є вакцинація. Наразі в Україні зареєстровано кілька вакцин проти грипу, зокрема Ваксігріп Тетра (Санofi Пастер, Франція) і

ДжіСі Флю (Грін Кросс Корпорейшн, Корея). Основною метою вакцинації є захист від зараження вірусом і, відповідно, зниження ризику летального наслідку серед найбільш уразливих прошарків населення, зокрема осіб похилого (літнього) і старечого віку. Слід зазначити, що для них саме вакцинація є надійним захистом і своєрідним порятунком їхнього життя. Щорічна вакцинація проти грипу рекомендована всім особам віком понад 6 місяців, які не мають протипоказань до неї.

Мета роботи. Виявити рівень обізнаності щодо вакцинації від сезонного грипу серед жителів м. Харків залежно від їхнього віку.

Матеріали та методи. Було проведено дослідження з використанням онлайн-опитування серед осіб у віці від 18 до 60 років у період з 3 по 5 жовтня 2022 року. У дослідженні прийняли участь 70 (100 %) осіб, які були розділені на чотири групи. Першу групу склали 17 (24,29 %) осіб віком від 18 до 20 років, другу групу – 18 (25,71 %) осіб віком від 20 до 30 років, третю групу – 13 (18,58 %) осіб від 30 до 40 років, четверту групу – 11 (15,71 %) осіб віком від 40 до 60 років, п'яту групу – 11 (15,71 %) осіб віком від 60 до 70 років. Серед респондентів було 62 (88,57 %) жінки і 7 (11,43 %) чоловіків. Анкета містила низку питань щодо вакцинації від грипу, які передбачали відповіді «так» або «ні». Також було задане поле для особистої розгорнутої відповіді. Отримані дані обробляли методами варіаційної статистики із застосуванням критерію згоди χ^2 Пірсона.

Результати та обговорення. Установлено, що 60 (85,71 %) респондентів жодного разу в житті не робили щеплення від сезонного грипу, 6 (8,57 %) – щепилися восени вакциною ДжіСі Флю, 4 (5,71 %) – Ваксігрипом Тетра. Більшість осіб, які зробили щеплення, не надають переваги певній вакцині (обидва препарати характеризують позитивно). Лише 2 (20 %) респонденти свідомо обрали ДжіСі Флю. Не планують вакцинуватися в цьому році та в подальшому житті 42 (60 %) осіб, планують щепитися – 20 (28,57 %), не можуть визначитися та дати остаточної відповіді – 8 (11,43 %) опитуваних. Майже половина опитуваних (34 (48,57 %) особи) вважають, що вакцина зможе

захистити від сезонного грипу, але 26 (37,14 %) осіб мають щодо цього сумніви. У полі для відкритої відповіді один анкетований зазначив, що «організм сам повинен боротися з вірусом, тому не має сенсу довіряти вакцині». Опитані, які вже встигли вакцинуватися в цьому році, стверджують, що довідалися про доцільність вакцинації з різних джерел (порадив лікар під час амбулаторного прийому, порекомендували знайомі тощо). Більшість респондентів 40 (57,14 %) не вважають за потрібне вакцинуватися взагалі. Різниця між віковими групами в ставленні до вакцинації проти грипу не виявлено ($p > 0,05$).

Висновки. Отже, незважаючи на те, що грип спричиняє епідемії та пандемії, призводить до численних ускладнень та, іноді, летального наслідку, дані дослідження свідчать, що обізнаність щодо вакцинації від цієї хвороби не є високою та, навіть, достатньою. Анкетування показало, що ставлення до вакцинації не залежить від віку респондентів. Таким чином, більшість літніх людей не розуміють своєї вразливості, зумовленої віковим зниженням як вродженого, так і адаптивного імунітету та, відповідно, підвищеною сприйнятливістю до інфекції, схильністю до більш тяжкого перебігу хвороби. Тому питання вакцинації населення, зокрема груп соціального та медичного ризику, проти сезонного грипу залишається важливою проблемою, що вимагає посилення зусиль щодо її популяризації.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

ОПТИМІЗАЦІЯ ВПЛИВУ ХІМІОТЕРАПЕВТИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ НА ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ

Свиридюк Катерина Петрівна,
асистент кафедри хімії,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, Україна

Значне поширення та високий рівень смертності від онкологічних захворювань у світі ставить перед науковцями сьогоднішню проблему пошуку нових лікарських засобів та методик їх застосування. Ця проблема охопила науковців різних галузей та напрямків, адже багатогранність аспектів її вивчення дозволяє врахувати при цьому уже наявний досвід медичних працівників, особливості характеристики онкологічних захворювань з точки зору біохімічних процесів та особливостей розвитку і поширення, які у подальшому можуть бути використані спеціалістами фармацевтичної, хімічної та біоінженерної галузі для розробки принципово нових ефективних стратегій лікування.

Основними методами лікування онкологічних захворювань залишаються хіміотерапія, променева терапія та хірургічні методи. Однак, зважаючи на особливості розвитку та поширення злоякісних клітин в межах живого організму, доцільним вважають застосування вищенаведених методів комплексно. [1,2]

Одним із ключових методів боротьби з онкологією залишається хіміотерапія. Однак, застосування хіміотерапевтичних препаратів, поряд із бажаним терапевтичним ефектом, призводить до погіршення загального стану пацієнтів, спричинюючи ряд побічних ефектів на гематологічному рівні

(тромбоцитопенія, нейтропенія, ретикулоцитопенія; анемія та лімфопенія), на рівні клітин, тканин та органів. [3] Негативний вплив протиракових препаратів на організм пояснюється їх суцільною цитостатичною дією.

Таким чином оптимізація лікування онкологічних захворювань спрямована на локалізацію впливу препарату на ракові клітини та уникнення його контакту з нормальними клітинами. Одним із напрямків, що деякою мірою реалізують таке завдання, є адресна доставка лікарських препаратів до органів- чи клітин-мішеней з використанням наночастинок. В основі таргетної доставки лежать нанотехнології, які дозволяють проводити молекулярне профілювання, геномний аналіз, а також оптимізувати дизайн лікарського препарату для індивідуального лікування. Матеріали і стратегії доставки лікарських препаратів дозволяють модулювати фармакологічні параметри лікарського засобу без втрати бажаного впливу на молекулярні мішені. Зокрема, вони дозволяють регулювати фармакокінетику, стабільність, абсорбцію та вплив лікарського агента на пухлини і здорові тканини. Крім того, можливим стало введення синергічних комбінацій лікарських засобів. [4]

Застосування нанорозмірних систем адресної доставки лікарських препаратів зводиться до двох основних стратегій: активний та пасивний транспорт. Для активного транспортування використовують різноманітні способи спрямування носія до цільового об'єкту (електромагнітне поле, зміна температурного режиму, використання векторних білків тощо). Пасивне таргетування полягає у пасивному неспецифічному накопиченні лікарського засобу у тканині-мішені. [4,5]

Для розробки сучасних нанорозмірних таргетних систем необхідні міждисциплінарні дослідження, поєднання розробок у фармації, молекулярній біології та органічній хімії, тому що контрольована доставка ліків поєднує фізичні механізми (розчинення, осмос, дифузію і т. д.) та біохімічні (генна терапія, використання ліпосом, моноклональних антитіл, виготовлення мікроемульсій і т. д.). [5]

Таким чином, використання нанорозмірних частинок в якості носіїв

хіміотерапевтичних препаратів дозволяє вирішити ряд проблем у лікуванні онкологічних захворювань, зокрема досягнути бажаного терапевтичного ефекту, завдавши мінімум шкоди для організму. Однак, розробка таких систем доставки потребує врахування усіх аспектів їх взаємодії з організмом, особливостей завантаження лікарського препарату, точкового спрямування, подолання внутрішніх біологічних бар'єрів, цільове вивантаження тощо. Усе це потребує розробки досконалого дизайну наночастинок, який відповідатиме вимогам біосумісності та високій ефективності його застосування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Interaction of Nanoparticles with Blood Components and Associated Pathophysiological Effects [Електронний ресурс] / [B. De La Cruz, P. Rodríguez-Fragoso, J. Reyes-Esparza та ін.] // Unraveling the Safety Profile of Nanoscale Particles and Materials. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.intechopen.com/books/unraveling-the-safety-profile-of-nanoscale-particles-and-materials-from-biomedical-to-environmental-applications/interaction-of-nanoparticles-with-blood-components-and-associated-pathophysiological-effects>.
2. Лукавецький Н. Пухлинне мікрооточення: досягнення у боротьбі з пухлинами / Назар Лукавецький. // Онкологія, Гематологія, Хіміотерапія. – 2021. – №5. – С. 66.
3. Baba A. Comparative Oncology / A. Baba, C. Cătoi. – Bucharest: The Publishing House of the Romanian Academy, 2007.
4. Targeted drug delivery strategies for precision medicines / [M. Manzari, Y. Shama, H. Kiguchi та ін.]. // Nature Reviews Materials. 2021. – №6. С. 351-370.
5. Брубейкер І. О. Сучасні підходи до розробки наносистем доставки ліків / І. О. Брубейкер, О. А. Білан, К. С. Марченко-Толста. // World science. – 2020. – №6. – С. 32–37.

CHEMICAL SCIENCES

УДК 7642

ECO-FRIENDLY SYNTHESIS OF 3,3' - (PHENYLMETHYLENE) BIS (2-PHENYL-1H-INDOLE)

Katsadze E. A.

Doctor of Chemistry, assistant-professor

Turiashvili M. N.

Master of chemistry

Nikoleishvili N. N.

Doctor of Chemistry, head of Laboratory

Iv. Javakhishvili Tbilisi state university

Tbilisi, Georgia

Abstract. Herein we have developed an efficient electrophilic substitution reaction of 2-phenylindole with Benzaldehyde to give bis(indolyl)methane's. Reactions has been carried out using water and ethanol as solvents and Salicylic aldehyde as catalyst.

Keywords: 2-phenylindole; benzaldehyde; green chemistry; Salicylaldehyde; solvent free; grinding.

Introductions. Naturally occurring or synthetic BIMs and its privileged structures are particularly important in pharmaceutical chemistry as they exhibit various pharmacological activities and are important metabolites. BIMs display a wide range of biological activities such as antimicrobial and antifungal, antibacterial, analgesic and anti-inflammatory activities [1-2]. Besides antitumor and anticancer activities, BIMs have also been reported to be able to promote beneficial estrogen metabolism, promote useful estrogen, and induce apoptosis in human cancer cells [3]. different methods have been reported for the preparation of BIMs are known. These methods have their merits in some way as claimed, but, on the other way, they suffer

from certain drawbacks; e.g. harsh reaction conditions, expensive use of catalyst, sensitivity to moisture and air, incompatibility of functional groups [4]. Hence, there is still a need to search for better catalysts in terms of toxicity, handling, availability, economic viability, and operational simplicity. In view of the recent trend in catalytic process which comes under the purview of green chemistry, investigations for new and less hazardous catalysts have become a priority in synthetic organic chemistry.

Aim. Herein, we report on the efficient green synthesis of BIMs (3) (Scheme 2) from 2-phenylindole (1) and Benzaldehydes (2) catalyzed by salicylic acid (SA).

Methods Materials.

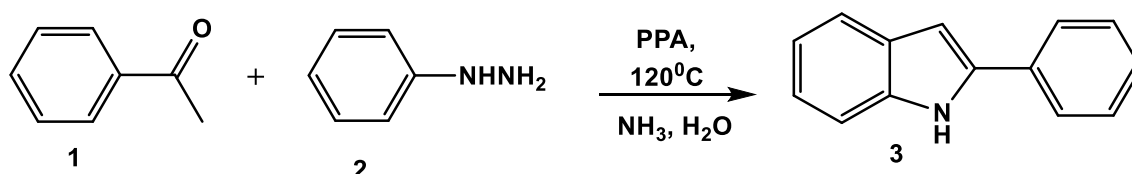
Instruments and Characterization. Melting point are determined using an A&E Lab DMP-800 melting point apparatus. The progress of reactions was monitored by TLC using silica gel plates under UV light (TLC Silica gel 60 F₂₅₄ Merk). ¹H and ¹³C nuclear magnetic resonance (NMR) spectra are recorded in d₆-DMSO solution on a BRUKER AVANCE (400 MHz) instrument using tetramethylsilane as an internal standard, and chemical shift values (δ) are reported in part per million. All reagents are commercially available and purified according to the standard methods prior to use.

Synthesis of 3,3'-(phenylmethylene) bis (2-phenyl-1H-indole) (3). 2-phenylIndole **1** (2 mmol), Benzaldehyde **2** (1 mmol), and SA (15 mol%) were placed in a flask and H₂O-EtOH (1:1mL) was added. The reaction mixture was stirred at room temperature. After completion of the reaction (using TLC analysis), the solid was formed. The resulting solid product was filtered off, washed with small amounts of distilled water, dried, and recrystallized from hot ethanol. White crystals, Yield 95%, **IR** (KBr, cm⁻¹): 3419, 1599, 1488, 1447, 1341, 1307, 1235, 1018, 830, 741, 698, 667; **¹H NMR** (400 MHz, DMSO-d₆): δ = 11.04 (s, 2H), 7.37 (d, J = 8.1 Hz, 2H), 7.34 – 7.21 (m, 7H) , 7.20 (dd, J = 4.2, 2.3 Hz, 9H), 7.04 – 6.96 (m, 2H), 6.89(d,J = 8.1 Hz, 2H), 6.71 – 6.63 (m, 2H), 6.06 (s, 1H); **¹³C NMR** (100 MHz, DMSO-d₆): δ =145.98, 136.88, 135.95, 133.49, 129.29, 128.83, 128.63, 128.52, 127.57, 126.35, 121.26, 121.22, 118.88, 114.81, 111.70. mp - 264-265°C.

Results and discussion The aim of our research is to study the condensation

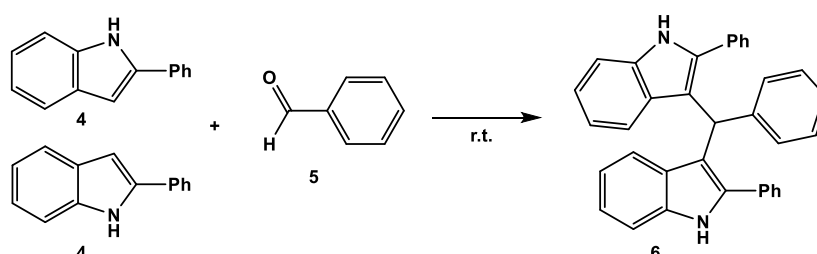
reactions of 2-phenylindoles and various aromatic aldehydes in the presence of environmentally friendly solvents and catalysts. For the model reaction, we chose unsubstituted 2-phenyl-indole (**3**) and benzaldehyde (**5**) as starting reagents.

2-phenylindole was formed by Fischer indole synthesis from a condensation reaction of a phenylhydrazine and acetophenone in the presence of an acid catalyst in one step. (Scheme 1).

Scheme 1. Synthesis of 2-phenylindole

We carried out the synthesis of the target bisindolyl-phenyl-methane both without solvent, by rubbing the reactants, and in environmentally safe solvents, water and ethanol, at room temperature. (Table 1). Product isolation from the resulting emulsion-like material gave a pure compound, characterization of which from analytical and spectral data showed it to be 3,3'-(phenylmethylene) bis (2-phenyl-1H-indole). (**Table 1**).

Table 1

Synthesis of 3,3'-(phenylmethylene)bis(2-phenyl-1H-indole)

Entry	Catalyst ^a (mol%)	Solvent	Time ^b (h)	Yield ^c (%)
1	-	EtOH-H ₂ O (1:1, v-v)	24	trace
2	-	H ₂ O	24	trace
3*	15	H ₂ O	72	70
4*	15	EtOH	48	62
5*	15	EtOH-H ₂ O (1:1, v-v)	24	90
6	-	-	120	95

^aSalicylaldehyde (SA);

^b Reaction progress was monitored with TLC analysis;

^cIsolated yield of product.

First, reaction was carried out using H₂O and a mixture of H₂O-EtOH (v:v, 1:1) solvents in the absence of catalyst at room temperature (r.t.), which leads to the formation of product (6) in trace yields (Table 1, entries 1 and 2). The reaction in the presence of SA in H₂O gave 6 in 70% yield for 72 h (Table 1, entry 3). The best result was achieved in the case of a mixture of ethanol:water, 1:1, with the catalytic action of salicylic acid (15 mol %).

The reaction proceeded with good yield when Compound 4 and 5 were mixed and grounded in a mortar with a pestle at room temperature for 15 min without any solvent. The procedure offers some advantages, but required long reaction time.

Conclusions. In conclusion, we have developed an efficient electrophilic substitution reaction of 2-phenylindole with Benzaldehyde. The procedure offers several advantages including improved yield of products with no by-product's formation, simple experimental procedure with an economic and environmentally friendly solvent-free conditions and use of inexpensive catalyst;

REFERENCES

1. Sarva S., Harinath J. S., Sthanikam S. P., Ethiraj S., Vaithiyalingam M. and Cirandur S. R. Synthesis, antibacterial and anti-inflammatory activity of bis(indolyl)methanes. - Chin. Chem. Lett. - 2016. - **27**- p.p.16-20.
2. Sashidhara K. V., Kumar A., Kumar M., Srivastava A. and Puri A. – Synthesis and antihyperlipidemic activity of novel coumarin bisindole derivatives. - Bioorg. Med. Chem. Lett. - 2010. – 20. – p.p. 6504-6507.
3. Mari M., Tassoni A., Lucarini S., Fanelli M., Piersanti G. and Spadoni G. – Synthesis of Tryptamine Derivatives via a Direct, One-Pot Reductive Alkylation of Indoles. - Eur. J. Org. Chem.- 2014.- p.p. 3822-3830.
4. Dhruvajyoti Talukdar & Ashim Jyoti Thakur. - A green synthesis of symmetrical bis (indol-3-yl) methanes using phosphate-impregnated titania catalyst under solvent free grinding conditions. – 2013. - № 1. – p.p. 55-61.

УДК 549.67.66.08

ИССЛЕДОВАНИЕ СОРБЦИИ КАТИОНОВ ЦВЕТНЫХ МЕТАЛЛОВ АМИНИРОВАННЫМИ ЦЕОЛИТАМИ

Мамедова Севиндж Рагим кызы

канд.хим.наук, ст. научн.сотр.

Рагимли Мензер Ахмед кызы

канд.хим.наук, вед. научн.сотр.

Институт Катализа и Неорганической Химии

имени академика м. Нагиева

НАН Азербайджана, AZ-1143, Азербайджан,

г. Баку, пр. г. Джавида-113

Аннотация. В целях исследования сорбции катионов цветных металлов (Co^{2+} , Ni^{2+} , Cu^{2+}) на клиноптилолите (Айдагское месторождение Азербайджана), модифицированном первичными, вторичными и третичными этиламинами, изучены кинетические закономерности данного сорбционного процесса. Установлено, что сорбционная емкость и эффективность сорбции (ЭС, %) цеолитов повышается, соответственно в ряду: $\text{C}_2\text{H}_5\text{NH}_2 < (\text{C}_2\text{H}_5)_2\text{NH} < (\text{C}_2\text{H}_5)_3\text{N}$ и с уменьшением радиуса сорбируемых катионов цветных металлов ($\text{Co}^{2+} > \text{Ni}^{2+} > \text{Cu}^{2+}$). Процесс сорбции катионов цветных металлов на модифицированном аминами клиноптилолите носит сложный характер, протекающий по внутридиффузионному механизму, где наряду с ионным обменом имеет место и комплексообразование.

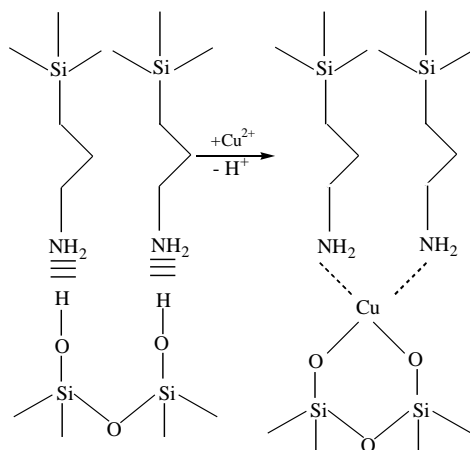
Ключевые слова: сорбция, цеолит, клиноптилолит, аминирование, цветные металлы.

Введение Защита окружающей среды, в частности, очистка природных и сточных вод от токсичных производственных отходов, содержащих катионы переходных металлов, требует разработки и получения дешевых и эффективных сорбентов.

В последнее время активные исследования ведутся в области получения

полисилоксановых полимеров, содержащих в своем составе различные лигандные системы [1,2].

В частности, авторами [1] установлено, что связывание ионов переходных металлов аминосодержащими полисилоксанами и силикогелями обеспечивается наличием алкиламинных и остаточных силанольных групп:

Кремнийсодержащие сорбционные материалы по своей химической структуре очень близки к цеолитам, так как их основу составляет диоксид кремния. Однако цеолиты отличаются тем, что в их каркасной структуре определенная часть кремния замещена атомами алюминия.

Уникальность ионообменных свойств, низкая себестоимость и достаточные запасы Айдагского месторождения Азербайджана стимулируют получение новых модифицированных форм клиноптилолита для практического применения.

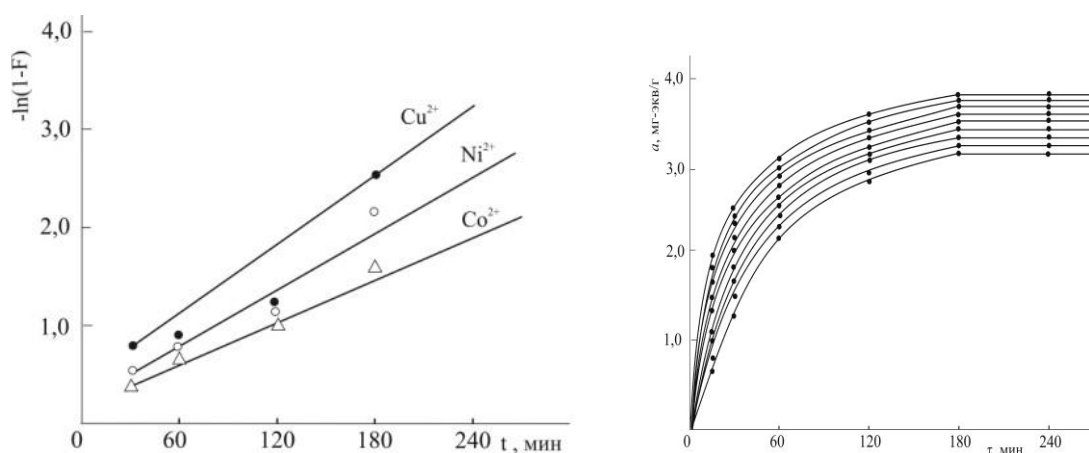
Целью данной работы является модифицирование клиноптилолита Айдагского месторождения первичными, вторичными, третичными этиламинами, установление кинетических закономерностей сорбции переходных металлов, а также возможного механизма сорбции этих металлов на модифицированных цеолитах.

Экспериментальная часть

В работе использован клиноптилолитовый туф (Айдагское месторождение Азербайджана), содержащий в среднем 80-85% клиноптилолита и с химическим составом в (%): SiO₂ -65,09; Al₂O₃-12,2; Fe₂O₃-1,01; CaO-4.05;

Na₂O-2,55; K₂O-1,18; H₂O-5,25.

Модифицирование природных цеолитов проводили по методике [6]. Образцы цеолита (100 г.) измельчали, ситовым методом отбирали частицы с размером ($r=0,041\text{см}$). Высушивали при температуре $\sim 378\text{К}$ и заливали (1л 0,1 М) растворами этил-, диэтил-, триэтиламинов, затем подвергали двухчасовому контакту путем интенсивного перемешивания и отстаивали в течение 3-4 дней для достижения равновесного состояния. По истечению заданного времени образцы отфильтровывали и промывали (от излишка щелочи) до $\text{pH}=7$ дистиллированной водой. Промытые и высушенные вновь при 378К образцы подвергали сорбционным испытаниям. Кинетику сорбции катионов цветных металлов (Co^{2+} , Cu^{2+} , Ni^{2+}) на модифицированных аминами клиноптилолите, проводили в статических условиях, методом ограниченного объема, в широком интервале времени [15мин.÷4ч.], при с постоянном перемешивании растворов электромешалкой до достижения 4х часового равновесия.

Рис.1. Кинетические кривые сорбции катионов цветных металлов (Cu^{2+} ; Ni^{2+} ; Co^{2+}) из 0,1N растворов электролитов на модифицированных клиноптилолитах: триэтиламином (1,3,4); диэтиламином (2,6,8); этиламином (5,7,9), соответственно.

На основании рассчитанных значений сорбции катионов металлов на аминированных цеолитах, в каждый момент времени, строились кинетические кривые, представленные на рисунке 1. Эксперименты проводили из 0,1N растворов соответствующих электролитов, с использованием реактивов

$\text{Co}(\text{NO}_3)_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$; $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$; $\text{NiSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$, при неизменных условиях: $T=295.3\text{K}$, масса и размер частиц сорбента ($m=0,3\text{г}$; $r=0,041\text{см}$), объем исследуемого раствора ($V=30\text{мл}$). Определение катионов цветных металлов в растворах до и после сорбции осуществляли трилонометрическим методом [3 4]. Рентгеноспектральный анализ элементного состава исследуемых цеолитов проводили на приборе (Spectrometer X-MAKS Oxford instrument England).

Сорбционную емкость цеолитов рассчитывали по уравнению:

$$CE=(C_{\text{исх.}}-C_{\text{равн.}})V/m, (1),$$

где $C_{\text{исх.}}$ и $C_{\text{равн.}}$ – исходная и равновесная концентрации растворов, мг-экв/мл, CE -мг-экв/г, V -объем раствора, мл., m - масса сорбента, г.

Эффективность сорбции ($\text{ЭС},\%$) катионов металлов рассчитывали по следующей формуле:

$$\text{ЭС}=\frac{(C_0 - C_{\text{ост.}})}{C_0} \cdot 100\%,$$

где C_0 и $C_{\text{ост.}}$ соответственно, исходная и остаточная концентрации, мг-экв/мл,

Полученные данные (CE) и ($\text{ЭС}, \%$) сведены в таблицу 1.

Обсуждение результатов В таблице 1, в целях сравнения, представлены значения сорбционной емкости и эффективности сорбции ($\text{ЭС},\%$) природного и аминированных цеолитов относительно катионов цветных металлов ($\text{Co}^{2+}, \text{Ni}^{2+}, \text{Cu}^{2+}$). По данным таблицы прослеживается увеличение значений сорбционной емкости в ряду: $\text{C}_2\text{H}_5\text{NH}_2 < (\text{C}_2\text{H}_5)_2\text{NH} < (\text{C}_2\text{H}_5)_3\text{N}$, и с уменьшением радиуса сорбируемых катионов ($\text{Co}^{2+} > \text{Ni}^{2+} > \text{Cu}^{2+}$).

Сравнительные значения емкостей (мг-экв/г) природного клиноптилолита ($\text{Co}^{2+} = 0,88; \text{Ni}^{2+} = 0,76; \text{Cu}^{2+} = 0,89$), рассчитанные ранее [5] и модифицированного триэтиламино ($\text{Co}^{2+} = 3,46; \text{Ni}^{2+} = 3,64; \text{Cu}^{2+} = 3,81$), свидетельствуют об эффективности модифицирования клиноптилолита триэтиламино, так как емкость модифицированного сорбента возрастает для Co^{2+} в 4 раза, Ni^{2+} в 5 раз; Cu^{2+} в 4,3 раза.

Таблица 1.

**Значения сорбционной емкости и эффективности сорбции (ЭС,%)
исследуемых катионов (Co^{2+} , Ni^{2+} , Cu^{2+}) на природном и
модифицированных клиноптилолитах.**

Аминированный клиноптилолит	Катионы	Клиноптилолит						Концентрация растворов	
		Сорбционная емкость				Эффективность сорбции(ЭС,%)		мг-экв/мл	
		Природный		Аминированный		Природный	Аминированный	Исходная	Равновесная
мг-экв/г	мг/г	мг-экв/г	мг/г						
$\text{C}_2\text{H}_5\text{NH}_2-$	Co^{2+}	0,88	25,6	3,145	91,4	7,9	28,9	0,107	0,076
	Ni^{2+}	0,76	22,4	3,295	96,9	7,3	31,4	0,105	0,072
	Cu^{2+}	0,89	28,5	3,365	107,6	8,7	33,0	0,103	0,069
$(\text{C}_2\text{H}_5)_2\text{NH}-$	Co^{2+}			3,206	94,6		29,9	0,107	0,075
	Ni^{2+}			3,318	97,4		31,4	0,105	0,072
	Cu^{2+}			3,700	118,4		35,9	0,103	0,066
$\text{C}_2\text{H}_5)_3\text{N}-$	Co^{2+}			3,461	101,9		32,7	0,107	0,072
	Ni^{2+}			3,640	106,8		35,2	0,105	0,068
	Cu^{2+}			3,812	121,9		36,9	0,103	0,065

В связи с этим, дальнейшие исследования проводили на клиноптилолите модифицированном триэтиламиноом.

При исследовании кинетики сорбции на селективных ионитах методом ограниченного объема, при котором вклад внешней диффузии целенаправленно сводится к минимуму за счет интенсивного перемешивания, как правило, реализуется внутридиффузионный процесс, с характерными ему значениями коэффициентов диффузии от 10^{-6} до $10^{-11}\text{см}^2\cdot\text{с}^{-1}$, в то время как для коэффициентов внешней диффузии эти значения составляют порядка $10^{-5}\text{см}^2\cdot\text{с}^{-1}$.

Полученные кинетические данные (на основе значений F, пользуясь таблицей βt от F), при

$$F = \frac{S_\tau}{S_\infty} \quad (2)$$

где F–доля сорбированного вещества; S_τ и S_∞ –соответственно текущая и равновесная сорбции за время τ , позволили рассчитать коэффициенты внутренней диффузии по уравнению Бойда:

$$D = \frac{\beta t r^2}{\pi^2} \quad (3)$$

где r–радиус частиц, см; $\pi = 3,14$; $D_{\text{внутр.}}$ –коэффициент внутренней диффузии, $\text{см}^2\cdot\text{с}^{-1}$.

О механизме сорбции можно судить по результатам исследований кинетики сорбции, представленных графически, в виде линеаризованных

зависимостей в координатах $[-\ln(1-F)-\tau]$, где $(1-F)$ степень заполнения сорбента, τ -время контакта фаз. Известно, что ионы металлов, находясь в водном растворе, вступают во взаимодействие с молекулами H_2O с образованием соединения, в котором на 1 ион приходится от 4 до 8 и более молекул H_2O , при этом протекает координационная (донорно-акцепторная) связь, с образованием комплекса.

Таким образом, молекулы аммиака или его производные, в нашем случае триэтиламиногруппы цеолита, как доноры несвязанных электронов азота могут занять эти свободные места и оказаться во внутренней сфере комплекса, аналогично $[Cu(NH_3)_4]^{2+}$, в виде $[Cu((C_2H_5)_3N)_4]^{2+}$.

На основании проведенных исследований можно заключить, что модифицирование цеолитов дает возможность в той или иной степени увеличить концентрацию одного типа иона в цеолите и тем самым, изменить его сорбционные свойства. Сорбция катионов цветных металлов на аминированных цеолитах является сложным процессом, протекающим по внутридиффузионному механизму, где наряду с ионным обменом имеет место комплексообразование. Полученные результаты дают возможность рекомендовать аминированные цеолиты для извлечения цветных металлов из техногенных растворов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Лакиза Н. В., Неудачина Л. К., Ятлук Ю. Г., Багрецова М. А., Скорик Ю. А. Новые кремнийорганические сорбенты для сорбции катионов металлов. /Аналитика и контроль. 2005, т.9, №4, С. 391-398
2. Пожидаев Ю. Н. Кремнийсодержащие сорбционные материалы, синтез, свойства, применение. // Известия вузов. Прикладная химия и биотехнология. 2014, №9, т.9, С.7-37
3. Амиров С. Т. Цеолиты Азербайджана, Баку. Элм, 2004, 221с.
4. Рагимли М. А., Махмудов Ф. Т., Ильясова Х. А., Солтанова С. М., Гаджиев М. А., Аскерова Т. Н., Нуриев А. Н. Сорбция ионов цветных металлов

(Co²⁺, Ni²⁺, Cu²⁺) аминированным природным клиноптилолитом. //Журнал «Наука и мир». 2018, №7, т.59, С.16-18.

5. Зейналова И. И. Ионообменное концентрирование ртути и кадмия из растворов на модифицированных природных цеолитах. Диссертация на соискание ученой степени к.х.н. И. И. Зейналова. Баку, 2005, 163с.

TECHNICAL SCIENCES

UDC 629.12

FEATURES OF OPERATION OF THE FUEL PREPARATION SYSTEM ALFA-LAVAL FCM ONE

Dolganov Iurii

PhD, associate professor

Agapov Danyl

Kulichenko Oleksandr

Ruzhynskyi Oleksandr

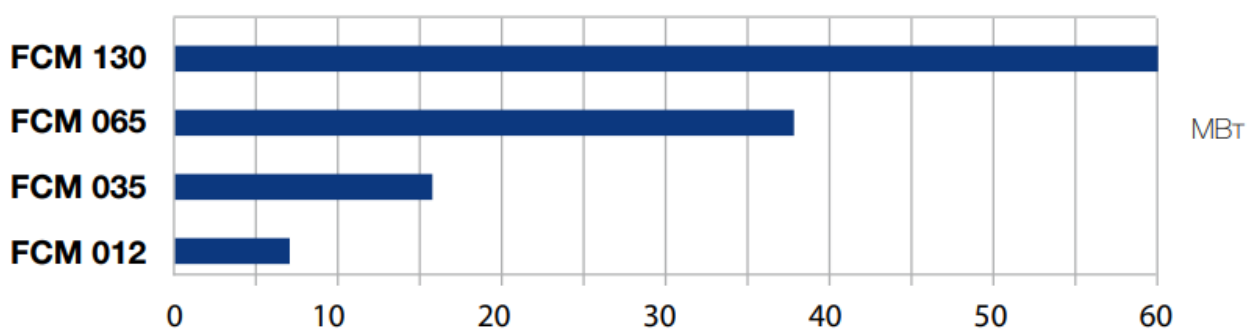
master's student

National University of Shipbuilding

Mykolaiv, Ukraine

Introductions. Bulk carrier fleet of Ukraine is the most profitable in terms of time charter equivalent (TCE). Improving its operational efficiency will bring a positive result in the short term against the background of the post-military restoration of port infrastructure in Ukraine and increased demand for bulk cargo.

Aim. To modernize the bulk carrier's power plant and comply with its modern environmental standards, it is proposed to introduce an Alfa-Laval FCM One fuel preparation system [1]. FCM One modules provide the necessary performance to supply fuel to engines in a wide range up to 60 MW and are available in four sizes (Fig.1).

Fig.1 Performance range of FCM One modules

Fuel preparation is the processing of heavy grades of fuels in a special system to provide the necessary indicators for mechanical impurities, pressure, temperature, viscosity and flow rate, provided by the diesel engine manufacturer. Compliance with the desired values of these parameters is very important for organizing the optimal combustion process in the engine, since energy efficiency and emission reduction largely depend on this [2].

Materials and methods. According to regulation 14.6 of the Marpol IV Annex [3], on ships using other types of liquid fuels and entering (or leaving) SECA (Sulfur emission controlled area) areas, there must be a written procedure that describes the operations for changing fuel, providing for sufficient time so that before entering the SECA area, the supply system liquid fuel was completely washed out from all types of liquid fuels with a sulfur content exceeding the permissible value.

The introduction of FCM One in the bulk carrier's ECS will allow meeting these standards and improving performance due to a number of plant features:

- all the necessary equipment and functionality (including heating and cooling functions) are combined in a single module operating under the control of one controller;
- smooth change in viscosity and temperature allows efficient fuel change without stopping the engine;
- the viscosity value is maintained in a narrow range, even during the transition to distillate fuels or vice versa;
- engine load does not affect automatic fuel change;
- intuitive control system provides selection of a certain grade or change of fuel; calling process parameters by pressing one button;
- rear-mounted connections and easy access to all components simplify installation and maintenance work;
- modern additional features provide a high class of energy efficiency of the fuel supply system.

Results and discussion. Using the module solves the problem of optimizing equipment and fuel supply in accordance with the actual engine load. This in turn

increases separation efficiency and reduces energy consumption. Further modernization and automation of the fuel preparation line is possible by including Alcap separators and a computer control system - FlowSync. The issues of personnel training to work with these systems are solved by introducing computer simulators developed by Alfa Laval into the educational process of specialized universities.

Conclusions. The choice of the system definitely contributes to the increase in the performance characteristics of the power plant for a quick and smooth transition from one type of fuel to another, the engine does not slow down, and the drive pressure does not interfere with the operation of the system.

REFERENCES:

1. Alfa Laval's new FCM One [Web-site]. - Retrieved from: <https://www.alfalaval.com/media/news/2015/alfa-lavals-new-fcm-one-is-a-single-answer-to-todays-fuel-conditioning-challenges/>
2. Gorbov V. M. Enciklopediya sudovoi energetiki: navch. / V. M. Gorbov, V. P. Kit. - Mykolaiv: NUOS, 2013. - 607 p.
3. MARPOL convention [Web-site]. - Retrieved from: <https://www.imo.org/en/OurWork/Environment/Pages/Sewage-Default.aspx>

INCREASE OF ENERGY EFFICIENCY OF THE ROTARY KILN BASED ON THE REFRACTORY LINING WITH THE THERMAL INSULATION

Shcherbina Valery Yurievich,
Dr Sci, professor
Dmytro Grigoryovych Shvachko,
master, assistant
Donghu Zeng,
Bogatyrev Vladimir Valerievich
Student
National Technical University of Ukraine
Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute
Kyiv, Ukraine

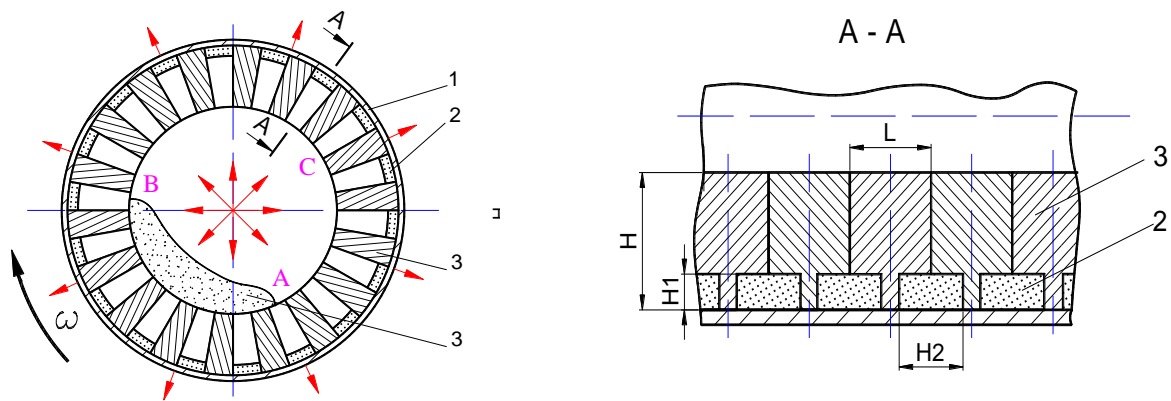
Introductions. Rotating equipment, including granulating machines, roll dryers, cooling drums, rotary kilns, and crystallizers, is used in many chemical industries to process bulk raw materials [1, 2, 3].

Rotary kilns, which are currently being used in the chemical industry, have meagre fuel utilization rates. The heat loss to the environment through the steel shell alone accounts for 20-35% of the total combustion heat [4, 5, 6, 7]. For example, when most cement clinkers are processed in the rotary kiln, their fuel utilization rate does not exceed 55-60%. Therefore, there is a demand to improve the fuel utilization rate of the rotary kiln. Even a few per cent increase in the fuel utilization rate can produce significant economic benefits. One of the main factors determining the fuel utilization rate of the rotary kiln is the thermal resistance of the refractory lining of the rotary kiln. The advancements in energy efficiency cannot be reached without some improvement of the thermal resistance of the refractory lining of the rotary kiln.

This work aims to study the evolution and temperature changes in the lining of the rotary kiln made of shaped refractories and determine the effectiveness of thermal insulation.

Materials and methods. The most effective solution how to improve the energy efficiency of the rotary kiln is to increase the thermal resistance of the refractory lining. This solution can reduce the heat loss to the environment and

improve the thermal performance of the rotary kiln without significant modifications of its design [8, 9, 10]. By changing the shape of the refractory lining and introducing additional thermal insulation, the thermal resistance of the refractory lining can be improved (Fig.1). This technical solution has the following advantages: decreased heat loss to the environment through the steel shell, increased heat transfer to the bulk raw materials, and reduced weight of the refractory lining and the entire rotary kiln [4, 11].

Fig. 1. Scheme of heat exchange in the cross section of the rotary kiln

1 – the steel shell; 2 – the thermal insulation; 3 – the refractory lining;

4 – the bulk raw materials; H – height of the refractory lining; H1 – height of the thermal insulation; H2 – width of the thermal insulation;

L – width of the refractory lining.

The temperature of the refractory lining can be achieved due to the interaction of heat transfer between the coolant, the bulk raw materials, the refractory lining, the steel shell, and the environment. The bulk raw materials cover the inner surface of the refractory lining, as shown in Fig.1, the AB arc.

When modelling the inhomogeneous temperature field, the differential equations for unsteady heat transfer based on the cylindrical coordinate system are used [12, 13]. As the length of the rotary kiln dramatically exceeds the diameter, the axial component along the rotary kiln is not considered. The differential equation for unsteady heat transfer based on the cylindrical coordinate system is shown below:

$$\frac{\partial T}{\partial \tau} = \frac{\lambda}{c\rho} \left(\frac{\partial^2 T}{\partial r^2} + \frac{1}{r} \frac{\partial T}{\partial r} + \frac{1}{r^2} \frac{\partial^2 T}{\partial \varphi^2} \right) \quad (1)$$

where T – temperature, K; λ – the thermal conductivity, W/m·K; ρ – the density, kg/m³; c – the specific heat capacity, J/kg·K; τ – time, s; φ – the angle relative to the center of the rotary kiln, rad; r – the radius, m.

Boundary conditions: the adopted assumptions and boundary conditions are more fully described in [14, 15, 16], indicating only the main and distinctive ones.

The boundary condition at the contact surfaces of the refractory lining and the thermal insulation is given

$$T_F|_{r=H1,H2} = T_{IZ}|_{r=H1,H2}; \lambda_F \frac{\partial T_F}{\partial r} \Big|_{r=H1,H2} = \lambda_{IZ} \frac{\partial T_{IZ}}{\partial r} \Big|_{r=H1,H2}, \quad (2)$$

where λ_{IZ} – the thermal conductivity of the thermal insulation, W/m·K; T_{IZ} – surface temperature of the thermal insulation, K.

The boundary condition at the contact surface of the steel shell and the environment is given

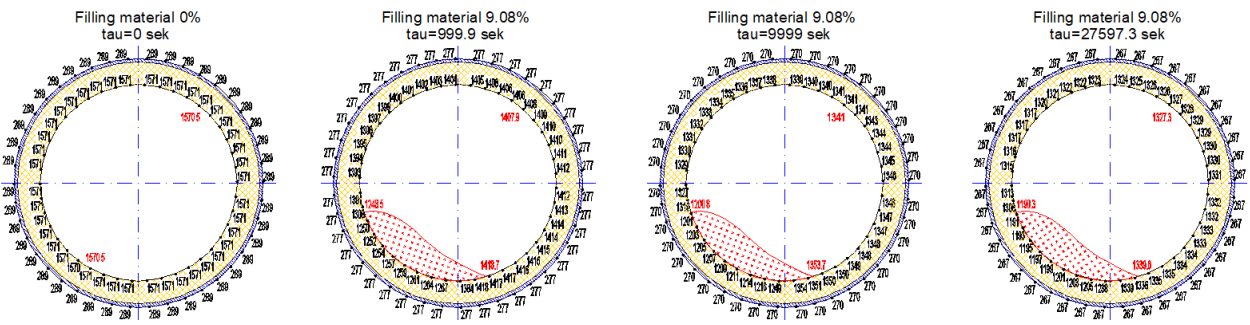
$$\lambda_K \frac{\partial T_{KZ}}{\partial r} = \alpha_{ef} (T_{KZ} - T_{OC}), \quad (3)$$

where T_{KZ} – temperature of the outer steel shell of the rotary kiln, K; T_{OC} – temperature of the environment, K, $\alpha_{ef} = 3.5 + 0.062 \cdot T_K$ – the effective heat transfer coefficient from the steel shell of the rotary kiln and the environment, taking into account the convective and radiation components [Помилка! Джерело посилання не знайдено., Помилка! Джерело посилання не знайдено., Помилка! Джерело посилання не знайдено.].

Initial conditions are set for the solution of the stationary problem with the specified boundary conditions without taking into account the bulk raw materials. The mathematical models were designed using an explicit scheme and the iterative finite difference method.

Results and discussion. The calculation was conducted based on the rotary kiln 4x60m of Kryvyirig Cement Plant. The temperature of hot gas flow is $T_G = 1650$ °C, and the temperature of the bulk raw materials is $T_M = 1200$ °C. And then, the relative

data information, which includes the thickness of the refractory lining ($H=230, 190, 150, 110, 80$ mm), the material of thermal insulation (the polysilicon wool MKRR-130), the degree of filling the rotary kiln with bulk raw materials (8.0%) and the thickness of the steel shell (0.03 m), is fully offered. The results of the calculation of the temperature of the inner surface of the refractory lining and the steel shell of the rotary kiln during the output of the thermal unit to operation are shown in Fig. 2.

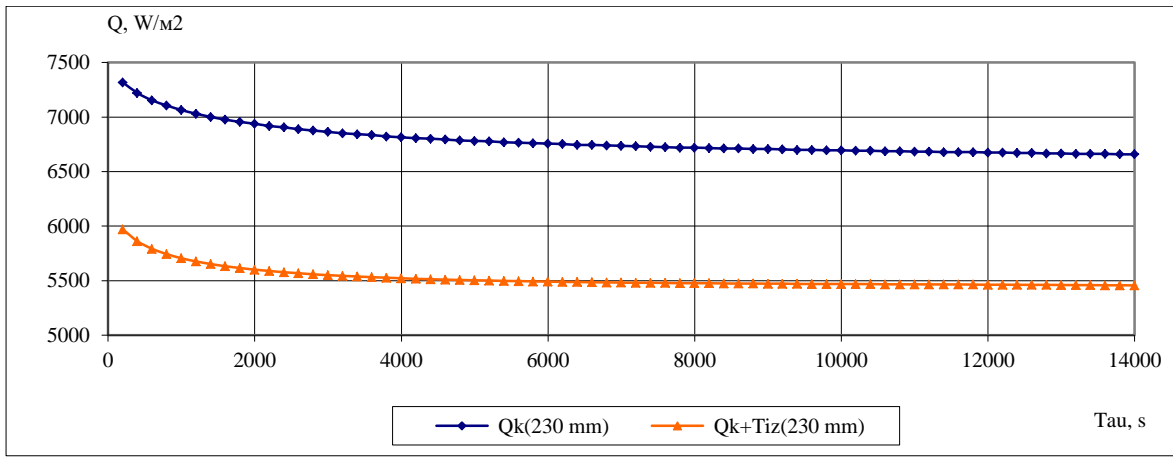

a) – working time 0 min;   b) – working time 166 mins;   c) – working time 400 mins;   d) – working time 460 mins;

Fig. 2. Output of the rotary kiln in quasi-stationary thermal mode

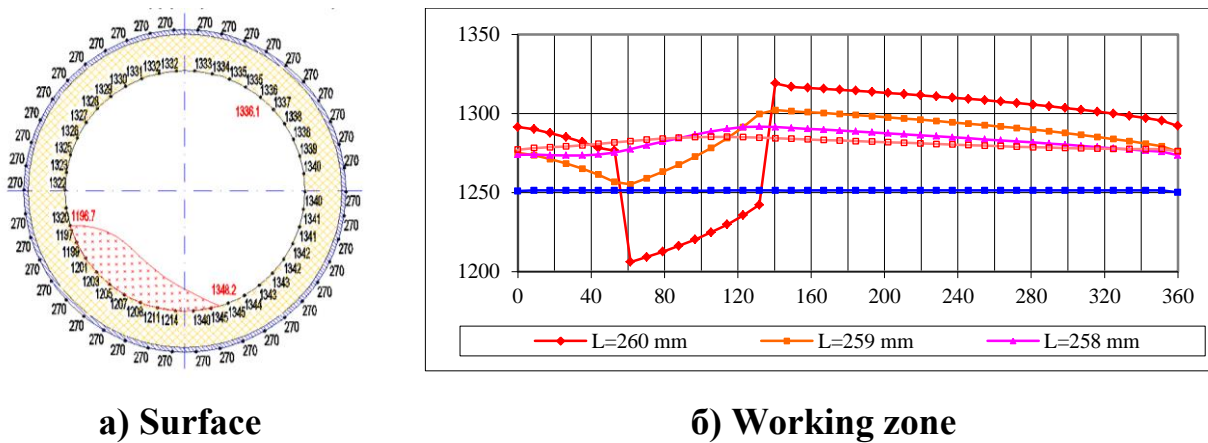
It can be seen from Fig. 2 that at $\tau = 0$ s, the maximum temperature of the inner surface of the refractory lining is $T_F = 1570$ °C, and the outer surface of the steel shell is $T_C = 289$ °C.

After the bulk materials reach the quasi-steady-state mode, the thermal fields, the temperature of the refractory lining, and the interior of the rotary kiln change due to part of the heat transfer to the bulk materials. Within a certain time, the temperature of the inner surface of the refractory lining decreases to $T_F=1194.2-1344.8$ °C and the temperature of the steel shell of the rotary kiln increases to $T_C = 301$ °C. For the lining with thermal insulation, the temperature of the inner surface of the refractory lining decreases to $T_F = 1190.3-1339.6$ °C, and the temperature of the steel shell is reduced to $T_C = 267$ °C. The evolutionary change of the temperature of the outer surface of the steel shell in the process of reaching the quasi-stationary state is shown in Fig. 3.

Fig. 3. Temperature change of the steel shell of the rotary kiln

The case of the temperature distribution in the working zone of the rotary kiln under the presence of the processed bulk raw materials is shown in Fig. 4.

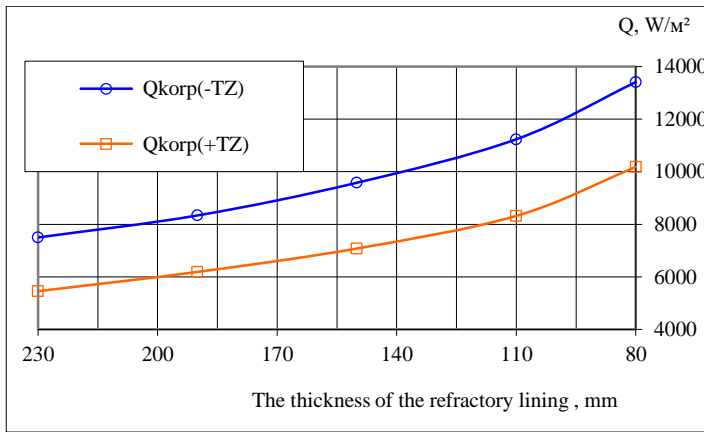

Fig. 4. Temperature of the working zone of the rotary kiln

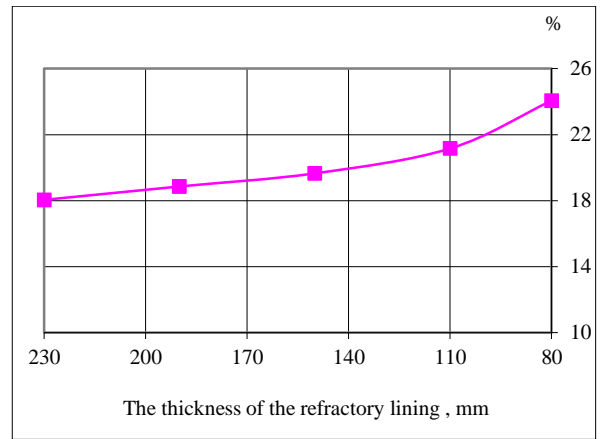
It can be seen from the result mentioned above that during the rotation of the rotary kiln, the temperature at point B of the refractory lining, which comes out from under the layer of the bulk raw materials, is 1206 °C and then begins to grow intensively.

The point A of the refractory lining of the rotary kiln is heated by the hot gas flow to a maximum temperature of 1319 °C. This phenomenon explains the essence of the heat recovery process by the refractory lining. As a result, the amplitude of temperature fluctuation is 113 °C and the highest temperature, by the value of temperature fluctuation, is on the outer surface of the lining, as Fig.4 shows.

Heat losses through the steel shell of the rotary kiln to the environment for the traditional refractory lining and the refractory lining with thermal insulation are shown in Fig.5.

Fig. 5. Heat flux from the rotary kiln

Fig. 6. Efficiency of the rotary kiln

Heat loss of the rotary kiln increases significantly as the refractory lining wears out, as Fig.5 shows. For example, at a thickness of 230 mm of the refractory lining, the heat losses of the rotary kiln are 7500 W/m², but after wearing to 80 mm, the heat losses of the rotary kiln increase to 13410 W/m². However, the installation of the refractory lining with thermal insulation helps to reduce the heat losses to 5457 W/m² and 10183 W/m², respectively.

The effectiveness of the refractory lining with thermal insulation in reducing heat loss to the environment is shown in Fig. 6. The results show that if the refractory lining with thermal insulation in the zone of maximum temperature is used, the heat losses to the environment reduce by 18-24%.

Conclusions. Based on the results obtained above, we can conclude that the utilization of the refractory lining with thermal insulation reduces the heat loss to the environment through the steel shell to 18-24%. It has become possible due to the change in the structure of the refractory bricks of the refractory lining, which increases the thermal resistance of the refractory lining. As a result, the energy efficiency of the thermal energy unit has been increased. Additionally, the heat flow from the more heated refractory lining to the concave surfaces of the bulk raw materials is increased due to the radiant heat transfer.

The most significant benefit of this solution is that the increase in the energy efficiency of the rotary kiln does not require additional fuel consumption, temperature increases, or an increase in the enthalpy of the combustion products.

REFERENCES

1. Lisienko V. G., Shchelokov Ya. M., Ladygichev M. G. Rotary kilns: heat engineering, control and ecology: Reference book: Book 2 / Ed. by V. G. Lisienko. G. Lisienko. - Moscow: Teplagehnik, 2004. 592 p.
2. Lanyue Zhang, Zhaochen Jiang, Fabian Weigler, Fabian Herz, Jochen Mellmann, Evangelos Tsotsas PTV measurement and DEM simulation of the particle motion in a flighted rotating drum // Powder Technology Volume 363, 1 March 2020, Pages 23-37, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.powtec.2019.12.035>.
3. Lanyue Zhang, Zhaochen Jiang, Fabian Weigler, Fabian Herz, Jochen Mellmann, Evangelos Tsotsas PTV measurement and DEM simulation of the particle motion in a flighted rotating drum // Powder Technology Volume 363, 1 March 2020, Pages 23-37, <https://doi.org/10.1016/j.powtec.2019.12.035>.
4. Shcherbina V., Shvachko D., Borshchik S. Heat exchange simulation in energy zones of a rotary kiln with change of heat resistance of the body // Technology audit and production reserves №6/1(50), 2019, pp.36-41. DOI: <https://doi.org/10.15587/2312-8372.2019.189169>
5. Energy Saving Textbook: Reference. / Edited by V.G. Lisienko. Moscow: Teplotechnik, 2003. 688 c.
6. Sharikov Y. V., Markus A. A. Mathematical modelling of thermal fields in a fragment of a rotary furnace lining / Metallurg. 2013. № 12, c. 23-26.
7. Trotsenko L. N. Features of design and thermal performance of rotary kilns and promising areas for improvement // Energy Technology and Resource Saving. 2016. № 4. C. 61-70. URI: <http://dspace.nbuu.gov.ua/handle/123456789/159158>
8. Trusova I. A., Mendeleev D. V., Ratnikov P. E. Selection of a burner for clinker production in rotary kilns // Casting and Metallurgy. 2011. № 1. C. 124-126.
9. Tskitishvili E. O., Trotsenko L. N., Pikashov V. S. Flare parameter regulation as a means of fuel saving at lime firing // Energotekhnologii i resursoberezhenie. 2013. №1. 64.
10. Trotsenko L. N., Pikashov V. S. Temperature control system of rotary kiln // Energy Technology and Resource Saving. 2015. № 5-6. C. 88- 92.

11. Shvachko D. G., Shcherbina V. Y. Methodology of Operative Thermal Regime Calculation in Shaped Vognetriev // Chemical Engineering, Ecology and Resource Saving. №1(18), 2019, c. 102-109. DOI: <https://doi.org/10.20535/2617-9741.1.2019.171193>
12. Samarsky A. A., Vabishchevich P. N. Computational heat transfer. Moscow: Unitorial URSS, 2003. 784 c.
13. Detkov S. P., Erinov A. E. Thermal Processes in Furnace Units of Aluminum Industry. Kyiv : Nauk. Dumka, 1987. 270 c.
14. Shcherbina V. Y., Shvachko D. G. Modelling of Non-Stationary Heat Exchange Process of Wrapping Aggregates / Chemical Engineering, Ecology and Resource Saving. №2(19), 2020, c. 20-31. DOI: <https://doi.org/10.20535/2617-9741.2.2020.208052>
15. Shcherbina V. Y., Shvachko D. G. Heat Insulation Influence of Refrigerant Liner on Heat Exchange of Wrapping Machines / Chemical Engineering, Ecology and Resource Saving. 2022, №2(21), c. 22-33. DOI: <https://doi.org/10.20535/2617-9741.2.2022.260342>
16. Fabian Herz Prozess modellierung von direkt befeuerten Drehrohröfen zur Beurteilung der thermischen Belastung des Feuerfestmaterials // Keramische Zeitschrift volume 70, pages26-35(2018) DOI: <https://doi.org/10.1007/s42410-018-0003-1>
17. F. Herz, I. Mitov, E. Specht & R. Stanev (2015) Influence of the Motion Behavior on the Contact Heat Transfer Between the Covered Wall and Solid Bed in Rotary Kilns, Experimental Heat Transfer, 28:2, 174-188, DOI: <https://doi.org/10.1080/08916152.2013.854283>

EV BATTERY MARKET OVERVIEW

Zhadan Bogdan,

Ozerov Sergey,

student

Antoshchenkov Roman,

DSc., professor

Antoshchenkov Viktor,

PhD, associated professor

State Biotechnological University

Kharkiv, Ukraine

Introduction. Automakers have already invested more than \$90 billion in electric vehicles. Compared to the entire automotive market, this amount may seem small, but it is worth recalling that electric vehicles are still only 1% of the 90 million cars that are sold annually in the world. And in terms of this percentage, the amount of investment looks much more impressive [1].

Investments in the creation of electric cars, which were announced by the largest automakers, were distributed as follows: US companies account for \$19 billion; from China – \$21 billion; from Germany – \$52 billion.

Automakers confirm that this wave of investment has arisen due to the formation of favorable conditions. At the same time, writes Reuters, most of these investments are directed to the Chinese market: American and European car companies see this country as the largest market for electric vehicles.

The latest news from the world of investment in electric vehicles was the announcement by Ford Chairman Bill Ford that the company will spend \$11 billion to electrify its lineup. The company promised that by 2022 40 electric and hybrid models will be produced, including a full-fledged electric SUV. The costs incurred by manufacturers in the design of electric vehicles are still higher than their selling price, the American analytical company Lux Research informed in its review *The Electric Vehicle Inflection Tracker: 2020 Edition* [2].

At the same time, one of the solutions to problems with profitability is to

enable motorists to drive a car whose battery has a high charge rate and high mileage [3, 4].

This is currently available only for expensive models. At the same time, the price is still gradually decreasing, analysts of the American company say. The average market mileage has now reached 230 miles, and the Base Vehicle Manufacturer's Average Suggested Retail Price (MSRP) was \$33,901 in 2019, up from \$42,189 in 2016, said Chris Robinson, senior analyst at the company.

The industry has long been anticipating a drop in the cost of battery cells to \$100 per kilowatt-hour as a signal that EVs are reaching price parity with their fossil-fuel counterparts. But with rising gasoline prices and changing consumer preferences, this is no longer so important, analysts say.

Demand for EVs in China and other markets is growing faster than people thought—faster than the supply of EV battery materials.

On April 20, 2022, an analysis of the battery market for electric vehicles was published, according to which, the average cost of lithium-ion batteries in the first quarter of 2022 increased to \$160 per kilowatt-hour compared to \$105 a year earlier. The reason for the increase in value was disruptions in the supply chain, sanctions against Russian steel companies and speculative investor sentiment.

It is speculated that this spike in battery costs may be a resurgence in a long-term trend where technological advances and manufacturing growth have driven costs down for three consecutive decades. Industry data shows that the average cost per kilowatt-hour of \$105 in 2021 is a case in point, down nearly 99% from over \$7,500 in 1991.

Aim. Analyze the battery market for electric vehicles.

Results and discussion. It is widely believed among experts that the cost of batteries could remain high through 2023 or so, but then fall significantly as automakers and suppliers heavily invest in mining, refining and manufacturing of battery cells and diversifying raw material sources will move from scarcity to surplus.

In May 2022, the MOBI blockchain alliance approved the first battery standard for electric vehicles. It was named the Battery State of Health. The standard will

allow users to know the current state of the batteries and estimate the range of the car, the data will also help with the disposal and reuse of the battery, and can also be used by insurance companies.

According to SNE Research analysts, in 2021, the share of South Korean companies in the global electric vehicle battery market was 30.4%, which is 4.3% less compared to 2020. The study was published in February 2022.

CATL since 2017 becomes the world's largest manufacturer of batteries for electric vehicles in 2021, according to market researcher SNE Research. With an installed capacity of 96.7 GWh, CATL achieved a 32.6% share of the global lithium-ion automotive battery market in 2021. The all-Asian podium was occupied by LG Energy Solution in second place with a market share of 20.3% and a total capacity of 60.2 GWh, according to the estimate. Panasonic ranks third with an installed capacity of 36.1 GWh and a market share of 12.2%.

However, this also means that the top three already have a combined market share of 65.1% with 193 GWh of installed capacity. According to SNE Research, the total market volume at the end of the year was 296.8 GWh, double that of 2020. In particular, the growth was 102.3%.

Market share: CATL – 96.7 GWh (32.6%); LG Energy Solution – 60.2 GWh (20.3%); Panasonic – 36.1 GWh (12.2%); BYD – 26.3 GWh (8.8%); SK On-16.7GWh (5.6%); Samsung SDI – 13.2 GWh (4.5%); CALB – 7.9 GWh (2.7%); Gotion High-Tech – 6.4 GWh (2.1%); AESC – 4.2 GWh (1.4%); SVOLT – 3.1 GWh (1.0%).

The fastest growth was in SVOLT, which more than quintupled its turnover in 2021. However, the largest increase in capacity can be attributed to CATL and BYD, which increased their installed production capacity by 2.5 times in 2021. CALB and Gotion still have a factor of 2.

Among Korean manufacturers, LGES was able to increase by 70%, according to Pulse News, also thanks to strong sales of the Tesla Model Y and VW ID.4. However, as the market grew faster, LGES lost market share. SK On was able to double its capacity and ranked fifth with a market share of 5.6%. Samsung SDI was only able to increase its

capacity by 50% to 13.2 GWh and placed sixth with a market share of 4.5%.

Another Japanese manufacturer, AESC, entered the top ten at ninth place with a market share of 4.2 GWh (1.4%). Compared to 2020, AESC was able to increase its production capacity by 0.3 GWh. However, major projects have been announced in England and France, which should increase the company's capacity from 2022 to 2024 [5].

In September 2021, Redwood Materials, led by Tesla co-founder JB Straubel, plans to build a massive new plant to move the \$25 billion battery supply chain from Asia to the US. At the end of July 2021, the Chinese company CATL introduced the first commercial sample of a sodium-ion battery for electric vehicles. According to the manufacturer, they can be produced in parallel with lithium-ion ones, without re-equipment of conveyors. Although such batteries are not yet outstanding, CATL has managed to solve the main problem by creating materials for the cathode and anode with the necessary kinetic properties.

At the end of 2020, the volume of the global market for batteries for electric vehicles in terms of the total capacity of the supplied batteries showed an increase of 21%, to 142.8 GWh. The largest manufacturers of such products included CATL, LG Energy Solution (a subsidiary of LG Chem), Panasonic, according to the consulting company SNE Research.

According to the study, the Asia-Pacific region was the absolute leader in battery production in 2020. LG Energy Solution showed the best growth - by 172%, to 33.5 GWh thanks to cooperation with Tesla and Volkswagen Group.

In December 2020, the battery market grew significantly to 25.8 GWh (52.1% more than the same period in 2019 - 17 GWh). The total battery market, according to SNE Research, was about 142.8 GWh (up 21.0% from 118 GWh in 2019). CATL was in first place with 34.3 GWh (up 5.4%), slightly ahead of LG Energy Solution with 33.5 GWh (up 172%) and well ahead of Panasonic with 26.5 GWh (decrease by 8.2%).

Conclusions. Battery shortages have already led some automakers to scale back their production plans for electric vehicles.

To solve this problem, which will only get worse over the next few years as more electric vehicles enter the market, automakers must secure supplies of battery raw materials, cobalt and lithium. Another key strategy, analysts say, is to balance platform flexibility. Large original equipment manufacturers can afford to develop specialized platforms that save money, but smaller manufacturers must remain flexible. Prices for electric cars are becoming more competitive, mainly due to battery improvements. Since 2010, battery prices have fallen by more than 80%, from \$1,000 per kilowatt-hour of capacity to \$209. If in 2015 the battery accounted for more than 57% of the total cost of an average sedan in the US, then in 2019 this figure will be about 33%. According to CB Insights, by 2025 the cost of a battery will be only 20% of the price of an electric car.

LIST OF REFERENCES

1. Отраслевые Новости: В Мире. Автопроизводители уже инвестировали в электромобили более \$90 млрд. [updated 2022 September 30; cited 2022 Sep 30]. Available from: https://www.ruscable.ru/news/2018/01/17/Avtoproizvoditeli_uzhe_investirovali_v_elektromobi/.
2. Производство электромобилей признали убыточным. [updated 2022 September 29; cited 2022 Sep 29]. Available from: <https://www.if24.ru/proizvodstvo-elektromobilej-priznali-ubytochnym/>.
3. Мехатронні системи автомобілів і тракторів: підручник / Р. В. Антощенко, О. В. Нанка, А. Т. Лебедев, В. М. Антощенко, В. М. Кісь, І. В. Галич – Харків: ХНТУСГ, 2020 р. – 219 с.
4. Антощенко Р. В. Динаміка та енергетика руху багатоелементних машинно-тракторних агрегатів: монографія / Р. В. Антощенко. – Х.: ХНТУСГ, «Міськдрук», 2017. – 244 с.
5. В ГД внесли проект об освобождении владельцев электромобилей от налога [updated 2022 September 30; cited 2022 Sep 30]. Available from: <https://ria.ru/20180511/1520378170.html>.

УСТАНОВКА ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ГИДРОДИНАМИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТОПКИ С ВОЗДУХОНАПРАВЛЯЕМОЙ НАСАДКОЙ

Алфёров Сергей Александрович,

аспирант

Харьковский национальный университет

строительства и архитектуры,

г. Харьков, Украина

Введение./Introduction. Сегодня вопросы энергетической независимости являются наиболее актуальной проблемой для всех стран Европы. Поэтому применение альтернативных ископаемым энергетическим ресурсам, таким как природный газ и уголь, источников тепловой энергии является неотъемлемой частью стратегии перспективного развития. Одним из альтернативных методов является использования отходов сельского хозяйства и деревообрабатывающей промышленности, таких как опилки, пеллетное топливо из семян подсолнечника и т.д.

При этом существует большое количество сложностей при сжигании подобного топлива. В первую очередь это сравнительно низкий уровень эффективности процессов сжигания в топках твердотопливных котлов. Для интенсификации процессов теплопередачи в данных топках применяют разные методы сжигания твердого топлива. Одним из таких методов является вихревой способ [1,2].

Вихревой способ сжигания заключается в горении измельченных высокорекреационных топлив во взвешенном состоянии во время витания их частиц в топочной камере по круговым или петлевым траекториям. Вращающееся движение газовой среды в камере топки создается подводом первичного воздуха снизу, тангенциально закрученного внутренней поверхностью этой камеры. Вихревой способ с точки зрения требований к степени дисперсности сжигаемого занимает промежуточное место между

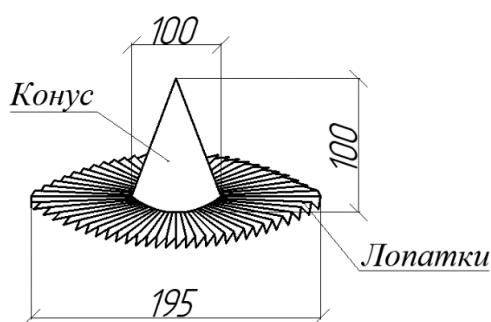
шаровым и другими способами сжигания во взвешенном состоянии (факельным, циклонным и т.п.) [3].

Цель работы./Aim. Главной целью работы является исследование параметров воздушного потока в вихревой топке при использовании специальной насадки. В будущем это позволит повысить эффективность процессов сжигания твердого топлива в топках твердотопливных котлов с вихревым кипящим слоем.

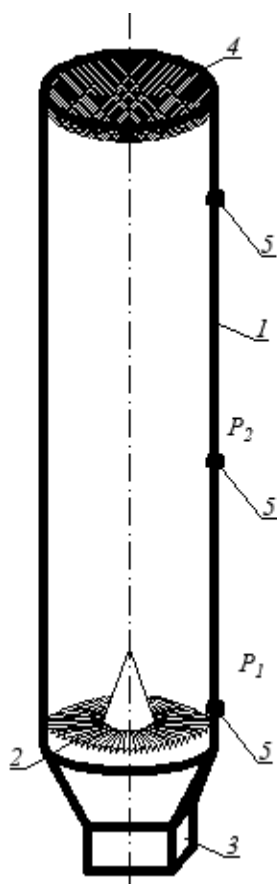
Материалы и методы./Materials and methods. Экспериментальная установка для определения аэродинамических характеристик воздушно-топливной смеси (рис. 2) состоит из цилиндрической камеры, выполненной из органического стекла (1) высотой 1,2 м и диаметром 0,2 м. На высоте 0,05 м внутри трубы установлена воздухораспределительная насадка 2 (рис. 1).

Насадка выполнена из оцинкованной стали толщиной 0,001 м. Она состоит из центрального конуса высотой 0,1 м и тридцати шести лопаток, направленных под углом 15° к горизонтальной плоскости. Такая конструкция воздушно-распределительной насадки имеет площадь живого сечения $0,016 \text{ м}^2$, что не превышает 10% от общей площади живого сечения камеры экспериментальной установки.

Для подвода воздуха в камеру устанавливается патрубок 3 в нижней части камеры. Для недопущения уноса исследуемого материала из камеры опытной установки сверху устанавливается защитная сетка 4. Для определения перепада давления внутри камеры предусматриваются патрубки 5.

Рис. 1. Схема экспериментальной насадки

Рис. 2. Принципиальная схема экспериментальной установки

В качестве исследуемого материала используются опилки с размером частиц не более $0,003 \text{ м}^2$, влажностью 12% и насыпной плотностью 185 кг/м^3 .

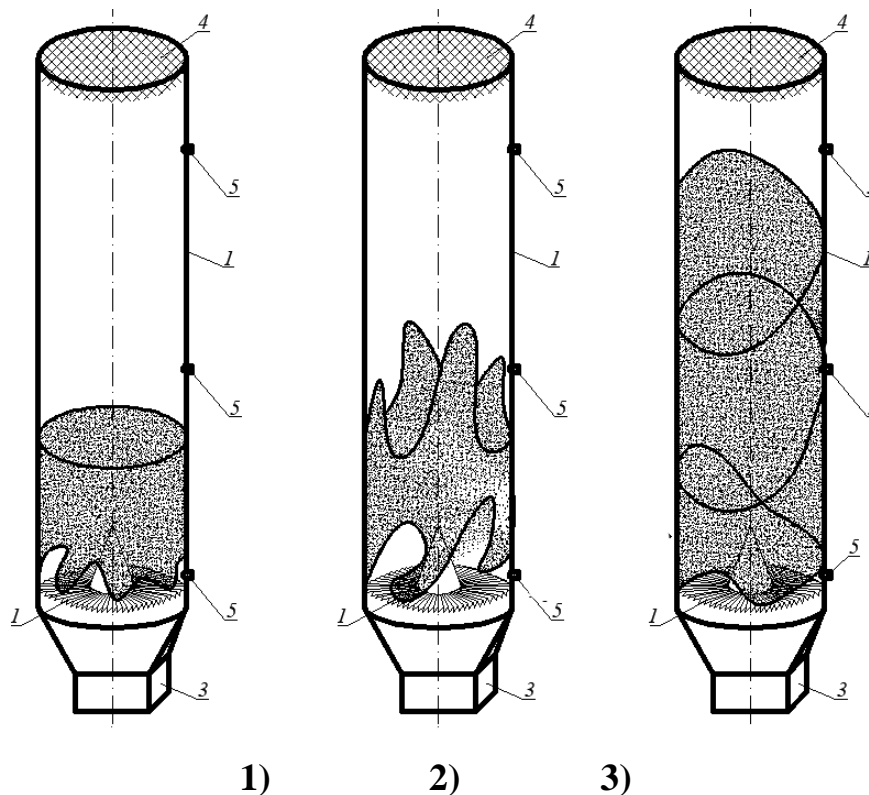
В ходе эксперимента необходимо определить скорость воздушно-топливной смеси и перепад давления при разном количестве воздуха, подаваемого внутрь установки.

Для определения аэродинамических характеристик смеси воздуха и опилок в экспериментальной установке с воздухораспределительной насадкой в установку на воздухораспределительную решетку засыпаются опилки. При этом постепенно увеличивается расход воздуха.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. Для определения аэродинамических характеристик смеси воздуха и опилок в экспериментальной установке с воздухораспределительной насадкой в установку на воздухораспределительную решетку засыпаются опилки весом 5,8 кг. При этом постепенно увеличивается расход воздуха. Отображение топливовоздушного потока приведено на Рис. 3.

При расходе воздуха до $0,01 \text{ м}^3/\text{с}$ и скорости до $0,7 \text{ м/с}$ (поз. 1 Рис.2) наблюдается незначительное неоднородное поднятие слоя опилок над воздухораспределительной насадкой. Образование вихревого потока не происходит. При расходе воздуха $0,02 - 0,03 \text{ м}^3/\text{с}$ и скорости $0,7 - 0,72 \text{ м/с}$ (поз. 2 на Рис.2) наблюдается поднятие слоя опилок над насадкой с незначительным завихрением потока в направлении направления распределительных пластин насадки.

За расход воздуха $0,03 - 0,045 \text{ м}^3/\text{с}$ и скорости более $0,72 \text{ м/с}$ (поз. 3 на Рис.2) наблюдается вихревой поток смеси воздуха и опилок по всей высоте камеры экспериментальной установки.

Рис. 3 Характер распределения топливовоздушной смеси внутри экспериментальной установки.

Выводы./Conclusions. Результаты исследования показывают, что для формирования устойчивого топливо-воздушного потока с опилками весом $5,8 \text{ кг}$ внутри топки со специальной насадкой скорость воздуха должна быть не менее $0,72 \text{ м/с}$. При этом применение насадки позволяет образовать вихревой поток при значительно меньших расходах воздуха [4-6], что уменьшает

нагрузку на вентиляторы и снижает общий расход электроэнергии при их постоянной работе. Все это приводит к экономии энергоресурсов при увеличении эффективности сжигания опилок в вихревых топках с кипящим слоем.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Sirisomboon K. Effects of design features on combustion efficiency and emission performance of a biomassfuelled fluidized-bed combustor / K. Sirisomboon, V. I Kuprianov, P. Arromdee // Chemical Engineering and Processing: Process Intensification. – 2011. – № 3 (49). – p. 270-277.

2. Sun P. Experimental investigation on the combustion and heat transfer characteristics of wide size biomass cofiring in 0.2 MW circulating fluidized bed / P. Sun, S. Hui, Z. Gao, Q. Zhou, H. Tan, Q. Zhao, T. Xu // Applied Thermal Engineering. – 2013. – №2 (52). – p. 284-292.

3. Сребницкий Б. Н., Шушляков А. В. Методические указания для курсового и дипломного проектирования по применению пылеуловителя ПВХ, Харьков 1984, 30 с.

4. Голубев, В. А. Исследование свойств и процессов горения нетрадиционных топлив/ В. А. Голубев, Е. Б. Жуков, В. И. Симанов// Конференция «Наука, Техника, Инновации».– Новосибирск, 2003.

5. Пузырёв, Е. М. Разработка вихревых топок «Торнадо». Доклад/ Е. М. Пузырёв, К. С. Афанасьев, В. А. Голубев// 3-я Международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы энергетики». (Екатеринбург, 21-23 ноября 2007г.).–Екатеринбург, 2007.– С. 128-131.

6. Stammers V. R., Jung K. // Trans. Inst. Chem. Eng. 1980. v. 58.

РЕМОНТ ВЗУТТЯ ЯК БІЗНЕС

Бабич Антоніна Іванівна,
Кернеш Вікторія Пилипівна,
кандидат технічних наук, доцент
Гараніна Ольга Олександрівна,
доктор технічних наук, доцент
Київський національний університет
технологій та дизайну, Україна

Вступ. Ремонт взуття як бізнес привабливий стабільним попитом. Він виріс із традиційного шевського ремесла завдяки підвищенню продуктивності праці, впровадженню технологічних витратних матеріалів. І все ж, говорячи мовою макроекономіки, попит на його послуги постійний, але не еластичний. Втім, різні категорії населення з різною інтенсивністю користуються його послугами. Хоча це і не високорентабельний бізнес, він є прибутковим тільки тоді, коли потреби споживача є задоволеними [1].

Останнім часом із-за економічної кризи в Україні ремонт взуття як бізнес набирає обороти. Споживчий кошик пересічного українця значно зменшився, люди частіше звертаються до майстерень з ремонту та сервісного обслуговування ніж до крамниць з новим товаром [2].

Отже, дане дослідження зумовлено необхідністю вирішення наступних питань: дослідити питання ремонту взуття та послуг; проаналізувати споживчі властивості та цінність взуття; провести спектр експериментальних досліджень (соціологічне опитування) по визначенню попиту населення на ремонт взуття; проаналізувати результати експериментальних досліджень.

Мета роботи - дослідити питання попиту на ремонт взуття в умовах майстерні з ремонту взуття, виявити потреби взуття в ремонті в процесі його носіння, обґрунтувати використання потреб у створенні бізнесу з ремонту взуття.

Матеріали та методи. У дослідженні проведено маркетингові дослідження (соціологічне опитування) з питань попиту на ремонт взуття в

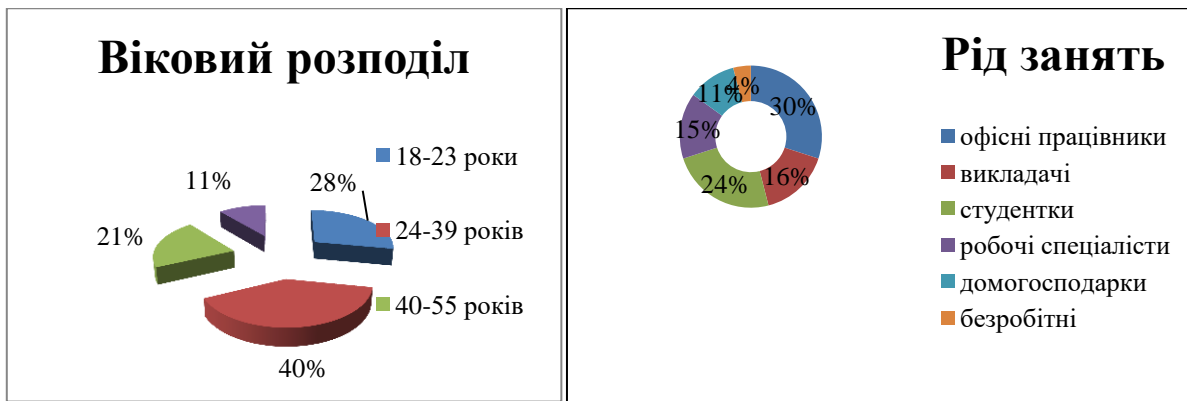
умовах майстерні, виявлено потреби взуття в ремонті в процесі його носіння.

Результати та обговорення. Взуття належить до тієї групи товарів які з часом потребують ремонту та оновлення. Характерно, що кожна десята пара взуття вимагає ремонту вже в перший рік своєї експлуатації громадянами (згідно статистичних даних) [3]. З дорогим взуттям справа йде трохи краще, лише одна з 30 пар потребує ремонту у перший рік її носіння. Однак через 2 роки експлуатації ймовірність дрібного ремонту взуття складає 20-30%. Через 2,5 роки після покупки взуття звертаються в ремонт вже більше 50% її власників.

Попит на взуття обумовлений споживчими перевагами, де вирішальним є суб'єктивне сприйняття покупцем властивостей взуття – споживча вартість, тобто сукупність корисних властивостей, які роблять взуттєві товари здатними задовольняти потреби. Тому важливо встановити, за якими критеріями оцінює, купує або не купує, а ремонтує споживач взуття [4].

Маркетингове дослідження стану ринку повсякденного взуття було проведено у січні - березні 2022 р. у м. Києві в торговельних магазинах і майстернях з ремонту. Дослідження, яке проводилося методом анкетного опитування (інтерв'ю), показало, що значущість показників, які впливають на вибір взуття і груп споживачів, різних за віком, статтю та соціальним становищем варіюється [5].

У ході дослідження були опитані фахівці торгівлі та споживачі віком від 18 до 65 років. Результати дослідження оброблені на персональному комп'ютері з похибкою 4%. Анкетування респондентів було проведено в різних районах міста Києва. Всього було опитано 240 осіб, з них у Києві проживає 89%, 11% - в приміській зоні. Віковий розподіл та рід занять респондентів представлений на рис. 1, 2.

Рис. 1. Віковий розподіл

Рис. 2. Рід занять респондентів.

За отриманими даними, найбільша група споживачів, це жінки віком від 18 до 55 років, що складають в сукупності 89 % покупців.

Середній загальний дохід на одного члена сім'ї становить 2055 грн. Жінки з вищою освітою склали 27%, 17% – мали не закінчену вищу, 30% – середньо-спеціальну освіту та 26% – середню освіту.

Серед опитаних були споживачі різного роду занять (рис.2): офісні працівники (30%), викладачі (16%), студенти (24%), робочі (15%), домогосподарки (11%), безробітні (4%).

З усієї кількості опитаних 70% активно користуються послугами ремонтних майстерень і це люди старшого віку (рис.3). Тільки молодь скептично відноситься до ремонту 30%, аргументуючи свій вибір недовірою до майстерень щодо якості виконаних робіт 24% і не розуміння необхідності в ремонті взуття 6%.

Рис. 3. Аналіз результатів опитування за критерієм вагомості послуг ремонтних майстерень

Одним словом, попит на ремонт взуття об'єктивно не убуває. Однак цим

фактором підприємцю ще належить навчитися користуватися. Це означає, що, увійшовши в бізнес його необхідно розвивати і вдосконалювати систему сервісного обслуговування, а значить сучасному підприємцю теж треба вчитись.

Висновки. Визначено, що сьогоднішня ситуація на ринку взуття розвивається відповідно до принципів теорії попиту. Як наслідок зниження доходів населення та значного зростання цін зменшується купівельна спроможність населення вцілому до рівня мінімальних потреб, збільшується споживання дешевих і низькоякісних товарів, а також підвищується попит на ремонт, тим самим даючи можливість підприємцям розвивати малий бізнес в сфері сервісного обслуговування населення, як ремонту так і оновлення взуття, що значно заощаджує кошти споживача і дає можливість розвиватися бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Україна в цифрах: статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Київ, 2019. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/Ukr_cifra_2018_u.pdf.
2. Школа І. М., Козменко В. М., Бабінська О. К. Міжнародні економічні відносини: Підручник / За ред. І.М. Школи. – Київ: КНТЕУ, 2003. – 589 с Бест Р. Маркетинг от потребителя / Р. Бест. Стокгольмская школа экономики. – 3-е изд. – М.: Манн, Иванов и Федоров, 2013. – 760 с.
3. Марченко Т. А. Потреба як соціальне явище. - М.: ВШ, 2005. -214 с.
4. Павленко А. Ф., Войчак А. В. Маркетинг: Підручник. — К.: КНЕУ, 2003. — 246 с.
5. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент. – М.: Издательско-книготорговый центр «Маркетинг», 2012. – 192 с.

ПОПЕРЕДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУННОГО РЕШЕТА

Васильковський Олексій Михайлович,

к.т.н., професор

Лещенко Сергій Миколайович,

Мороз Сергій Миколайович,

Петренко Дмитро Іванович,

Нестеренко Олександр Вікторович,

к.т.н., доценти

Центральноукраїнський національний технічний університет,

м. Кропивницький, Україна

Вступ. Підвищення показників технологічної ефективності решітної сепарації зернових матеріалів дозволяє отримати якісний продукт протягом мінімального часу. Однак при цьому, важливою задачею є мінімізація фізичних, енергетичних та інших витрат під час обробки.

Найбільші показники технологічної ефективності розділення мають сепаратори п'ятого покоління [1], оснащені інерційними прямоточними робочими органами [2, 3]. Сепаратори нижчих поколінь [4-8] «відстають» від зазначених за ефективністю сепарації, однак, при цьому мають менші енергетичні показники роботи [9]. Найменшу енергетику роботи мають сепаратори першого покоління, оснащені нерухомими решетами, які встановлюють під великим кутом нахилу до горизонту, при цьому мають низьку ефективність, обумовлену малою «рухливістю» шару матеріалу і малою площею живого перерізу [10-11].

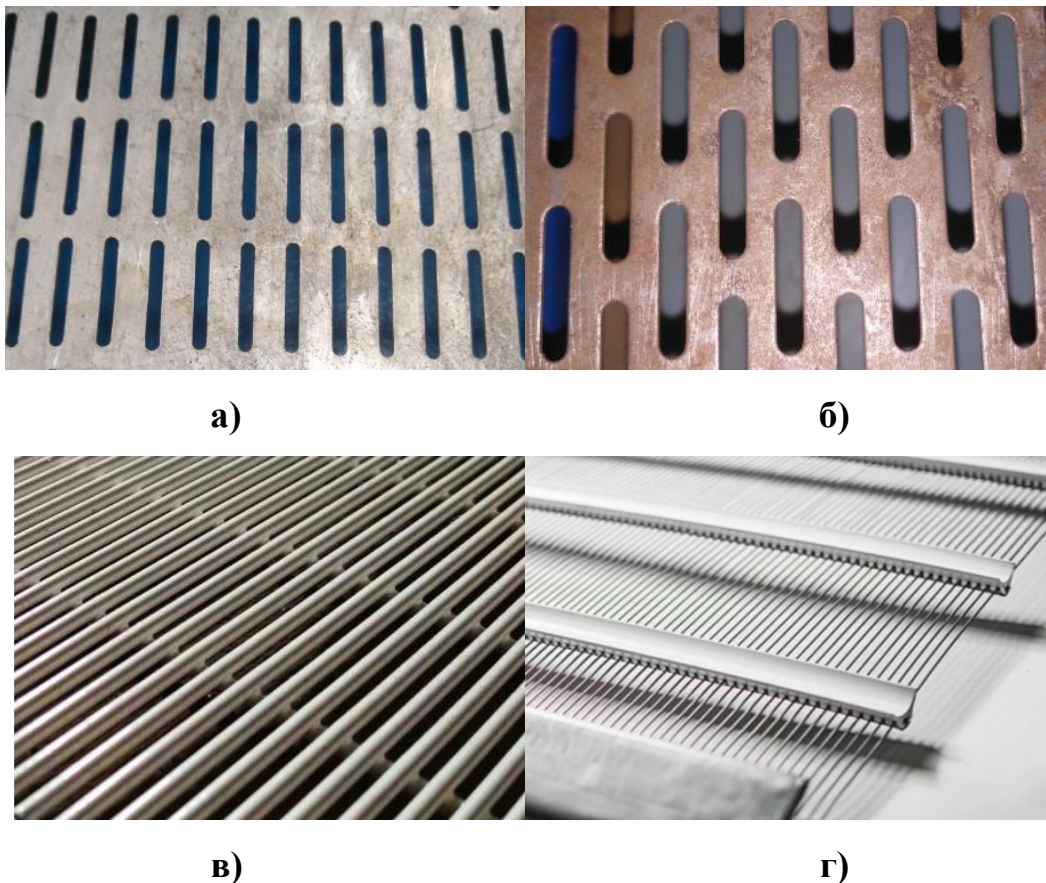
Пошук робочого органу, конструкція якого інтегрувала б переваги п'ятого і першого поколінь є актуальною задачею сучасної науки і техніки.

Мета роботи. Оцінити працездатність і виявити основні закономірності роботи оригінального решета першого покоління.

Матеріали і методи. Основними чинниками, що стримують ефективність роботи сепараторів першого покоління є відсутність суттєвих інерційних сил, які сприяли б інтенсифікації сегрегації часток і мала площа живого перерізу решіт, особливо, для звичайних перфорованих полотен [12-13] (рис. 1, а, б). Збільшення

площі живого перерізу досягається шляхом встановлення пруткових або струнних решіт (рис. 1, в, г) Однак, навіть струнні решета мають товщину твірних елементів (дроту) 1...2 мм і, як зазначено у дослідженнях [14] суттєво впливають на живий переріз, особливо, підсівних полотен.

На основі аналізу сучасних матеріалів і конструкцій, на кафедрі сільськогосподарського машинобудування Центральноукраїнського національного технічного університету розроблено оригінальне струнне решето (рис. 2), твірні якого (струни) виготовлені з плетеного шнура Power Pro діаметром 0,16 мм, що має розривне навантаження понад 10 кг. Надмалий діаметр струн дозволяє суттєво збільшити живий переріз решета до величини, що перевищує 90% відносно загальної його ширини, а велике розривне навантаження сприяє створенню їх потрібного натягу.

Рис. 1. Решета зернових сепараторів:

а, б – пробивні решета; в – пруткове решето; г – струнне решето.

Рис. 2. Фрагмент дослідного струнного решета

Теоретично доведено прогнозовану високу ефективність запропонованого технічного рішення, яка ґрунтується на забезпеченні найбільших показників живого перерізу для всіх типів решіт. Однак, реальні показники роботи потребують емпіричного вивчення.

Результати і обговорення. Попередні дослідження проводили шляхом реалізації плану двофакторного експерименту. Обрані найбільш значущі фактори – питома подача x_1 і кут нахилу решета до горизонту x_2 . В якості критерію під час проведення попередніх досліджень прийнято абсолютну масу підсіву, виділену решетом.

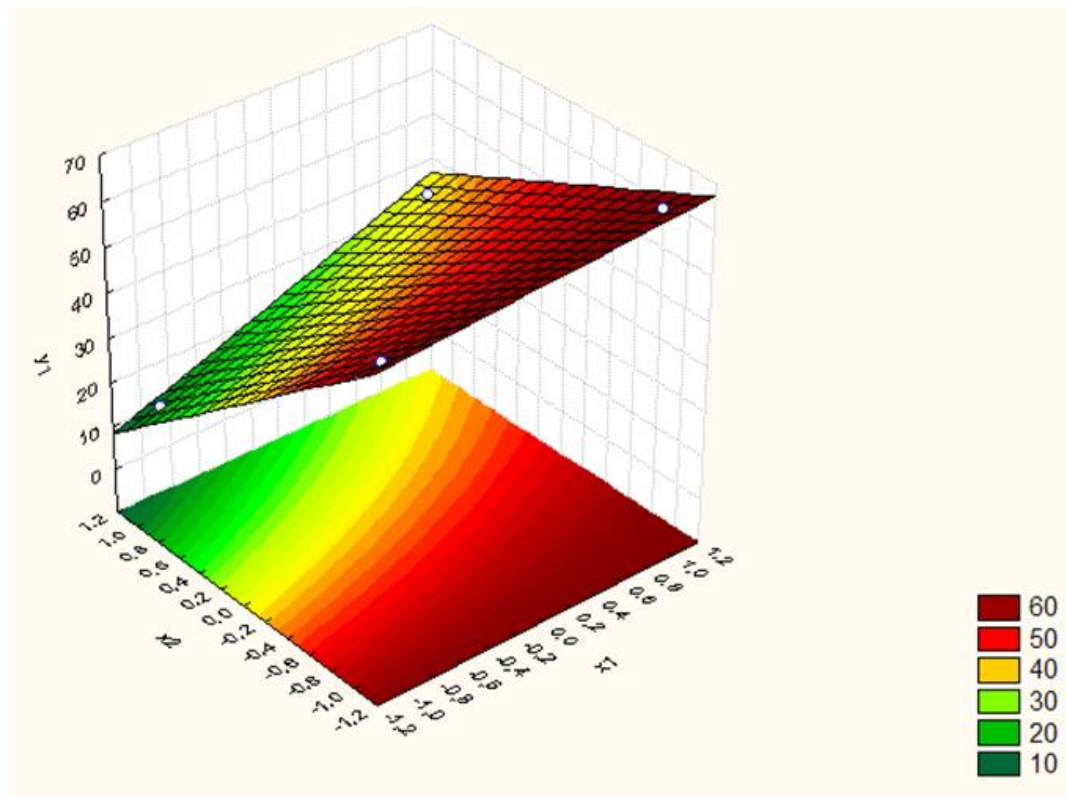
Питому подачу змінювали в межах 80...160 кг/дм²год; кут нахилу решета – 17...25°.

В результаті реалізації ПФЕ 2² отримано рівняння регресії, на основі якого побудовано поверхню відгуку (рис. 3).

$$Y = 40 - 3.8x_1 - 12.7x_2 + 3.2x_1x_2.$$

Перевірка значущості коефіцієнтів одержаного рівняння регресії за критерієм Стюдента дозволила встановити впливовість лише кута нахилу решета до горизонту x_2 . При цьому значущість питомої подачі на процес є

несуттєвою у всьому інтервалі варіювання.

Рис. 3. Поверхня відгуку: залежність абсолютної маси підсіву Y від питомої подачі x_1 і кута нахилу x_2 дослідного струнного решета

Отримані результати підтвердили працездатність і ефективність роботи дослідного решета. Загальні закономірності носять класичний характер: зі збільшенням подачі і кута нахилу, процес сепарації погіршується. Негативним моментом, що спостерігався під час мінімальних значень кута нахилу – нестійке забивання решета, збільшення товщини шару зернового матеріалу на ньому і припинення процесу виділення підсіву.

Висновки. Найвищі показники абсолютної маси виділеного підсіву спостерігалися при мінімальному значенні кута нахилу решета до горизонту (17°) та зменшенні подачі до $80 \text{ кг/дм}^2 \cdot \text{год}$, при цьому збільшення останньої вдвічі покращує процес сепарації несуттєво.

Єдиним фактором, що суттєво впливає на процес сепарації є кут нахилу решета, однак встановлення його мінімальних значень не дозволяє отримати гарантовану працездатність внаслідок забивання і нагромадження зернового матеріалу. Забезпечення гарантованої працездатності дослідного струнного

робочого органу можна досягти шляхом вирішення проблеми очищення робочих каналів від забивання частками та обґрунтування мінімального кута його нахилу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лузан П. Г., Васильковський О. М. Нові конструкції решіткових сепараторів. Конструювання, виробництво та експлуатація сільськогосподарських машин. Загальнодержавний міжвідомчий науково-технічний збірник. Вип. 27. 1999. С. 123-127.
2. Васильковський О. М. Розробка конструкції та обґрунтування параметрів відцентрового решітчастого сепаратора зерна. Автореф. Дис...канд.техн.наук – Кіровоград, 2001.
3. Авдеев Н. Е., Чернухин Ю. В., Странадко О. Г. Поиск новых принципов сепарирования. Вестник Воронежского государственного университета инженерных технологий. 2012. Вып. 3. С. 24-26.
4. Півень М. В. Обоснование процесса сепарирования зерновых смесей плоскими вибрационными решетками. Motrol. Commission of motorization and energetics in agriculture. Lublin. 2015. Vol.17. №7. С. 163-169.
5. Котов Б. І., Степаненко С. П., Пастушенко М. Г. Тенденції розвитку конструкцій машин та обладнання для очищення і сортування зерно матеріалів. Конструювання, виробництво та експлуатація с-г машин. Кіровоград. 2003. Вип. 33. С.53-59.
6. Тищенко Л. Н. та ін. Идентификация скорости прохождения частиц зерновой смеси через отверстия решет вибрационных зерновых сепараторов. Восточноевропейский журнал передовых технологий. Вып. 2(7). 2016. С. 63-69.
7. Мороз С. М., Васильковський О. М. Експериментальні дослідження впливу параметрів транспортера-сепаратора зерна на показники його роботи // Конструювання, виробництво та експлуатація сільськогосподарських машин. Загальнодержавний міжвідомчий науково-технічний збірник. Кіровоград. 2013. Вип. 43 (2). С. 213-219.

8. Identification of a mixture of grain particle velocity through the holes of the vibrating sieves grain separators / Tishchenko L., Kharchenko S., Kharchenko F., Bredykhin V., Tsurkan O. // Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. 2016.- VOL 2, № 7(80). – P. 63-69.

9. Васильковський О. М., Лещенко С. М., Мороз С. М., Петренко Д. І. Експериментальні дослідження енергоємності роботи відцентрового прямоточного сепаратора зерна. Загальнодержавний міжвідомчий науково-технічний збірник. Конструювання, виробництво та експлуатація сільськогосподарських машин. Вип. 49, 2019. – Кропивницький: ЦНТУ.

10. Електронний ресурс: <https://ventoprom.com.ua/zernoochistitelnoe-oborudovanie-predvaritelnoj-ochistki/>

11. Авдеев Н. Е., Чернухин Ю. В. Технологические возможности многофракционного гравитационного сепаратора. Известия ВУЗОВ. Пищевая технология. 1998. Вып. 4. С. 77-79.

12. Комаристов В. Ю., Петренко М. М. Довідник з механізації післязбиральної обробки зерна. – К.: Урожай, 1990. – 194 с.

13. Кожуховский И. Е. Зерноочистительные машины. М.: Машиностроение, 1974. 200 с.

14. Васильковський О. М., Лещенко С. М., Мороз С. М., Петренко Д. І. До створення концепції «ідеального» решета зернового сепаратора. Конструювання, виробництво та експлуатація сільськогосподарських машин. Вип. 50, 2020. – Кропивницький: ЦНТУ. – С. 52-58.

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ГАЛУЗІ ОЧИЩЕННЯ ПРИРОДНИХ ВОД

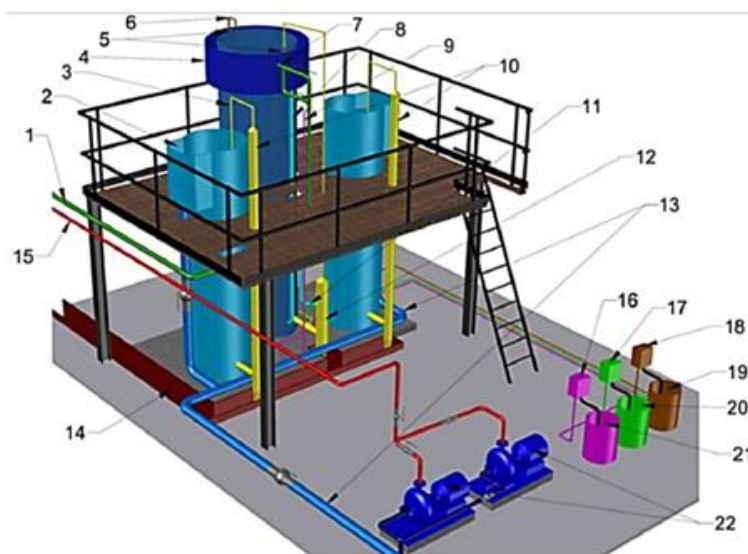
Квартенко Олександр Миколайович,
д.т.н., доцент, професор
Національний університет
водного господарства та природокористування
м. Рівне, Україна

Вступ. Розвиток сучасного техногенного суспільства має безпосередній вплив на якісний склад природних вод. Найбільш схильними до такого впливу є поверхневі води в яких крім вже традиційних забруднень (нітритів, нітратів, фосфатів, нафтопродуктів, іонів важких металів, тощо) в останні роки спостерігається присутність нових (галагенорганічних сполук, фенолів, мікропластика, похідних фармацевтичних препаратів, тощо). Підземні води, які ще донедавна вважалися більш захищеними теж потерпають від антропогенних забруднень. Разом із забрудненнями природного характеру (кольоровість, агресивний карбон(IV) оксид, легкоокиснювані та комплексні органічні речовини, гумінові кислоти, сполуки Fe^{2+} , Mn^{2+}), в них все частіше зустрічається антропогенна складова (іони Cr^{6+} , Cu^{2+} , NH_4^+ , NO_2^- , NO_3^- , феноли, сполуки фосфору, поверхнево активні речовини). Присутність таких забруднень в підземних водах не дає можливості їх використання в системах питного водопостачання без комплексного очищення. Більшість традиційних технологій є екстенсивними, енергоємними, зі значними капітальними та експлуатаційними витратами. Тому, на нашу думку, актуальним питанням сьогодення є проведення досліджень, розробка та впровадження технологічних рішень, які передбачають комплексне очищення підземних вод у результаті комбінування як відомих так і удосконалених фізичних, біологічних та фізико-хімічних методів.

Мета. Надати коротку характеристику деяким розробленим методам та технологіям очищення багатокomпонентних підземних вод.

Матеріали і методи. Фотоколориметричний, титрометричний та потенціометричні методи визначення досліджуваних інгредієнтів.

Результати. В результаті проведених теоретичних та експериментальних досліджень встановлено, що при відповідній комбінаториці як відомих так і удосконалених методів із використанням синергетичного ефекту швидкість проходження процесів комплексного очищення багатокомпонентних систем є не на багато нижчою, ніж для однокомпонентних систем (Fe^{2+}). Для очищення слабкислих (рН 5,8–6,5) підземних водах із низьким лужним резервом (до $1,5 \text{ ммоль/дм}^3$) в присутності сполук амонійного нітрогену (до $2,0 \text{ мг/дм}^3$), фенолів ($0,08\text{--}0,5 \text{ мг/дм}^3$), комплексних сполук Fe(II) – ГК (до $10,0 \text{ мг/дм}^3$), катіонів Cr^{6+} (до $0,5 \text{ мг/дм}^3$) рекомендовано застосовувати технологічну схему із застосуванням процесів гідродинамічної кавітації — підлуження — коагуляції — фільтрування. Загальний вигляд водоочисного комплексу продуктивністю $5 \text{ м}^3/\text{год}$ наведено на (рис. 1).

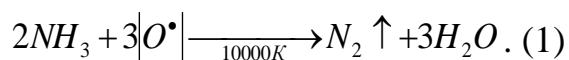
Рис. 1. Блочно-модульна станція очищення підземних вод:

1 – трубопровід подачі вихідної води; 2 – карман фільтру для збору та відведення фільтрату; 3 – трубка зриву вакууму; 4 – круговий перегородчастий змішувач; 5 – перегородки; 6 – патрубок подачі розчину коагулянту; 7 – кавітатор; 8 – відвід води до нижньої частини контактної колони; 9 – патрубок подачі розчину кальцинованої соди; 10, 12 – гідророботи; 11 – патрубок подачі води на фільтри; 13 – трубопровід відведення фільтрату; 14 – канал збору та

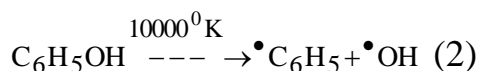

відведення відпрацьованих промивних вод; 15 – трубопровід подачі води споживачам; 16, 17, 18 – насоси дозатори; 19, 20, 21 – баки розчинів коагулянту, флокулянту, кальцинованої соди.

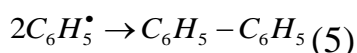
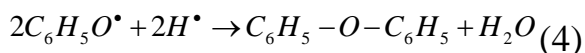
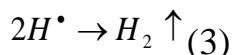
Очищення води відбувається у декілька етапів. На першому етапі, при проходженні вихідної води через гідродинамічний кавітатор відбувається процес механотермолізу води з утворенням інтермедіатів ($\text{OH}^\bullet$, $\text{H}^\bullet$, $\text{O}^\bullet$). Крім того, при захопванні кавітаційних пухирців виникає високий тиск (≈ 10000 ат.) та температура (до 10000 К). Сукупність цих процесів приводить до деструкції та окиснення амонійного нітрогену, фенолів, гумінових комплексів за наступними механізмами:

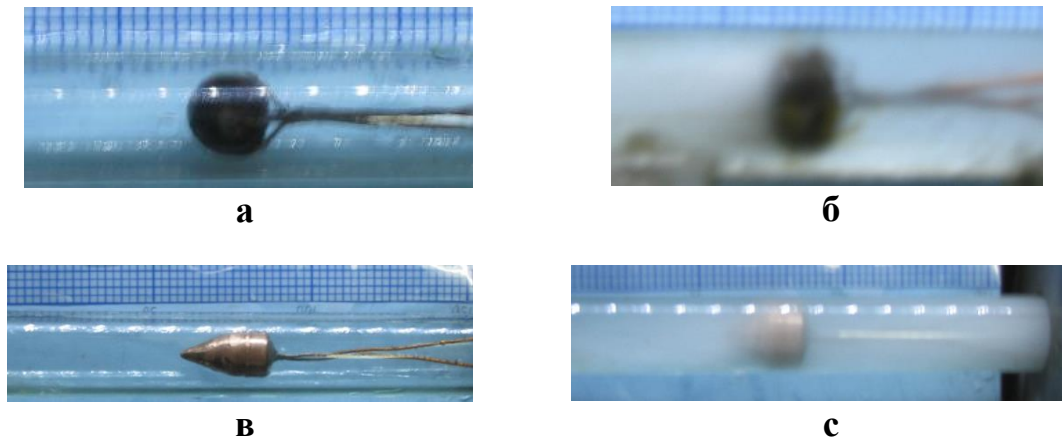
Одночасно у воді відбуваються реакції деструкції фенолів:

Під дією локальних високих температур та тиску відбувається рекомбінація радикалів з утворенням ряду сполук:

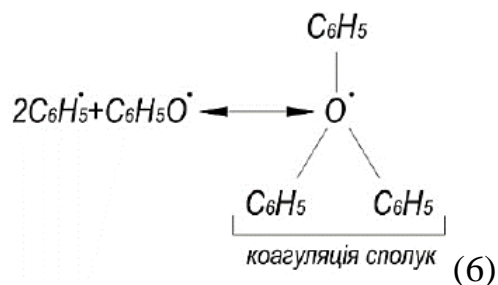

На рис. 2 наведено результати візуальних досліджень виникнення кавітаційного потоку рідини в камері змішування кавітатора при різних типах насадок. В якості кавітаційної насадки використовували металеву кулю діаметром 14,5 мм, (рис. 2, а – б) та конусну насадку (рис. 2, в – с).

Рис. 2. Виникнення кавітаційного потоку в камері змішування при різних типах насадок: а – б) металева куля; в – с) конусна насадка

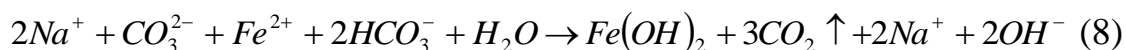
У контактній колоні проводиться початкове окиснення фенолів з їх розкладенням до проміжних складових. Введення у воду розчину кальцинованої соди дозволяє призупиняти процес окиснення на стадії утворення інтермедіатів із наступною коагуляцією утворених сполук алюміній гідроксохлоридом.

У присутності у воді залізогумінових комплексів відбувається їх руйнування та окиснення зв'язаного з ними Fe^{2+} :

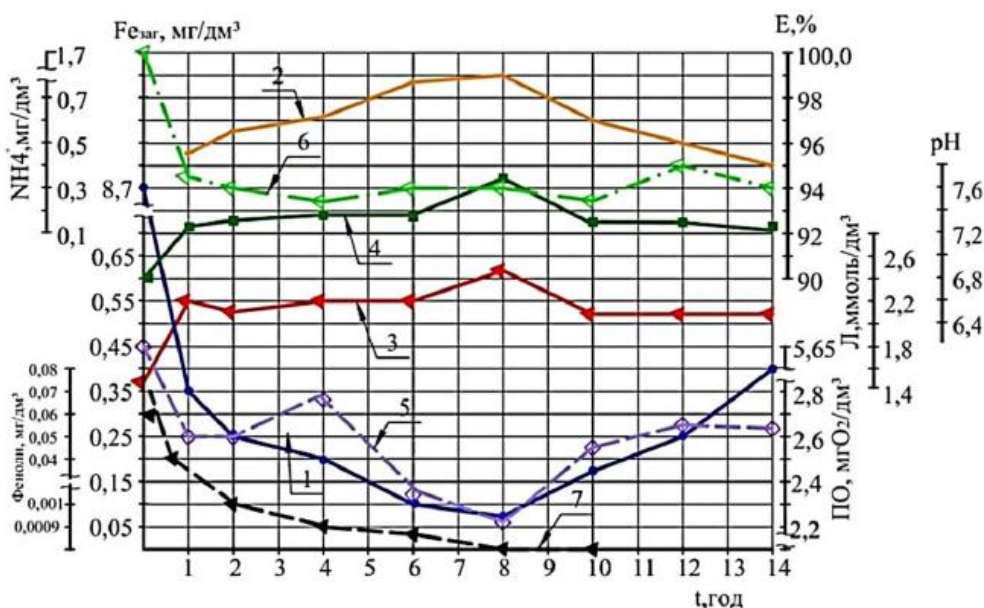

У результаті утворювалася колоїдна система яка легко видалялася на фільтрах при застосуванні коагулянтів (дозою 15–20 мг/дм³). Введення додаткового джерела неорганічного вуглецю (розчину кальцинованої соди дозою 35–45 мг/дм³) сприяє підвищенню величини гідрокарбонатної лужності що впливає як на прискорення процесу коагуляції так і на інтенсифікацію процесу біологічного знезалізнення.

У результаті реакції у воду виділявся CO_2 , який використовувався мікроорганізмами роду *Gallionella* як додаткове джерело неорганічного вуглецю для побудови клітинної біомаси та створення матриксних структур в міжпоровому просторі фільтруючого завантаження. Матриксні структури в свою чергу є природними сорбентами для катіонів Cr^{6+} , Al^{3+} .

Результати досліджень очищення підземних вод на діючій станції наведено на рис. 3.

Рис. 3. Зміна концентрації феруму (1), величин гідрокарбонатної лужності (3), рН (4), перманганатної окисності (5), амонійного нітрогену (6), фенолів (7); ефективності видалення феруму (2) протягом фільтроциклу (тк, год)

Висновки. За результатами проведених досліджень встановлено, що використання на першій стадії методу гідродинамічної кавітації дозволяє: 1 – проводити окиснення NH_3 з утворенням газоподібного N_2 ; 2 – руйнувати молекулярні зв'язки в складних органічних молекулах і частково їх окиснювати, переводячи із розчиненого до колоїдного стану; 3 – утворення активних молекул із групами COO^- , які в подальшому легко вступають в реакцію з продуктами гідролізу оксихлориду алюмінію; 4 – підлучення води розчином кальцинованої соди дозволяє зупиняти окиснення фенолів на стадії утворення інтермедіатів з наступним їх виведенням за межі зони реакції в

процесі коагулювання; 5 – одночасно із цим введення розчину кальцинованої соди дозволяє корегувати величини рН та гідрокарбонатної лужності води, а також вводити додаткове джерело неорганічного вуглецю для активації життєдіяльності феробактерій, що призводить до прискорення процесів біохімічного окиснення сполук феруму та утворення матриксних структур феробактерій.

САРТСНА. ПРОБЛЕМА У РОЗПІЗНАННІ ЛЮДИНИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Корніловська Наталія Володимирівна

Вишемирська Світлана Вікторівна

к.т.н., доцент кафедри інформатики і комп'ютерних наук

Колмиков Михайло Олексійович

Волчанова Анна Олегівна

Студентка групи бКІ спеціальності 122

Комп'ютерні науки освітньо-професійної програми

Консолідована інформація факультету

Інформаційних технологій та дизайну денної форми навчання

Херсонський Національний Технічний Університет,

Херсон, Україна

Вступ Нині штучний інтелект (ШІ) вже став невід'ємною частиною життя кожного з нас. Він працює в медицині, створює нову атмосферу в іграх, в маркетингу, досить добре підбирає контент для окремої людини і багато в цьому ще він спрощує наше з вами життя. Однак, варто зауважити, що він може допомагати не тільки з гарною метою. Його можна закодувати так, щоб він допоміг обійти якусь нескладну перевірку на людину.

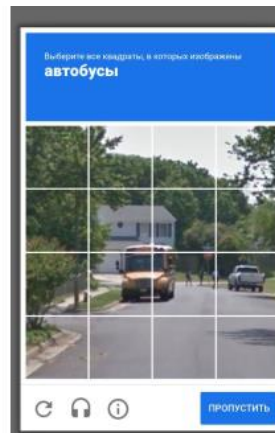
Існує така чудова річ – САРТСНА. Це повністю автоматизований публічний зворотний тест Т'юрінга, створений для того, щоб розрізнити комп'ютерів та людей. При цьому завдання, що беруться для тесту, стають все складнішими для людини і легшими для ШІ.

За інформацією [3] Cloudflare, людство витрачає сотні років на проходження автоматизованого комп'ютерного тесту САРТСНА щодня.

Згідно з дослідженнями, на виконання завдання САРТСНА у користувача в середньому потрібно 32 секунди. У всьому світі налічується 4,6 мільярда абонентів інтернету, і якщо припустити, що типовий користувач зустрічається з САРТСНА кожні 10 діб, людство витрачає на її рішення понад 500 років щодня.

Найбільшою популярністю користується reСАРТСНАv3. Її розробила компанія Google. Варто зауважити, що навіть її версії вже навчилися зламувати.

Проблема CAPTCHA – це навчання штучного інтелекту із кримінальними цілями. Наприклад, парсинг сайтів для конкурентів, DDoS атаки або масова купівля товарів з інтернет-магазинів з метою перепродажу за високими цінами.

Рис.1. reCAPTCHAv3

Мета роботи Створення тесту найпростішою і одночасно захищеною CAPTCHA, а саме перетягування у системі двох координат. Вона одночасно складна для бота і проста для людини.

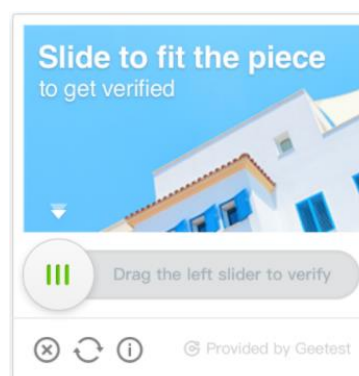
Приклад буде показано на пристрої з операційною системою Android.

Для написання коду було обрано мову Kotlin.

Матеріали та методи Для початку, варто згадати про види CAPTCHA, які є найбільш популярними:

- текстові
- на основі зображення
- аудіо/відео

Серед CAPTCHA можна вдосконалити GeeTest Slide Puzzle CAPTCHA.

Рис.2. «GeeTest Slide Puzzle CAPTCHA»

Під удосконаленням мається на увазі додати другу вісь координат і цим

доведеться перетягувати об'єкт вже у двох координатах.

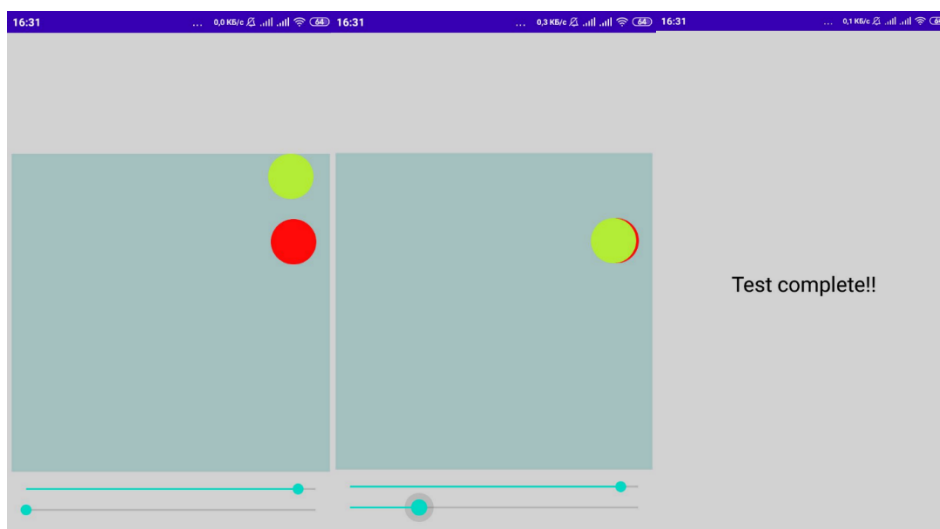
Ми створимо завершення тесту під час закриття другого кола першим.

Перейдемо до реалізації.

Вибір платформи для тестування впав на Android, так як це операційна система з найбільшою кількістю користувачів і поріг входу для створення програм не настільки великий, як, наприклад, у програм для ПК.

Середовище розробки було обрано Android Studio.

Інтерфейс для користувача був написаний за стандартом на XML, а логічна частина може бути написана або Java або Kotlin. Обидві ці мови є офіційними для програмування під Android. Був обраний Kotlin через свою простоту і лаконічність. Крім того, в останні роки використовувати Kotlin у нових проектах є кращим і часто старий код з Java переписують на Kotlin.

Рис.3. Тестування створеної САПТСНА

Із тесту (Рис.3) видно, що САПТСНА працює, як і має, тому мета роботи виконана. Так само можна помітити, що при проходженні ймовірність зробити помилку менше у людини, ніж у робота, особливо якщо використовувати на фоні якесь зображення.

Висновки Можна помітити, що з кожним днем перевірок «на людину» стає дедалі більше. Не дивно, адже завжди є місця, де не можна допускати впливу ботів на систему.

Нейронні мережі покращуються все більше і швидше з кожним днем. Тому важливо вигадувати такі типи САПТСНА, які важко вирішити ШІ, але

легко людині. Під час виконання роботи стало зрозуміло, що не можна постійно ускладнювати старі типи CAPTCHA, тому що є поріг, при якому людина не може вирішити тест.

Наведена CAPTCHA "Перетягування у двох координатах" є одним з варіантів розвитку цієї сфери. Вона може бути використана, коли "Знаходження об'єктів" вже повністю не зможе захищати ресурси, а її ускладнення призведе до того, що людина не зможе вирішити цей тест.

ЛІТЕРАТУРА

1. <https://www.iihglobal.com/blog/mostly-used-captcha-examples/>
2. Алгоритм створення reCAPTCHA
<https://code.tutsplus.com/ru/tutorials/how-to-add-captchas-to-android-apps--cms-29169>
3. Розрахунки за витратами часу на проходження КАПЧ
<https://blog.cloudflare.com/introducing-cryptographic-attestation-of-personhood/>

**ВПЛИВ КОНСТРУКТИВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗПИЛЮВАЛЬНИХ
СУШАРОК НА СТРУКТУРНО-МЕХАНІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ПОРОШКУ ЕКСТРАКТУ ШИПШИНИ**

Малецька Кіра Дмитрівна,

д.т.н., ст.н.співр.

Переяславцева Олена Олександрівна,

к.т.н., ст.н.співр.

Сильнягіна Ніна Борисівна

ст.наук.співр.

Інститут технічної теплофізики НАН України

м. Київ, Україна

Вступ. При зневодненні різних матеріалів значна увага приділяється збереженню якості продукту та покращенню його структурно-механічних властивостей та дисперсного складу [1].

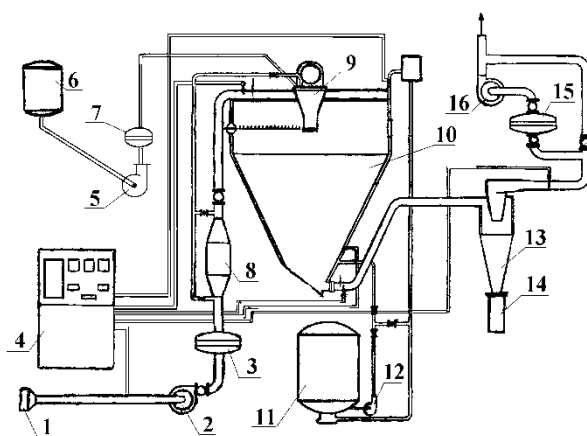
Дисперсний склад порошкового продукту впливає на такі властивості сухого продукту як гігроскопічність, розчинність, насипна щільність та ін. Насипна щільність (або об'ємна) також є важливою характеристикою продукту так як визначає його транспортабельність в процесі виробництва і подальшого використання, здібність до гранулювання і таблетування, а також впливає на собівартість. Проведено експериментальні дослідження по отриманню порошку екстракту шипшини на розпилювальних сушарках РЦ-1,3 та РЦ-2,5 та аналіз дисперсних і структурно-механічних характеристик порошків.

Мета роботи. Визначення впливу температурних режимів розпилювального зневоднення і конструктивних особливостей сушарок на дисперсні та структурно-механічні характеристики порошків екстракту шипшини.

Матеріали та методи. При проведенні досліджень використовували екстракт шипшини з початковою концентрацією сухих речовин $C_0=27\%$, отриманий у виробничих умовах хіміко-фармацевтичного заводу у

відповідності то ТУ та ТІ.

На першому етапі експериментальних досліджень процес розпилювального зневоднення здійснювався на розпилювальній сушильній установці РЦ-1,3, схема якої представлена на рис.1. Установа має камеру з діаметром циліндричної частини $D_{\text{кам}} = 1,3$ м, розпил продукту здійснюється відцентровим дисковим розпилювачем Ц-18: $d_{\text{д}} = 0,12$ м, $n = 18000$ об / хв. Теплоносій (повітря) перед подачею в камеру проходить систему підготовки – фільтрацію та нагрівання. Установа оснащена системою водяного обігріву для термостатування стін камери та циклону.

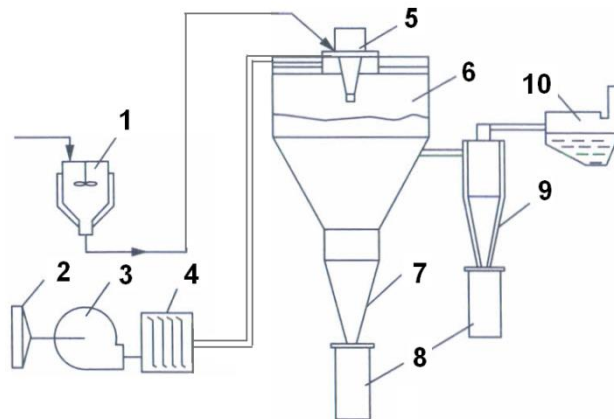
Рис. 1. Схема розпилювальної сушильної установки РЦ-1,3:

1,3,7,15 - фільтр; 2,16 - вентилятор; 4 - щит управління; 5,12 - насос; 6 - ємність для вихідного продукту; 8 - електрокалорифер; 9 - розпилювач; 10 - сушильна камера; 11 - ємність для нагрівання води, що подається в «сорочку» камери; 13 - циклон; 14 - приймальна ємність для порошку.

Другий етап експериментальних досліджень з отримання порошку екстракту шипшини проводили на розпилювальній сушарці РЦ-2,5, діаметр циліндричної частини $D_{\text{кам}} = 2,5$ м, в якості розпилювального пристрою також використовувався відцентровий дисковий розпилювач Ц-18 (рис.2).

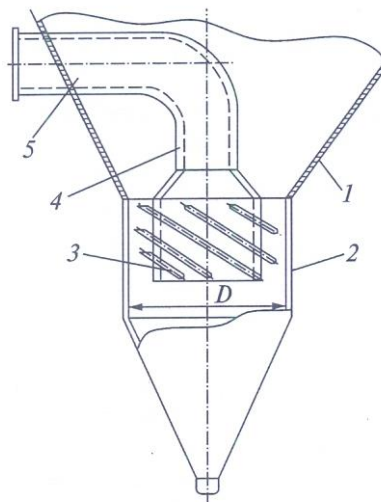
В конструкції сушарки передбачено два ступеня сепарації порошку від теплоносія. Камера 6 циліндро-конічної форми з вбудованим у нижній конусній частині циклоном 7 та з другим циклоном 9, за яким знаходиться апарат для мокрої очистки відпрацьованого теплоносія. Охолодження порошку може бути

здійснено за рахунок термостатування стінок обох циклонів. Особливості конструкції вбудованого циклону показано на рис.3.

Рис.2. Схема розпилювальної сушильної установки РЦ-2,5:

1 – ємність для розчину; 2 – фільтр; 3 – відцентровий вентилятор; 4 – калорифер; 5 - розпилювач; 6 – сушильна камера; 7 – вбудований циклон; 8 – приймальна ємність для порошку; 9 – циклон; 10 – мокрий пиловловлювач.

Рис.3. Сепаруючий пристрій (вбудований циклон) в установці РЦ-2,5:

1 – конусна частина камери; 2 – корпус вбудованого циклону; 3 – «розетка» з напрямними лопатками; 4 – охолоджувальна сорочка; 5 – відвідний повітропровід.

Мікроструктурний аналіз отриманого порошку проводили на мікроскопі МБИ ЗУ4.2. Дисперсний склад аналізували по диференціальним кривим розподілення частинок зразків [2]. Також визначали вільний вихід порошку з під циклону, %; об'ємну щільність - ρ , кг/м^3 ; кут схилу - β , град.

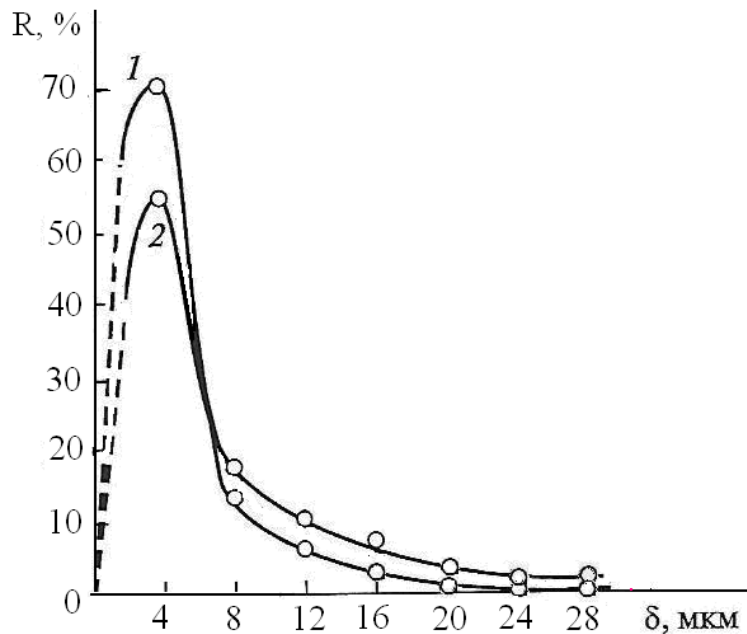
Результати та обговорення. Дослідження на сушарці РЦ-1,3 проводили без охолодження стінок камери. В цілому, процес розпилювального сушіння проходив без ускладнень. Ця серія дослідів показала, що середньолінійний розмір частинок $\delta_{\text{сер}}$ та об'ємна щільність ρ отриманого порошку шипшини в температурному діапазоні теплоносія на вході в камеру 160...180 °С мають невелику розбіжність. Підвищення температури теплоносія до 195 °С призвело до зниження об'ємної щільності, збільшення середньолінійного розміру частинок та зменшення % вільного виходу порошку в циклон (табл.1). Тонкий наліт порошку на циліндричній частині камери та на стелі легко осипався при механічному впливі. Найменший вихід порошку екстракту в досліді 3 зумовлено термопластичними властивостями частинок, що висушуються та можливістю їх адгезійної взаємодії з внутрішніми стінками сушильної камери.

Таблиця 1

Результати дослідження впливу температурних параметрів розпилювального сушіння екстракту шипшини ($C_0=27\%$) на характеристики порошкового продукту

Параметри процесу	Номер дослідів		
	1	2	3
Температура теплоносія на вході в сушарку, $T_{\text{вх}}, ^\circ\text{C}$	160±5	180±5	195±5
Температура теплоносія на виході з сушарки, $T_{\text{вих}}, ^\circ\text{C}$	90...95	90...95	100...105
Кут схилю, β , град.	22	23	26
Об'ємна щільність, ρ , кг/м ³ ;	521	500	446
% виходу порошку з під циклону	87,0	75,0	70,0
Середньолінійний розмір часток $\delta_{\text{сер}}$, мкм	7,0	7,8	9,0

Мікроструктурний аналіз показав, що частинки, в основному, по формі близькі до сферичних, але є і прозорі пластини з обламаними краями або витягнуті голчасті частки. За статистикою, від загального числа частинок в пробі (1500...1700), найбільшу кількість (до 70...80 %) складають частинки розміром 8...12 мкм. Середньолінійний розмір частинок $\delta_{\text{сер}}=7...9$ мкм (рис.4).

Рис.4. Диференціальні криві розподілення частинок зразків порошку екстракту шипшини, отриманих на установці РЦ-1,3, за розмірами:

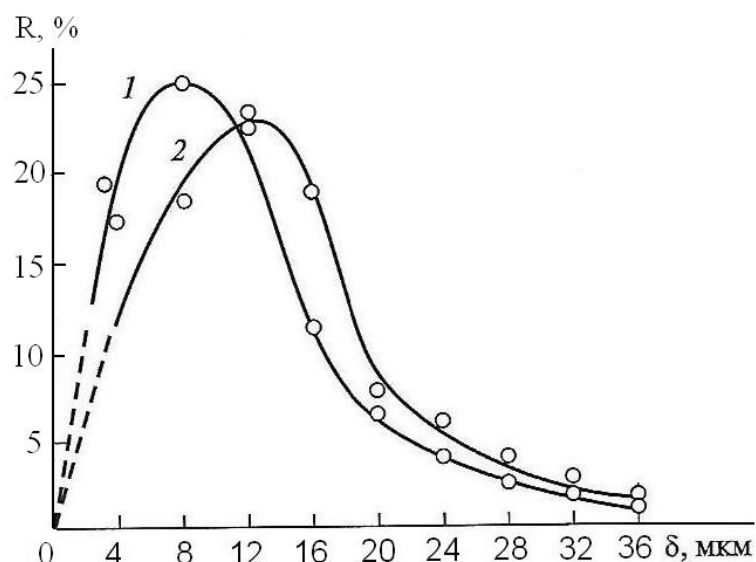
1 - $T_{\text{вх}}/ T_{\text{вих}} - 160/90 \text{ } ^\circ\text{C}$ -; 2 - $T_{\text{вх}}/ T_{\text{вих}} - 195/100 \text{ } ^\circ\text{C}$.

Дослідження на розпилювальній установці РЦ-2,5 проводили з охолодженням стінок вбудованого сепараційного пристрою. Процес сушіння також проходив без ускладнень. Температурні параметри теплоносія (повітря):

$$T_{\text{вх}} = 170 \pm 5 \text{ } ^\circ\text{C} ; T_{\text{вих}} = 88 \pm 3 \text{ } ^\circ\text{C}.$$

Співвідношення кількості порошку, що вийшов з нижньої конусної частини камери (1 точка вивантаження) та з під циклону поза камерою (2 точка вивантаження) склало 1,5:1,0. Загальний вихід порошку $\sim 91 \%$. Об'ємна щільність порошоків, в залежності від точки вивантаження, складала: 1- $\rho=360 \text{ кг/м}^3$, 2 - $\rho = 320 \text{ кг/м}^3$. Ці значення менше ніж у порошоків, отриманих на установці РЦ-1,3. Кут схилу був у межах $\beta = 22 \dots 26$ град.

Мікроструктурний аналіз показав, що порошок з під циклону має частинки за формою близькою до сферичної, але є і пластинчаті з обламаними краями. Середньолінійний розмір частинок $\delta_{\text{ср}} = 13,8$ мкм. Частинки розміром 4...12 мкм складала 67% загального числа проби (рис.5).

Рис.5. Диференціальні криві розподілення частинок зразків порошку екстракту шипшини, отриманих на установці РЦ-2,5, за розмірами при $T_{вх}/T_{вих} - 170/88$ °С:

1 – порошок з під циклону; 2 – порошок з камери.

Середньолінійний розмір частинок порошку з камери $\delta_{сер}=15,2$ мкм. Найбільшу кількість (55%) складають частинки розміром 4...16 мкм, з них частинки розміром 12 мкм – 22%.

Результати дисперсного аналізу показали, що порошок, отриманий на установці РЦ-1,3, вміщує більшу кількість дрібних фракцій, але більш однорідний. Такі дрібнодисперсні порошки важко розділяються в сепаруючих пристроях циклонного типу. Порошок шипшини, що отримано на установці РЦ-2,5, має середній розмір частинок майже у 2 рази більший, а на рис.5 крива $R=f(\delta)$ має більш розширений діапазон частинок в області пікових значень. Це свідчить про більшу ступінь полідисперсності складу частинок.

На нашу думку, на середній розмір частинок та характер кривої розподілу, вплинула продуктивність установки за вихідним розчином, яка відрізнялась в 4...5 разів. Крім того, вбудований пристрій для первинної сепарації сухого порошку з урахуванням створення певної гігротермічної обстановки у зоні «розетки» при охолодженні її стінок, сприяв до деякої агломерації дрібнодисперсної фракції порошку. Це підтверджує і ідентичність

кривих $R=f(\delta)$ проб порошку шипшини після I та II ступеня сепарації (рис.5). Також з рис.4 та 5 видно що криві $R=f(\delta)$ відрізняються за характером.

Висновок. Розглянуті особливості розпилувального сушіння екстракту шипшини на установці з двома ступенями сепарації дозволяють підвищити загальний вихід порошку при його вивантаженні з установки, ступінь уловлювання та зменшити втрати продукту, що загалом визначає екологічну ефективність такої конструкції установки РЦ-2,5.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воронцова Ж. В., Павлюк І. М. (2011), Використання мікроскопічного методу для знаходження розподілу об'єму частинок харчових порошоків за розмірами. Восточно-Европейский журнал передовых технологій. 5/3 (53).

2. Погожих М. І. Визначення дисперсних характеристик харчових порошоків мікроскопічним методом. /Ж. В. Воронцова. Новітні тенденції у харчових технологіях та якість і безпечність продуктів // Зб. статей III Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Львів, 2011. – С. 88 - 92.

ОСВЕТЛЕНИЕ ДОМАШНЕГО ВИНА

Хачатурян Карине Карлосовна,

ак.д.х.н., ст.н.с.

Гегия Нестани Акакиевна,

ак.д.инженерии, зав. отд.

Гурули Тамар Сергеевна,

Уклеба Экатерине Нугзаровна,

мл.н.с.

ТГУ им. И. Джавахишвили

Кавказский Институт Минерального Сырья

им. А. Твалчрелидзе

г. Тбилиси, Грузия

Введение. Bentonиты широко применяются в различных областях промышленности, в том числе и в виноделии, где их используют для осветления и стабилизации вин и виноматериалов. Этому вопросу посвящены некоторые из опубликованных ранее результатов наших исследований, а настоящая работа является их продолжением.

Цель работы. Целью проведенного исследования являлось установление осветляющей способности бентонита месторождения Чурчучо-Чихели (Грузия) относительно виноградного вина; оценка прозрачности, стабильности и качества профильтрованного вина.

Материалы и методы. В работе объектом исследования являлся бентонит месторождения Чурчучо-Чихели (проба G_{4/2}), а объектом сравнения служил Аскангель “В”; для опытов использовалось молодое домашнее белое и красное вино. Для оценки прозрачности, стабильности и качества профильтрованного вина были использованы: “Отраслевой стандарт ОСТ 18-49-71 Bentonиты для винодельческой промышленности” и “Технологическая инструкция по обработке сусел и вин бентонитами”.

Результаты и обсуждение. Предварительно для исследуемого бентонита были определены соответствующие показатели, требуемые отраслевым стандартом для применения бентонитов в винодельческой промышленности.

По внешнему виду бентонит Чурчучо-Чихели представляет собой порошок с светло-бежеватым оттенком; как показала его органолептическая оценка, это единственная проба из всех ранее исследованных нами бентонитов, которая по данному показателю полностью отвечает требованиям стандарта. Полученные результаты свидетельствуют о том, что хотя проявляемая этим бентонитом набухающая способность (19,0 %) ниже допустимой нормы, однако значительная часть установленных показателей удовлетворяет требуемым нормам: это – влажность (6,83 %); рН водной суспензии (рН=8,68); вещества, растворимые в 10 %-ной уксусной кислоте (3,33 г/100г); содержание кальция в уксуснокислой вытяжке (60,0 мг/100г); содержание железа в уксуснокислой вытяжке (1,23 мг/100г); щелочность (9,0 мл); содержание песка и грубодисперсных включений (2,18 %); только по тиксотропности эта проба не отвечает требованиям стандарта. При определении осветляющей способности 5%-ная водная суспензия почти сразу после добавления винной кислоты до рН=3 начинает светлеть; свертывание частиц и образование хлопьев не происходит; уже через час все частицы пробы, которые даже не набухли, оседают на дно цилиндра, а через 23 часа жидкость становится прозрачной. Так как хлопьев нет, а жидкость все же прозрачная, можно считать, что бентонит Чурчучо-Чихели по осветляющей способности лишь частично соответствует допустимым нормам.

Нами показано, что Аскангель «В», который является самым эффективным средством для оклейки различных виноматериалов, проявляет, как и следовало ожидать, очень высокую осветляющую способность.

Соответственно технологической инструкции по обработке сусел и вин бентонитами, предварительно проведена пробная обработка белого вина (оклейка) исследуемым бентонитом, которая позволила определить необходимую дозировку, обеспечивающую максимальное осветление. Установлено, что оптимальной дозой, при которой получено наилучшее осветление при наименьшем количестве взятого бентонита, является 0,8 мл, а также 1 мл 5 %-ной водно-винной суспензии на 20 мл вина; при обеих

дозировках получены почти одинаковые результаты.

Для оценки осветляющей способности исследуемого бентонита и установления оптимальных условий, предварительно были использованы разные варианты проведения опытов, в которых изменялись: размер фракции; количество пробы и температурный режим ее подготовки; объем фильтруемого вина. Профильтрованное вино оценивалось на прозрачность и стабильность; определялись: цвет, запах и объем фильтрата, скорость фильтрации; значение рН; химический состав исходного и профильтрованного вина; также проводилось сравнение с фильтратами, полученными после обработки Аскангелем «В». В большинстве последующих опытов, в основном, использовалась тонкая фракция бентонита (-0,08 + 0 мм); максимальное время выдержки профильтрованного вина составляло 103,5 суток.

Полученные данные свидетельствуют о том, что после обработки бентонитом наблюдается изменение химического состава исследуемых вин; в полученных фильтратах имеет место: повышение содержания Na^+ (в 5 - 22 раза) и SO_4^{2-} (в 1,2 - 5,7 раз); снижение в два раза содержания K^+ ; в случае Fe^{3+} и Cl^- происходит как увеличение, так и снижение их содержания; в опыте № 13 значение рН отфильтрованного вина, по сравнению с исходным, не меняется, а в остальных опытах рН изменяется в пределах 2,84 - 3,42.

В результате контакта бентонита Чурчучо-Чихели (проба G_{4/2}) с вином изменяется его химический состав, причем имеет место снижение содержания в нем SiO_2 , Na_2O , Fe_2O_3 , MgO и увеличение содержания Al_2O_3 , K_2O , CaO , SO_3 .

При изучении осветляющей способности исследуемого бентонита проведено более 10 вариантов обработки вина; полученные результаты изменения степени прозрачности отфильтрованного вина во времени, а также изменение значения его рН, для последних из этих вариантов показали, что в этих опытах отфильтрованное вино вначале, в основном, прозрачное, очень прозрачное и даже кристально прозрачное, но по истечении почти каждого фиксированного промежутка времени в некоторых опытах появлялся осадок разного характера: кристаллический, гелеобразный, мутный, поэтому фильтрат

каждый раз вновь подвергался повторной фильтрации; иногда осадка не было вообще; при этом также менялся и цвет фильтрата: он приобретал зеленоватую, темно-зеленую, коричневую окраску, к тому же, в некоторых опытах на поверхности фильтрата имело место образование пленки; во всех пробных фильтрациях предварительных опытов отфильтрованное вино было непрозрачным и наблюдался коллоидный осадок.

В ходе изучения фильтрующей способности бентонита в опыте № 8 с комовой воздушно-сухой пробой и $T : Ж = 1 : 4,5$ наблюдалось следующее: первоначально через 3 суток от начала опыта отфильтрованное вино было прозрачным и без осадка; объем фильтрата составлял 81,4 мл; но уже через 11 суток фильтрат стал непрозрачным и приобрел темно-зеленую окраску, образовался гелеобразный осадок и появилась пленка; после фильтрования через 28,5 суток, а также через 53,5 суток картина не изменилась, только осадок стал более обильным; в течение всего этого времени $pH=6$; через 103,5 суток выдержки, после очередной фильтрации, отфильтрованное вино стало прозрачным и какого-то неопределенного цвета, а его $pH=3,08$.

Одинаково хорошие результаты получены в опытах № 11 и № 12 с белым вином, где была использована проба бентонита соответственно в воздушно-сухом и высушенном при $t = 105 - 110$ °С состоянии, причем размер фракции составлял - $0,08 + 0$ мм, а время контакта с вином было 5 час (рис. 1). В этих опытах $T : Ж = 1 : 50$, объем фильтрата – 92 и 91 мл; за отфильтрованным вином наблюдения велись в течение 86 суток; с самого начала фильтрат был очень прозрачным слабого коньячного цвета и оставался прозрачным до конца выдержки; через 36 суток от начала опыта в фильтрате обоих опытов появился кристаллический осадок винного камня в виде прозрачных кристалликов; через 86 суток значение $pH \approx 2,8$.

Рис. 1. Отфильтрованное белое и красное вино

В опыте № 13, где продолжительность контакта бентонита с вином, в отличие от опытов № 11 и № 12, составляла 3 суток, получены такие же результаты наблюдения, как и при 5 часовом контакте с той разницей, что здесь не имело место образование винного камня; общее время выдержки в этом опыте составляло 87 суток; объем фильтрата – 91 мл.

В опыте № 15 с красным вином также получены хорошие результаты при использовании воздушно-сухой пробы бентонита и в таких же условиях обработки вина, как и в опытах № 11 и № 12 (рис. 1); объем фильтрата составлял 92 мл. Здесь через 23 суток от начала опыта в фильтрате, который был прозрачным, появился незначительный осадок и налет; сам фильтрат стал светлее исходного вина и через 73 суток выдержки остался прозрачным.

При изучении осветляющей способности Аскангеля “В” был получен очень прозрачный фильтрат; объем его составлял 89 мл; через 21 сутки стояния профильтрованное вино сохранило прозрачность, однако на его поверхности

образовалась пленка; общее время выдержки составляло 71 сутки; значение рН=6.

Выводы. Исходя из полученных результатов проведенного исследования, можно заключить, что в лабораторных условиях для небольших объемов домашнего вина установлен оптимальный вариант осветления бентонитом Чурчучо-Чихели (проба G_{4/2}), при котором получен прозрачный фильтрат, проявляющий за время выдержки стабильность и сохраняющий при этом свою прозрачность; так как этот бентонит, в основном, удовлетворяет требованиям отраслевого стандарта, он может быть рекомендован для осветления вина и, возможно, может использоваться наряду с Аскангелем “В”.

PEDAGOGICAL SCIENCES

NEW TRADITIONS IN DISTANCE LEARNING FOR ENGINEERING STUDENTS

Akhmad Inna,

Ph.D. in Philology,
Associate Professor

Chmel Viktoriia,

Lecturer of the Department
of English for Engineering #1

Introductions: Teachers of distance courses should have universal training: have good command of modern pedagogic and information technologies, to be psychologically prepared to work with students in the new learning and cognitive environment. Through such means of distance learning as discussion forums, electronic discussion of the acquired material, mailing lists, a new learning environment, in which students feel part of the team, the motivation to learn increases. Teachers must master the methods of creating and maintaining a learning environment, develop strategies of efficient interaction among the participants of educational process and improve student creativity and skills.

Distance learning is called ‘education throughout life’ because the majority of students are adults. Many of them already have a higher education, but due to the need of upgrading or expanding the scope of activities necessary for their job, they have to assimilate new knowledge quickly and accurately and acquire skills. The most popular method is learning through series of programs that have a clear direction.

The effectiveness of distance learning is based on the fact that the trainees themselves feel the need in further study, and are not subjected to pressure from the outside. They have the opportunity to work with educational materials in this manner

and to the extent that is appropriate to them directly. The effect is largely dependent on how regularly the learner is engaged into language activities.

The analysis of the implementation of distance learning shows that the actual pool of potential students includes those who are often on business trips, military personnel, geographically dispersed audience, women on maternity leave, people with disabilities, those who combine study and work, employees enhancing their skills. And despite the fact that distance learning involves obtaining basic secondary education this area has not received active implementation into the educational process at schools, colleges and other post-secondary educational institutions.

What is most important in distance learning is the student who can learn when it is necessary and convenient, selecting specific rate of learning. Many students can return to some parts of the course to revise material. We live in the modern world of technology and, therefore, select ourselves what technologies to use. You can select the video conference, e-mail, telephone, Internet, traditional hang-outs sent by mail (print, audio-, video and e-learning materials).

The ability to work in an educational server helps students solve problems with educational materials and counseling at a distance in their spare time. Most students prefer such forms of control: essays, practical tasks, assessment of the level of knowledge in the process of personal interviews with the teacher, self-esteem. For most of the students engaged in distance learning, regardless of the course, the learning process is easy and positively affects them.

Conclusions: So, more than half of the students say that during this training they have mastered the ability of independent work, improved their knowledge and gained confidence in their abilities and future plans. It can be concluded that students are longing to distance learning.

REFERENCES:

1. Akhmad Inna; Chmel Viktoriia. Mixed forms of teaching English at Technical universities. Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Збірник наукових праць. № 2 (58), 2018 р. / Заг. редакція проф. Матвієнко О. В., укладач – канд. пед. наук, доц. Кудіна В. В. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2018. 72 с.
2. Saienko Nataliia; Semyda Oksana; Akhmad, Inna. Using Social Networks in Teaching ESP to Engineering Students. Advanced Education, [S. l.], p. 38-45, May. 2020. ISSN 2410-8286. Available at: <<http://ae.fl.kpi.ua/article/view/198083>>.

УДК 8

ОРГАНИЗАЦИЯ И ПРОВЕДЕНИЕ СЛОВАРНОЙ РАБОТЫ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Алджанова Айгюнь Джавид кызы,

Гусейнова Зульфия Салим кызы,

преподаватель,

Дашдамирова Нигяр Магамед кызы,

к.ф.н.

Азербайджанский медицинский университет

г. Баку, Азербайджан

Аннотация: Обучение иностранным языкам является одной из наиболее важных проблем вуза. Задачей обучения языку является практическое овладение языком, когда на начальном этапе обучения учащиеся должны иметь определенную базу знаний: слушать и понимать английскую речь, употреблять знакомые слова в нужных сочетаниях. Преподавателям в ходе обучения студентов необходимо вырабатывать навыки разговорной речи и правильного произношения, формировать и развивать у них навыки использования английского языка в коммуникативных целях. Первым и самым важным этапом в обучении английскому языку является словарная работа. Словарная работа – это целая система упражнений как устных, так и письменных. Глубокое, прочное и действительно активное усвоение словаря-минимума должно стать базой дальнейшего обогащения словаря учащихся как в процессе обучения, так и в процессе практического пользования языком.

Ключевые слова: язык, обучение, словарная работа, интерес, коммуникация, навык, речь.

Интенсивное развитие науки и техники, расширение культурных связей между народами, широкий обмен специалистами различных профилей требуют хороших знаний английского языка.

Задача преподавателей английского языка вузов, работающих в

национальных аудиториях, - научить учащихся грамматически правильной английской речи, выработать умения грамотно говорить и писать на этом языке.

Первым и самым важным этапом в обучении английскому языку является словарная работа. Без хорошо поставленной словарной работы нельзя добиться продуктивности в обучении студентов второму языку.

Следует отметить, что словарная работа это не только переписка слов и перевод их на родной язык с последующим заучиванием. Словарная работа – это целая система упражнений как устных, так и письменных. Каждое новое слово предполагает определенную работу по объяснению его значения, его активизации и закреплению, требует определенной затраты времени и энергии как со стороны преподавателя, так и со стороны учащихся.

Соответственно статистическим исследованиям, объем словаря, окончивших среднюю школу учащихся, показывает, что для практического владения языком в целях живого общения, для чтения текстов различного содержания недостаточен, что сказывается на начальном этапе обучения иностранного языка, когда на преподавателей возлагается большая работа по пополнению в первую очередь лексического минимума студентов, что так важно в ходе последующих этапов обучения, где слово выступает как основной строительный материал. Слова являются «кирпичиками», без которых нельзя построить «здания». Обучаясь в вузе, при методически правильно организованном уроке, студенты значительно пополняют слой словарный запас. Глубокое, прочное и действительно активное усвоение словаря-минимума должно стать базой дальнейшего обогащения словаря учащихся как в процессе обучения, так и в процессе практического пользования языком. Словарная работа должна проводиться на каждом уроке, на каждом этапе урока.

Изучить слово- это значит не только заучить его, а неоднократно повторять, добиваться включения его в активный словарный запас. Необходимо выполнять различного рода упражнения со словом, такие, как: определить

форму слова, изменить слово по законам грамматики, составить с данным словом словосочетания, подобрать синонимы, антонимы, научиться употреблять слово в предложении и т.д. Память человека имеет свойство забывать материал после его запечатления. Поэтому новые слова, пройденные на уроке и работа над ними должны повторяться на следующем очередном занятии по грамматике, а не откладываться до следующего раза. То есть нельзя делать разрыва в словарной работе от одного урока и до следующего урока, а следует, начав работу над словарем при чтении нового текста, продолжать ее на следующем уроке, включая и в грамматический материал.

В процессе усвоения новой лексики необходимо обращать внимание на слова, с которыми обычно сочетаются изучаемые слова. Такой метод заучивания является наиболее приемлемым и подлежит лучшему запоминанию.

Запись слов в словари должна быть аккуратной, так как аккуратно записанное слово лучше запоминается. Не следует стремиться к тому, чтобы на каждой странице записывалось побольше слов. Между словами должны быть интервалы, чтобы записанное слово четко бросалось в глаза, а также, чтобы к записанному слову можно было бы что-то прибавить, отметить, подчеркнуть и т.д. Записи слов нужно уделять особое внимание.

Хороший результат дает группировка слов по определенному признаку: по общности корня, по значению, по структурным особенностям. Прочному запоминанию подлежат сочетания антонимов, синонимов. Знание таких слов расширяет словарный запас студентов. Одним словом, преподаватель должен увлечь студентов словарной работой.

Продельвая работу по пополнению словарного запаса студентов, главным условием является то, чтобы словарь студента не был пустым приложением, лишней нагрузкой, а чтобы выступал как необходимый, важный документ, чтобы учащийся пользовался словарем, перечитывал его, повторял содержание. Преподаватель должен постоянно повышать интерес обучаемых к работе над словарем. Для этого он должен строить словарную работу таким образом, чтобы сегодня она была интереснее, чем вчера, завтра же- интереснее

сегодняшней, и тем самым увлекать учащихся. Только в том случае, когда повысится интерес к словарной работе, словарь станет необходимым пособием для студентов. При затруднении в понимании слова студентом преподавателю не следует сразу переводить и объяснять его, лучше обратиться к анализу слова, подобрать подходящий синоним, антоним или посмотреть, нет ли чего-нибудь знакомого в структуре слова. Такой прием работы заинтересовывает студентов. Преподаватель должен обратить внимание учащихся на то, что в словарях слова даются в их начальной, основной форме: глагол- в неопределенном наклонении, существительное – в именительном падеже единственного числа и т.д. Если приучать учащихся уточнять эти формы, т.е. правильно их находить, то студенты с легкостью сами будут пользоваться словарями. Для этого нужно чаще тренировать учащихся в использовании словарей, находить в словах знакомые элементы.

Что касается словарной работы при чтении текстов и работе над ними, то такую работу следует разделить на два этапа: первый - устная словарная работа. Этот этап должен состоять из следующих моментов:

А) преподаватель должен выразительно прочитать слова на английском языке, студенты же должны внимательно прислушиваться к чтению учителя;

Б) следом должны читать учащиеся;

В) проводится попарное чтение слов: первый ученик читает на английском языке, второй переводит, а затем они меняются ролями и т.д., остальные учащиеся слушают;

Г) проводится грамматический разбор слов.

Таким образом, на первом этапе в устной форме проводится знакомство с новыми словами, с их грамматическими особенностями и т.д.

На втором этапе проводится письменная словарная работа. Этот этап также состоит из нескольких моментов:

А) преподаватель записывает слова на доске и объясняет их;

Б) с новыми словами составляются словосочетания, слова изменяются по законам грамматики, подбираются синонимы, антонимы, которые

записываются в тетради;

В) нахождение новых слов и словосочетаний в тексте. Преподаватель читает новый текст, ученики следят по учебникам за чтением и отмечают встретившееся новое слово или словосочетание.

После чтения текста идет работа по закреплению встретившихся в тексте новых слов и словосочетаний.

Проверку усвоения словаря необходимо продолжать осуществлять на всех последующих уроках грамматики. Это помогает к следующему уроку закрепить словарную работу по данной теме. В начале урока чтения полезно провести и повторить «словарную гимнастику». Не открывая книг и словарей, студенты работают по заданным преподавателем вопросам:

1. Какие новые слова из прошлого урока усвоили?
2. Составьте с новыми словами словосочетания.
3. Подберите синонимы, антонимы к новым словам.
4. Составьте с новыми словами предложения.
5. Переведите предложения на родной язык, в которых использованы

новые слова и т.д.

После такой работы над словом необходимо перейти к чтению и пересказу текста, к ответам на вопросы по тексту и т.д.

Следует отметить, что большую роль в изучении английского языка играют словарные диктанты, цель которых – повторить и закрепить лексику и правила правописания слов. Таким методам урока по изучению и закреплению новых слов необходимо уделять большое внимание и периодически возвращаться к ним при проведении письменных работ, при повторении пройденного материала и т.д.

СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ ПУБЛІЧНО-ГРОМАДСЬКОГО УПРАВЛІННЯ УНІВЕРСИТЕТАМИ В ЗАРУБІЖНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Бородієнко Олександра Володимирівна

доктор педагогічних наук,
доцент, старший дослідник,
член-кореспондент НАПН України,
провідний науковий співробітник відділу
забезпечення якості вищої освіти
Інституту вищої освіти НАПН України
ORCID ID: 0000-0001-9133-0344
м. Київ, Україна

Вступ./Introduction. Актуальність наукових розвідок проблеми публічно-громадського управління університетами в контексті забезпечення ефективності їх освітньої діяльності зумовлена необхідністю: виокремлення та впровадження ефективних механізмів залучення громадян в процес управління суб'єктами господарювання в умовах подальшої демократизації українського суспільства, оптимізації механізмів державно-громадського партнерства та інкорпорування відкритої та демократичної моделі управління в освіті, впровадження філософії широкого міжсекторального партнерства в освіті задля здійснення значних соціально-економічних перетворень. Публічно-громадське управління університетами стає основним чинником дотримання балансу, рівності, взаємної відповідальності у відносинах особистості, суспільства і держави з метою встановлення соціальної справедливості [7, 8]. У вітчизняному науковому просторі, і у сучасній теоретико-правовій доктрині відсутні розвідки щодо теоретичних та прикладних аспектів розбудови феномену публічно-приватного управління університетами. Саме тому неузгодженість теоретико-методологічного та науково-практичного бачення публічно-громадського управління університетами обумовлює необхідність у виробленні сучасного й універсального його розуміння. Сучасний стан наукової розробленості цієї проблеми характеризується фрагментарністю, певною

концептуальною непорядкованістю й не завжди ґрунтується на єдиній теоретичній та методологічній базах.

Матеріали та методи./Materials and methods. Для визначення поняття «публічно-громадське управління в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності університетів» візьмемо за основу алгоритм [3], який передбачає визначення переліку істотних ознак поняття (ознак, необхідних для диференціювання предмету, явища або феномену від подібних); визначення поняття через найближчий рід; визначення поняття через його видові ознаки (визначення дефінієнсу або визначаючого поняття). З метою визначення істотних ознак досліджуваного поняття окреслюємо коло споріднених понять, якими вважаємо: «громадське управління», «публічне управління», «громадсько-державне управління», «державно-громадське управління», «суспільно-державне управління», «громадський контроль», «громадсько-державне партнерство», «публічно-приватне партнерство», «соціальне партнерство», «тристороннє партнерство». В зарубіжному науковому просторі спорідненими поняттями вважаємо «partnership-based governance», «partnership governance», «university-public sector research partnerships governance», «university-private sector research partnerships governance», «governance of academic partnerships».

Результати та обговорення./Results and discussion. У зарубіжному понятійно-термінологічному полі найближчими до поняття «публічно-громадське управління» є поняття «partnership-based governance». Аналіз наукових джерел дає змогу визначити його сутнісні ознаки: спрямованість на підвищення ефективності та результативності, створення порівняльних переваг шляхом раціонального розподілення обов'язків між партнерами; прийняття шляхом публічного обговорення багатофункціональних, інтегрованих рішень, спрямованих на задоволення потреб різних акторів; забезпечення просування від ситуації «немає виграшу» до ситуації «виграш-виграш», що забезпечує реалізацію інтересів стейкхолдерів; управління та узгодження конкуруючих інтересів стейкхолдерів

[9]; процес управління співпрацею (що є найвищим рівнем взаємодії); інтегрує публічний (представлений державою) та приватний (представлений бізнесом та громадянським суспільством) сектори; може базуватись як на проєктній, так і на постійній основі; передбачає операційне управління спеціальними утвореннями (entities) і/або процесами, метою яких є досягнення визначених цілей; базується на синергетичній природі співпраці та принципах формування домовленостей, спільного управління, виконання зобов'язань, підзвітності [12], інклюзивності (залучення всіх партнерів до процесу прийняття рішень) та представленості (кожна партнерська організація має бути представлена найбільш впливовими експертами) [17]; передбачає алокацію ресурсів, може також включати аутсорсинг та аутстафінг [22]; застосування інструментів управління результативністю (performance-based management tools) [1, 18]; формування специфічної «знаннєвої» культури партнерства [17]. Щодо управління університетами, то публічно-громадське управління розглядається у контексті максимізації результатів досліджень та поглиблення їх використання для потреб суспільства.

Управління закладами вищої освіти в цілому розглядається як структура, функцією якої є встановлення цілей, управління ресурсами та регулювання діяльності на засадах прозорості, участі та підзвітності у відповідності із інтересами студентів та громади [5]. Управління партнерствами визначається як сукупність нормативних актів, інструкцій, процедур, які врегульовують відносини зі стейкхолдерами, та спрямовуються на досягнення якості, досконалості та ефективності [15]. У цьому контексті ефективне управління партнерствами розглядається як засіб визначення адекватних стратегій розвитку університетів, відповідних стратегічних альтернатив, максимізації можливостей та ресурсів, забезпечення стійкого розвитку, поглиблення зв'язку з громадянським суспільством, нівелювання слабких сторін, підвищення рівня життєздатності університетів, їх адаптації до змінних умов середовища [5].

Деякі дослідники як часткове обґрунтовують поняття «публічно-громадське управління дослідницькою діяльністю університетів»

(university-public sector research partnerships governance) як постійну операційну діяльність щодо перетворення змінного інституційного середовища на базис розвитку дослідницької діяльності [16]. Тотожним, на нашу думку, є поняття «управління дослідницькими партнерствами між університетами та приватним сектором» (university-private sector research partnerships governance). Зазначені феномени включають такі складові: структура і процес управління дослідницькою діяльністю університетів, пошук зовнішніх джерел фінансування, управління дослідницькими проектами та відносинами зі стейкхолдерами, управління персоналом, трансфер технологій та широке розповсюдження знань, створення та управління структурами партнерства [16]. Сутнісними ознаками управління такими партнерствами є: спрямованість на розвиток потенціалу (як університетів в цілому, так і індивідуального потенціалу учасників), продукування та поширення нових знань; продукування синергетичного ефекту за рахунок компліментарності учасників; забезпечення економічного зростання; розвиток як професійних (зокрема, дослідницької), так і загальних компетентностей учасників (зокрема, компетентностей у концептуалізації дослідницьких проектів, написання грантових заявок тощо); формалізація взаємодії (у тому числі й шляхом створення інституційних структур та встановлення чітких правил взаємодії); зростаюча необхідність підзвітності університетів партнерським організаціям; базування на принципах кроссекторальної взаємодії, узгодженості, передбачуваності, послідовності і актуальності; створення інноваційної екосистеми; моделі відкритих інновацій (open innovation models), засновані на використанні масових платформ співпраці (mass collaboration systems) [4, 16, 19, 21].

Суголосним досліджуваному є також поняття «управління академічними партнерствами» (governance of academic partnerships), суть якого полягає в операціоналізації спільного здійснення освітнього процесу та присудження кваліфікацій [4]. Таким чином, предметом партнерства університетів, приватного та публічного секторів є спільна реалізація освітніх програм або їх частин, а його метою – розширення освітніх можливостей студентів та

забезпечення якості освітнього процесу [4]. Важливою складовою у цьому контексті є постійний перегляд освітніх програм, який здійснюється за активної участі стейкхолдерів з врахуванням їхніх поглядів, досвіду та очікувань [11]. Іншими вимірами таких партнерств є крос-дисциплінарна співпраця (впровадження крос-дисциплінарних освітніх програм), створення центрів досконалості як осередків співпраці університетів та бізнесу, перегляд традиційної місії університетів (імплементация ідеї комерціалізації досліджень) [13].

Більш широке бачення академічних партнерств охоплює не тільки здійснення освітнього процесу, але й забезпечення кращого доступу до вищої освіти, здійснення наукових досліджень, впровадження освітніх програм, інноваційний розвиток педагогічного персоналу [4]. Відтак, сутнісними ознаками поняття «управління академічними партнерствами» є: забезпечення репутаційних зисків як для університету, так і для партнерів; фокусування на процесах продукування інновацій; забезпечення економічного зростання шляхом реалізації потреб громадянського суспільства; покращення рівня відповідності потребам ринків праці; надихання широких верств населення до неперервної освіти; вплив на потенціал економіки за рахунок розвитку освітніх та дослідницьких можливостей [4]; створення за рахунок тісної співпраці між академічним сектором, публічною владою та бізнесом так званого «інноваційного середовища», репрезентованого новими організаційними механізмами та стратегіями [10].

Висновки./Conclusions. Результати здійсненого аналізу дають змогу запропонувати авторське визначення поняття «громадсько-публічне управління в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності університетів» - це процес управління співпрацею між різними суб'єктами (державним і приватним сектором, інститутами громадянського суспільства) на основі поєднання демократичних процедур самоуправління та співуправління, що має на меті підвищення ефективності та результативності діяльності університетів, створення їх порівняльних переваг шляхом раціонального розподілення

обов'язків та доповнення ресурсного забезпечення партнерів, підвищення рівня управлінської та економічної спроможності та життєздатності, адаптації до змінних умов середовища, забезпечення сталого продукування та поширення інновацій, створення інноваційної екосистеми.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні українського та зарубіжного досвіду та кращих практик реалізації громадсько-публічного управління університетами, а також в обґрунтуванні його теоретичних основ (принципів, закономірностей, організаційних умов, моделей тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бородієнко О. (2019). Ефективне управління закладами професійної (професійно-технічної) освіти. ПРООН.
2. Бородієнко О. (2020). Публічно-приватне партнерство закладів професійної освіти: практичний посібник. Київ, ІІТО НАПН України.
3. Луза П., Сопівник І., & Виговська С. (2012). Основи науково-педагогічних досліджень. Київ: НАКККіМ.
4. Academic Partnerships Framework. (2022). In: UCL Academic Manual 2021-22. London's Global University. Retrieved from https://www.ucl.ac.uk/academic-manual/sites/academic-manual/files/chapter_8_academic_partnerships_framework_2021-22.pdf
5. Alshaer A., Mahmoud I., Amal A., Mazen, J., & Samy, S. (2017). Governance of Public Universities and Their Role in Promoting Partnership with Non-Governmental Institutions. *International Journal of Engineering and Information Systems (IJEAIS)*,1(9), 214-238.
6. Birrell, D. & Gormley-Heenan, C. (2015). Partnership and Collaborative Governance. In *Multi-Level Governance and Northern Ireland* (pp. 180-190). Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9781137454003_10
7. Borodiyenko O., Zlenko A., Malykhina Y., Kim K., Diachkova N. (2022). Socio-economic prerequisites of strategic development of educational institutions. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(42),

464–473. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.42.2022.3673>

8. Borodiyenko O., Nychkalo N., Malykhin Ya., Kuz O., & Korotkov D. (2021). Public-private partnership in education as a prerequisite for the growth of regional labor markets: analysis of foreign experience. *Financial And Credit Activity: Problems Of Theory And Practice*, 36 (2021). doi: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i36.228031>

9. Brinkerhoff, Jennifer. (2008). Partnership as a Means to Good Governance: Toward an Evaluation Framework. In *Partnerships, Governance and Sustainable Development: Reflections on Theory and Practice* (pp. 68-89). Publisher: Edward Elgar Publisher.

10. Education Sector Analytical and Capacity Development Partnership (ACDP). (2013). *Developing Strategies for University, Industry, and Government Partnership in Indonesia*. Retrieved from <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/176593/ino-strategies-uig-partnership.pdf>

11. Gascon M. G. (2013). Community-University Partnerships for Improved Governance. In: Singh A., Gonzalez E., Thomson, S. (eds) *Millennium Development Goals and Community Initiatives in the Asia Pacific*. Springer, India. https://doi.org/10.1007/978-81-322-0760-3_10

12. Grossman, S. (2015). Partnership governance. Retrieved from <https://www.ippapublicpolicy.org/file/paper/1435157906.pdf>

13. Hongladarom, S. (2015). University-Industry Partnership and Governance of Higher Education Institutions: How should universities in ASEAN be transformed? Retrieved from https://www.academia.edu/323874/University_Industry_Partnership_and_Governance_of_Higher_Education_Institutions

14. Horder L. & Shaw, M. (2019). *Academic Partnerships Policy*. University of Portsmouth. Retrieved from <https://policies.docstore.port.ac.uk/policy-021.pdf>

15. Moataz K. & Mohsen Y. (2009). *University Governance and the Capabilities of Higher Education and Scientific Research in Egypt*. Bibliotheca

Alexandrina, First Edition.

16. Nyerere J. (2019). Construction and Governance of Transnational Higher Education Research Partnerships in Kenya and Uganda. *Transnational Higher Education Research*, 37, VOL. 2, 133-157.

17. OECD LEED Forum. (2006). Successful partnerships. A guide. Retrieved from <https://www.oecd.org/cfe/leed/36279186.pdf>

18. OECD. (2015). Local governance and partnerships. A summary of the findings of the OECD study on local partnerships. Retrieved from <https://www.oecd.org/cfe/leed/1962067.pdf>

19. Partnership in Higher Education. Making a world better (2014). Curtin University. Retrieved from <https://www.ncsehe.edu.au/wp-content/uploads/2014/12/NCSEHE-Partnership-Publication-Web.pdf>

20. Pollitt C. & Bouckaert G. (2004). *Public Management Reform: A Comparative Analysis*. Oxford: University Press.

21. President's Council of Advisors on Science and Technology. (2008). *University-Private Sector Research Partnerships in the Innovation Ecosystem*. Report. Retrieved from https://www.nasa.gov/pdf/404101main_past_research_partnership_report_BOOK.pdf

22. Zadek S. & Radovich, S. (2006). *Governing Collaborative Governance: Enhancing Development Outcomes by Improving Partnership Governance and Accountability*. Accountability and the Corporate Social Responsibility Initiative, Working Paper, 23.

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА

Вейландє Лілія Вольдемар-Вікторівна

канд.пед.наук, доцент

Мельник Анастасія Андріївна

Магістр 2 рік навчання,

спеціальність 011 – Освітні, педагогічні науки

Одеський національний університет

імені І. І. Мечникова

Вступ. Якість майбутнього фахівця залежить не тільки від змісту освіти, а й від того, хто безпосередньо реалізує цей зміст та за рахунок яких технологій реалізується взаємодія викладач-студент. Високий рівень професійної компетентності викладача стає однією з умов високого рівня професійної підготовки майбутнього фахівця. Серед сучасної проблематики науково-педагогічних досліджень проблема визначення сутності професійної компетентності викладача, структури та технологій її формування є однією з основних. У системі формування професійної компетентності викладача, переглянуто весь арсенал педагогічних засобів навчання, і цілком логічно, що перевага надається у такій ситуації інтерактивним технологіям, як технологіям найбільш наближеним до особистості та контексту професійної діяльності. [1,с.79-88]. Це визначається тим, що для інтерактивної педагогічної взаємодії характерні: висока ступінь інтенсивності спілкування учасників комунікації, цілеспрямована рефлексія, обмін діяльністю провідними ознаками, інструментами якої є полілог, діалог, мисленнева діяльність, смислубудова, свобода вибору, позитивність і оптимістичність оцінювання.

Мета роботи є вивчення інтерактивних технологій як засобу формування професійної компетентності майбутнього викладача.

Матеріали та методи. Робота проводилася на основі ретельного вивчення науково-методичної, психолого-педагогічної літератури щодо проблеми впровадження інтерактивних технологій у професійну підготовку.

Результати та обговорення. Багато вчених доводять, що використання інтерактивних технологій створює формування у студентів певних якостей, а саме: розвиток особистісної рефлексії; становлення активної суб'єктної позиції у навчальній діяльності; розвиток навичок спілкування; прийняття моральності норм і правил спільної діяльності; підвищення пізнавальної активності усієї групи; формування групи як певної спільноти; розвиток навичок аналізу і самоаналізу в процесі групової рефлексії. У викладача формується: нестандартне ставлення до організації освітнього процесу; мотиваційна готовність до міжособистісної взаємодії не тільки в навчальних, а й інших ситуаціях.

Введення технологій інтерактивного навчання у професійну підготовку майбутніх викладачів доводить переваги інтерактивного навчання над традиційним (пояснювально-ілюстративним, репродуктивним, навчанням з використанням традиційних методів навчання) що проявляються у контексті навчання і спрямовується на формування цінностей, етики, цілісності, постійне вдосконалення (традиційно – на особистісну зацікавленість у вивченні дисципліни); в освітній меті – формування компетентності та професійного зростання особистості (традиційно – отримання знань, умінь, навичок); у навчальній взаємодії – співпраця, співтворчість (традиційно – об'єкт-суб'єктна взаємодія); в управлінні навчально-виховним процесом – толерантність, плюралізм (традиційно – підлеглість, субординація); у проектуванні навчально-виховним процесом – професійне самовдосконалення, необхідні знання для самореалізації особистості (традиційно – отримання вищої освіти); у мотивації – досягнення успіху (традиційно – застереження від невдачі). [2,с.306].

Слід зазначити, що інтерактивні технології – це збірна назва для педагогічних технологій, які забезпечують освітній ефект, за рахунок включення усіх суб'єктів навчання у спільну діяльність, тобто таких, що базуються на діалоговій взаємодії. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес організований таким чином, що практично всі

учасники виявляються залученими у процес пізнання, вони розуміють і думають. Спільна діяльність у процесі пізнання, освоєння навчального матеріалу означає, що кожний (і викладач і студент) вносить свій особливий індивідуальний внесок в обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. Причому відбувається це в атмосфері з доброзичливою і взаємною підтримкою, що дозволяє не тільки одержати нові знання, але й розвиває саму пізнавальну діяльність, приводить її на більш високі форми кооперації та співробітництва. Таким чином, взаємодію в освітньому процесі з використанням інтерактивних технологій можна визначити як діалог на полімодульних рівнях (викладач-студент, студент-студент, студент-професійна ситуація, освітнє середовище).

Сьогодні існують різні класифікації інтерактивних технологій, запропоновані науковцями. Більшість з таких класифікацій поєднують інтерактивні методи та технології професійного навчання. У зв'язку з цим, по-перше, ми зупинимося на аналізі відмінностей та спільного у поняттях «активні методи навчання» та «інтерактивні технології навчання».

Як вже зазначалося, сучасна орієнтація освіти на формування компетенцій припускає створення дидактичних та психологічних умов, в яких студент може проявити не тільки інтелектуальну і пізнавальну активність, але і особистісну соціальну позицію, свою індивідуальність виражає як суб'єкт навчання. Активне навчання представляє собою таку організацію і ведення навчального процесу, який направлений на активізацію навчально-пізнавальної діяльності завдяки масштабному, комплексному використанню як дидактичних, так і організаційних засобів, а також широке використання різних засобів і методів активізації. [3, с. 60]. Активне навчання-це ціленаправлений навчальний процес організації і стимулювання навчально-пізнавальної та дослідницької діяльності студентів. На думку Гай Н. М., на основі використання активних методів, будується технологія в процесі проведення занять. Активні методи навчання це:

- 1) Сукупність прийомів і підходів, які відображають форму взаємодії студента і викладача в процесі навчання. (В. А. Сластьонін);

2) Засоби та прийоми педагогічного впливу, які побуджують студентів до мисленнєвої активності, до прояви творчої, дослідницької діяльності і пошуку нових ідей, а також для вирішення різноманітних задач навчальної та навчально-дослідницької діяльності. Активні форми проведення занять –це такі форми організації навчального процесу, які сприяють різноманітному (індивідуальному, груповому, колективному) вивченню та засвоєнню навчальних питань (проблем). Це активна взаємодія студента і викладача, живий обмін думок між ними, які націлені на вироблення правильного розуміння змісту теми, що вивчається, а також засоби її практичного використання. Активні форми та методи нерозривно пов'язані між собою. Методи наповнюють форми конкретним змістом, а форми впливають на якість методів. [4,с. 57-64]. Відмінність активного і пасивного методу навчання можна проілюструвати наступним чином. Пасивний метод характеризується домінуванням впливу викладача на студента, центральна роль належить викладачу як транслятору знань. В процесі навчання відсутнє загальне обговорення ключових питань теми заняття. При активному навчанні студент в більшій мірі стає суб'єктом навчальної діяльності, вступає в діалог з викладачем, активно приймає участь в пізнавальному процесі, виконуючи творчі, пошукові, проблемні завдання. Відбувається взаємодія студентів один з одним при виконанні завдань в парі, групі. Використання активних методів в процесі проведення занять, виявлення технологічних процесів, операцій та прийомів організації навчання складають основу активних технологій навчання у вищій школі.

Одним із сучасних напрямків розвитку є інтерактивне навчання. Поняття «інтерактивні технології» розглядаються як сучасний етап розвитку активних методів навчання. Цей термін використовується в сучасній практиці в тому випадку, коли необхідно підкреслити ступінь активності суб'єктів в процесі взаємодії. А також, коли є пророблена, відпрацьована технологічна ланка організації діяльності, яка надає запланований результат, формує задані компетенції. Технологічність дозволяє прогнозувати, отримувати результат,

визначати відхилення, виправляти помилки, відновлювати без втрати змісту та ефекту.

Так, досліджуючи виокремлення з активних методів навчання інтерактивні технології, Е. Я. Голант вперше класифікує методи навчання за кількістю учасників, включених в навчальну діяльність. Пасивні методи навчання називаються "нетрудові методи готових знань", активні методи – "інтенсивні, активно-трудоі".

Г. С. Харханова поділяє інтерактивні методи на основі формування мотивації конфлікту на три групи залежності від спектра можливостей: інтерактивні методи навчання з широким, середнім і вузьким спектром можливостей.

В. В. Ніколін, Г. С. Кулініч класифікують ігрові інтерактивні технології навчання в географічній освіті за функціями: ігри з правилами (настільні, рухливі, комп'ютерні); творчі ігри (ролеві, ігри-змагання, комп'ютерні). За дидактичними цілями виділяють: ігри, спрямовані на вивчення нового матеріалу; ігри, спрямовані на перевірку знань; ігри, метою яких є закріплення й узагальнення пройденого матеріалу.

Т. С. Паніна, Л. Н. Вавилова класифікують інтерактивні методи навчання на три групи: дискусійні (діалог, групова дискусія, розбір ситуацій із практики); ігрові (дидактичні творчі ігри, в тому числі ділові, рольові ігри, організаційно-діяльнісні ігри); тренінгові (комунікативні тренінги, тренінги сензитивності).[5,с. 48-57]

О. А. Голубкова, А. Ю. Прилепо класифікують інтерактивні методи навчання на основі їх комунікативних функцій, розділяючи їх на 3 групи: дискусійні методи (діалог, групова дискусія, пропрацювання та аналіз життєвих ситуацій); ігрові методи (дидактичні ігри, творчі ігри, в тому числі ділові, рольові ігри, організаційно-діяльнісні ігри, контр-ігри); психологічна група інтерактивних методів (сенситивний і комунікаційний тренінг, емпатія). [6,с.48-57].

Науковці О. І. Пометун та Л. В. Пироженко запропонували класифікацію

інтерактивних технологій відповідно до форм навчання, в яких вони реалізовані. Отже, залежно від форм організації навчальної діяльності студентів, інтерактивні технології були поєднані в 4 групи: 1. інтерактивні технології кооперативного навчання; 2. інтерактивні технології колективно-групового навчання; 3. інтерактивні технології ситуативного моделювання; 4. інтерактивні технології відпрацювання дискусійних питань.[7, с.41-46].

Під час проектування освітнього процесу ми, викладачі, постійно постаємо перед питанням, яким чином обрати технологію навчання для досягнення найбільшого ефекту? Яка з технологій навчання дозволить сформуванню заданої компетенції та компетентності як ціле комплексне утворення?

Проблема відбору і застосування технологій в навчальному процесі відображає проблеми соціально-педагогічного, психологічного, операційно-педагогічного і організаційно-управлінського характеру. Вибір технології навчання залежить насамперед від того, який зміст педагог вклав в цей термін. Теоретична інформація про різні способи досягнення конкретної мети у вигляді різних стратегій практичних дій суб'єктів освітнього процесу. Перетворення наявної теоретичної інформації в наказну інформацію для педагога або викладача та студентів, яка справді здійснюється з метою забезпечення бажаного освітнього ефекту. Проект дій суб'єктів, реалізація якого в освітній практиці гарантовано забезпечить досягнення поставленої мети. Останнє якраз і відображає сутність інтерактивного навчання, що говорить про необхідність зміни власної професійної позиції, усвідомлення нових стратегічних цілей професійної підготовки з боку викладача. [8,с.243-248]

Висновки. Узагальнюючи усе вищесказане, можна стверджувати, що інтерактивні технології можна визнати найбільш придатними для формування професійної компетентності майбутніх фахівців під час професійного навчання. Використання інтерактивних технологій навчання у професійній діяльності потребують визнання та зміни парадигми навчання взагалі й формування нового уявлення про стратегічні цілі навчання з боку викладача.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Головань М. С. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу / М. С. Головань // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. Збірник статей. –Ялта: РВВ КГУ, 2014.– Вип. 44. – Ч. 3. – с.79-88.
2. Радишевська М. М. Формування інтерактивної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей в процесі професійної підготовки: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.04. Житомир 2015. 306 с.
3. Гур'янова О. В. Педагогічні інновації в технологічній освіті/ О. В. Гур'янова. - Кіровоград: ПП Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2014. -60 с. [За заг. ред. Т. М. Герлянд].
4. Гай Н. М. Використання інтерактивних технологій на уроках спецдисциплін/ Н. М. Гай // Педагог професійної школи: методичний посібник / [За заг. ред. Т. М. Герлянд]. - К.: ІПТО АПН України, 2009. - Вип. 1. - С. 57-64
5. Шиян П. Л., Гай Н. М. Використання інтерактивних технологій на уроках спецдисциплін/ Н. М. Гай // Педагог професійної школи: методичний посібник Інтерактивні методи навчання в навчальних процесах вищої школи. Імплементация сучасних технологій навчання у навчальний процес: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. К.:НУХТ, 2015. С.378-384].
6. Яцик І. С. Використання інетрактивних методів навчання у ВНЗ. Міждисциплінарні дослідження у науці та освіті: Либідь, 2012. С. 48-57.
7. Антонєць А. В. Технології інтерактивного навчання у підготовці студентів Серія «Педагогічні науки». 2011. Вип.209 С.41-46.]
8. Максимчук Л. В. Використання інтерактивних технологій у підготовці майбутніх економістів-міжнародників до професійної діяльності. Педагогіка формування творчої особистості у вищій школі і загальноосвітній діяльності: Збірник наукових праць. Запоріжжя, 2010. Вип.11 (64). С.243-248]. менеджерів до прогностичної діяльності. Вісник Черкаського університету.

ЗАСТОСУВАННЯ ГІБРИДНОГО НАВЧАННЯ ЯК ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Даскал Наталія Геннадіївна

магістрантка

Добровольська Леся Станіславівна

д.ф.н., доцент

Миколаївський національний університет

ім. В. О. Сухомлинського

м. Миколаїв, Україна

Вступ. Згідно із Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті, Законом про вищу освіту, Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти, Концепцією мовної освіти в Україні пріоритетним напрямом мовної освіти є формування мовної особистості, яка здатна вільно орієнтуватись у різноманітних комунікативних ситуаціях та успішно розв'язувати комунікативні завдання в усіх сферах іншомовного середовища. Однією з найважливіших якостей мовної особистості, якої вона набуває у процесі природної комунікації і спеціально організованого навчання, є комунікативна компетенція. Проте, для розвитку комунікативної компетенції недостатньо лише працювати з іншомовними текстами, важливо вміти застосовувати комунікативні вміння на практиці. Сьогодні важко уявити життя без інформаційних технологій. Для якісної підготовки майбутніх спеціалістів мовних спеціальностей викладачу необхідно використовувати сучасні підходи до навчання, які мотивують студентів опанувати професійні знання.

Мета роботи. Метою статті є визначення гібридного навчання як одного із засобів мотивувати студентів мовних спеціальностей підвищувати рівень професійних знань.

Матеріали та методи. Аналіз наукових літературних джерел, що присвячені проблемі підвищення мотивації студентів та досліджують реалізацію гібридного навчання.

Результати та обговорення. Однією з найскладніших проблем освіти

сьогодення вважають проблему підвищення мотивації до навчання у студентів. Діяльність будь-якої людини можна вважати успішною, коли вона не тільки розуміє необхідність виконання певної роботи та зацікавлена в отриманні результатів, а й має стимул, що спонукає її до дії.

Проблему мотивування майбутніх спеціалістів вивчали дослідники з різних країн світу. Німецькі вчені виявили, що самооцінка студентів є важливим аспектом при їх стимулюванні до навчання. В той же час їх американські колеги розглядають різні стратегії для безперервного підвищення рівню їх мотивації.

В Україні цим питанням займалася достатня кількість вчених. А саме: Траханова Т. наголошує на збагаченні навчального матеріалу новітньою інформацією про сучасні теорії, дослідження та проблеми, аби зробити навчально-виховний процес більш ефективним. Лучанінова О. і Сталь І. погоджуються з думкою вищезазначеного автора про те, що стимулювання студентів є функцією викладача. Він має спонукати молодь до дослідницької діяльності через створення проблемної ситуації, що вимагає пошуку рішення. В той же час Сільвейстр А. та Моклюк М. провели аналіз, в ході якого виявили, що питання мотивації має ряд класифікацій, існують методи діагностики її структури. Отож, знання викладача свого предмета, організація навчальної діяльності та вибір методів навчання є фундаментальними при вирішенні вищезазначеної проблеми.

Навчання називають «гібридним» або «змішаним», коли воно поєднує традиційний та онлайн формат навчання. Вперше про це поняття у науковому світі заговорили у 1999 році. Компанія, що займалася освітою, прийняла рішення додати до інтерактивного навчання її звичну форму. З цього часу вчені активно займаються дослідженням способів реалізації гібридного навчання.

Виокремлюють наступні ознаки змішаного навчання:

- студенти використовують технічне обладнання (комп'ютер, мобільний телефон, планшет тощо);
- інформаційно-комунікаційні технології використовуються для

зберігання та розсилання навчального матеріалу, а також для організації взаємодії викладача та молоді;

- відбувається цілеспрямований процес отримання знань, навичок та вмінь, частина якого реалізується в онлайн режимі;

- самоконтроль студентів за часом та темпом навчання грає важливу роль.

Зважаючи на це, ми виявили, що застосування інформаційних технологій під час гібридного навчання надає студентам змогу проявити креативність, що і позначається на підвищенні мотивації до навчання.

Під час гібридного навчання саме в онлайн форматі викладачі стикаються з проблемою низької якості звуку через перебої інтернет-зв'язку. Якщо план заняття передбачає необхідність монологічного мовлення студента, суть якого одногрупники мають проаналізувати, можна використовувати сторонні ресурси. Прикладом такого є Audacity (<https://www.audacityteam.org/>). Програма надає можливість якісно записати аудіо доріжку, яку можна надіслати іншим студентам. До роботи такого формату вимоги будуть вищими, ніж до стандартного онлайн режиму: студент зможе зробити запис в будь-який звучний для нього час, мовлення буде «чистішим» за рахунок відсутності хвилювання, а сама промова займе менше часу. Все це дозволить донести до інших студентів потрібну інформацію якісно, а доповідачу проявити себе та показати свою підготовку.

Для перевірки знань студентів викладач може використовувати Google Forms (<https://www.google.co.uk/forms/about/>). На базі цієї програми можна створювати яскраві опитування та проводити тести в онлайн та оф лайн режимах. Приємна картинка та зручний інтерфейс є додатковою мотивацією для учнів, яка виконати це завдання якнайскоріше. Викладач завантажує у систему питання і можливі варіанти відповідей або залишає місце для останніх пустим. Отримані результати система аналізує та подає спеціалісту у зведеній таблиці.

Якщо виникає потреба у груповій роботі студентів, на нашу думку, інтерактивна онлайн-дошка Miro є гарним способом її задовольнити

(<https://miro.com>). Відповідь на отримане від викладача завдання молодь може готувати разом й водночас, не заважаючи одне одному. В той же час викладач може використовувати таку платформу для зацікавлення учнів: створити власну роботу і завантажити текст, картинки або відео.

Висновки. У сучасному інформаційному суспільстві гібридне навчання є можливістю реалізувати необхідну програмою діяльність студентів через заохочення до навчального процесу. В цьому питанні викладачу допоможуть різні платформи, що урізноманітнюють завдання та розширюють горизонти їх виконання.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИЙОМІВ І МЕТОДІВ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Єфименко Людмила Миколаївна

доктор філософії

Сосницька Крістіна Вячеславівна

Поцелуйко Оксана Євгеніївна

студенти

Комунальний заклад

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

Харківської обласної ради

м. Харків, Україна

Вступ. Заклад дошкільної освіти – перша і відповідальна ланка в загальній системі освіти. Центральною фігурою освітнього процесу є дитина – мовленнєва особистість, яка потребує розвитку мовленнєвої компетенції. На сьогоднішній день у роботі з дітьми старшого дошкільного віку триває пошук і впровадження ефективних методик розвитку мовлення, які б сприяли формуванню системи мовленнєвих операцій (навичок) і дій (умінь), забезпечували розвиток діяльнісних характеристик мовлення, підіймали його на якісно новий рівень мовленнєвого онтогенезу, сприяли становленню їх суб'єктами усної мовленнєвої діяльності, здатних до ефективної комунікації в різних умовах життєтворчості. Саме тому, оволодіння рідною мовою для дошкільника є однією з найважливіших надбань в дошкільному дитинстві, що обумовлює особливу актуальність обраної теми.

Мета роботи. Висвітлити особливості використання прийомів і методів розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Питанню розвитку мовленнєвої компетентності приділяли увагу науковці як минулого, так і сучасності: О. Аматыєва, А. Богуш, А. Бородич, Є. Водовозова, Н. Водолага, Н. Гавриш, А. Гончаренко, О. Жильцова, Н. Кирста, С. Ласунова, О. Леушина, Н. Луцан, Н. Маковецька, Н. Малиновська, Т. Піроженко, Є. Тихєєва, К. Ушинський, Є. Фльорина

С. Хаджирадєва, Н. Шиліна та ін.

Зазначимо, що мовленнєва компетенція є однією з провідних базисних характеристик особистості, що формується на етапі дошкільного дитинства (А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій та ін.). Саме тому вчені приділяють значну увагу розвитку мовлення дітей.

Результати та обговорення. У сучасній науці виділено основні засобами здійснення програми з розвитку мовлення дітей: організація спілкування дітей у різних видах діяльності; сприймання різних видів зображувального мистецтва; використання технічних засобів; ознайомлення дітей з художньою літературою; мова вихователя як педагогічний фактор впливу на мову дітей. Зокрема, сприймання різних видів зображувального мистецтва, різних видів театрів, діафільмів, кінофільмів, діапозитивів, змісту дитячої книги є важливим засобом розширення уявлень, знань про навколишню дійсність і розвитку мови дітей. Цей вплив посилюється тими почуттями, емоціями, переживаннями, які супроводжують сприймання будь-якого виду мистецтва.

Для ефективного розвитку мовлення дітей використовують дидактичні методи, які передбачають спільну діяльність вихователя і дітей, що спрямована на розв'язання завдань з розвитку мовлення. За класифікацією методи бувають: наочні, словесні, практичні. Значне місце в роботі з розвитку мовлення дітей відводиться наочним методам, як-от: спостереження, екскурсії, екскурсії-огляди, розглядання предметів, картин і картинок, перегляд діафільмів, кінофільмів, телепередач, дидактичні ігри з наочністю. Використання цих методів відповідає дидактичному принципу наочності і наочно-дієвому та наочно-образному характеру мислення дошкільників. Ефективність засвоєння дітьми знань, формування повноцінних уявлень, розвиток таких психічних процесів, як сприймання, пам'ять, мислення і на цій основі розвиток мовлення великою мірою залежать від того, наскільки широко в пізнавальну діяльність уведені різні форми чуттєвого сприймання.

Значення словесних методів полягає в тому, що вони дають можливість поєднувати, розширювати та закріплювати знання дітей про навколишній світ і

формувати їхні мовленнєві вміння і навички. До словесних методів належать: читання, розповідання художніх творів, заучування віршів, бесіди, розповіді дітей, переказ. Завдяки словесним методам у дітей можна розвивати вміння розуміти зміст мови, застосовувати знання без опертя на наочність. Уміння успішно засвоювати нові знання, сприймаючи повідомлення без наочності, забезпечує перехід дітей у процесі пізнання за межі безпосереднього сприймання, що значно розширює можливості пізнання світу, а також забезпечує перехід знань на вищий рівень узагальнення, їх систематизацію.

Мета практичних методів – навчити дітей на практиці використовувати отримані знання, допомогти набути й удосконалити мовленнєві вміння і навички. До практичних методів належать словесні дидактичні вправи, ігрові методи, елементарні досліди й моделювання.

Проаналізувавши основні методики розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку, які є рекомендованими сучасними науковицями А. Богуш та Н. Гавриш можна виділити основні прийоми і методи, які застосовують у старших групах ЗДО. Зокрема, для виховання звукової культури мовлення вчені пропонують для використання різноманітні прийоми та методи навчання. Серед прийомів навчання провідне місце посідають: артикуляція звуків, імітація правильної звуковимови, зразок мовлення вихователя, відображене та сумісне мовлення, доручення, ігрові прийоми.

У процесі здійснення словникової роботи з дітьми старшого дошкільного віку у сучасних закладах дошкільної освіти, як і раніше, затребуваною залишається розроблена Є. Тихеєвою система лексичних вправ. Ученою доведено, що ігрові вправи полегшують процес ознайомлення дітей з багатозначними словами й омонімами тощо.

У свою чергу, для активізації і закріплення граматичних форм використовують художні твори. Одним із основних методів формування граматичної правильності мовлення дітей старшого дошкільного віку є моделювання, тобто використання наочних моделей, в яких дитина відображає структуру об'єктів і відношень між ними.

Зауважимо, що останнім часом у методичній літературі з'явився і такий метод, як лінгвістична казка. К. Крутій визначає лінгвістичну казку як таку, зміст якої спрямований на ознайомлення дітей з лінгвістичними термінами в доступній для них формі, а також на розвиток чуття мовлення.

Ефективним засобом формування діалогічного мовлення, засвоєння правил мовленнєвого етикету є прийом словесних доручень. Не менш значущим моментом у застосуванні цього прийому є так зване звітування дитини про виконання доручення. Розвиткові діалогічного мовлення сприяє також прийом створення спеціальних мовленнєвих ситуацій. Для застосування цього прийому можна використовувати наочність, наприклад спеціально підібрані сюжетні картини або серію картин.

На заняттях зі зв'язного мовлення одним із найефективніших методів є бесіда. Під час бесіди зі старшими дошкільниками важливого значення набувають пошукові запитання і завдання. У процесі бесіди використовують такий прийом, як вказівки, що визначають порядок, правила, послідовність висловлювань та привертають увагу дітей основних аспектів. Важливим прийомом систематизації та уточнення знань дошкільників є узагальнення, яке робить педагог.

Висновки. Відтак для ефективного розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку необхідним є використання методів і прийомів, які забезпечують підвищення мовленнєвої активності, засвоєння й використання раніше вивченого мовленнєвого матеріалу. Важливим є використання нових знань у повсякденному житті, які сприяють закріпленню й усвідомленню нового матеріалу й урахування правильної мови вихователя, яку наслідують діти дошкільного віку.

Завдяки правильно підібраним методам і прийомам процес навчання перетворюється у цікаву гру, під час якої дошкільники самі прагнуть до мовленнєвого розвитку, намагаючись активізувати вже набуті мовленнєві навички і вправлятися у набутті нових. У процесі навчання постає необхідність поєднання наочних і словесних методів і прийомів, які будуть доповнювати

один одного і закріплювати здобутий досвід мовленнєвого спілкування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
2. Богуш А. М. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку. Київ : Генеза, 2013. 159 с.
3. Іщенко Л. В. Навчання дітей дошкільного віку рідної мови. Умань: Жовтий, 2013. – 138 с.
4. Калмикова Л. О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс. Київ : Слово, 2016. 386 с.
5. Русковолошин В. М. Роль мовленнєвого розвитку у формуванні дошкільної зрілості дитини. Логопед. 2015. №4. С. 47.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЇ МНОЖИННОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ НАВЧАННІ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Ільєнко Аріна Сергіївна

студентка

Херсонський державний університет

м. Херсон, Україна

Анотація. У статті розглядаються теоретичні засади множинного інтелекту та можливості його використання при навчанні граматики англійської мови.

Ключові слова: множинний інтелект, тип інтелекту, навчання граматики англійської мови.

Вступ. Одна з актуальних проблем навчання сьогодення – це проблема сприйняття та засвоєння нового навчального матеріалу. Існує багато традиційних методів та прийомів навчання, які не однаково підходять кожному учню. Тому, одна із задач сучасної школи – це осучаснення та вдосконалення освітнього процесу та створення сприятливих умов для засвоєння нової інформації учнями. У цій статті ми розглянемо теорію множинного інтелекту Говарда Гарднера «The theory of multiple intelligences» та її реалізацію під час навчання граматики англійської мови. Ми осмислимо основні теоретичні положення та розглянемо можливості навчання граматики англійської мови на основі теорії про типи інтелекту.

Ціль роботи. Висвітлення можливостей навчання граматики англійської мови базуючись на теорії про множинний інтелект.

Матеріали та методи. У статті використано емпіричний метод для пояснення важливості використання теорії множинного інтелекту для навчання граматики. Висновки роботи були зроблені на основі проаналізованого теоретичного матеріалу про теорію множинного інтелекту та способи її використання під час навчання граматики англійської мови.

Результати та обговорення. Теорія множинного інтелекту була розроблена Говардом Гарднером. Ця теорія висвітлює думку, що кожна людина має декілька типів інтелекту [3, с. 1].

За теорією Гарднера існує вісім типів інтелекту, такі як: лінгвістичний (linguistic), логіко-математичний (logical-mathematical), тілесно-кінестетичний (bodily-kinesthetic), музичний (musical), міжособистісний (interpersonal), внутрішньоособистісний (intrapersonal), візуально-просторовий (spatial/visual), натуралістичний (naturalist) [4, с. 133].

Якщо розглядати кожний з типів інтелектів окремо, то їм притаманні такі риси:

1. Лінгвістичний

Цей тип інтелекту пов'язаний зі словами [4, с. 133]. Люди, які мають розвинений лінгвістичний інтелект, здатні ефективно використовувати слова усно чи письмово [1, с. 6]. Вони краще сприймають інформацію через читання, конспектування, слухання лекцій, обговорення. Ті, у кого розвинений лінгвістичний інтелект, легко вивчають іноземні мови, оскільки вони мають високу словесну пам'ять [4, с. 133-134].

2. Логіко-математичний

Цей тип інтелекту пов'язаний з логікою та числами [4, с. 134]. Люди, у яких переважає цей тип інтелекту, мають здатність ефективно використовувати числа і міркувати [1, с. 6]. Математичні здібності, здатність виконувати складні обчислення – те, що притаманне людям з цим типом інтелекту [4, с. 134].

3. Тілесно-кінестетичний

Цьому типу інтелекту притаманні наступні фізичні навички: координація, рівновага, сила, швидкість, тактильні здібності [1, с. 7]. Людям, у яких переважає тілесно-кінестетичний тип інтелекту, краще навчатися використовуючи рухи та через фізичну діяльність. Професії, які підходять таким людям: спортсмен, танцюрист, актор, будівельник, поліцейський, військовий [4, с. 134].

4. Музичний

Цей інтелект пов'язаний з ритмом та музикою [4, с. 134]. Люди, у яких превалює цей тип інтелекту, можуть сприймати, трансформувати і виражати музичні форми. Вони мають чутливість до ритму [1, с. 7], мають гарний слух, здатні співати, грати на музичних інструментах. Люди, які мають музичний інтелект, можуть використовувати пісні, щоб запам'ятовувати інформацію [4, с. 134].

5. Міжособистісний

Цей інтелект пов'язаний із взаємодією людини з іншими [4, с. 134]. Люди, які мають чутливість до міміки, голосу та жестів, схильні мати розвинений міжособистісний тип інтелекту [1, с. 7]. Таким людям краще навчатися через взаємодію з людьми, в групах [4, с. 134].

6. Внутрішньоособистісний

Людина з цим типом інтелекту може мати точне уявлення про себе, схильність до самодисципліни [1, с. 7], здатність розуміти власні почуття та бачити свої сильні та слабкі сторони. Професії, які підходять таким людям: філософ, психолог, теолог, юрист, письменник [4, с. 135].

7. Візуально-просторовий

Візуально-просторовий тип інтелекту пов'язаний з візуалізацією речей [4, с. 135]. Він включає чутливість до кольору та форми, здатність візуалізувати та графічно представляти візуальні або просторові ідеї [1, с. 7]. Люди, які володіють візуально-просторовим інтелектом, схильні вирішувати проблеми, пов'язані з простором. Професії, які підходять людям з таким інтелектом: архітектор, художник, скульптор [4, с. 135].

8. Натуралістичний

Цей тип інтелекту пов'язаний із природним світом (тварини, рослини, мінерали тощо). Люди з натуралістичним інтелектом мають здатність розрізняти види, які є шкідливим чи корисними для людини. Професії, які підходять людям з таким інтелектом, включають біолога, еколога, геолога [4, с. 135].

Підхід множинного інтелекту при навчанні граматики англійської мови намагається задовольнити потреби учнів, враховуючи їхні типи інтелектів. Вчителі повинні зосередитися на підготовці ресурсів, що відповідають потребам типу інтелекту учнів [4, с. 135]. Наприклад, для **лінгвістичного** типу характерні такі вправи та завдання як: discussion, storytelling, debate, word game [4, с. 136], essays and written reports [2]; для **логіко-математичного** – matching, gap-filling, ordering [4, с. 136], grammar categorizing activities, grammar rules study, error recognition, correcting work based on teacher indications, develop mind-maps and other vocabulary charts [2]; для **тілесно-кінестетичного** – typing, movement games, role plays, pantomime vocabulary activities, facial expression games [2]; для **музичного** – creating songs [4, с. 136]; для **міжособистісного** – small group work, team competitions, role plays using dialogues [2]; для **внутрішньоособистісного** – writing in logs and diaries, speaking about one's personal history with confidence [2], для **візуально-просторового** – creating mind maps, multimedia projects, highlighting texts in different colors to indicate tense or function [4, с. 136]; для **натуралістичного** – exploring outdoors but in English [4, с. 136].

Висновки. Таким чином, ми можемо дійти висновку, що кожен учень – це особистість, яка має більш розвинений той чи інший тип інтелекту. Тому під час навчання граматики англійської мови буде доцільно використовувати матеріали, враховуючи підхід множинного інтелекту, щоб задовольнити потреби учня у сприйнятті та засвоєнні нового навчального матеріалу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Armstrong, Thomas. (2009). Multiple Intelligences in the Classroom. (3rd ed.). Alexandria, VA: ASCD.
2. Beare, Kenneth. "Multiple Intelligence Activities." ThoughtCo. <https://www.thoughtco.com/multiple-intelligence-activities-1211779> (accessed October 13, 2022).

3. Heming, Andrea Lauren, "Multiple Intelligences in the Classroom" (2008). Honors College Capstone Experience/Thesis Projects. Paper 138. http://digitalcommons.wku.edu/stu_hon_theses/138

4. Ma'mun, Nadiah. "The Use of Multiple Intelligence Approach in The Teaching of English for Young Learner." Teaching English for Young Learners in Indonesia: From Policy to Classroom, pp.131–138.

РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ

Кузьменко Ірина Ігорівна

Зав. циклової комісії фізичного
виховання та захисту України
викладач вищої категорії.

Назаренко Олена Юрївна

викладач вищої категорії.

Харківський обласний медичний фаховий коледж

Дрокина Тетяна Анатоліївна

викладач вищої категорії.

Житлово- комунальний фаховий коледж

Харківського національного університету

імені О. М. Бекетова

м. Харків Україна

Вступ./Introduction. В цей час, в Україні, проблема подолання ізоляції, соціальна, рухова і психологічна адаптація осіб з обмеженими можливостями мають дедалі більше значення. Одним з факторів, що впливають на розв'язання даної проблеми, є доступність освіти для осіб з обмеженими можливостями, в тому числі й в вищих навчальних закладах.

Проблема безбар'єрного доступу до освіти осіб з обмеженими можливостями дуже актуальна. За наявними даними, в країні налічується близько 700 тисяч дітей з обмеженими можливостями, що становить 2,9 % від загального числа дітей, які проживають в Україні.

Проте, велика частина молодих людей, що мають обмеження здоров'я пов'язаних з патологією опорно-рухового апарату, стикаються з проблемою рухової адаптації до мінливих умов середовища в рамках інклюзивної освіти. Ключовим моментом в реабілітаційних заходах людей інвалідів, є їх навчання.

Ціль роботи./Aim. В даній роботі ми плануємо привести приклади реабілітації дітей та підлітків з обмеженими можливостями, що дозволяє адаптуватися до умов інклюзивного навчання в умовах середніх, вищих та навчальних закладів фахової передвищої освіти. До недавнього часу виділяли

кілька основних форм освіти для дітей з інвалідністю: корекційна, інтеграційна, надомна та його різновид – дистанційна освіта. Однак, в більшій чи меншій мірі всі ці форми мають свої недоліки.

Матеріали та методи./Materials and methods. Зовсім недавно в нашій країні з'явився ще один вид освіти – інклюзивна освіта. Інклюзивна освіта, сприймає дитини таким, яким він є, підлаштовує під нього систему освіти. В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка забезпечує доступ до освіти для дітей та підлітків з особливими потребами, зменшує дискримінацію таких дітей. Таким чином, інклюзивна освіта є найбільш перспективною формою освіти людей з обмеженими можливостями здоров'я (далі ОМЗ). Принципи інклюзивної освіти побудовані на підтримку, взаємодопомоги, рівноправності та дружбу. Для дитини-інваліда важливо усвідомити, що він може спілкуватися на рівних зі здоровими, зрозуміти, які якості потрібні для спілкування з іншими дітьми, зняти наліт утриманства і подолати бажання самоізоляції, переконатися у власному фізичному потенціалі. Безсумнівно, позитивний досвід такого освіти виносять і здорові діти. Для них – це нові навички спілкування та розвитку емоційної сфери, подолання егоїстичних установок або комплексу переваги. Це сприйняття інваліда як рівного, прояв почуття відповідальності за іншу людину, вдосконалення вміння порівнювати свої бажання з можливостями іншого, розуміння значення реальної допомоги в ситуації, коли вона дійсно необхідна. Спільно беручи участь в освітньому процесі, здорові молоді люди та люди – інваліди навчаються толерантного ставлення один до одного. [2]

На жаль, в навчальних закладах загального типу ці люди в більшості випадків знаходяться в умовах малорухомості як вимушеної форми поведінки. Як правило вони повністю звільнені від занять фізичною культурою, не зважаючи на те, що в системі заходів соціального захисту людей з інвалідністю самим ефективними є реабілітація та соціальна адаптація засобами фізичної культури й спорту, а заняття з фізичної культури, на наш погляд, набувають особливої актуальності та важливості.[3] Необхідно відзначити, що адаптивна

фізична культура спрямована на розвиток основних фізичних якостей, підвищення функціональних можливостей організму, становлення, збереження і використання решти в наявності тілесно-рухових якостей дитини з ОМЗ; формування комплексу спеціальних знань, формується здатність до подолання фізичних та психологічних бар'єрів, що заважають повноцінному життю; усвідомлюється необхідність свого особистого внеску в життя соціуму, виникає бажання покращувати свої фізичні можливості.

Адаптивна фізична культура – це область фізичної культури для людей з відхиленнями в стані здоров'я, включаючи інвалідів, – це комплекс заходів спортивно-оздоровчого характеру, спрямованих на реабілітацію та адаптацію до нормального соціального середовища людей з ОМЗ, подолання психологічних бар'єрів, що перешкоджають відчуттю повноцінного життя, а також свідомості необхідності свого особистого внеску в соціальний розвиток суспільства. Одним з провідних напрямків адаптивної фізичної культури є адаптивний спорт, магістральним напрямом якого є формування рухової активності, як біологічного, психічного і соціального факторів впливу на організм та особистість людини. [1]

Практична діяльність доказує, якщо для здорових людей рухова активність – звичайна потреба, що реалізується повсякденно, то для осіб з обмеженими можливостями здоров'я заняття фізичною культурою життєво необхідні тому, що ці заняття є надзвичайно ефективнішим засобом і методом одночасно психічної, фізичної та соціальної адаптації. Фізичні вправи є потужним методом який впливає на організм, збільшує сукупність усіх наявних можливостей насамперед рухової сфери, порушеною стійким дефектом. Ми можемо навести безліч прикладів зі своєї практики, коли за допомогою фізичних вправ та спеціальних тренувань виправляються порушення мови, діти з проблемами інтелекту виконують складні гімнастичні вправи, незрячі або слабозрячі, починають впевнено орієнтуватися в просторі, діти з тяжкими формами дитячого церебрального паралічу після занять плаванням вперше починають ходити та балакати, прикуті до інвалідного візка опановують високу

спортивну майстерність в різних видах спорту.

Багаторічна вітчизняна та закордонна практика роботи з людьми з ОМЗ показує, що фізична культура і спорт серед даного контингенту є найбільш дієвими методами реабілітації. Адаптивна фізична культура та адаптивний спорт розглядаються як засіб для інклюзії осіб з інвалідністю в суспільство, є потужним стимулом, що допомагає відновленню і встановлення контакту з навколишнім світом. Втім, в Україні відстежується недооцінка тієї обставини, що фізична культура і спорт дуже значущі для людини з обмеженими можливостями. Таким чином головним завданням залишається залучення в активні заняття адаптивної фізичною культурою та адаптивним спортом якомога більше людей з ОМЗ.

Результати та обговорення./Results and discussion. Ми встановили вісім основних груп які постійно створюють бар'єри інклюзії в освітніх установах:

- негативне сприйняття інвалідності вчителями та викладачами,
- невдалий підбір помічників-консультантів,
- стресові ситуації в школі, коледжі та університеті,
- низька якість спеціальних послуг для інвалідів,
- відсутність диференційованого підходу до проблем явною і неявній інвалідності та вродженої та набутої інвалідності,
- відсутність систематичної підтримки в кар'єрному конструюванні для осіб з ОМЗ,
- не враховуються специфічні суб'єктивні труднощі інвалідів,
- при переході до середньої та вищої освіти учень переходить від більш пасивного залежної поведінки до більш активної та відповідальної ролі.

Висновки./Conclusions. В підсумку, інклюзивна освіта є провідною тенденцією сучасного етапу розвитку системи освіти, яке не вступає в суперечання з принципом інтегрованого навчання в системі загальної та спеціальної освіти. В результаті дитина з обмеженими можливостями здоров'я повинна мати можливість реалізувати своє право на освіту при будь-якому типі освітнього закладу та отримати при цьому потрібну йому спеціалізовану

допомогу.

Фізкультурно-оздоровче та спортивне забезпечення навчання дітей та підлітків з ОМЗ оптимізує цілеспрямований педагогічний процес, який охоплює ефективні засоби, методи та методичні способи, адаптовані до патологій, її вплив на їх рівень здоров'я і фізичну працездатність, фізичну підготовленість і психічний стан в процесі всього часу навчання в єдності освітньої та виховної цілей та надає допомогу в розвитку професійних умінь та життєво необхідних навичок.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА.

1. Євсєєв С. П., Шапкова Л. В., Адаптивна фізична культура: Навчальний посібник. - М: Радянський спорт, 2000

2. Овчаренко С. А. Методические подходы к изучению проблемы инвалидизации с детства /С. А. Овчаренко//Здравоохранение Российской Федерации. – 1993. – №11. – С 21–23.

3. Софій Н. З., Найда Ю. М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / Колупаєва А. А., Найда Ю. М., Софій Н. З. та ін. За заг. ред. Даниленко Л. І., – К.: 2007. – С. 128

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАНЯТТЯ З ПОСТАНОВКИ ГОЛОСУ

Куцин Еріка Карлівна
доктор філософії
Мукачівський державний університет
м. Мукачево, Україна

Вступ. Вимушене дистанційне навчання поставило НПП ЗВО перед непростими викликами. Отримання навчальних матеріалів та спілкування між учасниками дистанційного навчання забезпечується через передачу відео-, аудіо-, графічної та текстової інформації у синхронному або асинхронному режимі. За потреби навчання здобувачів освіти можна контролювати через будь-який месенджер, що має відеозв'язок (Zoom, Skype, тощо).

Мета роботи. Перебуваючи в нових умовах дистанційного навчання в контексті організації та проведення індивідуальних занять зі студентами з навчальної дисципліни «Виконавська підготовка: постановка голосу» у класі вокалу, що створюють нові виклики суспільства та країни в загалом, на власному досвіді викладачі стикаються з певними проблемами технічного та художнього характеру, які повинні забезпечувати та покращувати ефективність навчально-пізнавальної, естетичної та виконавської діяльності здобувачів освіти, сприяючи гнучкості, адаптивності, кмітливості у процесі швидкого вирішення проблемних завдань. Серед них виділимо наступні проблеми дистанційного навчання у процесі індивідуальних занять з постановки голосу:

1) неготовність викладача та студента до нової навчальної діяльності в умовах дистанційної взаємодії;

2) відсутність інформаційно-комунікаційного досвіду у процесі роботи зі студентом у класі постановки голосу в умовах дистанційного навчання;

3) недостатня увага до знання та оволодіння технічними можливостями в контексті навчальної діяльності в тандемі «викладач-студент», що становить певні перешкоди у процесі викладання вокалу для викладачів індивідуальних

дисциплін та студентів;

4) відсутність комплектуючих носіїв та гарнітури для віртуального online зв'язку (відеокамери для ПК, мікрофони, монітори для skype-коннектінгу, i-pod штативи і т.д.).

Матеріали та методи. З різними можливостями отримання зворотного зв'язку можна ознайомитись на платформах дистанційного навчання.

Платформа Moodle – безкоштовна відкрита система управління дистанційним навчанням. Дозволяє використовувати широкий набір інструментів для освітньої взаємодії у системі викладач-здобувач освіти та адміністрації закладу освіти. Зокрема, дає можливість:

- представляти навчальний матеріал у різних форматах (текст, презентація, Відеоматеріал, вебсторінка);
- здійснювати тестування та опитування із використанням запитань закритого і відкритого типу;
- система має широкий спектр інструментів моніторингу освітньо-навчальної діяльності здобувачів освіти.

Крім того, система має широкий спектр інструментів моніторингу освітньо-навчальної діяльності здобувача освіти.

Хмарні сервіси (Office 365, Google) для спільної роботи викладача та здобувача освіти. Хмарний сервіс **Google-диск** надає можливості створювати багатофункціональне користувацьке середовище, продуктивне та зручне для обміну файлами , структурування та збереження їх в одному місці. **Google-форма** – може збирати відповіді, а потім проводити автоматичне оцінювання результатів тестування. **Classtime** – бібліотека ресурсів, а також, надає можливість створювати запитання. **Learningapps** – дозволяє створювати вправи різних типів на різні теми або користуватися готовими. А також, анкетування, електронна пошта, чати, відео конференції, соціальні мережі та месенджери, тощо.

Результати та обговорення. В умовах нових викликів суспільства у вирішенні проблемних завдань дистанційного характеру, викладач повинен:

1) вміти оперативно реагувати на нестандартні зміни до навчального процесу, що відбуваються в країні;

2) вміти долати бар'єри в умовах використання та оволодіння ІКТ у процесі організації та викладання індивідуальних занять з постановки голосу;

3) бути гнучким та вміло застосовувати технічні засоби навчання і online зв'язку (viber – відеозв'язок або голосові повідомлення, skype);

4) поєднувати викладацьку місію з комп'ютеризованою системою дистанційного навчання, підвищуючи свій професійний рівень викладання та ІКТ-грамотність у процесі організації та проведення навчальних занять з постановки голосу.

Висновки. Отже, якість дистанційної освіти не поступається в ідеалі, якості очної форми надання освітніх послуг, а покращується шляхом залучення кадрового професорсько-викладацького складу, а також використанням у навчальному процесі кращих навчально-методичних видань. Завдяки впровадженню в освітньо-навчальний процес інтерактивних дистанційних методів навчання та різних аудіо-візуальних програм (Skype, Webex, відео конференції на базі платформи Zoom, а також Viber, You Tube, Telegram, Instagram та ін.), в основі яких лежить цілеспрямована та контрольована інтенсивна самостійна робота здобувача освіти, який може навчатися у зручному для себе місці, за узгодженим розкладом та під керівництвом досвідчених викладачів-наставників.

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ НА УРОКАХ ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Мельнікова Тетяна Володимирівна

вчитель історії, правознавства та громадянської освіти

Комунальний заклад освіти

Навчально-виховний комплекс № 70

середня загальноосвітня школа

дошкільний навчальний заклад (ясла-садок)

Дніпровської міської ради

м. Дніпро, Україна

Діджиталізація є невід'ємною складовою розвитку сучасного світу. Особливо гостро питання дистанційного навчання та роботи онлайн постало перед вчителями під час пандемії та війни, яка зараз відбувається на території нашої країни - України. Дійсно, саме стрімке поширення цих подій є каталізатором неминучих змін модернізації навчального процесу. Надання якісної освіти в навчальних закладах є надзвичайно важливим. Тож основною метою даної статті є систематизація досвіду використання новітніх інформаційних технологій, ресурсів, методів та прийомів в освітньому процесі на уроках гуманітарного циклу під час дистанційного навчання.

Саме онлайн-інструменти допоможуть вчителям урізноманітнити методи роботи під час дистанційного навчання, відійти від шаблонів, навчати учнів діяти творчо і самостійно, враховуючи їх індивідуальні особливості та інтереси. Найбільш багатофункціональною та зручною для контролю й перевірки знань у режимі онлайн є сервіс Classtime. Це безкоштовний тестовий сервіс, де вчитель може використовувати різні типи запитань. Є відкриті запитання, запитання на встановлення відповідності, можливість дати розгорнуту відповідь на запитання. На закріплення знань здобувачам освіти можна давати контрольний тест саме через цю платформу [1, с. 167].

Безоплатний онлайн-сервіс Kahoot! дає змогу створювати інтерактивні

навчальні ігри, які мають низку запитань із кількома варіантами відповідей. Такі ігрові форми роботи можуть бути застосовані у навчанні – для перевірки знань учнів. Цей сервіс повен переваг – він яскравий, соціальний, досить простий для вчителя та дуже цікавий для учнів. Онлайн-сервіс Kahoot! Може використовуватись на будь-якому етапі заняття з історії: для перевірки засвоєного за заняття матеріалу, для систематизації знань, набутих з теми, чи для узагальнення вивченого матеріалу за рік [2].

Багатофункціональним є онлайн-сервіс Learning Apps, за допомогою якого вчитель може створювати та зберігати різноманітні мультимедійні дидактичні вправи. Цей конструктор інтерактивних завдань, дає можливість учням перевірити та закріпити свої знання в цікавій ігровій формі під час уроку, або вдома.

Для цього вчителю необхідно перейти за посиланням <https://learningapps.org/>, створити свій обліковий запис в даному онлайн-середовищі, заповнивши аплікаційну форму. Вже у власному «кабінеті», можна створювати інтерактивні вправи, використовуючи шаблони, які пропонує даний сайт [3, с.84].

Перевагами даного сервісу є можливість вбудовувати у завдання зображення, відео- та звукові файли, наявність різних шаблонів дидактичних вправ, наприклад, «Пазл», «Вибір», «Поділ на групи», «Знайти пару», «Класифікація», «Просте упорядкування», «Числова пряма», «Кросворд», «Вікторина» та ін. Кожен вчитель має можливість зберігати колекцію власних завдань у папці «Мої вправи» та створити для кожного учня профіль, задати пароль для його входу, таким чином створюється клас чи група учнів «Мої класи», для якого можна запропонувати вправу чи колекцію вправ.

Ще одним цікавим онлайн-інструментом є Canva, за допомогою цього сервісу можна оформити різнотипний і якісний візуальний контент (інфографіка, комікси, логотипи, генератор мемів та ін). На сервісі є велика кількість різноманітних шаблонів, кожен з яких можна редагувати: змінювати кольори та розміри або розташування написів і шрифти, а також комбінувати

наявні на сайті та завантажені файли. На сервісі можна створити шаблон сторінки соціальної мережі. Наприклад, учням можна запропонувати заповнити соціальну сторінку від імені Богдана Хмельницького чи Тараса Шевченка, де вони можуть додати їх друзів, фото та особисті думки від іменні великих постатей. Так завдання буде сприяти розвитку навичок пошукової діяльності учнів, творчого мислення та медіаграмотності.

В процесі викладання секретним інгредієнтом успіху є зацікавленість учнів. При дистанційній роботі важко втримати їхню увагу, але завдяки диджиталізації та створеним інформаційним ресурсам кожен вчитель може підвищувати рівень якості освіти. З допомогою вищезгаданих сервісів дистанційне навчання можна зробити значно яскравішим та сучасним. Така подача матеріалу дає змогу зацікавити учнів та спонукати їх до навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г. Дистанційне навчання: Умови застосування. Дистанційний курс : Навчальний посібник. 3-є вид./ За ред. В. М. Кухаренко. Харків: НТУ «ХП», «Торсінг», 2002. 320 с.
2. Організація дистанційного навчання, методичні рекомендації [Електронний ресурс] URL: <https://qrqo.page.link/egEbD>
3. Технології дистанційного професійного навчання. Методичний посібник / [О. В. Базелюк, О. М. Спірін, Л. М. Петренко, А. А. Каленський та ін.]. Житомир: «Полісся», 2018. 160 с.

ВПЛИВ ДИТЯЧОГО БІЛІНГВІЗМУ НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЯ

Начинова Олена Василівна

доцент, кандидат педагогічних наук

Проніна Софія Андріївна

магістрант

Південноукраїнський національний університет

ім. Ушинського

м. Одеса, Україна

Вступ. Сучасний світ максимально стрімко руйнує етнічні та мовні кордони між країнами. Доволі частим явищем будь-якого суспільства виступає білінгвізм, під яким науковці розуміють почергове застосування двох мов у мовленні [7]. Деякі дослідники застосовують цей термін для того, щоб позначити уміння тих чи інших представників соціуму спілкуватися двома мовами, незважаючи на обставини та ситуації. Незважаючи на те, що білінгвізм, як комунікативний компонент є доволі поширеним явищем, актуальність вивчення цієї проблеми не знижується і сьогодні, враховуючи наявні міграційні процеси, навпаки зростає. Дана проблема є доволі багатофакторною, об'ємною та малодослідженою на сьогодні. В науковій літературі висвітлено недостатньо наукових даних щодо практичних аспектів проблем білінгвізму, питання особливостей мовленнєвого розвитку в умовах білінгвізму мають лише констатуючий характер, недостатньо практико-методичних рекомендацій щодо організації корекційно-логопедичного супроводу дітей-білінгвів.

Ціль роботи. Метою роботи став аналіз даних літератури про особливості розвитку дітей-білінгвів та висвітлення питань профілактики та логопедичної корекції мовленнєвих порушень у дітей-білінгвів.

Матеріали та методи. На сьогоднішній день науковцями виділено наступні види білінгвізму [2]:

1. Природний білінгвізм – діти від самого народження спілкуються із

представниками різних національностей. Тож для дитини обидві культури та мови стають рідними.

2. Штучний білінгвізм – дитину спеціально навчають другій мові. Приступаючи до засвоєння нової мови, дитина вже має навички рідної мови, яку прагне перенести в практику нової мови.

Таким чином, одна з мов стає провідною. У більшості випадків такою мовою розмовляють в родині та дитина чує її від самого народження. Проте, доволі часто буває і так, що провідною, «рідною» вважається та мова, яка належить до іншої соціальної групи. Як правило, це пов'язано із тим, що дитина проводить у цьому співтоваристві більше часу та через різні обставини має там більше цілей, яких вона прагне досягнути.

Про природній білінгвізм можна говорити у тому випадку, коли дитина зростає у двомовному середовищі та засвоює дві мови з раннього дитинства. Якщо ж нова мова з'являється в житті дитини після 8 років, то вона вже буде набутою. Науковці та практики орієнтуються на цей вік, тому що в даний період діти привласнюють будь-яку кількість мовної інформації, як рідною мовою, так і іншою, а ось підлітки вже чітко усвідомлюють та розуміють для себе, яка з мов є для них рідною, а яку вони спеціально вивчають. Саме тому лише діти дошкільного та молодшого шкільного віку можуть мати природній білінгвізм, бо вони природно сприймають і опановують всі різновиди мовлення. ще нездатні проаналізувати те, що з ними відбувається.

В наукових дослідженнях було визначено, що ті діти, які одночасно володіють двома і більше мовами, мають краще розвинені мислення та пам'ять у порівнянні з іншими дітьми. Такі діти більш уважні, мають широкий кругозір через те, що дивляться на ситуацію з позицій двох мовних культур. В порівнянні зі своїми однолітками, діти-білінгви більш здатні до концентрації, зосередженості на інформації та вирішувати одночасно декілька завдань. Таким дітям набагато легше дається навчання. Головною перевагою білінгвізму виступає великий рівень можливостей для спілкування у сучасному світі. Тим дітям, які володіють двома мовами, набагато простіше жити, якщо вони не

знаходяться у межах однієї культури та здатні до більш масштабного мислення. Багаточисельні дослідження виявили, що білінгвальна комунікація в дітей-білінгвів допомагає мозку впоратися з мультитаскінгом, запам'ятовувати й отримувати нові знання їм набагато легше, ніж дітям-монолінгвам [4]. Цікавими є висновки дослідників про те, що головною перевагою дітей-білінгвів виступає їх конкурентоспроможність на ринку праці в майбутньому. На даний час, коли ринок праці вийшов на більш глобальний рівень, з'явився попит на працівників, які спілкуються кількома мовами.

На відміну від звичайної дитини, відстань та розбіжності між мовленнєвим розвитком у дитини-білінгва значно більша, ніж у її одномовних однолітків. Сучасна наука має відомості про негативні наслідки білінгвізму на дитячий розвиток, адже діти-білінгви розвиваються не так, як ті діти, які володіють тільки однією мовою, бо зазвичай говорити вони починають пізніше – у 2-2,5 роки, але при цьому добре розуміють все те, що говорить дорослий, адекватно реагують на його слова, прохання. До трьох років майже завжди спостерігається змішання мов, хоча вже до 4 років відбувається їхнє чітке позиціонування. Інколи діти-білінгви мають труднощі із тим, щоб визначитися з тим, якою мовою та до кого вони можуть звернутися для спілкування. Не варто забувати і про те, що всі діти мають різні здібності, індивідуальність та схильність до мов. Одна мова може даватися дитині набагато легше, ніж інша. Проте, під час ситуації побутової двомовності у дитини зазвичай спостерігається рівність двох мов. У спілкуванні з однолітками дітям доволі часто доводиться застосовувати нерідну мову. В цей же час в мові виникають та закріплюються багаточисельні помилки. Саме такий білінгвізм характеризується найбільшими спотвореннями в фонетичній та лексико-граматичній структурах нерідної мови. У своїй активній фазі процес засвоєння граматичних структур, а також лексики здійснюється з певною затримкою.

На початку онтогенезу фрази дорослої мови сприймаються малюком як одне слово. Трохи пізніше дитина вже починає поступово усвідомлювати диференційовану структуру фрази, що проявляє себе в подвоєнні одного й того

ж слова в дитячій мові, яке було сформовано на основі однієї з двох мов. Далі спостерігається об'єднання двох різних слів з відповідною підстановкою. При цьому використовуватися може як одна, так і дві мови.

На відміну від лексики, особливістю засвоєння граматики є те, що переважна частина граматичних явищ за глибиною структури є лінгвістично універсальні. Це свідчить про те, що більшість граматичних структур у різних мовах на рівні мислення мало чим відрізняються одна від одної, що нівелює труднощі сприйняття їх дітьми-білінгами. Складною є засвоєння специфіки мовленнєвого оформлення тією чи іншою мовою. Даний етап діти проходять набагато пізніше, коли в них з'являється зв'язне мовлення, але внаслідок кількісної обмеженості та багаторазової повторюваності мовні засоби засвоюються [6].

Білінгвізм доволі часто стає причиною виникнення специфічного роду помилок в мовленні, зумовлених як особливостями взаємодії мовних систем, так і порушенням мовного розвитку недомінуючої мови, а нерідко обох мов. Особливості перенесення явищ рідної мови в іноземну, а також взаємне спрощення мовних виразів спостерігаються у більшості випадків іншомовного мовлення дітей-білінгвів. Тому питання профілактики та логопедичної корекції дітей-білінгвів, які мають порушення мовлення, стають все більш актуальними.

Отже, основними проблемами двомовності виступають [2]:

1. Змішування лексичних та фонетичних систем.
2. Спрощення слів.
3. Обмеження словникового запасу в кожній з мов.
4. Намагання уникати складних мовних конструкцій.
5. Змішування мов під час спілкування.
6. Неправильна постановка наголосів.

Засвоєння двох мов, які можуть мати повністю різну систему, іноді може призводити до лінгвістичних труднощів та проблем. В обох мовах з'являється акцент, дитина починає робити помилки під час вживання слів, використовувати неправильні синтаксичні та граматичні конструкції. Якщо не

звертати на це увагу, то дана ситуація може зберігатися і в підлітковому та більш дорослому віці. Якщо дорослі вчасно не відстежують першочергову проблему та не знаходять способи її вирішення, у дитини можуть розпочатися труднощі у засвоєнні навичок письма та читання.

На території нашої держави в мовленні дітей спостерігаються негативні перенесення елементів однієї мовної системи в іншу. Вони виступають в фонетичній, лексичній та граматичній інтерференціях у мовленні українською мовою [7]. Для лексичної інтерференції характерне невмотивоване запозичення російських слів та вживання їх в українському мовленні. По суті, вживаються українізовані російські слова, які засмічують українське мовлення. Доволі поширеною також є міжмовна омонімія – слова, які мають спільний звуковий комплекс, але вони різні за значенням.

Результати та обговорення. Загалом, білінгвізм не виступає основною причиною мовленнєвих порушень у дітей, але може стати тим фактором, який їх підсилює. Саме тому перед логопедом стоять наступні завдання [2]:

- 1) формувати правильну звуковимову;
- 2) формувати граматичний лад;
- 3) розвивати зв'язне мовлення;
- 4) здійснювати роботу над складовою структурою мови;
- 5) формування правильного наголосу в словах.

Для повноцінного розуміння дитячого білінгвізму та організації повноцінної корекційно-логопедичної роботи важливо брати до уваги наступні ситуації:

1. Засвоєння дитиною другої мови здійснюється за рахунок багатомовної практики під час ситуацій спілкування з носіями мови, коли не відбувається цілеспрямоване навчання.

2. Цілеспрямоване навчання нерідної мови під керівництвом вчителя, логопеда, яке відбувається за допомогою спеціальних прийомів та методів роботи. Саме ця ситуація має передбачати навчання, мету виховання та соціалізації дитини.

Однією зі складових моделей організації освітнього процесу виступає спільна діяльність вчителя-логопеда та дитини. Варто звернути увагу на те, що корекційна робота має відбуватися в умовах організованого логопедичного та педагогічного впливу з урахуванням продуктивності інтеграційного підходу до побудови її змісту. Під час організації освітнього процесу варто пам'ятати про індивідуальність кожної дитини, її унікальність. В той час, коли формується фізичне та психічне здоров'я, відбувається розвиток особистості.

В ході організації корекційно-логопедичної роботи важливо пам'ятати про те, що неможливо досягнути поставленої мети без систематичної взаємодії з родиною учнів. Логопед має сформувати у батьків мотивацію до корекційної роботи, для його важлива та потрібна певна система роботи для батьків та педагога щодо реалізації корекційно-виховних завдань.

Висновки. Білінгвізм стає все більш розповсюдженим явищем і діти носії його потребують корекційно-логопедичного супроводу через те, що у них можуть виникати специфічного роду помилки в мовленні. Таким чином, мовлення дітей-білінгвів із різною домінантною мовою необхідно вивчати з метою корекції мовленнєвої поведінки. Не менш важливо працювати над розширенням функцій рідної мови для дітей. Попри належність до будь-якої групи білінгвів – активних чи пасивних, важливо турбуватися та слідкувати про суттєве зменшення та в подальшому про відсутність інтерференційних відхилень, а також процесів змішування контактних мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова Л. Є. Двомовність: причини та наслідки. Рідний край. Полтава. 2015. №2. С.12-19.
2. Баранова В. В. Розвиток мовлення дітей раннього віку в умовах двомовності. Педагогіка. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dSPACE.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/3853/1/4.pdf>.
3. Білінгвізм. Що це? [Електронний ресурс]. 2010. Режим доступу: <https://greencountry.com.ua/ru/journal/read/bilingvizmcsho-ce>.

4. Богуш А. М. Культура мовного спілкування дітей дошкільного віку. Харків : Ранок, 2010. 84 с.
5. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Київ : Видавничий дім «Слово», 2014. 374 с.
6. Бурда Т. М. Скажи мені, якою мовою ти говориш. Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2010. №4. С.14-19.
7. Забеліна Н. А. Про білінгвізм. Теорія мови та міжкультурна комунікація. 2017. №2. С. 14-19.
8. Колодич О. Б. Сучасні підходи до вивчення мовленнєвої діяльності. Педагогіка та психологія. 2014. №4. С. 40-50.
9. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови: логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників: навчальний посібник. Київ : Слово, 2013. 286 с.
10. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль : мандрівець, 2010. 152 с.

НАЦІОНАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ХХ СТ.: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Олійник Валентина Василівна,

к.пед.н., доцент

Хмельницький інститут МАУП

м. Хмельницький, Україна

Вступ. / Introductions. Нині у процесі розбудови Нової української школи в умовах російсько-української війни актуалізується проблема про національний компонент в освітньому процесі в різних суспільно-політичних реаліях. Дослідження національного аспекту в закладах загальної середньої освіти ХХ ст. має важливе як наукове, так і практичне значення.

Мета роботи. / Aim. Мета дослідження – розкрити стан наукової розробки проблеми; окреслити джерельну базу дослідження.

Матеріали та методи. / Materials and methods. У ході дослідження означеної проблеми опрацьовано періодику, бібліографічні покажчики, електронні ресурси. Для виконання поставлених завдань використовувались такі методи дослідження: загальнонаукові (дали змогу узагальнити й систематизувати матеріал); історико-теоретичний, поняттєво-термінологічний, хронологічний (допомогли дослідити розвиток української національної школи в розглядуваний період); пошуково-бібліографічний, монографічний дали змогу сформулювати висновки й визначити шляхи подальшого розвитку проблеми.

Результати та обговорення. / Results and discussion. Історіографічний пошук свідчить, що більшою чи меншою мірою вивчали цю проблему українські вчені: Л. Березівська (реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті), А. Боровик (процес українізації загальноосвітніх шкіл періоду української революції (1917–1921), Н. Гупан (українська історіографія історії педагогіки у ХХ ст.), І. Зайченко (проблеми української національної школи у пресі (наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.), А. Кравченко (розвиток української

загальноосвітньої середньої школи в 1917–1920 рр.), Р. Палійчук (значення журналу «Вільна українська школа» для розвитку національної освіти і розбудови шкільництва), Л. Пироженко (українська складова в розбудові теорії навчання й організації змісту освіти в 60-70-х рр. ХХ ст.), Н. Ротар (діяльність українських національно-демократичних урядів в галузі освіти (1917–1920рр.)), Б. Ступарик (історія та розвиток національної школи), Ю. Телячий (реформи української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917 – 1920 рр.) та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 23; 24; 25; 26; 27]. Основою досліджень з історії освіти є добір джерельної бази, тобто «сукупність дібраних, систематизованих і класифікованих джерел як носіїв інформації про педагогічне минуле» (Л. Березівська) [8].

Важливим джерелом означеної проблеми є періодичні видання. Так, журнал «Вільна українська школа» (1917–1921) містить матеріали: про проблеми реформи школи; існування української школи, починаючи від нижчої початкової – до гімназії; появу в 1917 р. нових українознавчих дисциплін – української мови та літератури, історії і географії України; викладання українською мовою у закладах загальної середньої освіти; друкування українських підручників; про перетворення української національної школи на школу комуністичну (1920-1921рр.) [9; 10; 11; 14; 20; 21; 22; 23; 28; 29].

Доцільно звернутися і до тематичних науково-допоміжних бібліографічних покажчиків, які містять джерелознавчу інформацію з конкретної теми [12]. Для розкриття теми вартісним є електронні ресурси. Так, електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» містить біографічну та бібліографічну інформацію про 76 відомих українських і зарубіжних педагогів різних історичних періодів (<http://dnrb.gov.ua/ua/інформаційно-бібліографічні-ресурси/видатні-педагоги/>) [13].

Висновки. / Conclusions. Отже, для розкриття окресленої теми ретельного вивчення потребують дібрані опубліковані джерела: періодичні видання, бібліографічні покажчики, електронні ресурси. Подальшого вивчення

потребують джерела, які зберігаються в архівах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Березівська Л. Д. Розробка Наркомосом УСРР системи шкільної освіти та її апробація в контексті соціально-економічних та суспільно-політичних детермінант (1920–1924) // Історико-педагогічний альманах / Уман. держ. пед. унт ім. Павла Тичини [та ін.]. Київ, 2007. № 1. С. 9–19.

2. Березівська Л. Д. Радянська реформа загальноосвітньої і професійної школи у руслі зародження демократичних змін в УРСР (1984–1988) // Молодь і ринок. 2008. № 1. С. 25–31.

3. Березівська Л. Д. Радянська реформа щодо зміцнення зв'язку школи з життям (1956–1959) // Шлях освіти. 2007. № 4. С. 42–47.

4. Березівська Л. Д. Реформа шкільної освіти в добу Центральної Ради як перший національний досвід // Шлях освіти. 2006. № 2. С. 40–46.

5. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні в умовах державотворення початок 90-х років ХХ ст. Молодь і ринок. 2011. №6. С. 17–21.

6. Березівська Л. Д. Наслідки та досвід реформування шкільної освіти в Україні у ХХст. // Рідна шк. 2010. № 1/2. С. 45–49.

7. Березівська Л. Д. Прихована реформа шкільної освіти в УРСР: причини, напрями, наслідки (30-ті роки ХХ ст.) // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. 2007. Вип. 36. С. 52–57.

8. Березівська Л. Д. Джерельна основа історико-педагогічних досліджень як методологічна проблема [Електронний ресурс] // Сучасні вимоги до організації та проведення історико-педагогічних досліджень: зб. матеріалів наук.-методол. семінару, 25 жовт. 2017 р. / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Текст. дані. Київ, 2017. С. 6–7. Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/709274/1/organization_and_conducting_researches.2017.pdf (дата звернення: 21.02.2020). Назва з екрану.

9. Березівська Л. Д. Ідея національно-патріотичного виховання школярів у добу Української революції: за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) // Рідна шк. 2016. № 1. С. 57–62.

10. Березівська Л. Д. Колекція журналу «Вільна українська школа» (1917-1920) як джерело мікроісторії освіти України // Історико-педагогічний альманах / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2016. № 1. С. 4–9.
11. Березівська Л. Д. Внесок Софії Русової у розбудову національної освіти: за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) // Наук. зап. [Ніжин. держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя]. Серія: Психолого-педагогічні науки. Ніжин, 2016. Вип. = 1. С. 286–290.
12. Березівська Л. Д. Реформування загальної середньої освіти в Україні у ХХ столітті крізь призму джерелознавства: наук.-допом. бібліогр. покажч. НАПН України, Від-ня заг. педагогіки та філософії освіти, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця : Твори, 2019. 251 с.
13. Березівська Л. Д. Електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» й онлайн-проект «Ми стоїмо на плечах наших попередників: видатні педагоги-ювіляри» [Електронний ресурс] / Березівська Лариса Дмитрівна, Дерев'янка Тетяна Михайлівна // Вісн. Нац. акад. пед. наук України : [електрон. наук. період. вид.]. Текст. дані. 2020. Т. 2, № 1. Режим доступу: <http://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/54> (дата звернення: 06.05.2020). Назва з екрану.
14. Боровик А. М. Висвітлення проблем шкільної освіти на сторінках журналу «Вільна українська школа» та подальша її доля // Сіверянський літопис. 2007. №2. С. 3-8.
15. Боровик А. М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917–1920) : Монографія. Чернігів: КП «Вид-во «Чернігівські обереги», 2008. 368 с.
16. Гупан Н.М. Українська історіографія історії педагогіки / Н.М. Гупан. К.: А.П.Н., 2002. 224 с.
17. Зайченко І. В. Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) / І. В. Зайченко. Львів, 2002. 344 с.
18. Клименко П. Навчання історії в початковій школі // ВУШ. 1918. № 5-6. С. 10.

19. Кравченко А. А. Українська загальноосвітня середня школа в період визвольних змагань (1917–1920 рр.): Автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Запоріжжя, 2002. 20 с.
20. Лебединцев К. Математика в трудовій школі // ВУШ. 1919-1920. № 1-3. С. 19.
21. Левитський О. Про навчання рідної мови в українській початковій школі (спроба методики) // ВУШ. 1918. № 8-9. С. 206.
22. Музиченко О. Реформи школи чи шкільна реформація // Вільна українська школа (далі – ВУШ). 1918–1919. № 4. С. 204.
23. Палійчук Р. І. Роль часопису «Вільна українська школа» (197–1919рр.) у реформуванні шкільної освіти в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу:
<https://lib.iitta.gov.ua/26673/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%9F%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B9%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf> (дата звернення: 26.09.2022). Назва з екрану.
24. Пироженко Л. В. Реформування змісту загальної середньої освіти (середина 60-х – початок 80-х рр. ХХ століття) : Монографія / ав.: Пироженко Л. В. К.: Педагогічна думка, 2013. 304 с.
25. Ротар Н. Ю. Діяльність українських національно-демократичних урядів в галузі освіти (1917–1920 рр.): Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Чернівці, 1996. 227 с.
26. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки, становлення : навч.-метод. посіб. К. : ІЗМН, 1998. 336 с.
27. Телячий Ю. В. Реформа української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920 рр.): Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Чернівці, 2000. 213 с.
28. Чепіга Я. До трудової вільної школи // ВУШ. 1918–1919. № 8-9. С. 83.
29. Чепіга Я. Тимчасові програми для нижчих початкових шкіл на 1918-19 шкільний рік (критичний нарис) // ВУШ. 1918–1919. № 5. С. 291-297.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕДІАТЕКСТІВ СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ТВОРЧЕ МИСЛЕННЯ»

Павлик Олена Анатоліївна

к.п.н., доцент

Шляпець Олена Миколаївна

студентка, магістр II курс

Криворізький державний педагогічний університет

м. Кривий Ріг, Україна

Вступ. У нормативних документах Нової української школи, якими керуються у своїй роботі учителі початкової школи, зазначено, що одним із головних завдань оволодіння державною мовою є розвиток уміння творчо мислити на основі медіатекстів та аналізувати їх [3, с. 4].

Мета дослідження. Визначити сутність поняття «творче мислення».

Термін «творче мислення» включає два поняття – мислення і творчість. Тож розглянемо окремо термін «мислення». У словнику психологічних термінів знаходимо пояснення, що мислення – це «процес пізнавальної діяльності, який відображає дійсність» [6, с. 70]. Для мислення характерні глибина, гнучкість, швидкість, кмітливість, творчість, критичність, самостійність, широта та послідовність, економічність. [6, с. 71].

Матеріали і методи. Основними методами в нашому дослідженні були теоретичні, а саме: вивчення нормативних документів Нової української школи, аналіз наукової літератури з теми «творче мислення».

Результати і обговорення. Мислення – це «процес опосередкованого й узагальненого пізнання предметів і явищ об'єктивної дійсності..» [7, с. 91].

Мислення бере початок із чуттєвого пізнання і являє собою вищу форму аналітико-синтетичної діяльності функції мозку. Основними формами мислення – є судження і міркування. В залежності від змісту розрізняють такі види мислення, як то: наукове, поетичне, творче та ін.. Різні види мислення у

людей залежать від їх індивідуальних особливостей. Розвиток мислення особистості відбувається у процесі взаємодії її з навколишнім світом та знайомством з досвідом інших людей. Метою розвитку мислення і наукового, і творчого полягає в наступному: навчити самостійно мислити, приймати рішення, підготуватися до пізнавальної і практичної діяльності [7, с. 91- 92]. Важливою характеристикою людського мислення є передбачення невідомого під час прийняття рішення і можливість раптового інсайту (зрозуміння, здогадки) [2, с. 208].

Розглянемо поняття «творчість, творче». В академічному словнику української мови слово «творче» пояснюється словом «творити», тобто у процесі творчої праці викликати до життя що-небудь, дати існування чомусь або займатися творчими справами.

Творчість – це діяльність, у процесі якої створюються нові матеріальні і духовні цінності [2, с. 326].

Психологи називають творче мислення продуктивним мисленням, основою творчості та джерелом інновацій у всіх сферах людської діяльності [8,с.116].

Мислення як психічний процес вивчали філософи, психологи, педагоги, поети, починаючи ще з далеких історичних епох, та вказували, що завдяки цьому процесу, у людини народжується своя власна думка.

Психологи як зарубіжні, так і українські, називали мислення психічним процесом, розвиток якого не можливий без розумових дій та тісно пов'язаний із мовленням [1, с. 15-16].

Творче мислення, на думку психолога О. М. Леонт'єва, починається з мотивації, а знаходить продовження у цілепокладанні або задумі (виділення підтем). Науковець визначає цілепокладання повільним або швидким, залежно від психічних процесів, які притаманні конкретній особистості, і не можуть бути розцінені, як «погано» - «відмінно». О. М. Леонт'єв дає визначення поняттю «творче мислення – це «знаходження, відкриття системи операцій, знаходження способів рішення» [5, с. 400]. Способи рішення у ланцюгу

творчого мислення – це «репродуктивний зміст», але в той же час способи рішення – це «ядро творчості». На думку науковця, творче мислення можна представити у такій схемі: «мотив – визначення мети – задум – гіпотеза, способи рішень [5, с.400].

Л. С. Виготський розглядає творчість як «діяльність людини у створенні нового предмету зовнішнього світу чи почуття самої людини». Учений називає механізми творчості після почутого або побаченого, а саме:

- аналіз окремих деталей (рис);
- змінення (перебільшення);
- асоціація;
- об'єднання образів, приведення їх у систему (синтез) [1, с. 15-20].

С. Л. Рубінштейн довів теорію діяльнісного підходу у психології та назвав основні види мислення, а саме: наочне (елементарне), абстрактне (теоретичне) та практичне (діяльнісне). Важливим у цій теорії, на нашу думку, є те, що мислення – це діяльність, а під час будь-якої діяльності створюється новий продукт (думка). Також цікавим є міркування науковця про образ, який збагачує думку. Наприклад, у висловлюванні є не тільки інформація (факт), але і образ (відношення до факту): «Моя зірка закотилася». Інформація: зірка закотилася. Образ: сум, хвилювання, жаль та ін.

Г. С. Костюк розглядав мислення як психічний процес у контексті розумового розвитку дошкільника і молодшого школяра. Він вважав, що процеси мислення «вплітаються» в практичні дії дитини: від наочно-дієвого до образно-мовленнєвого мислення [4, с.23-31].

Український учений звертав увагу на те, що мислення активізується, коли виникають питання, на які треба дати відповідь. На його думку, мислення – це пізнавальна діяльність; думка – є результат цієї діяльності, а мова – знаряддя формування думки [4, с.23-31]

Г. С. Костюк назвав складові процесу мислення, а саме:

- ✓ споглядання об'єктів / явищ;
- ✓ розуміння об'єктів / явищ в дійсності;

- ✓ передбачування майбутніх подій з об'єктами / явищами;
- ✓ практичне оволодіння знаннями про об'єкти / явища.

Ці складові процесу стосуються і творчого мислення, для запуску якого необхідно роздивитися уважно предмет, поставити запитання щодо предмету та його властивостей, передбачити події, які можуть відбутися у подальшому, удосконалити предмет та ін.

У своїх дослідженнях сучасний український психолог С. С. Вітвицька розглядає репродуктивне (відтворююче) мислення і творче мислення, у якому вирішується проблема по-новому. С. С. Вітвицька припускає, що творче мислення можливе за умови розвитку пам'яті, уваги, уяви, інтелекту.

Грехем Уоллес, англійський психолог початку ХХ століття, розділив творчий процес на чотири стадії: підготовка, дозрівання ідеї («білий аркуш»), осяяння (інсайт), перевірка. На думку психолога, інсайт – це є центральний момент творчого мислення.

Джой Пол Гілфорд, американський психолог-практик середини ХХ століття, розробник теорії творчості, своїм дослідженням довів, що творчість – це можливість генерувати різні ідеї, створювати нові моделі та використовувати у інших функціях предмети. Дж. П. Гілфорд пов'язав дивергентне мислення з творчістю і назвав характеристики такого мислення, а саме:

- ✚ швидкість (здатність знаходити велику кількість ідей або рішень проблеми);

- ✚ гнучкість (здатність одночасно пропонувати різні підходи з конкретної проблеми);

- ✚ оригінальність (здатність створювати нові ідеї);

- ✚ розробка (здатність до систематизації і деталізації ідей та реалізація їх).

Джой Пол Гілфорд створив тест для визначення рівня творчого мислення особистості.

Е. П. Торренс до вже існуючого тесту Дж. Гілфорда додав ще дві оцінні характеристики (супротив передчасному завершенню; абстрактність назв) та

створив «Тест оцінки творчого мислення Торренса».

Висновки. З огляду на проаналізовану літературу, можна зробити висновок, що «творче мислення» - це вид пізнавального продуктивного мислення на основі аналізу і синтезу, під час якого у процесі розумової діяльності та засобами мови створюється новий оригінальний продукт (висловлювання, судження). Творче мислення характеризується швидкістю, гнучкістю, оригінальністю та починається із мотивації (підготовки), продовжується висуванням гіпотез (ідей), зрозумінням (інсайт), прийняття рішень (перевірка). Розвиток творчого мислення – це формування операцій мислення (аналізу, синтезу, інтерпретації, оцінювання та ін.) за допомогою методів активізації творчого мислення та за допомогою різних вправ і завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виготський Л. С. Уява і творчість в дитячому віці. С., 1997, С.64
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. - К.: Либідь, 1997, С.376
3. Державний стандарт початкової освіти. Учитель початкової школи. 2018. №4.С.1-16
4. Костюк Г. С. Порівняльне дослідження індивідуального і колективного рішення мисленневих завдань молодшими школярами / Г. С. Костюк // Психол. журн. – 1983. – Т. 4, № 5. – С. 23–31
5. Леонт'єв А. Н. Лекції із загальної психології. С., 2000 р. С.506 лекція 42, с. 400
6. Словник психологічних термінів
URL:https://pidru4niki.com/79991/psihologiya/slovník_terminiv_zagalna_psihologiy
7. Психологічний словник / За ред. В.І.Войтко. – К.: Вища школа, 1982, С.216
8. Цимбалюк І. М., Яницька О. Ю. Загальна психологія / Навчальний посібник, К. – 2006, С. 303

ВИВЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ТЕОРІЇ ЙМОВІРНОСТЕЙ ТА СТАТИСТИКИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ МАТЕМАТИКИ

Проскурня Олексій Іванович,

к.п.н., доцент

Мартинюк Микола Михайлович,

магістрант

Національний педагогічний університет

Малишева Ольга Георгіївна,

вчитель методист з математики

Харківська гімназія №116

м. Харків, Україна

Вступ./Introduction. Розвиток та всебічне застосування статистичних методів оцінки природних та соціальних явищ на базі теорії ймовірностей – активно розвиваються у всьому світі. Статистична асоціація США налічує понад двадцять тисяч членів, Королівське статистичне товариство Великобританії – понад десять тисяч членів. Статті з ймовірності та статистики постійно публікуються більш ніж у п'ятистах наукових журналах розвинених країн світу. В університетах майже всіх розвинених країн статистичних факультетів більше, ніж математичних та фізичних майже у десять разів. Фахівцями зі статистичних методів економіки - економетрики - отримано шість нобелівських премій. З теорії ймовірності та статистики надруковано понад мільйон статей та книг. Сучасна математична статистика є такою областю наукових знань та практичною сферою людської діяльності, що стрімко розвивається. Опанувати та грамотно користуватись сучасними методами статистики без знання теорії ймовірності не можливо. Тому сучасне прогресивне людство розуміє, що теорія ймовірності та математична статистика потрібні всім, а вивчати її необхідно, починаючи зі школи. Без даних компетентностей неможливо ані розвитку науки та пізнання Всесвіту, ані створення та розвитку штучного інтелекту, ані розвитку промисловості та аграрного сектору.

На сучасний момент для полегшення використання статистичних методів обробки даних розроблені та широко використовуються алгоритми математичної статистики. Обробка та аналіз статистичних даних необхідні, в першу чергу, для прийняття обґрунтованих рішень.

На даний час слід виділити чотири принципові напрями досліджень, корисних для знайомства в школі: розробка математичних методів планування експериментів; розвиток статистики об'єктів нечислової природи; розвиток статистичних методів, стійких до малих відхилень в ймовірнісній моделі; роботи із створення комп'ютерних пакетів програм, призначених для статистичного аналізу масивів даних.

Мета роботи./Aim. Ґрунтовно дослідити можливість поглибленого вивчення математичної статистики у розділі теорії ймовірностей та окреслити можливі шляхи такого втілення в курс шкільної математики. Такі заходи дозволять учням планувати науково-дослідну роботу та коректно застосовувати алгоритми статистичної обробки практичних результатів науково-дослідних робіт в МАН України. Визначити доцільний набір алгоритмів статистичної обробки експериментальних даних, застосовуючи який, учні зможуть грамотно планувати дослідні експерименти та коректно обробляти отримані експериментальні дані. Особливу увагу треба приділити практичному навчанню учнів щодо використання статистичних компетентностей в оцінці природніх і суспільних явищ та в науково-дослідній роботі.

Результати та обговорення./Results and discussion. У п'ятому класі учні вивчають числові ряди та знайомляться з поняттям середньої арифметичної величини. Вчитель може використати цей час та з'ясувати суть середнього арифметичного, як представника довільно вибраного параметра ряду об'єктів, що вивчаються. Математика п'ятого класу має об'єм 140 годин на рік, при цьому відведено 40 годин резерву на повторення та закріплення матеріалу. Тобто при зацікавленості вчителя та учня маємо можливість та достатній час, щоб вивчити дане поняття та донести до свідомості учнів п'ятого класу, що представляє собою ряд дат та його середнє.

У шостому класі учні вчать будувати графіки та різного виду діаграми, в тому числі і стовпчату діаграму. Вчитель має гарну нагоду та час для поглиблення поняття середньої арифметичної та розподілу, ілюструючи вивчення наочними побудовами стовпчатих діаграм та діаграм частотного розподілу в тому числі. Розподіл за частотами є чудовою нагодою побудувати діаграму частотного розподілу, що демонструє нормальний розподіл та розподіл, що суттєво відрізняється від нормального. Учні наочно побачать та зможуть вивчити характеристики нормального розподілу.

Вчитель має 40 годин резерву на повторення та закріплення математики у 6 класі, тобто має можливість використати якусь частку цього часу на вивчення даного матеріалу. Важливо, щоб учні добре засвоїли, звичайно у графічному вигляді, нормальність розподілу. Учні мають вільно визначати графічний вигляд нормального розподілу. Це вміння дасть їм можливість коректно використовувати алгоритми статистичної обробки даних за допомогою комп'ютерних програм.

Учням 6 класу цей матеріал є доступним і цікавим. У вчителя є достатній резерв у 40 годин. Цей матеріал є гарною основою для вивчення розподілу величин з їх якісними характеристиками: середньої, моди, медіани, відхилення.

За навчальними програмами у 9 класі в курсі алгебри є тема «Основи комбінаторики, теорії ймовірностей та математичної статистики» обсягом 10 годин. Зрозуміло, що коли учні до цього моменту нічого не чули і не знали про розподіл, моду, медіану, то у вчителя не вистачить часу, щоб дати потрібний матеріал у належному вигляді, навіть з урахуванням резервного часу. І навпаки, коли з пропедевтичним наміром готувати учнів, починаючи з 5 класу, то при вивченні даної теми у 9 класі вчитель може познайомити учнів з основними широковживаними алгоритмами сучасної математичної статистики. Таким чином, учні 9 класу мають можливість засвоїти досить знань та навичок, щоб успішно використовувати даний матеріал для статистичної обробки отриманих результатів при виконанні експериментальних робіт та наукових пошуків.

Висновки./Conclusions. Виконана дослідна робота показує можливість навчання учнів дев'ятого класу коректному застосуванню основних алгоритмів сучасної математичної статистики для опису та оцінки отриманих експериментальних даних в науково-дослідних роботах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Міністерство освіти і науки України наказ №995 від 11 липня 2017р. «Про типові навчальні плани для 10 – 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів».

2. Міністерство освіти і науки України наказ №235 від 19.02.2021р. «Про затвердження типової освітньої програми для 5 – 9 класів закладів середньої освіти».

3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 №2145.

4. Статистика : підручник / С. І. Пирожков, В. В. Рязанцева, Р. М. Моторин та ін. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. – 328 с. ISBN 978-966-629-986-7 С. 105 – 129; 309 – 324. DOI: <http://doi.org/10.31617/p.knute.2020-164>

5. Міністерство освіти і науки України наказ №408 від 20.04.2018р. «Типові освітні програми закладів загальної середньої освіти 111 ступені».

СУЧАСНІ ПРАКТИКИ НАВЧАННЯ ПРЕДМЕТІВ ПРИРОДНИЧОЇ ГАЛУЗІ

Степанюк Алла Василівна,

докт.пед.наук, професор

Бирич Софія Петрівна,

магістрантка

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

м. Тернопіль, Україна

Вступ. Як зазначено в освітньо-професійній програмі «Середня освіта (Природничі науки)», яка пропонується в Тернопільському педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка для здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Природничі науки), ціллю навчання є інтегральна підготовка вчителя, який здатний розв'язувати складні завдання в процесі вивчення природничих дисциплін, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, інтегрованістю змісту навчальних дисциплін та універсальністю методології природничо-наукового пізнання». Реалізація цієї мети потребує окремого дослідження практик підготовки здобувачів освіти, які відповідають викликам сьогодення та дозволяють підготувати молоде покоління до життєствердної діяльності у сучасному нестабільному та мінливому світі і особливо в умовах воєнного стану.

Ціль роботи. Метою нашого дослідження є здійснити класифікацію сучасних освітніх практик вивчення предметів природничої галузі та розкрити особливості їх використання в освітньому процесі.

Матеріали та методи. Для вирішення поставленої мети ми використували теоретичні та емпіричні методи дослідження. Зокрема: теоретичні методи – аналіз наукової літератури для виявлення сутності проблеми та стану її розробки в теорії навчання, абстрагування, порівняння, класифікація та узагальнення з метою розкриття сутнісних характеристик

існуючих практик навчання та їх класифікації; емпіричні методи – спостереження освітнього процесу, бесіди, анкетування, ранжування, констатувальний експеримент з метою обґрунтування ефективності запропонованих практик навчання.

Результати та обговорення. Проведений аналіз літературних джерел та практики навчання засвідчив, що сучасні практики навчання доцільно класифікувати згідно компонентів компетентностей, які формуються у здобувачів у процесі природничої освіти. Тому ми виділили такі групи практик на формування: знаннєво-когнітивного компоненту; діяльнісно-операційного; емоційно-ціннісного. Результати проведеного анкетування студентів дозволяють нам стверджувати, що найменш ознайомленні студенти і вчителі з практиками на формування емоційно-ціннісного ставлення до навчання, практичної діяльності, щоденного життя. А саме ці практики набирають особливої актуальності в умовах воєнного стану.

На нашу думку, в умовах сьогодення на увагу заслуговує програма соціально-емоційного та етичного навчання (CEEH, Learning Social Emotional and Ethical (SEE) Learning). Головне її призначення це заспокоїти нервову систему, сприяти більшій рівновазі в душі та тілі, виховувати співпереживання до себе та інших. Декілька років тому назад EdCamp Ukraine розпочав проект пілотування цієї програми в українських школах, а тепер переклав українською нові матеріали. Певний контент цієї програми ми апробували в освітньому процесі з вивчення природничих дисциплін під час онлайн-навчання.

Загалом, розробники зазначають, що одна з ключових цінностей, яка пропагується програмою соціально-емоційного та етичного навчання, – це взаємозалежність. Про що ця взаємозалежність? Що ми не встигли з вами прокинутися зранку, як уже маємо усвідомити, що залежимо від тисяч людей і не тільки тих, хто біля нас. Тому, впевнені в EdCamp Ukraine, зараз на перший план, особливо під час он-лайн навчання, виходить потреба розвивати навички стійкості, уваги, емоційної гігієни.

В процесі експериментального дослідження ми апробували такі практики:

«Що не скасовано»; «Співпереживання собі»; «Пригадуємо доброту». Результати отриманого зворотнього зв'язку від студентів та учнів дозволяють стверджувати, що такі методика сприяють заспокоєнню нервової системи, більшій рівновазі душі й тіла, вихованню співпереживання до себе, вихованню співпереживання до інших.

Заслуговує на схвалення і практика функціонування Відкритого міжуніверситетського лекторію «Професійно-методична підготовка педагога з проблем природничої освіти» між Тернопільським національним педагогічним університетом імені Володимира Гнатюка, Рівненським державним гуманітарним університетом та Сумським державним педагогічним університетом імені А. С. Макаренка (2022). Наведемо приклади засобів отримання зворотнього зв'язку від здобувачів освіти. Есе студентки П. Н. «Нещодавно наша група відвідала чотири лекції, які нам читали спікери, а саме: Бак Вікторія «Геном людини», Колесник Марина «Сучасна універсальна наукова картина світу», Грицай Наталія «Технологія майстерня на уроках біології» та Ягенська Галини «Професійна самореалізація вчителя природничих наук в умовах сьогодення». Моє ставлення до такого підходу до навчання є дуже позитивним, адже нам, студентам, було дуже цікаво та інформативно прослухати кваліфікованих людей, які чітко та конкретно розказували про дані теми. Також мені сподобалося, що спікери намагалися спілкуватися з нами, тобто задіювали інтерактивний підхід. Чи доцільно виконувати такий підхід до навчання? Так! І ще раз так!. Адже саме таке навчання нам і подобається. Перевагами даного навчання є те що, студент може почути потрібну йому інформацію від спеціалістів які знають про що говорять, також великим плюсом є те що ми могли розширити свій кругозір, познайомитися з тренерами та гарно а головне з користю провести час. Щодо мінусів, то я їх не побачила в даному підході. На мою думку, такий підхід є дуже корисним для студентів і його потрібно проводити частіше. Для себе я взяла багато цікавої інформації, яку я вже використала в своїй педагогічній діяльності, а саме технологію «майстерня» на уроках біології у 6 класі».

Есе студентки С. М. «У нас було заняття із стейкхолдером. Заняття було пресв'ячене новим методам викладання. Було дуже цікаво та пізнавально, враховуючи що це мій перший досвід у вивченні методики викладання біології, і загалом як проводити уроки. Також ми вивчали таке як сторітеллінг. Це було пізнавально, адже це є дуже важливо, зацікавити учнів на уроці. Під час розповіді учням потрібно показати наочності. Це хороший досвід обміну досвідом, адже коли різні спеціалісти, зможуть розповісти із свої сторони щось нове та цікаве. Можуть на прикладі показати як проводити навчальні заняття, які методи, прийоми, засоби можна використовувати на уроці. Ми також на занятті розглянули види скетчноутингу, скрабінг, та на яких етапах заняття його можна використовувати, розглянули функції візуального мислення, та їх важливість. Також вони розказують, які методи підходять до того чи іншої вікової категорії. Це дуже цікаво я в захваті від заняття».

Висновки. Сучасні практики навчання доцільно класифікувати згідно компонентів компетентностей, які формуються у здобувачів у процесі природничої освіти. Тому ми виділили такі групи практик на формування: знаннево-когнітивного компоненту; діяльнісно-операційного; емоційно-ціннісного. Використання сучасних освітніх практик на формування емоційно-ціннісного ставлення до навчання, практичної діяльності, щоденного життя в процесі он-лайн навчання в умовах воєнного стану є важливим засобом заспокоєння нервової системи, збільшення рівноваги душі й тіла, виховання співпереживання до себе та співпереживання до інших. Вони є надзвичайно актуальними в умовах воєнного стану.

ВИКОРИСТАННЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА НА ФІЗКУЛЬТУРНОМУ ЗАНЯТТІ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Ульянова Вікторія Станіславівна

доктор пед.наук, професор кафедри
музично-інструментальної підготовки вчителя ХГПА

Савченко Валерія Едуардівна

студентка факультету мистецтв та фізичного виховання ХГПА
м. Харків, Україна

Введение./Introduction. Творчий розвиток дитини є одним із пріоритетних завдань реформування системи освіти. Творчо спрямованій особистості притаманні активність у мисленні та діях, ініціативність, образна уява. Вона виявляє здатність помічати, переживати, творити нове, сумніватися й шукати шляхи розв'язання, отримувати задоволення від результату й від самого процесу творення.

Цель работы./Aim. Одним з актуальних завдань, що стоять перед закладами дошкільної освіти, є створення сприятливих педагогічних передумов для прояву кожною дитиною своїх нахилів та здібностей до певних видів діяльності. Однією з основоположних цілей сучасного суспільства є формування особистості, що має розвинену духовність, основи якої закладаються ще в дошкільному віці. Важливу роль у духовному становленні особистості відіграє музика. "Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику і діставати насолоду від неї", - писав В. Сухомлинський. Він же наголошував: "Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури". Серед предметів естетичного циклу музичне виховання найбільше стимулює до творчої діяльності, сприяє формуванню пізнавальних та емоційно-мотиваційних функцій, розвитку творчого мислення, здібностей, комунікативності, а також позитивних якостей характеру. Музика є мовою

серця, найніжніших почуттів, світу емоцій людини. Вона дає людині поштовх для внутрішнього переживання і уяви. Це внутрішнє відчуття та переживання викликає бажання передавати музику в дії, міміці, жестах, рухах, співі, грі, створювати нові художні образи. Виконання фізкультурних вправ під музику допомагає створити правильні уявлення про характер рухів, їх темп і ритм. Діти добре сприймають відтінки музичного твору і відповідно до музики змінюють характер своїх рухів. При звучанні бадьорою музики, маршу вони підтягуються, йдуть жваво і весело, піднявши голови і випрямивши спину. Ходьба стає для них привабливішою, емоційно забарвленою. Плавна, тиха музика спонукає йти спокійно, широким кроком. Швидка, гучна музика закликає дітей до бігу, підскоків, раптове закінчення музики або виразний акорд служить сигналами до зупинки або зміни руху і т.п.

Музичний супровід підвищує виразність рухових дій, сприяє узгодженню рухів колективу, збільшенню амплітуди, пластичності рухів. Музика дисциплінує, підвищує увагу і працездатність дітей. Позитивні емоції, що виникають під час вправ під музику, підсилюють їх фізіологічний ефект. Звучання музики найбільш бажано в ті моменти занять, коли всі діти разом виконують одні й ті ж дії в єдиному темпі і ритмі.

Матеріали и методи./Materials and methods. Раніше за все починається проведення під музику таких основних рухів, як ходьба, біг, підскоки на місці і з просуванням вперед. Під впливом музики вони стають більш чіткими, ритмічними, координованими. За допомогою музики можна міняти темп, види ходьби або бігу, чергувати ходьбу з бігом, змінювати напрямок і т.д. Під музику проводять і нескладні вправи в підкиданні і лову м'яча, передачі м'яча по колу та ін.

Деякі основні рухи, такі, наприклад, як вправи в рівновазі, метання вдалину і в ціль, стрибки в довжину і у висоту, лазіння, не слід супроводжувати музикою: вони вимагають індивідуального темпу виконання, великої уваги та зосередженості. У таких вправах музика не сприяє поліпшенню якості рухів, а відволікає увагу від рухів, обмежує їх.

Проведення основних рухів під музику можливе у всіх вікових групах дитячого саду. Загально-розвиваючі вправи з музичним супроводом проводяться головним чином у старших вікових групах. Музичний супровід загально розвиваючих вправ доцільно проводити в тому випадку, якщо вони досить прості, добре освоєні дітьми і виконуються ними вільно і невимушено. Дитині важко діяти відповідно з музикою, якщо він погано володіє рухом. Тому всякий рух попередньо треба розучити з дітьми без музичного супроводу. З загально розвиваючих вправ найбільш зручні для виконання під музику рухи рук, присідання, нахили, повороти. Ряд вправ з положення сидячи, лежачи на спині, животі, успішне виконання яких залежить від значних силових зусиль та індивідуальних можливостей кожної дитини (прогинання, піднімання і опускання ніг і ін.), найчастіше виконується без музичного акомпанементу й навіть без підрахунку.

Під музику іноді проводяться деякі рухливі ігри з ходьбою, бігом («Ведмідь і діти», «Коники»), підскоками («Козочки і вовк», «Пташки і автомобіль» та ін.). Широко використовуються також ігри зі співом, хороводні ігри («Калина», «Теремок», «Заїнька»), елементи танців і танцювальні кроки (крок польки, галопу, приставні кроки з присіданням, підскоки з просуванням вперед, різні види кружляння, мотузочок та ін.) частіше за інших рухів потребують музичного супроводу. На ранковій гімнастиці звучання музики організує весь комплекс вправ, підбір її залежить від їх змісту. На фізкультурному занятті під музику проводять вступну частину, загально-розвиваючі вправи, танцювальні ритмічні рухи та деякі ігри в основній частині заняття, заключну ходьбу, пісню.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. Щоб правильно підібрати музичний супровід, потрібно добре уявляти собі кожну вправу, розуміти його зміст і призначення. Підбір музики здійснюється музичним керівником спільно з вихователем. При цьому враховується характер рухів і вікові особливості дитини. У середній групі музичний супровід має мати особливо яскраво виражений розмір музичних фраз, проводитися в більш

повільному темпі і з більш різкою зміною мелодій, ніж у старшій групі. При виборі музичних творів і музично-ритмічних рухів здійснюється наступність музичних і фізкультурних занять. Треба постійно стежити, щоб музика за формою, змістом, а також темпом виконання була зручною для виконання вправи. Така музика сприяє формуванню правильних навичок рухів, їх вдосконалення. Не можна допускати перекручування мелодії музичного твору з метою зробити його більш зручним для супроводу того чи іншого руху. Збереження музичної цілісності твору - обов'язкова умова при використанні музики на заняттях з розвитку рухів дітей. Музичний супровід дозволяє домагатися не тільки високої чіткості та правильності, але і пластичності, виразності рухів. Багато в чому цьому сприяють рухові імпровізації дітей на різні теми у відповідності з ритмом і характером музики.

Выводи./Conclusions. Музика на фізкультурному занятті допомагає найкраще організувати заняття, підвищити їх цілісність. Звільняючи вихователя від регулювання темпу і ритму вправ, від рахунку, вона дозволяє сконцентрувати його на педагогічному процесі, поясненнях, індивідуальних вказівках та допомогти, виправленні помилок по ходу виконання вправ.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Абсалямова Лариса Миколаївна

докт. психол. наук, проф.

Сопітько Ірина Олександрівна

студентка

Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Вступ. В сучасному суспільстві ризику, в умовах глобальних змін та невизначеності проблема насильства й віктимності підлітків міцно займає своє місце серед найактуальніших проблем психологічної науки та потребує досконалого вивчення. Наявність психологічних проблем для підліткового періоду закономірно, і їх професійне розв'язання має першорядне значення. Ці труднощі в більшості випадків є складовою частиною природнього процесу розвитку й не повинні негативно впливати на становлення особистості. Соціальні якості формуються протягом тривалого часу в процесі взаємодії людини із зовнішнім середовищем. Хоча формування особистості відбувається практично все життя, але з погляду віктимологічної профілактики період дорослішання людини є найбільш важливим.

Мета роботи. Розширення сфери психологічного знання шляхом теоретико-методологічного аналізу дослідження феномену віктимності як властивості особистості і як однієї з детермінант віктимної поведінки підлітків та факторів, що впливають на її формування.

Матеріали та методи. Одним із перших теоретиків віктимології вважається німецький вчений Ганс фон Гентіг. У 1948 р. він написав свою знамениту статтю «Злочинець та його жертва». В ній він привернув увагу до

потерпілого як до фактору виникнення злочину, а також висунув ідею розуміння злочинності як відносин між злочинцями та їх жертвами. Сам термін же «віктимність» був введений у наукову термінологію Л. В. Франком, у 1977 році. Віктимність (від лат. *victima* – жертва) – це стійка особистісна якість, що характеризує об'єктну характеристику індивіда ставати жертвою зовнішніх обставин. Віктимна поведінка – це така поведінка, у результаті особливостей якої підвищується ймовірність перетворення особи в жертву злочину, обставин або нещасного випадку через необдуману поведінку або підпорядкуванню авторитетній особі серед однолітків.

Підлітковий вік підвищує ступінь віктимної уразливості підлітка. Віктимна поведінка, як відхилення від норм безпечної поведінки, що реалізується в сукупності соціальних, психічних і моральних проявів, багато в чому визначається індивідуально-психологічними властивостями, такими як схильність до ризику, тривожність, нестійка самооцінка, підозрілість. Особливості розвитку особистості в підлітковому періоді в емоційній, когнітивній і соціальній сферах детермінують реалізацію віктимної поведінки. Схильність до ризику й віктимної поведінці в підлітковому віці сприяє невмінню правильно оцінювати життєві ситуації, навмисному створенню або провокуванню конфліктів, що приводять до деструктивного впливу на фізичне, соціальне й емоційно — психічне здоров'я підлітка, що надалі може привести до негативного особистісного розвитку.

Можна виділити фактори ризику підліткового періоду, що сприяють формуванню віктимної поведінки: підвищений егоцентризм, тяга до опору, упертості, протесту, боротьби проти виховних авторитетів; ризикована поведінка; загострена пристрасть до дорослішання; прагнення до незалежності й відриву від родини; незрілість моральних переконань; схильність перебільшувати ступінь складності проблем; негативна або несформована Я-Концепція; гіпертрофовані поведінкові реакції: групування, захоплення, відмова від їжі, контактів; невміння подолати стрес.

Психоаналітичний підхід дозволяє розв'язати одну з найбільш складних

проблем, пов'язаних з віктимністю, – експлікувати й описати латентні фактори, відповідальні за неусвідомлювану провокативну поведінку жертви. Дослідження дитяче-батьківських взаємин і породжуваних ними сімейних трансмісій дозволяє оцінити ступінь внеску жертви в ситуацію, пов'язану з агресією й/або насильством.

Одним з факторів виктимізації підлітків є системні механізми порушення дитяче-батьківських відносин. Існує два типи порушень дитяче-батьківських відносин - це емоційне відкидання дитини батьками або надконтроль з їх боку.

Частіше емоційне відкидання не допускається до свідомості дорослого, який не бажає виглядати в очах навколишніх і у своїх власних «поганим» батьком. У цьому випадку батьківське емоційне відкидання перетворюється за допомогою захисного реактивного утвору в «виховний стиль», який у різних літературних джерелах позначається як авторитаризм, надконтроль, гіперопіка або гіперпротекція. Цей стиль характеризується тотальним невдоволенням батька дитиною, прагненням «переробити» його, достатком обмежень, заборон і покарань. Дорослий, таким чином, одержує можливість вираження своєї агресії стосовно дитини, яка інтерпретується як підвищена турбота й увага. Крім реактивного утвору, цей виховний стиль може визначатися також такими захисними механізмами, як заміщення, проекція, компенсація. Тобто дитина виступає як об'єкт заміщення агресії, йому приписуються неіснуючі недоліки або нав'язує певний «успішний» життєвий сценарій. Останнє позначається як делегування або надсоціалізація і є компенсацією батьківського почуття своєї незначності, сприйняття себе як неповноцінного. Кожний з виховних стилів, пов'язаних з емоційним відкиданням дитини, блокує спонтанну реалізацію базисних потреб у приєднанні, афіліації, безпеки, прийнятті й, як наслідок, у самоприйнятті. Дитина змушено будувати позитивний образ «Я» за допомогою утвору й дуже інтенсивного використання механізмів захисту. Залежно від темпераментальних особливостей дитини актуалізуються зовні спрямовані механізми - проекція, активні форми компенсації й реактивного утвору - або внутрішньо спрямовані - заперечення, пасивні форми компенсації й

реактивного утвору.

Емоційний симбіоз є екстремальною батьківською установкою, що фруструє більш пізні онтогенетичні потреби дитини у відділенні, визначенні границь «Я», самостійному пізнанні миру. Психологічний симбіоз встановлюється з ініціативи матері, що випробовує несвідомий страх втрати дитину як частини «Я». Будь-які спроби самостійної поведінки дитину відчуваються нею як погроза екзистенціального вакууму й депресивного модусу життя. Страх матері раціоналізується й проявляється у вигляді виховного стилю, гіперопіка, що потурає, знецінювання. Пізніше інтенсивно заохочується тільки залежна поведінка й припиняють будь-які спроби прояву самостійності.

Дорослі применшують реальні здатності й потенції дитини, прагнуть до максимального контролю її з метою огороження від реальних або уявних небезпек заради збереження симбіотичного зв'язку з ним. Однією з форм прояву установки на емоційний симбіоз є відношення матері до сина-підлітку який виражається у вимогах активної уваги до себе, турботи, у нав'язливому бажанні перебувати постійно в суспільстві сина, бути в курсі його інтимного життя, обмежувати його контакти з однолітками. У даних випадках ми маємо справу із впливом, що блокують спонтанну реалізацію потреб в автономії, відділенні, самостійному контролі над ситуацією; і погрозою відповідним до аспектів позитивного образу «Я». Залежно від особливостей темпераменту дитина прибігає до таких механізмів захисту як заміщення й регресія, що припускають зовні спрямовані дії, або до протилежних їх - придушенню й інтелектуалізації.

Наше дослідження було спрямовано на вивчення залежності віктимної активності підлітків, які постраждали від насильства від специфіки дитячо-батьківських відносин. В ньому брали участь підлітки віком 13 – 16 років та члени їх сімей (батьки та матері). В дослідженні брали участь підлітки тільки з повних сімей. Для реалізації цілі дослідження ми застосували наступні методики: опитувальник А. Я. Варги та В. В. Століна, що має в своїй основі динамічну двофакторну модель батьківського виховання, запропоновану

Е. Шефером і Р. Беллом, де основними факторами є емоційний (любов-ненависть або прийняття-відкидання) та поведінковий (автономія-контроль), опитувальник Хархан О.О. «Типи віктимної поведінки підлітків», та методика Екстудіанової-Козакової Я. А. для визначення порушень дитячо-батьківських відносин, розроблена з метою з'ясування стилю батьківського відношення у неблагополучних сім'ях.

Результати та обговорення. Результати дослідження за методикою «Визначення типів віктимності підлітків» показала такі зв'язки між типами, характерними для вибірки: загальна віктимність має прямий зв'язок із прихованими факторами віктимності та зворотну з агресивним, підбурюючим типами віктимності та соціальною бажаністю. Віктимність більшою мірою визначається не так зовнішніми провокативними проявами агресії, які швидше відлякують потенційного агресора, як з провокативною демонстрацією власної безпорадності або залежності. Агресивний і підбурюючий типи віктимності мають пряму позитивну кореляцію між собою, тобто можна сказати, що ці два типи відрізняються лише формою та ступенем появи агресивності, що може призвести до травмування. Прихований тип віктимності має зворотний кореляційний зв'язок із соціальною бажаністю, що говорить про існування психологічних факторів, що призводять до травматизації, які не є яскраво помітними у поведінці підлітка та пов'язані з тим, що підліток ситуацію з мінімальним ризиком травматизації перетворює на травматичну через існування внутрішнього протесту проти обмежень його потреб. Існує взаємозв'язок між певними трьома патологічними ролями, що свідчить про наявність у них спільних характеристик. При цьому ми отримали свідчення того, що патологічна сімейна роль «сімейний клоун» не має спільних рис із зазначеними патологічними сімейними ролями. Патологічна сімейна роль «Цап-відбувайло» є окремим випадком ролі «Занедбана дитина» так як має спільні з нею кореляції: пряму із соціальною бажаністю та зворотну із ситуативним типом віктимності. Це говорить про наявність інвертованих дитячо-батьківських відносин, при яких відповідальність за неприємності, що

відбуваються, вішається на дитину, яка прагне довести що вона гідна любові і уваги. Патологічна сімейна роль «Сімейний герой» має пряму кореляційну залежність із загальною віктимністю і прихованим типом віктимності, що може свідчити про те, що, реалізуючи очікування батьків в ідеальній дитині і стаючи їх нарцисичним розширенням, дитина задовольняє потребу в їх схваленні і схваленні. перекреслює власне «Я» у зв'язку з чим, позбавляється можливості реалізувати свої справжні бажання і потреби, тому їх задоволення можливе тільки при знятті відповідальності шляхом набуття статусу жертви.

Висновки. Існує залежність віктимності підлітка, який постраждав від насильства, від специфіки дитячо-батьківських відносин. Найбільш патологічними сімейними ролями є «Сімейний герой» і «Цап-відбувайло». «Сімейний герой» реалізуючи очікування батьків в ідеальній дитині і стаючи їх нарцисичним розширенням, задовольняє потребу в їх схваленні та турботі. У підлітка присутній протест проти нав'язаних норм і правил, але він дотримується культурних вимог і заборон Супер-Его на демонстрацію агресії, і таким чином сформована схильність бути жертвою як компроміс між бажанням і заборонаю. «Занедбана дитина» прагне виглядати цінним і гідним любові, менш інфантильний, ніж підлітки з попередньою роллю, більшою мірою усвідомлює вчинені дії, більшою мірою вільний у реалізації своїх потреб і здатний до самозахисту. «Цап відбувайло» є окремим випадком ролі «Занедбана дитина» і є результатом інвертованих дитячо-батьківських відносин, при яких відповідальність за неприємності вішається на дитину, яка прагне довести що вона гідна любові і уваги. Він перебільшує свої недоліки та ступінь відповідальності, що саме собою може переживатися як травма. Отже, підвищена віктимність неповнолітніх визначається їх соціальним статусом, де важливою детермінантою схильності до віктимної поведінки є роль підлітка у сім'ї.

ПСИХОЛОГІЧНА СПРОМОЖНІСТЬ РЕФЛЕКСИВНИХ ПРАКТИК У ПОДОЛАННІ КРИЗОВИХ СТАНІВ ОСОБИСТОСТІ

Афанасенко Валентина Іванівна,
доктор філос. наук, професор,
Бондаренко Валерія Олександрівна,
аспірантка,
Стефансдоттір Ольга Степанівна,
Слісаренко Алла Петрівна,
Шевченко Оксана Михайлівна
магістранти
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький, Україна

Вступ. Сучасне життя переповнене кризовими явищами. Наприкінці ХХ століття в наукових спільнотах актуальною проблемою дослідження стали «цивілізаційні розломи», з якими світ зіткнувся, зокрема, через технократичний підхід до розуміння природи та людини, загострення антагонізму між розщепленою сутністю світу, процеси глобалізації та уніфікації у світі. Протистояння детермінізму та функціональної доцільності показало, що зовнішня причинність, примусовість неминуче веде до розпаду структур, до хаосу і до глобальних проблем розвитку.

Наприкінці ХІХ-першій половині ХХ століття, висвітлюючи кризу культури і суспільства, П. Сорокін писав, що криза надзвичайна в тому сенсі, що вона, як і її попередники, відзначена незвичайним вибухом війн, революцій, анархії і кровопролиття; соціальним, моральним, економічним та інтелектуальним хаосом, відродженням огидної жорстокості, тимчасовим руйнуванням великих і малих цінностей людства, убогістю і стражданням мільйонів - потрясіннями значно більшими, ніж хаос і розпад звичайної кризи. Такі перехідні періоди завжди були воістину *dies irae, dias illa* («Той день, день гніву»).

Процеси глобалізації та уніфікації у світі разом із інтеграційними тенденціями поширюється «всезагальна дезінтеграція», що виявляється у

різноманітних деструктивних процесах: соціальному, економічному та політичному хаосу, підвищенні рівня жорстокості, агресії, руйнацій, наростанні збройних конфліктів, терористичних актів, які стають звичними явищами. Людина в таких реаліях переживає дестабілізацію звичного психічного стану, загострення внутрішніх суперечностей, розлад процесу саморегуляції під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх стимулів. Сильні емоції (часом, амбівалентні), які переживаються індивідуально на континуумі від вкрай позитивних (радість, щастя) до негативних (гнів, страх, сором, злість, тощо) утворюють новий відмінний досвід, який не відповідає попереднім життєвим установкам і цінностям. Особистість потрапляє у стан дезорієнтації щодо своїх власних попередніх переконань або життєвих орієнтацій. Простежуються дезінтеграційні процеси. Емоційна напруга гранично загострює суперечності і прагне до розрядки, характер якої визначає.

Мета роботи. Висвітлення результатів науково-психологічного аналізу психотерапевтичних можливостей рефлексивних практик у подоланні кризових станів особистості.

Результати та обговорення. У процесі життя особистість безперервно накопичує досвід унаслідок засвоєння різноманітної інформації, у переживанні подій і рефлексій свого стану тощо. Тому вона постійно й нелінійно змінюється, розвивається, удосконалює способи орієнтуватися в складних і непередбачених ситуаціях. Перебуваючи в постійному взаємозв'язку із зовнішнім простором, який актуалізує внутрішній ресурс творчого потенціалу, особистість реалізує себе в точках біфуркації, трансgressує, набуває нового досвіду. В синергетичному підході поведінку складної системи розуміють на основі її функціональних зв'язків із актуальним середовищем. Поява нових елементів у системі є результатом взаємодії із середовищем, адже склад і структура системи тотожні складності умов її існування. Якщо система досить стійка, вона придушує будь-які відхилення від свого стійкого стану і при будь-яких флуктуаціях повертається в урівноважений стан. У той же час надзвичайно сильне збурення – інтенсивний кризовий стан - руйнує систему, не

залишаючи їй перспектив для перетворення в іншу систему, що перебуває на такому ж, як і початковий, рівні організації. Таким чином, гіперстійка система, по суті, не здатна до розвитку. Звідси можна припустити, що для переходу в новий стан система повинна стати в якийсь момент нестійкою, тобто пройти кризовий стан.

Наша психологічна практика підтверджує думку К. Домбровського, що такий стан є джерелом найсильніших імпульсів розвитку, фазою справжнього олюднення психічних функцій осмислення та переживання ієрархії цінностей як чогось неминучого, людського, єдиного, що дає надію і сенс людського життя. Для цієї фази характерні внутрішні коливання, напруження, тривожність, страх, депресія тощо. Автор вважає визначення цінностей, становлення їх ієрархії основним стимулом розвитку. Емоційні зв'язки стають більш вибірковими й тяжіють до винятковості. Характерне загострення внутрішніх конфліктів як відображення ієрархічної організації емоційного життя, зокрема, реального ідеальному. Сили, які мають трансформуючу дію (автор називає їх динамізмами), на цьому рівні розвитку виявляються в підвищеній тривожності, здивуванні та занепокоєнні стосовно себе самого й оточення, невдоволенні собою, почутті власної неадекватності, сорому та провини; позитивній непристосованості, творчому напруженні. Такі психоневротичні стани К. Домбровський розглядає як здатність до внутрішнього психічного розвитку та аргументує досвідом клінічної діяльності й науковим аналізом процесів, що покладені в основу розвитку творчих особистостей. Дослідження К. Домбровського приводять до розуміння багаторівневого і прогресивного характеру кризових станів та більшості психоневротичних процесів. Найбільш високий ступінь свободи і як наслідок динаміки спостерігають на початкових етапах онтогенезу особистості. Від вікових новоутворень значною мірою залежить здатність сприйняття та виникнення змін. Молодому поколінню органічно притаманна можливість змінювати функціональну систему, яка спочатку формується дорослими. Спонтанна дезінтеграція визначає кризовий стан і виявляється в підвищеній

збудливості, чуттєвій, моторній, емоційній, інтелектуальній; дезадаптації, психоневрозах страху, депресії. Натомість актуалізується динамізм розвитку, який потужно спрямовує на вихід за межі, на долання структур.

Історія людини як виду і як індивіда – це історія постійних спроб подолання меж стабільності рівноваги та комфорту, меж фізичних і меж знання, це поява невідомих досі форм і структур. Характерну для кризової ситуації підвищену психічну збудливість, внутрішні конфлікти, страхи, депресії, які визначають стан особистості К. Домбровський вважає показниками зірілого невдоволення стабільною дійсністю і актуалізацією потреби пошуку іншої реальності, що відрізняються від щоденної монотонної, сірої, нудної дійсності. На переконання автора, особистість потенційно має здійснювати власне становлення у важкій праці. Рівень однорівневої дезінтеграції виявляє радикальний відхід від монолітної структури первинної інтеграції. Цінності і стандарти зовнішнього світу перекриваються сумнівами, з'являється невпевненість при прийнятті деяких рішень. Домінує релятивізм моральних цінностей. Загострюються внутрішні конфлікти. Сильні емоційні конфлікти можуть призводити до різного рівня психічних зривів. Результатом ослаблення первинної інтегративної структури і при відсутності ієрархії цінностей К. Домбровський розглядає особливо гострі психічні порушення: шизофренія та інші психози, фобії, психосоматичні порушення, алкоголізм і наркоманія. Ризик стану однорівневої дезінтеграції зводиться до безвихідного переживання хронічного конфлікту за рахунок творчого потенціалу. Загострена потенційна чутливість може зумовити деградацію. Як зауважує К. Домбровський: «Все це веде часто до самогубств і психічних порушень. Це - рівень важких страждань з вельми малими можливостями ретроспекції і проспекції і психічного розвитку». Можливість внутрішніх змін в бік продуктивного розвитку особистості забезпечується рефлексією з визначенням орієнтації особистісної активності на мету.

Кризова ситуація виконує, найперше, діагностичну функцію: сама її наявність є свідченням готовності особистості до змін, до самобутньої

переорієнтації і переструктурування наявного досвіду при вирішенні протиріччя; можливості переходу на новий рівень відображення і регуляції, і тим самим вдосконалення своїх адаптивних здібностей на основі творчого потенціалу.

Актуалізовані кризовим станом почуття страху, гніву, провини або сорому супроводжується станом дискомфорту і потребують перегляду і трансформації попередніх цінностей, переконань і перехід до нових ціннісних орієнтацій.

Універсальним способом аналізу стану свідомості, способом змістовного і адекватного самопізнання особистості є рефлексія. Особистісна рефлексія розуміється більшістю авторів як психологічний механізм зміни індивідуальної свідомості. Рефлексія тут виступає смисловим центром внутрішньої реальності людини та всієї її життєдіяльності загалом. Завдяки рефлексії, що розуміється нами, як внутрішня робота, і як активний суб'єктний процес породження смислів, виникає вихід за межі адаптивної поведінки, що дозволяє долати сформовані стереотипи і породжувати принципово нові особистісні смисли і способи рефлексії, формуючи суб'єктність як найважливішу якість особистості, що розвивається.

Поза всяким сумнівом, регуляція, координація, організація, контроль і управління відіграють істотну роль у процесі адаптації суб'єкта до життя і діяльності, до своїх внутрішніх переживань та ін. але зовсім недостатньо. Найважливіші аспекти рефлексії, що забезпечують саме прогрес розвитку особистості, інтегративні процеси, що включають не тільки свідомі (і тим самим регульовані), а й несвідомі психічні змісти не повинні залишатися без уваги. У зв'язку з цим ми можемо спертися на нові філософські підходи до розуміння рефлексії, що розробляються в сучасній феноменології (М. Мерло-Понті, П. Рікер) і згідно з якими рефлексія - це не лише «мислення про мислення», «пізнання про пізнання», але , головним чином, «рефлексія про нерексивне» (М. Мерло-Понті). Традиційна інтерпретація рефлексії, що виражається у конституюючій роботі свідомості, розцінюється сучасними феноменологами як розуміння рефлексії виключно з позицій інтелектуалізму.

Нове розуміння рефлексії виходить із розуміння недостатності сфери свідомості, його залежність від нерефлексивних психічних змістів. У цьому плані сама можливість рефлексії про нерефлексивне розглядається як унікальна здатність людини. Це нове сучасне розуміння рефлексії акцентує також таку найважливішу властивість рефлексії як здатність змінювати структуру свідомості і приводити при цьому людину до справжньої творчості. З цієї сучасної філософської перспективи ми можемо ясно побачити подібність психічного функціонування психоаналітичної, художньої, акторської та будь-якої іншої присутньої в різних творчих процесах рефлексії, кожна з яких має прямий зв'язок із нерефлексивними психічними змістами і тому розгортається та здійснюється у кризових станах. Саме в цьому, на наш погляд, полягає суть особистісної рефлексії, що дозволяє нам розглядати її як механізм якісних змін ціннісно-сміслових утворень та інтеграції особистості у новий, більш цілісний стан.

У рефлексії акцентується процесуальний аспект пізнання. Рефлексія спрямовується на суб'єктивний світ особистості і на основі мислення досліджує стани, причини, передумови його змістів. Рефлексія як аспект мислення внутрішньо пов'язана із потенційною здатністю людини до вирішення власних суперечностей і традиційно визнається одним із визначальних показників високого рівня розумового розвитку. Рефлексія передбачає диференціацію вихідної, тотальної єдності, поляризація творчого потенціалу, зокрема, «реальна здатність – потенційна здатність».

Для здійснення функції рефлексії пережитого досвіду необхідним є виконання низки умов:

- довільне припинення взаємодії, вихід із безпосереднього процесу;
- абстрагування ексквізитного досвіду;
- раціональний аналіз ексквізитного досвіду на основі поляризації реального - можливого.

У рефлексії операції мислення забезпечують відображення чуттєвого, інтуїтивного в абстрактних поняттях розуму. Природа рефлексивного мислення

ґрунтується на сумніві, на бажанні перепроверити очевидні істини. Перевагою рефлексивних практик стає подолання обмеженості і догматизму безпосереднього знання. Роздуми передбачають критику уявлень, що сформувалися в сфері свідомості під впливом зовнішніх впливів. Тому пізнаючи себе, мислення пізнає навколишній світ, в цьому полягає сутність рефлексивних практик.

Висновки. У процесі життя особистість безперервно накопичує досвід унаслідок засвоєння різноманітної інформації, у переживанні подій і рефлексій свого стану тощо. Тому вона постійно й нелінійно змінюється, розвивається, удосконалює способи орієнтуватися в складних і непередбачених ситуаціях. Перебуваючи в постійному взаємозв'язку із зовнішнім простором, який актуалізує внутрішній ресурс творчого потенціалу, особистість реалізує себе в точках біфуркації, трансгресує, набуває нового досвіду, який використовує для успішної адаптації. Проходячи такі цикли, особистість здійснює саморегуляцію, самоорганізацію власного системного розвитку завдяки постійній рефлексії отриманого досвіду і пережитих кризових станів.

УДК: 159.922.

КРИЗА 3-Х РОКІВ І ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Зарубіна Єлизавета Віталіївна

Колобкова Ксенія Андріївна

Магістрантки психолого-педагогічного факультету

Макаренко Наталя Миколаївна

науковий керівник: кандидат психологічних наук,

доцент кафедри загальної та вікової психології

Криворізького державного педагогічного університету

м. Кривий Ріг, Україна

Вступ. У соціальній роботі є чимало актуальних та нагальних проблем. Однією з таких безперечно є криза 3-х років, котра є однією з найбільш вагомих проблем розвитку маленької дитини. Зважаючи на те, що задана проблематика є своєрідною перебудовою сформованих та усталених відносин у сім'ї, пов'язану з самовизначенням дитини, її прагненням до самостійності та нагальною проблемою багатьох соціальних працівників, вважаємо тему нашої статі доцільною та актуальною.

Мета роботи. Проаналізувати сутність та поняття кризи 3-х років та розглянути можливі шляхи її подолання.

Результати та обговорення. Кожна людина протягом життя проходить кілька етапів формування психіки, усвідомлення свого призначення та місця у суспільстві. Перехід від одного етапу до іншого супроводжується кризовими явищами, пов'язаними з накопиченням певного досвіду та знань, що дозволяє особистості людини перейти на новий, більш високий рівень розвитку. Перший такий перехідний період у житті кожної людини спостерігається приблизно з 3 до 4 років і називається кризою трьох років.

Тема кризи 3-х років була і залишається актуальним питанням. Варто відзначити, що її вивченням займалось чимало вітчизняних та зарубіжних дослідників, таких як Е. Келер, Е. Еріксон, Л. Уайт, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Ю. В. Давиденко та ін.

Відомий психолог Д. Б. Ельконін вважав, що «криза трьох років – це криза соціальних відносин, а всяка криза відносин є кризою виокремлення свого «Я». Криза трьох років – це межа між раннім і дошкільним дитинством – один із найбільш важких моментів у житті дитини; це руйнування стійкої системи соціальних взаємин [5, 178]. Доцільним вважаємо визначення Л. С. Виготського, котрий порівняв кризу 3-х років з революцією, адже в них спільні характерні ознаки та риси [1, с. 93]. Зрозуміло, що криза даного віку та засоби її подолання позначаються на поведінці дитини у майбутньому, появі відповідних новоутворень, які потрібно враховувати майбутнім фахівцям системи освіти. Так, специфіку роботи у даний кризовий період досліджувала разом зі студентами на практичних заняттях Н. Макаренко [6].

Всі дослідники погоджуються з тим, що криза 3-х років кардинальним чином впливає на дитину та її самоусвідомлення. У цьому віці дитина починає відокремлювати себе від інших, вона усвідомлює свої можливості та почувається джерелом волі. Порівнюючи себе з дорослими, дитина хоче виконувати ті ж дії і вчиться сама ними керувати. Внутрішні причини призводять до появи зовнішніх симптомів кризи і з'являються такі риси як впертість, негативізм, норовливість, свавілля, протест-бунт і навіть деспотизм. Л. С. Виготський добре описав ці характеристики і вважав, що виникнення подібних реакцій допомагає зародженню потреби у повазі та визнанні «маленької людини» [1, с. 94].

Важливим в дискурсі нашої проблематики є симптоми кризи трьох років, котрі виділила дослідниця Е. Келлер:

1. Негативізм. Виявляється у вигляді негативних реакцій дитини. В основному через відмову виконувати прохання. Не слід плутати з непослухом, що виникає в ранньому віці.

2. Упертість. Реакція на свої рішення, що виявляється в наполяганні на своїх вимогах. Діти хочуть, щоб з ними рахувалися. Це свідчить про їхнє формування як особистості.

3. Непокірність. Схожа на пасивність і впертість, але має певні

особливості. Вона має більш узагальнений, більш науково-дослідницький, безособовий характер. Найчастіше це проявляється як протест проти існуючих правил, заборон і звичаїв, які існують всередині сім'ї чи дошкільного закладу.

4. Свавілья. Проявляється як бажання звільнитися від опіки дорослих, намагання діяти самостійно. Частково це нагадує кризу першого року, але після цього малюк прагнув фізичної незалежності. Зараз його мета – досягти самостійності в реалізації намірів і планів.

5. Синдром девальвації. Дитина починає сприймати слова і дії оточуючих через призму власних інтересів.

6. Протест. Проявляється у формі бунту проти батьків, схильності сперечатися з ними.

7. Деспотизм – демонстрація дитиною деспотичної влади щодо всього оточуючого, що часто відбувається в сім'ях з однією дитиною [цит за 4, с. 95].

Зважаючи на це, актуальними є шляхи подолання цієї кризи, або хоча б врегулювання існуючої ситуації. Ця тема є особливо актуальною для батьків, соціальних працівників та вихователів у закладах дошкільної освіти. Усі вони, рано чи пізно, стикаються з подібними проблемами і повинні вміти та знати алгоритм дій щодо запобігання зазначеної проблеми.

Основними шляхами подолання кризи 3-х років є організувати діяльність дитини, у якій більше проявляється самостійність – самостійно вмиватися, чистити зуби, мити свій посуд тощо.

Театралізовані ігри допомагають зняти прояви агресії у дітей. Наприклад, доцільно запропонувати дитині роль негативного героя-вовка, який гарчить і намагається налякати. «Вовк» щосили стукає в двері, тупотить і гарчить. За допомогою таких занять дитина звільняється від агресії. Загалом ігрові технології досить добре допомагають виявити та скоригувати негативну поведінку дітей, показати їм альтернативу, проаналізувати з ними їхню поведінку та як вона впливає на оточуючих.

Наступним доцільним шляхом подолання кризи 3-х років є постійні бесіди. Коли дитина говорить з авторитетною особою (батьки, вихователі,

соціальні працівники), вона автоматично починає більш уважно слухати та розуміти власну поведінку.

На думку Ю. Давиденко, дозвілля дітей необхідно організувати так, щоб вони були максимально зайняті, виявляли самостійність. Наприклад, запропонувати самостійно прибрати тарілки після їжі. Щоб позбутися негативних симптомів, можна також за допомогою ліплення запропонувати дитині зробити з поганих героїв хороших [2, с. 193].

Слід зазначити, що криза проявляється не лише у негативному прояві, а й у замкнутості, невпевненості у собі. Таку дитину потрібно включити у гру. Спочатку в ролі гравця, потім у ролі ведучого. До такої проблеми найкраще підключатися вихователю або соціальному працівнику разом із батьками. Батькам, які більш менш освічені в плані виховання дітей, також необхідно розуміти, що таке криза трьох років, самостійно почитати спеціалізовану літературу. А з батьками, які плутають симптоми кризи з непослухом, слід проводити індивідуальні бесіди.

Як зазначають Д. Євдокімова, Л. Шкретієнко, не менш важливим є сама поведінка батьків, вихователів чи соціальних працівників. У цьому віці дитина дуже вразлива, тому варто бути досить обмеженим у спілкуванні з нею. Рекомендується з малюком вести себе як з рівним, наприклад, дякувати за надану їм послугу, просити дозволу взяти його іграшку, показуючи, таким чином, приклад для наслідування [3, с. 38]. Енергію дитини спрямовувати у мирне русло – так можна робити, а ось цього робити не можна, для згладжування кризових моментів використовувати ігрову форму. Активність і самостійність заохочувати, давати можливість щось досліджувати, обравши собі роль консультанта.

Висновок. Проаналізувавши наукову літературу, ми дійшли до висновку, що криза 3-х років – це серйозна психолого-педагогічна проблема, котра вимагає від батьків, вихователів та соціальних працівників певного алгоритму поведінки з дітьми та використання різноманітних шляхів подолання цієї проблеми. Криза трьох років – це руйнування стійкої системи соціальних

взаємин, криза виокремлення свого «Я». Її сутність полягає в тому, що дитина намагається встановити нові, більш високі форми відносин з оточуючими. Зважаючи на це, доцільними шляхами подолання можуть бути постійні бесіди, заохочення дитини до праці, ігрові технології, залучення дитини до творчості, що проявляється у малюванні, ліпленні тощо. Важливо, щоб з батьками цю проблему вирішували вихователі, психологи та соціальні працівники. Зважаючи на свої компетенції, вони можуть запропонувати різні шляхи вирішення проблеми та консультації батьків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виготский Л. С. Вопросы детской психологии. Под ред. А. Н. Драчева. СПб : СОЮЗ. 1999. 224 с.
2. Давиденко Ю. В. Проблема кризи трьох років. *Редакційна колегія*. 2015. Вип. 12. С. 190–194.
3. Євдокимова Д. О., Шкрєбтієнко Л. П. Проблема кризи дітей третього року життя у віковій психології. *Київський Інститут бізнесу та технологій*. 2017. Вип. 3 (34). С. 35–39.
4. Савчин М. В. Вікова психологія: Навчальний посібник. Київ : Академвидав. 2005. 360 с.
5. Эльконин Д. Б. Детская психология: Пособие для студентов вузов. Москва : Академия. 2007. 384 с.
6. Макаренко Н. М. Вирішення практичних задач у формуванні професійних психологічних компетенцій у студентів педагогічного вишу. Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору. Київ: Гнозис, 2018. Том 2. №6. Книга 2. С. 168-177.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ КОЛЕДЖУ

Самойленко Олена Валентинівна,

канд. філ. н., доц.

Донецький національний медичний університет

м. Лиман, Україна

Вступ. Формування доброзичливих міжособистісних стосунків є ключем до побудови сприятливого мікроклімату у студентській групі. Одним з ключових факторів, які заважають цьому є ймовірна конфліктність студентів, які не мають змоги подолати потяг до конфліктів, які не завжди мають конструктивне завершення. Отже, одним з напрямів роботи психолога або куратора має стати виявлення стратегії вирішення конфліктної ситуації, яке притаманне певному члену студентської групи. На основі індивідуальних результатів можна зробити висновок про домінування у студентській спільноті певного сценарію поведінки у складних ситуації, що повинно стати поштовхом для розробки корекційної методики, яка б сприяла зниженню градусу конфліктності в колективі.

Мета роботи. Отже, метою роботи стало виявлення стратегій вирішення конфліктної ситуації, які притаманні членам студентської спільноти 15-18 років.

Матеріали та методи. Задля вивчення особистісної схильності до конфліктної поведінки, виявлення певних стилів вирішення конфліктної ситуації нами використовувалась методика дослідження схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса в адаптованому варіанті Н. Гришиної. Дослідження проводилося серед студентів Краматорського коледжу технології та дизайну, що й обумовило його специфіку. Методика була застосована в 3-х групах: 1-й курс перукарів (дівчата 15-16 років), 2-й курс електриків (хлопці 17-18 років) та дизайнери 3-го курсу. Наявність суто чоловічих та суто

жіночих груп можна пояснити специфікою майбутньої професії.

Результати та обговорення. Методика К. Томаса призначена для вивчення особистісної схильності до конфліктної поведінки, виявлення певних стилів вирішення конфліктної ситуації. Методика може використовуватися як орієнтовна для вивчення адаптаційних та комунікативних особливостей особистості, стилю міжособистісної взаємодії. Цей опитувальник показує типову реакцію людини на конфлікт, її ефективність та доцільність, а також дає інформацію про інші можливі способи вирішення конфліктної ситуації. На думку К. Томаса та Р. Кілмана, в основі типології конфліктної поведінки лежать два поведінкові стилі: кооперація, що пов'язана з увагою людини до інтересів інших людей, залучених у конфлікт, і наполегливість, для якої характерний акцент на захисті власних інтересів. Відповідно до цих двох основних вимірів К. Томас виділяє такі способи регулювання конфліктів: а) конфронтація (змагання, суперництво), яке реалізується в прагненні домогтися задоволення власних інтересів, навіть якщо це шкодить інтересам іншої людини; б) пристосування (поступливість), що означає, на протипагу суперництву, готовність до відмови від власних інтересів заради інтересів іншої; в) компроміс, як угода між учасниками конфлікту, досягнута шляхом взаємних поступок; г) ухиляння (ігнорування), для цієї стратегії характерною є і відсутність прагнення до кооперації, і відсутність тенденції до досягнення власних цілей; д) співробітництво, коли учасники ситуації приходять до альтернативи, яка повністю задовольняє інтереси обох сторін. Потенційні можливості кожної з п'яти стратегій: 1) ухилення ефективно в ситуаціях, коли партнер має об'єктивно більшу силу і використовує її в конфліктній боротьбі. У спілкуванні зі складною конфліктною особистістю використовуйте будь-яку нагоду, щоб уникнути конфлікту: у цьому немає нічого ганебного чи принизливого. Уникнення дає позитивні плоди, будучи тимчасовою відстрочкою у вирішенні конфлікту: поки немає достатньої кількості інформації чи достатньої психологічної впевненості у власній позиції. Тимчасово уникнути проблеми, щоб надалі вирішити її остаточно — це часто

єдина правильна стратегія.

2. Пристосування природно у ситуаціях, коли проблема, що виникла, є дуже важливою як для людини, так і для її опонента. Можливо, відносини з опонентом мають для особистості самостійну цінність або дуже значущим є досягнення певної мети. Це непередбачувана за своїми наслідками стратегія. Якщо відмова від мети не коштувала людині великих зусиль, поступливість може позитивно позначитися на її самооцінці та відносинах із партнером. Дуже важливо відчувати, що опонент помітив та оцінив жертву. В іншому випадку залишається почуття незадоволеності й образи і, отже, ґрунт для емоційного конфлікту.

3. Суперництво (конфронтація) – стратегія для серйозних ситуацій та важливих проблем, найчастіше вона ефективна в екстремальних ситуаціях. Протиборство виправдане, якщо мета надзвичайно важлива або, якщо людина має реальну силу і владу, впевнена у власній компетентності. Якщо влади та сили недостатньо, можна загрузнути в конфлікті, а то й зовсім програти. Крім того, застосування конфронтації для вирішення проблем в особистих відносинах загрожує відчуженням.

4. Співпраця — це не так стратегія поведінки, як стратегія взаємодії. Вона незамінна у близьких, тривалих та цінних для обох партнерів відносинах, за рівності статусів та психологічної влади. Вона дозволяє партнерам вирішити конфлікт, не відмовляючись від реальних цілей. Співробітництво має багато плюсів, окрім одного. Це довга історія. Потрібен час, щоб проаналізувати потреби, інтереси та побоювання обох сторін, а потім ретельно обговорити їх, знайти найкращий варіант їх поєднання, виробити план вирішення конфлікту та шляхи його виконання тощо. Співпраця не терпить метушні та поспіху, але дозволяє вирішити конфлікти повністю. Якщо часу немає, можна вдатися до компромісу як «замінника» співпраці.

5. Компроміс, або квазіспівробітництво, або торг про взаємні поступки. Ефективний у ситуаціях, які потребують швидкого результату. «Розподіл» потреб буває необхідним збереження відносин, особливо у випадках, коли

відшкодувати інтереси сторін неможливо. Компроміс рідко дає справжнє задоволення результатом конфліктного процесу. Будь-які варіанти розподілу — навпіл, порівну, по-братськи психологічно несправедливі. І це зрозуміло: мети повністю не досягнуто, деяку частину кинута на вівар позитивного результату конфлікту, але оцінити жертву нікому, оскільки опонент так само постраждав, як і ви самі.

Опитувальник К. Томаса складається з 30 пар тверджень, що стосуються різних стилів поведінки людини у ситуації конфлікту. З кожної пари тверджень потрібно вибрати одне, яке найвірніше та найповніше відбиває ставлення учасника тестування до конфліктної ситуації та відзначити їх у бланку відповідей.

З методикою працювали 3 групи студентів. Група перукарів складається з 25 дівчат, у яких вираженими є наступні стратегії поведінки в конфлікті: суперництво – 20 % (5 осіб), співпраця – 40 % (10 осіб), компроміс – 24 % (6 осіб), уникнення – 4 % (1 дівчина) та пристосування – 12 % (5 осіб).

У суто чоловічій групі електриків (27 студентів) результати дещо різнилися, вони є прихильниками наступних стратегій поведінки: суперництво – 48,14 % (13 осіб), співпраця – 18,5 % (5 осіб), компроміс – 18,5% (5 осіб), уникнення – 7,4 % (2 хлопці) та пристосування – 7,4 % (2 особи).

На базі отриманих результатів можна зробити висновок, що у дівчаток пізнього підліткового та раннього юнацького віку провідною стратегією поведінки є співпраця, друге місце посідає компроміс. Це можна пояснити гендерними особливостями досліджуваної групи, тому що за своєю природою дівчата не є такими агресивними, як хлопці.

У змішаній групі дизайнерів співвідношення стратегій поведінки розподілилося наступним чином: суперництво – 15,4 % (4 особи), співпраця – 34, 6 % (9 осіб), компроміс – 30, 8 % (8 осіб), уникнення – 7, 7 % (2 особи) та пристосування – 11,5 % (3 особи). Для цієї групи найпоширенішою стратегією також є співпраця, друге місце займає компроміс, що свідчить про готовність студентів розв'язувати конфлікт більш конструктивним шляхом. У групі з

представниками різних статей суперництво є менш розповсюдженим, що підтверджує тезу про те, що змішане навчання знижує ризик розвитку конфліктних ситуацій. Представники змішаної групи частіше обирають компроміс як стратегію, можливо, це можна пояснити тим фактом, що вони трохи старші, тому стають і трохи хитрішими.

Висновки. Специфіка майбутньої професії обумовлює наявність суто чоловічих і суто жіночих груп у середніх і вищих навчальних закладів, що провокує появу певних труднощів у формуванні сприятливого психологічного клімату та доброзичливих міжособистісних стосунків. Викладачі, куратори та психологи навчальних груп повинні сприяти засвоєнню менш агресивних стратегій поведінки у конфліктній ситуації (компроміс, співпраця). Для цього можна використовувати різноманітні психологічні тренінги, сумісне розв'язання навчальних, виробничих, виховних завдань, проведення різних позакласних заходів як-от концертів, спортивних змагань, виступів, театралізованих вистав тощо.

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

Шахіна Ірина Юріївна,

к.п.н., доцент

Олійник Ліана Ігорівна

студентка

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Вступ. Нині інформаційні технології досить великою мірою використовуються в повсякденному житті значною часткою людей. Щодня відкриваються нові і нові можливості для людства, тому більшість користувачів намагається швидко адаптуватися до цього. Для когось це унікальний шанс проявити себе в абсолютно невідомій, але цікавій сфері. Для інших же, це навпаки утруднення і певний дискомфорт, через неспроможність володіти певними знаннями або досвідом.

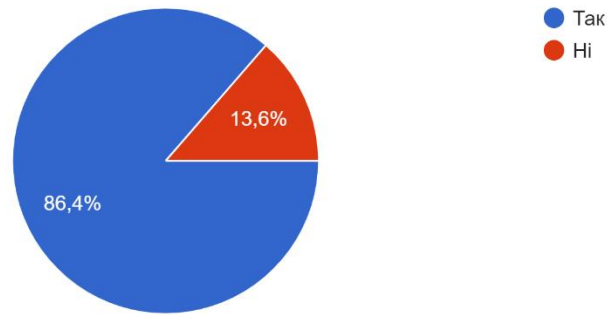
Інноваційні технології охопили і будь-яку професійну ланку, не важливо хто ви за фахом, чи звичайний вчитель, чи психолог, чи високопосадовець перспективної компанії. Тому важливо аби кожен міг усвідомив цінність і блага, які надає сучасний світ та мав бажання і вмів інтегрувати свої знання зі своєю професійною спрямованістю.

Мета роботи. Висвітлити питання використання цифрових технологій у професійній діяльності психолога.

Результати та обговорення. Серед студентів 2 курсу СВО бакалавр за спеціальністю 053 «Психологія» нами було проведено опитування щодо застосування цифрових технологій у їх професійній діяльності. Нижче можна ознайомитися з наведеними результатами.

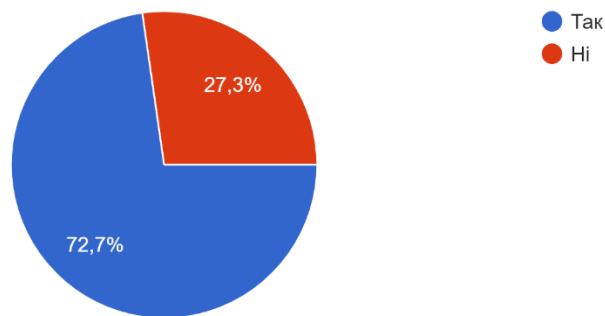
Як бачимо, 86,4 % респондентів використовує цифрові технології щодня (рис. 1). 72,7 % респондентів застосовує цифрові технології і своїй професійній діяльності (рис. 2).

Чи використовуєте Ви їх щодня ?
22 відповіді

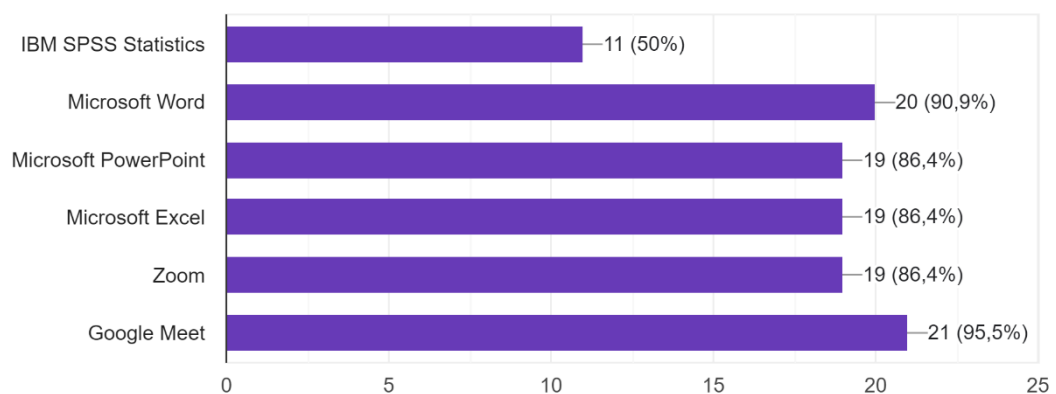
Рис. 1. Застосування цифрових технологій

Чи зустрічаєтесь Ви у своїй професійній діяльності з даними технологіями?
22 відповіді

Рис. 2. Застосування цифрових технологій у своїй професійній діяльності

Оберіть ті програми, які Ви використовуєте у своїй професійній діяльності
22 відповіді

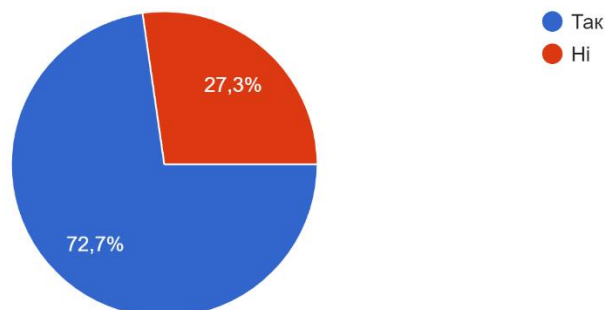

Рис. 3. Перелік програм, які застосовують психологи у своїй професійній діяльності

Найпопулярнішими програмами та сервісами стали Google Meet, Microsoft Word, Microsoft PowerPoint, Microsoft Excel, Zoom. Проаналізувавши

спрямованість даних програм, було досягнуто висновку, що деякі спрямовані на відео зустрічі, а деякі на підготовку та оформлення документів.

Чи легко Вам адаптуватися до змін та оновлень зі сфери цифрових відкриттів та інновацій?
22 відповіді

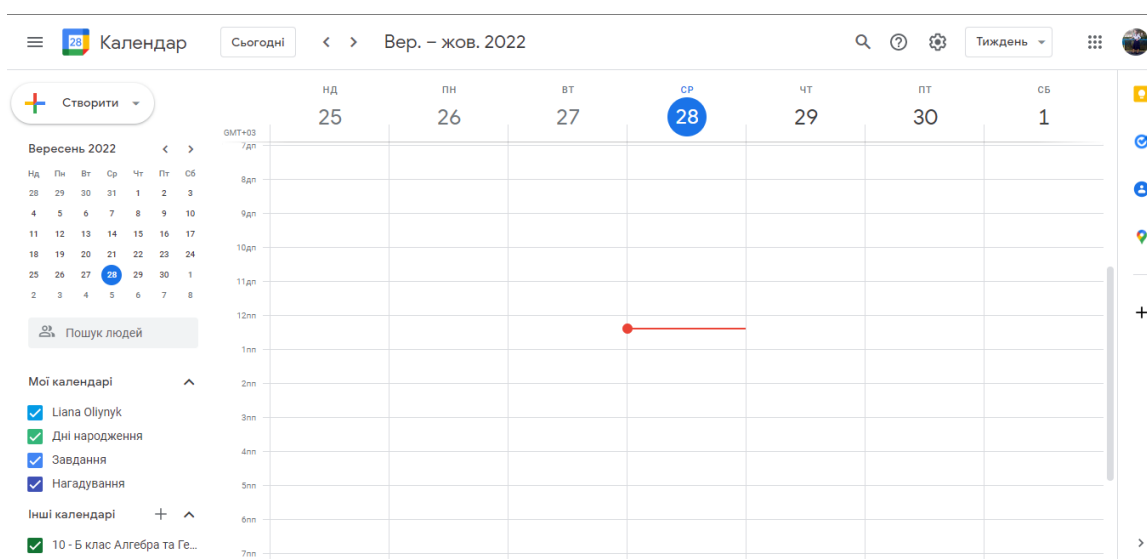

Рис. 4. Адаптація до змін та оновлень у сфері цифрових відкриттів

Навіть серед молодого покоління, незначна, але невід’ємна частка важко адаптується до змін й інновацій у сфері цифрових відкриттів.

Професійна спрямованість психолога орієнтована на сферу людина-людина. Основним завданням для психолога є виховати в собі особистісні та професійні якості, задля можливості надавати допомогу власним клієнтам. Робота психолога – це практика, яка в першу чергу має бути організованою. Для цього пропонуємо такий перелік «хмарних» технологій:

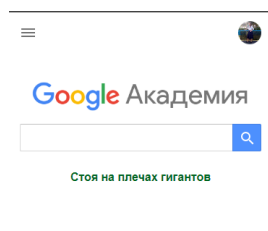
1. Для створення зручного і гнучкого графіку роботи – Google-Календар. (<https://www.google.com/calendar>).

Рис. 5. Стандартний інтерфейс Google Calendar

2. Для пошуку літератури або наукових робіт окремого автора, можна

використовувати сервіс Google Академія (scholar.google.com.ua). Є пошуковою системою, яка акумулює інформацію з електронних бібліотек та пропонує різні бібліотеки із зазначенням і переходом на джерела.

Рис. 6. Стандартний інтерфейс Google Академії

3. Для пошуку потрібної інформації можна застосовувати браузері Google Chrome, Microsoft Edge, Firefox, Opera і т.д.

4. Для створення опитувальників, анкетувань застосовують Google Forms.

The image shows a Google Form titled 'Опитування "Цифрові технології в нашому житті"'. At the top, the form creator's email 'rom.shahin@gmail.com (не зв'язано)' is visible, along with a link to 'Змінити обліковий запис'. Below the title, there are three questions, each with radio button options for 'Так' (Yes) and 'Ні' (No). The first question is 'Вкажіть Вашу електронну адресу *' with a text input field below it. The second question is 'Чи знаєте Ви що таке цифрові технології? *'. The third question is 'Чи використовуєте Ви їх щодня? *'. The fourth question is 'Чи зустрічаєтесь Ви у своїй професійній діяльності з даними технологіями? *'.

Рис. 7. Опитування на тему «Цифрові технології в нашому житті», створене за допомогою Google Forms

(https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfwnXimCHdKPYfg5gy2FXrpqK1pW7CT5edSUo0grScVfAXy6g/viewform?usp=send_form)

5. Для створення мультимедійних презентацій – сервіси Google PowerPoint, Prezi або пакет послуг Microsoft PowerPoint.

6. Для роботи з базою даних клієнтів – Microsoft Access.

7. Для обрахування статистичних даних та ведення психологічних досліджень – Microsoft Excel, IBM SPSS Statistics.

8. Для зручного зберігання і використання файлів (Google One, Google Диск і т.д)

9. Для ведення документів (Microsoft Word, Google Document і т.д)

Для організації роботи з клієнтами пропонуємо користуватися:

– для взаємодії з колегами і клієнтами – месенджери (Viber, Telegram etc.);

– електронні скриньки (gmail.com, ukr.net, etc.);

– сервіси для відеодзвінків та проведення онлайн-консультацій (Skype, Google Meet, Zoom etc);

– інструменти для організації групової роботи, рефлексії (MindMeister, Cadoo, Bubbl.us, Mindomo, Mind42).

Наведемо перелік 5 цікавих додатків для психологів та клієнтів:

1. **Mentavio** – сервіс, де працюють психотерапевти та пацієнти через відео дзвінки, очні та дистанційні консультації. Також система може підібрати клієнтів, згідно з тим рівнем кваліфікації, яким володіє спеціаліст.

2. **Stop, Breathe & Think** – доступний, безкоштовний додаток для тих, хто перебуває в кризовій і надзвичайній ситуації, відчуває приступ агресії або ж стресу.

3. **Sanvello – Stress & Anxiety Help** – додаток для тих, в кого помітні наслідки депресії та неконтрольованого почуття тривоги.

4. **Calm** – додаток, відомий у всьому світі, де пропонується різний підхід для заспокоєння: музика, вправи для медитації, цікаві подкасти, «мистецтво сну» і т.д.

5. **Tess** – штучний інтелект, який надає психологічну психотерапію. Спочатку був створений для військових, які зазнали ПТТСР.

Висновки. Таким чином, варто підсумувати, що цифрові технології стануть у нагоді для психологів-спеціалістів, а саме для зручної організації роботи, простої та дистанційної взаємодії з клієнтами, студентами з українських та закордонних ЗВО, зарубіжними колегами, проведення психологічних консультацій і т.д.

Для клієнтів будуть корисними додатки, що перераховані в статті, а саме для тих, кому потрібна миттєва допомога, у кого немає можливості відвідати сеанс психотерапії та, нарешті, для покращення ментального та психічного здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 12 додатків, які замінять психолога і допоможуть справитися з труднощами. URL: <https://social.org.ua/15487-12-dodatktiv-yaki-zaminyat-psikhologa-i-dopomozhut-spravitisya-z-trudnoshchami.html>

ART

УДК УДК 793. 38 (4-11) «18»

ТЕХНОЛОГІЧНІ КОМПОНЕНТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СУЧАСНОЇ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Бігус Ольга Олегівна,
кандидат мистецтвознавства,
заслужений діяч мистецтв України,
професор, декан факультету хореографічного мистецтва,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
м. Київ, Україна

Вступ. Еволюція системи хореографічної освіти зумовлена рівнем розвитку виробничих сил та сформованих виробничих відносин, є відображенням відповідних соціально-економічних завдань, ряду національних та культурних особливостей і завжди має конкретно-історичний характер. Проблематика використання інновацій в професійній підготовці хореографа на базі вищого навчального закладу наразі лишається одним із дискусійних питань не лише в Україні, але й в більшості країн світу, оскільки, з одного боку, консерватизм класичної хореографічної освіти не передбачає педагогічного експериментування, а з іншого – педагогічні інновації безпосередньо пов'язані зі змінами, спрямованими на покращення чинного рівня навчання, виховання та розвитку студентів.

Мета роботи – виявити особливості інноваційних процесів педагогічної діяльності в контексті формування концепції сучасної хореографічної освіти у закладах вищої освіти України.

Матеріали та методи. Застосовано метод теоретичного, системного та

методологічного аналізу для виявлення особливостей технологічних компонентів інноваційної педагогічної діяльності та сучасних методів навчання студентів-хореографів у закладах вищої освіти України.

Результати та обговорення. Хореографічна освіта являє собою системний об'єкт культурно-освітньої сфери, основною характеристикою є цілісність. Система хореографічної освіти позиціюється як сукупність співзалежних спадкових освітніх програм та державних освітніх стандартів різного рівня та спрямування, а також мережа освітніх закладів, в яких ці програми та стандарти реалізуються.

У сучасній системі хореографічної освіти співіснують дві стратегії організації навчання: традиційна та інноваційна, яка відповідає вимогам сучасної освітньої ситуації.

На думку дослідників, інноваційний тип навчання стимулює активний відгук на продуктивну спільну творчу діяльність в процесі навчання, сприяє формуванню навичок співпраці в нових ситуаціях постійній переоцінці цінностей, створює умови для розкритості особистості студента, проявів його креативних властивостей та розвитку різноманітних форм мислення [2, с. 714].

Важливою проблемою хореографічної освіти в Україні, на жаль, лишається застаріла, а іноді й недосконала методика навчання, подолання якої передбачає розробку нової інноваційної методики навчання, засновану на особистісно-орієнтованому підході, впровадженні сучасних інтерактивних технологій в навчальний процес та поглиблення поєднання теоретичних і практичних занять.

Дослідники наголошують, що процес навчання студентів-хореографів в університетах повинен у першу чергу бути цікавим для представників молодого покоління, оскільки зацікавленість безпосередньо впливає на рівень активної участі як в теоретичній, так і в практичній частині [1, с. 45]. Тому основним завданням викладачів є оновлення своїх традиційних методів навчання, для стимулювання інтересу студентів до вивчення танців, а також всебічного впровадження інновацій в систему освіти.

Серед іншого в сучасній хореографічній педагогіці в Україні стають популярними західні концепції (Ф. Дельсарта, Е. Далькроза, А. Дункан, М. Грехем, Р. Лабана та ін.), пов'язані з пошуком нових форм руху, наближених до природної розкутої пластичної мови тіла. Проте зазвичай вони викладаються лише для студентів спеціальності «Сучасний танець» і в недостатньому обсязі, що в першу чергу пов'язано з недосконалістю робочих програм та методичного забезпечення. На нашу думку, доцільним є введення спецкурсів «Пластичні знаки почуття», «Ритмопластичний жест», «Вільна пластика і розкуте тіло», «Неосмислені експресії тіла в символічному сценічному просторі», «Танець і архітектура простору» та ін. для студентів всіх хореографічних спеціальностей, оскільки цей концептуальний підхід сприяє формуванню інших художньо-інтелектуальних, етичних, соціально-культурних та естетичних орієнтирів, що безумовно посприяє підвищенню рівня творчої професійної діяльності.

Процес розвитку хореографічної освіти в Україні передбачає зосередження на інноваціях та зміні традиційних концепцій навчання. Передусім у контексті закріплення поняття конструктивізму. Фундаментальною основою сучасної хореографічної освіти є процес постійного набуття студентами нових знань та вмінь і конструювання на їх основі сенсу, що забезпечує перехід від навчання до осмисленої професійної діяльності.

У контексті розвитку хореографічної освіти у вищих навчальних закладах України, перспективним, на нашу думку, є фокусування уваги не лише на удосконаленні основних професійних здібностей студентів, але й удосконаленню їх естетичної свідомості та особистісного удосконалення в перспективі сучасної інноваційної освіти.

Висновки. На сучасному етапі процеси стандартизації хореографічної освіти в Україні об'єктивно підвищують вимоги до реалізації освітнього потенціалу майбутніх випускників вищих навчальних закладів з урахуванням становлення і тенденцій розвитку вітчизняної танцювальної культури як провідного фактору соціокультурного процесу.

Завдяки впровадженню інновацій в хореографічну освіту відбувається накопичення соціокультурного творчого досвіду, який зумовлює розвиток і прогрес в хореографічному мистецтві.

Технології інноваційної діяльності в хореографічній освіті сприяють:

– реалізації не лише накопичених теоретичних і практичних знань і вмінь суб'єктів художньо-предметної діяльності, але й таких, що активно формуються на сучасному етапі;

– орієнтуванню системи професійної хореографічної освіти на готовність студентів до динамічних змін в хореографічній практиці, переоцінці професійних цінностей;

– вирішенню питань, пов'язаних з оновленням викладання та навчання.

Основна увага в контексті розробки і реалізації нової моделі професійного навчання хореографа, на нашу думку, повинна бути спрямована на інтегрування приватних методик викладання різноманітних технік народного, бального, класичного та сучасного танцю, які наразі складають підґрунтя технологій інноваційної діяльності в хореографічній освіті в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Li X. The Influence and Application of Deepening Innovation and Entrepreneurship Education on College Dance Education. *International Journal of Frontiers in Sociology*. 2020. Vol. 2, Issue 7. pp. 43–50.

2. Yang Y. Teaching Research on Higher Vocational Pre-School Education of Professional Art Course Based on Innovation and Entrepreneurship Education. *Creative Education*, 2018. Issue 9(5). pp. 713–718.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ МУЗИЧНИХ РУХІВ ПІАНІСТА НА ТЛІ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ВІДКРИТТІВ

Калашник Марія Павлівна

доктор мистецтвознавства,

професор кафедри історія та теорія музики

Гарець Анатолій Олексійович

аспірант

Дніпропетровської академії музики

ім. м. Глінки

м. Дніпро, Україна

Анотація: У статі розглядається проблема формування та запам'ятовування нових рухів музиканта, яка постає через дефіцит міждисциплінарних досліджень. На жаль, характер теорії музичного виконавства обумовлений аналізом особистого досвіду та педагогічною практикою, але частіш за все не сприймає наукові дослідження як джерело знань що можуть допомогти виконавцю краще розуміти особливості тих процесів які відбуваються під час роботи за інструментом. Тим не менш, з початку ХХІ століття відбулось досить важливе насичення інформаційного простору дослідженнями, що можуть змінити погляд на ефективний процес запам'ятовування, та надійного опанування музичних рухів.

Ключові слова: запам'ятовування, навчання, фортепіано, міждисциплінарні дослідження, педагогіка, психологія, наукові дослідження, моторика.

Розуміння важливості дослідження руху та його формування не є чимось новим у сфері концертного виступу, велика кількість науково- методичних праць що включає їх, є серед народного танцю, балету, спорту, тощо, але, на жаль, музику як більш відокремлену сферу від цих вищеназваних дисциплін цей підхід торкнувся лише частково. Через це у використовуваних нині методиках гри на фортепіано, поняття формування моторних навичок є досить застарілим. З'явившись ще на початку минулого століття, через брак

досліджень воно не включало в себе детальне розуміння особливостей роботи відділів мозку, які відповідають за рухи та дрібну моторику. Перші згадки про важливість розуміння особливостей формування рухів можна побачити ще у книжці К. Штокгаузена «Фізіологічні помилки в техніці фортепіанної гри»: «До цього часу в сфері вивчення рухів фортепіанного мистецтва з фізіологією рахувалися лише деякі музиканти» [2,17]. Так і через десятиліття про це згадував Ліberman « На підставі наукових даних, що з'явилися, музиканти усвідомили, що рухами рук і пальців керують певні центри головного мозку. Саме звідти випливають «накази», які виконують руки» [1,38]. Цікаво зазначити, що навіть в досить фундаментальних роботах, де саме практика фортепіанної гри є основною тематикою, таких як Йозеф Гат [5], Отто Ортман[8] це не стає об'єктом досліджень, автори обмежуються лише особливостями фізіології, будовою скелета та м'язів рук, але не самим формуванням музичних рухів, та часом який для цього потребує виконавець. Таким чином, без урахування нових даних які змінили уяву про роботу мозку, ці методики , а саме розділи що до музичних занять, а саме запам'ятовування та відпрацювання рухів, частково втрачають свою практичну цінність.

Музичний виконавець потребує багато часу на самопідготовку в процесі роботи над музичними творами, через різноманітність рухів які йому потрібно запам'ятати ти відтворити, через те, кількість часу, який є в його розпорядженні, та технічна майстерність безпосередньо впливає на можливість опрацювання більшого об'єму репертуару. Так з'являється зв'язок між практикою та розумінням, як доцільно та ефективно використовувати цей час.

З середини ХХ століття й до нині нейробіологія, психологія та дотичні до них науки розвивалися з неймовірною швидкістю. Це було зумовлено дуже потужним стрибком у технологіях, що вплинуло на якість експериментів пов'язаних з процесами у мозку. Серед таких досліджень, пов'язаних з процесом запам'ятовування рухів, є стаття 2021 року європейських науковців Ethan R. Buch та Leonardo Claudino, які довели, що часті перерви під час навчання значно покращують запам'ятовування моторних навичок. [3].

Вважається що найголовнішим фактором у формуванні навичок є час, але дослідники допустили що один і той же обсяг практики призводить до суттєво різних результатів залежно від наявності або відсутності відпочинку у тренувальному графіку, явище, яке називається ефектом інтервалу. Закріплення навички краще, коли часті періоди відпочинку чергуються з тренувальними блоками (розподілена практика), ніж коли той самий загальний обсяг практики виконується протягом більш тривалих безперервних блоків (масова практика). Таким чином, наявність відпочинку, що перемежовується з практикою, є вирішальним фактором, що визначає консолідацію пам'яті про навички. Вони досліджували вплив цих коротких перерв на моторну пам'ять та процеси, що відбуваються на нейронному рівні і виявили, що після вивчення деякого навичку нейрони самостійно, приблизно в 20 разів швидше, відтворюють ту ж активність, яка була в момент навчання. Дослідники дійшли висновку, що під час такого чергування активності та відпочинку відбувається консолідація навичок і процес запам'ятовування значно пришвидшується.

В іншому дослідницькому проекті (2018 рік) вчені Каролінського інституту в Швеції Konstantina Kilteni та Benjamin Jan Andersson довели, що в той час коли мозок уявляє рух, він також передбачає той стан, ніби він справді був виконаним [7]. Так більшість домінуючих теорій моторного навчання припускають, що наш мозок використовує невідповідність між передбаченням прямими моделями, тобто обчислювальними одиницями, зворотним зв'язком і фактичним сенсорним зворотним зв'язком для оновлення прямих моделей та покращення нашого рухового контролю. Дослідження показало, що моторне покращення, яке спостерігається після розумової практики рухів, може бути пов'язано з тим, що передові моделі працюють в автономному режимі під час уяви, ґрунтуючись лише на еферентній копії, мається на увазі передбачення зміни сенсорних сигналів, котрі повинні відбутися в результаті руху. Під час багаторазового уявного моделювання руху передові моделі могли використовувати різницю між прогнозованим і бажаним результатом як навчальний сигнал у процесі оновлення, тим самим встановлюючи кращу

моторику при подальшому виконанні. Таким чином, рухові образи дійсно відповідають внутрішній симуляції дії в розумі, яку можна використовувати для поліпшення подальшої роботи та стимулювання нейронної пластичності. Ця робота може пояснити позитивні ефекти розумового навчання та бути допоміжним методом для збагачення видів занять музиканта.

Інші дослідники з Центру нейрології Массачусетського університету (2022 рік) Daniel B. Rubin та Tommy Hosman виявили, що патерни збудження нейронів під час сну точно збігалися з патернами, які спостерігалися під час виконання поставленого експерименту [6]. Автори роботи зазначають, що ці результати можна вважати прямим свідченням повторного програвання в моторній корі, яке коли-небудь спостерігалось у людей під час сну. Більшість патернів, які спостерігали вчені, припадала на фазу повільного сну і, що цікаво, з набагато меншою ймовірністю програвання можна було виявити під час фази швидкого сну, яка більшою мірою асоціюється зі сновидіннями.

Автори дослідження розглядають виконану ними роботу як основу для подальшого вивчення явища повторного «програвання» у людей, а також його ролі у навчанні. Таким чином, ми можемо стверджувати, що за короткий цикл сну (~1 година, домінуюча фаза якого повільний сон) відбувається фізіологічний відпочинок та структурування пам'яті з програванням рухів. Що дає підстави вважати цей фактор важливим для виконавця та внести в свій день час для «відпочинку». Таким чином, завдяки результатам досліджень у галузях психології та нейробиології, ми можемо збагнути доцільність та практичну необхідність їх інтерпретації в контексті музичного виконавства. Знання музиканта виконавця про особливості запам'ятовування може безпосередньо вплинути на якість занять, та допомогти використовувати час більш якісно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Либерман Е. Работа над фортепианной техникой. Классика XXI 2003.
2. Штокхаузен К. Физиологические ошибки в технике фортепианной игры. Петербург «печатный труд» 1909.

3. Consolidation of human skill linked to waking hippocampo-neocortical replay. URL: [https://www.cell.com/cell-reports/fulltext/S2211-1247\(21\)00539-8?_returnURL=https%3A%2F%2Flinkinghub.elsevier.com%2Fretrieve%2Fpii%2FS2211124721005398%3Fshowall%3Dtrue](https://www.cell.com/cell-reports/fulltext/S2211-1247(21)00539-8?_returnURL=https%3A%2F%2Flinkinghub.elsevier.com%2Fretrieve%2Fpii%2FS2211124721005398%3Fshowall%3Dtrue)
4. Ejaz N. Hand use predicts the structure of representations in sensorimotor cortex DOI: <https://doi.org/10.1038/nn.4038>
5. Gát J. The technique of piano playing. Collet`s 1965
6. Rubin D. (2022). Learned Motor Patterns Are Replayed in Human Motor Cortex during Sleep. *Journal of Neuroscience*. Vol. 42, Issue 25. Pp. 5007-5020. DOI: <https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.2074-21.2022>.
7. Kilteni K., Andersson B., Houborg C., Ehrsson H. Motor imagery involves predicting the sensory consequences of the imagined movement. URL: <https://www.nature.com/articles/s41467-018-03989-0>
8. Ortmann O. The Physiological Mechanics Of Piano Technique. London Kegan Paul, Trench, Trubner & CO., LTD. New York : E. P. Dutton & CO., INC. 1929

РИСИ ТВОРЧОГО МЕТОДУ РОЛАНДА ДІЄНСА (НА ПРИКЛАДІ П'ЄСИ ДЛЯ ГІТАРИ «VALSE EN SKAÏ»)

Пшенічкіна Галина Миколаївна

кандидат мистецтвознавства, доцент

Солоніцин Сергій Олександрович

здобувач освітнього ступеню «Магістр»

Дніпропетровська академія музики імені м. Глінки
м. Дніпро, Україна

Вступ. Життєвий та творчий шлях Роланда Дієнса (Roland Dyens), французького гітариста, композитора та аранжувальника родом з Тунісу, був звивистим та складним. Це відобразилось у його музиці, яка демонструє найрізноманітніші аспекти його творчої особистості.

Ще на початку становлення своєї кар'єри Дієнс захоплювався дослідженням фольклору Тунісу. А у зрілому періоді його композиторські інтереси охоплювали і вивчення та впровадження джазу, і популярну музику Франції та Латинської Америки (перш за все Бразилії та Аргентини). Безумовно, на його творчість вплинула і європейська музична культура, адже він отримав класичну музичну освіту. Відтак ще більш прикметно, що майстерне поєднання усіх цих стилістичних рис та захоплень у його творчості виявилось не як самоціль чи штучне злиття, а як наслідок глибокого розуміння музичних принципів та їхнього доречного втілення.

Роланд Дієнс займає особливе місце серед визнаних класичних гітаристів, адже сміливо долає композиційні обмеження, вільно застосовуючи імпровізації.

Не зважаючи на прагнення якнайбільшого осучаснення гітарного репертуару і виконавства загалом, Р. Дієнс нерідко звертався до «класичних» жанрів. Серед них, наприклад, вальс, який у XIX столітті був одним з найпопулярніших танців у Західній Європі та знайшов місце у творчості провідних композиторів подальших століть.

Мета роботи – означити вектори композиторського трактування вальсу Р. Дієнсом, які є символічними для інструментального виконавства

XX століття.

Матеріали та методи. У дослідженні ми розглянемо один з найвідоміших творів для гітари Роланда Діенса – «Valse en skaï» (1994). Слово «Skaï» – це французький сленговий термін, що означає штучну шкіру, так іще називають гаучо – досвідчених скотарів та сміливих непокірних вершників південноамериканських країн (Аргентини, Уругваю та Південної Бразилії), які відомі своїм характерним шкіряним одягом (дещо схожі на північноамериканських ковбоїв). Гаучо отримали велику славу в легендах, фольклорі й літературі та стали важливою частиною регіональної культурної традиції. Таким чином, поєднуючи абсолютно далекі символи, на нашу думку, композитор хотів продемонструвати оригінальність та дотепність власного погляду на цей жанр.

Результати та обговорення. П'єса була написана дуже швидко – лише за добу і вперше виконана вже за три дні умілими руками гітариста Аньєлло Дезидеріо в Угорщині. Цей лаконічний твір містить у собі і меланхолію, і конфлікт, і гумор, водночас ставлячи перед виконавцем досить складний список завдань.

Р. Дієнс використовує максимальні можливості гітари шляхом оркестралізації голосів, через темброві контрасти і застосування притаманних гітарі особливих технічних прийомів (флажолетів, гітарного глісандо, висхідних технічних ліг). Зміщення акцентів з сильної на слабку долю посилюють відчуття постійного руху, імпровізовані мелодії, не характерні для вальсу додають йому сучасності.

Форма Вальсу – тричастинна репризна АВА з чотиритактовим вступом.

Розглянемо детальніше розподіл дрібніших структур у формі [див. Таблиця 1]:

Таблиця 1

Вступ	Перший розділ					Середній розділ				Ремінісценція вступу	Реприза		
	<i>a</i>	<i>al</i>	<i>e</i>	<i>a</i>	<i>al</i>	<i>c</i>	<i>c1</i>	<i>c2</i>	<i>c3</i>		<i>a</i>	<i>al</i>	<i>e</i>
1-4	5-8; 9-24;	25-40	41-55(64)-72	73-88	89-104	105-120	121-139	140-155	156-175	176-179	180-183; 184-199	200-215	216-239
	a-moll	a-moll	d-moll	a-moll	a-moll	E dur	E dur	E dur	E dur	E dur	a-moll	a-moll	d-moll

Загальна тональність твору – ля мінор. Чотиритактовий вступ витриманий у доміантовій гармонії. Основний розділ розпочинається з чотиритактової тридольної фігури акомпанементу, «бас – акорд – акорд», характерної для жанру вальсу.

Перший розділ складається з п'яти періодів. Його будову можна зобразити схемою *a a1 в a a1*, де в перших двох періодах гармонічна послідовність *t — d — t*, третій період (b), кульмінаційний, починається з субдомінантової функції. Період однотональний, замкнений. Обидва перших періоди написані в головній тональності ля мінор. Третій період (b) тонально розімкнутий, модулюючий та виконує роль середньої частини першого розділу після чого відбувається перехід на репризу першого та другого періодів першого розділу. [див. Приклад 1].

Приклад 1

Середній розділ розпочинається в тональності мі мажор. Перехід в мі мажор досягається співставленням тональностей, які перебувають у співвідношенні «основна тональність – тональність мажорної доміанти». Цей розділ складається із чотирьох квадратних, нормативних періодів-«куплетів» по 16 тактів. Кожен період при цьому має два речення [див. Приклад 2].

Приклад 2

Речення всередині першого періоду відрізняються між собою за мелодичними фразами та їхнім розподілом. Однак всі чотири періоди мають подібний початок (перше речення з невеликими видозмінами). Другий період середнього розділу написаний в фа-дієз мінорі. Цей період — модулюючий з фа-дієз мінору в мі мажор.

Врешті, повернення до початкової тональності відбувається у репризному розділі. Проте спільна інтонаційна платформа розділів А-В-А у творі є яскраво вираженою: це секундові похитування у обох напрямках, низпадаючий рух та його мелізматичні оспівування. Важливої ролі у фактурі «Вальсу» набувають підголоски. Особливо це помітно наприкінці твору [див. Приклад 3].

Приклад 3

The image shows a musical score for a guitar piece. It consists of three systems of notation. The first system starts with the tempo marking 'molto animato (accel. poco)' and includes measures CVI, φIV, and 8a XXIII. Dynamics range from *sfz* to *p sub.* and *molto*. The second system includes measures XVI 2 and CVIII, with dynamics like *pp*, *mf umoristico*, and *pizz. (ou pp)*. It also features performance instructions such as 'tap.', 'fluido', 'poco metal.', and 'pizz.'. The third system includes measures III and IV, with dynamics like *pp* and a note: '* (stopper toute résonance avec la m. gauche)'. The score includes various musical notations such as slurs, accents, and fingerings.

У цьому вальсі основна мелодична лінія наповнена швидкими тривалостями, які додають легкості та рухливості, а використання дисонансів у акомпанементі та басовій лінії створюють відчуття скерцозності.

Висновки. Отже, стилістичні та жанрові особливості вальсу проявляються насамперед у зверненні Роланда Діенса до цього жанру, але на музичному ґрунті неоромантизму поряд з незвичними ритмічними джазовими елементами та елементами фольклору Латинської Америки. Для творчого методу Діенса характерне використання полістилістичних прийомів у композиції своїх творів, включно із лаконічними мініатюрами, до яких належить і розглянутий нами «Valse en skaï», що помітно відрізняє його від інших гітаристів-композиторів сучасності. Унікальні високохудожні твори композитора залюбки беруть до свого репертуару кращі світові виконавці.

Музика Р. Дієнса знаходиться на перехресті академічної та неакадемічної, оригінальної та перетвореної, а спадщина композитора складається переважно з творів малих форм, однак вони представляють цілий духовний пласт в гітарному мистецтві сучасності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Іванніков Т. П. Європейські гітарні композитори ХХ століття. Мистецтвознавчі записки: журнал. Київ. 2017. С. 29.
2. Ільгін К. В. Гітара класична. Побутування і виконавство : монографія. Київ. 2003. С. 164-177.
3. Михайленко М. П. Про гітару та гітаристів: монографія. Київ: 2021. С. 160-170.
4. Manuel, Peter. Popular Musics of the Non-Western World: An Introductory Survey. New York: Oxford University Press, 1988.

ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ПОРТРЕТНОГО ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ

Стрітьєвич Тетяна Миколаївна

к.п.н., доцент

Чепурний Костянтин Сергійович

студент

Центральноукраїнський державний університет

ім. В. Винниченка

м. Кропивницький, Україна

Вступ. Мистецька галузь, едагогічна психологія до теперішнього часу має місце ряд досліджень, що свідчать про єдині для людини особливості художнього сприйняття і умови його спрямованого формування у ситуації наростаючого інтересу до образотворчого мистецтва минулого періоду, як до мистецтва, що сформувалася сьгоднішнє покоління художників, тема портретного вирішення образу сучасника має особливу значущість. Художники вважають модифікацію портретного образу проблемою як складною такі захоплюючою, оскільки портрет – це жанр в якому предметом художньому пізнання є людська індивідуальність, а це в свою чергу пов'язано із загальним пізнанням певної епохи, соціальної групи, національного характеру. У портретному жанрі, як ні в жодному іншому, втілювалися поглиблені судження про людину та її моральні цінності.

Мета роботи. Одним з напрямів у плані розвитку образного бачення є вдосконалення методів навчання портретного живопису. Портретні завдання в живописі дають великі можливості для художньої творчості, так як зображення різних за своїм характером і зовнішніх даних людей вимагає своєрідного колірною і тонального рішень, використання різних образотворчих і композиційних засобів. Тому метою даної статті є узагальнення засобів створення портретного художнього образу в живописних техніках.

Матеріали та методи. В основі методів дослідження теми лежать теоретичні підходи, що включають в себе історико-порівняльний і системний методи та метод узагальнення, а також практичні – евристичний (частково-

пошуковий), метод створення практичних творчих робіт.

Результати та обговорення. Багатоманітні технічні прийоми в живописі завжди сприяли тому, що твір набував особливої виразності, а іноді саме завдяки новітнім та оригінальним засобам створення міг стати справжнім явищем культури і мистецтва.

Одним із найважливіших засобів, на наш погляд є натурне спостереження, при якому розвивається точність погляду, зорова пам'ять, асоціативне мислення, формуються навички конструктивного аналізу анатомічних форм людини. Саме засобами етюду можна швидко зробити замальовку першого враження від портретуємого, впіймати характерні риси його зовнішності, передати його характер і емоційний стан.

Для майбутнього етюду необхідно визначити композицію, що є головним компонентом при створенні художнього образу. Композиція – це зіставлення, складання, з'єднання частин в одне ціле в певному порядку. В художньому творі вона складається із таких зображувальних засобів, як малюнок, світлотінь, колір, лінійна та повітряна перспективи. Композиція організовує твір мистецтва так, щоб глядач міг зрозуміти його основну ідею і ставлення автора до зображуваного, в справжньому витворі мистецтва вона неповторна, внутрішньо вона здається нам вільною, не скованою з певними, раніше накресленими правилами та обов'язковими прийомами. «Композиція нерідко визначається як перенесення у роботу ліній, форм та образів, які ще не виразні в уяві художника, і складання з них органічного цілого за допомогою засобів та технічних прийомів, властивих певній галузі мистецтва» [2, 219].

Портрет може вважатися цілком задовільним, коли відтворюють оригінал в точності, з усіма рисами його зовнішності і внутрішнього індивідуального характеру, в найбільш звичній для нього пози, з найбільш властивій йому експресією. «Схожість в портреті - результат не лише вірної передачі зовнішнього вигляду портретуємого, але і правдивого розкриття його духовної сутності в єдності індивідуально-неповторних і типічних рис, притаманних йому як представнику певної історичної епохи, національності, соціального

середовища. Однак внаслідок практичної неможливості зіставлення глядачем зображення з моделлю портретом часто називають будь-яке індивідуальне зображення людини, якщо воно є єдиним або по крайній мірі головною темою художнього твору» [1, 32].

Зазвичай розрізняють схожість зовнішню, котра має цінність як історичний документ або сімейна реліквія, і схожість внутрішня – естетичне, котре запевняє, що саме таким повинен бути портретуємий. Добре написаний портрет, як вважається, повинен показувати внутрішню сутність моделі з точки зору художника – не лише фізичні, але і духовні риси. Так, Жорж де Латур казав про свої моделі: «Вони думають, що я схоплюю лише риси їх облич, але я без їх відома спускаюся в глибину їх душі і оволодіваю нею повністю».

Справа полягає не в тому, щоб твір нагадував оригінал (в такому випадку зображення можна назвати «буквальним»), а в тому, щоб почуття, викликані твором, нагадували почуття, що викликаються оригіналом (це вже «емоційне» зображення). Коли говориться, що портрет схожий на портретуємого, мається на увазі, що глядач, споглядаючи на портрет, «відчуває, ніби» знаходиться в присутності з цією людиною. Саме до такої схожості прагне художник. Він знає, які почуття треба викликати у аудиторії, і створює свій твір таким, щоб він визвав ці почуття. До деякої міри це вдається шляхом буквального зображення натури, однак за цією межею ефект досягається завдяки майстерному відступленні від буквального зображення. Художній образ портрету – це портрет людини яку художник зображує не так як вона виглядає насправді, а так як вона представляється художнику. Творець (художник) може змінити пропорції, поміняти риси обличчя, зробити людину більш веселою, або більше сумною для того, щоб намалювати суб'єктивний портрет. В даному випадку модель зовсім не потрібна, художник може відновлювати картини реальності і своєї фантазії у себе в голові, а потім переносити все це на полотно. Таким чином, це означає, що заради досягнення емоційної схожості художник може відмовитись від деяких рис буквальної подібності.

Висновки. У підсумку можна зазначити, що в живописі портрет -

самостійний жанр, покликаний не тільки достовірно відображати зовнішні риси людини, портретний живопис повинен показати характер людини, відобразити його внутрішній світ, передати його емоційний стан. Людина на картині, портреті повинна бути зображена у природній та звичній для неї атмосфері, в характерній саме їй позі. Художній образ портрету – це зорова візуальна біографія людини, що не лише віддзеркалює зовнішні риси обличчя, а й передає внутрішню сутність особистості, таким чином художник демонструє, а глядач спостерігає не тільки зовнішні риси людини, а й може досягнути її душу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. – М.: «Прогресс» 1974
2. Кардашов В. М. Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва. – М. Київ, 2007.
3. Падалка Г. Художнє пізнання як взаємодія сприймання, оцінювання і творення // Мистецтво і освіта. – 2008, № 2. - с. 3 – 9
4. Піхманець Р. В. Психологія художньої творчості: Теоретичні та методичні аспекти. - К.: Наукова думка, 1991.

РИСИ АВТОРСЬКОЇ СТИЛІСТИКИ В ПІЗНІХ КАМЕРНИХ ТВОРАХ ЙОГАННЕСА БРАМСА ДЛЯ КЛАРНЕТА

Тутубаліна Ксенія Володимирівна
Здобувач освітнього ступеня «Магістр»
Дніпропетровської академії музики імені М. Глінки
Пшенічкіна Галина Миколаївна
науковий керівник,
кандидат мистецтвознавства, доцент
м. Дніпро, Україна

Вступ. Розвиток репертуару для кларнета з моменту появи цього інструменту і дотепер, відбувається надзвичайно жваво. Представники різноманітних національних шкіл та стилістичних напрямів поповнювали і збагачували репертуар для кларнета, що призвело до потреби в дослідженні індивідуальних авторських особливостей конкретних творів. Ця потреба зумовлена прагненням до автентичного типу виконання (найбільш наближеного до задуму автора), що набирає все більшої популярності серед виконавців.

Творчість німецького композитора Йоганнеса Брамса (1833–1897) – це великий пласт знань, як вже відомих назагал, так і ще не відкритих. Вагомий творчий доробок композитора протягом тривалого його творчого шляху з еволюцією особистого стилю відкриває шляхи для різноманітних виконавських інтерпретацій його творів.

Йоганнес Брамс – винятковий за своїм стилем композитор. Аналізування його творів, що міцно посіли місце в репертуарі кларнетистів, допоможе більш якісно підійти до їх вивчення та виконання. Таке дослідження допоможе краще розібратись в унікальних стилістичних рисах музики Й. Брамса та точніше передати ідеї, закладені в його творах.

Мета роботи – дослідити жанрові та стильові особливості камерної кларнетової музики Йоганнеса Брамса пізнього періоду його творчості.

Матеріали та методи. Нами були обрані камерно-інструментальні твори

композитора для кларнета, які дозволяють простежити еволюцію стилю аж до пізнього періоду та визначити його жанрові пріоритети. Для цього ми зупинилися на Квінтеті для кларнета, двох скрипок, альту і віолончелі сі мінор ор. 115 (1891).

Результати та обговорення. Наприкінці XIX ст., у епоху прагнення до віртуозності кларнет досяг природної переваги серед духових інструментів, водночас надавши важливу темброву гамму пізньоромантичній оркестровій палітрі. Квартети та квінтети для кларнетів продовжували залишатися популярними та зазвичай писалися у руслі традиційних камерно-інструментальних жанрів, а кларнет у них розглядався як солюючий інструмент.

У соціальному плані кларнет ставав все більш доступним для широкої аудиторії та водночас інструментом для камерного, невеликого концертного залу.

Як композитор, який писав переважно оркестрову музику, Й. Брамс цілком природньо спирався на спадщину своїх попередників, композиторів дев'ятнадцятого сторіччя – Бетховена, Шуберта, Мендельсона та Шумана.

Квінтет для кларнета, двох скрипок, альту і віолончелі сі мінор ор. 115 (1891) Йоганнеса Брамса – знаковий пізній твір цього композитора для камерного ансамблю. На той момент у творчості Брамса настала певна криза, він не написав нічого протягом цілого року та навіть роздумував про повне припинення композиторської кар'єри. І раптом звернув увагу на новий для себе жанр камерно-інструментальних ансамблів за участі кларнета. Він вже був автором фортепіанного тріо з валторною, проте кларнет його зацікавив уперше. Цим він завдячував своєму близькому другові, видатному кларнетисту Ріхарду Мюльфельду, який славився як найкращий виконавець найскладніших кларнетових партій. Зрештою, Й. Брамс написав у цей період чотири твори за участі кларнета – Квінтет, Тріо та дві сонати.

Кларнетовий квінтет одразу ж був визнаний чудовим твором, і дотепер заповняє серця виконавців та публіки. Будучи пізнім твором Брамса, квінтет

втілює широку гамму образів – від глибокого самозаглиблення до динамічного протесту, від найніжнішої лірики та спокою до трагічно-драматичного сплеску. Сама природа інструмента з його м'яким, трепетним звуком, ніби розташовує до провідного значення ліричного, пісенного начала у цьому творі.

Композитор майстерно використовує особливості кларнета – матове, «прикрите» звучання у низькому регістрі та рухливість, що нагадує виразність людського голосу у середньому. Кларнету доступні і пасажі, і декламаційність, і елегантна кантилена – усе це присутнє у Квінтеті. Кларнет тут постає у різноманітних іпостасях, створюючи особливі темброві ефекти у злитті зі струнними «голосами», прикрашаючи їх мелодичні лінії легкими арпеджованими пасажами, виступаючи на перший план у сольних мелодіях імпровізованого складу.

Квінтет для кларнета та струнних демонструє головний інноваційний аспект мистецтва Й. Брамса: майстерне використання тематичних варіацій для неймовірного ступеня взаємозв'язку всього циклу.

Твір складається із чотирьох частин:

1. Allegro (сі мінор);
2. Adagio (сі мажор – сі мінор – сі-бемоль мінор – сі мажор);
3. Andantino (ре мажор) – Presto non assai, ma con sentimento, (сі мінор);
4. Con moto (сі мінор – сі мажор – сі мінор).

Початкові теми першої частини надають важливий тематичний матеріал для всіх наступних творів останніх років життя композитора, в яких вони розвиваються і трансформуються. Ця техніка характерна для багатьох найкращих творів Брамса, її можна сприйняти як тугу за минулим, що особливо гостро виявилась у цих – останніх камерних творах для кларнета через особливий тембр інструменту та винятковий їхній контекст у житті Брамса.

Перша частина — це розгорнута соната широкого розмаху, де початкова тема з'являється в кількох тісно пов'язаних між собою варіаціях з яскравими контрастами між потужним струнним ансамблем та томною чарівністю кларнета. Головна партія дещо нагадує основну тему кларнетового Тріо (у обох

цих темах присутній рух за звуками тонічного тризвуку), але у Квінтеті він оточений нестійкими звуками та напруженими гармоніями. У межах однієї теми впевненість контрастно поєднується з тяжкими сумнівами. Зменшена кварта та полутонові оспівування надають темі скорботного відтінку. Тема кларнета з'являється не одразу, цьому елегантному монологові передують альт і віолончель, а потім – скрипки. Усі теми, які надалі з'являються у першій частині Квінтету, відрізняються стислістю та виникають за принципом послідовного контрасту. Такими є й активна рішуча сполучна, і світла й мрійлива побічна, і схвильована й радісна заключна. Усі теми експозиції відрізняються від головної партії за фактурою та ритмічною організацією, проте близькі до неї за інтонаціями, що пронизують усі пласти музичної тканини. На відміну від багатьох інших сонатних *allegro* Брамса, у Квінтеті експозиція повторюється, але у репризі головна партія з'являється у скороченому вигляді – без початкової чотиритактової побудови. Підсумок розвитку підбиває драматична кода.

Adagio – ліричний центр квінтету. Тендітна й ніжна музика другої частини Квінтету нагадує колискову або ноктюрн. Уявляється тиха тепла, літня ніч із приглушеним мерехтінням струнних та чистим голосом кларнета, який починає тему. У гармонічному мажорі виникає інтонація зменшеної квати, проте тут вона втілює не скорботу, а відчуття таємничості, посилене поліфонічною фактурою. Мрія надто швидко змінюється набагато похмурішим настроєм, сповненим напруженого протесту, болю, відчаю та покори. Суть болісної втрати зрозуміла, коли літо змінюється на осінь, кохання – на самотність, музика – на тишу, а життя – на смерть. Ця друга тема – у вальсоподібному русі – виникає у скрипок та змінюється скорботним речитативом кларнета. Духовий інструмент тут займає центральне місце з його великим тембральним діапазоном, що досягає межі пронизливої різкості завдяки звучанню у другій октаві. Жах поступово розсіюється, опускається спокійна пелена сутінків, й знову з'являється ніжна, проте болюча ностальгія із поверненням до початкової теми *Adagio*.

Завершується цикл двома набагато лаконічнішими частинами, у яких ліричний початок отримує подальший розвиток. У третій частині замість бадьорого скерцо на початку та у заключенні (у крайніх розділах) звучить пісенна тема у помірному темпі в тональності ре мажор. У середньому розділі – *Presto non assai, ma con sentimento*, що написаний у сонатній формі, та ж сама тема, але викладена у сі мінорі, набуває скерцозних рис. Таким чином, Брамс ніби «завуальовує» традиційну скерцозну третю частину циклу в ліричне обрамлення вступу та заключення.

Пауза між третьою частиною та фіналом досить коротка, адже останній виконується із ремаркою *attacca*. Таким чином виникає відчуття варіацій на тему, яку задає скерцо. Фінал – *Con moto* – являє собою 5 варіацій на тему в обсязі зменшеної квати. Інтонція цього інтервалу відіграє важливу роль ще у першій частині, і тому повернення її інтонацій наприкінці четвертої здається дуже природнім та логічним. Такий особливий композиторський прийом – «повернення до витоків» – дуже властивий творчості Й. Брамса, простежується у багатьох, навіть не пов'язаних між собою творах. Окрім того, Брамс продовжує демонструвати тут свою унікальну схильність до постійного та геніального варіювання, а також до свого роду циклічної рефлексії. Зрештою, найперша тема з початкової частини повертається так, ніби вона ідеально поєднується з музикою через три частини. Одним жестом Брамс розкриває могутню спорідненість між кінцем і початком, прокладаючи між ними все тісніші обійми взаємозв'язків.

Висновки. Отже, в дослідженні було розглянуто еволюцію стилю Й. Брамса, визначено жанрові пріоритети його творчості останніх років, а також стилістичні особливості камерної кларнетової музики його пізнього періоду.

Спираючись на аналіз Квінтету для кларнета, двох скрипок, альту і віолончелі сі мінор ор. 115, ми простежили тенденцію до використання тематичного варіювання, співставлення контрастних образно-емоційних сфер, а також до циклічної рефлексії та глибоких тематичних взаємозв'язків не лише в рамках одного твору, а й на рівні усієї творчості Й. Брамса.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Иоганнес Брамс. Квintет для кларнета, двух скрипок, альты и виолончели си минор. Музыкальные сезоны. 15. 06. 2017. [URL: <https://musicseasons.org/brams-kvintet-dlya-klarneta-dvux-skriпок-alta-i-violoncheli-si-minor/>; дата звернення – 01.10.2022].
2. Михайлова А. И. Периодизация камерно-инструментального творчества Иоганнеса Брамс. Педагогический альманах. 2022. [URL: <https://www.pedalmanac.ru/212233>; дата звернення 16.09.2022].
3. Характерні особливості музичного романтизму. Протиріччя в розвитку німецької музики другої половини XIX віку. Коротка біографія композитора. Ведучі жанрові області в творчості І. Брамса. Особливості ладово-гармонічної мови і формообразования. [URL: <http://4ua.co.ua/music/qa3bd79b4c53a89521206c27.html>; дата звернення – 10.09.2022].
4. Gary L. Maas. Problems of form in the clarinet quintet of Johannes Brahms. University of Wisconsin, 1967 [URL: <https://minds.wisconsin.edu/handle/1793/34632>; дата звернення – 10.09.2022].

HISTORICAL SCIENCES

ПЕРШІ ЗГАДКИ ПРО РУСЬ ТА РУСІВ У ТВОРАХ АРАБСЬКИХ АВТОРІВ VII–X СТОЛІТТЯ

Пих Святослав Олексійович,
студент 1 курсу ОС «Магістр»
історичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Вступ. В загальноприйнятій концепції давньої історії України за першу згадку про Русь прийнято вважати згадку давньоруського літопису: «Нача ся прозывати Руская земля» датовану 852 роком. Ця теза базується виключно на вітчизняних літописних джерелах та ігнорує безліч іноземних історичних хронік, текстів, зокрема: «Бертинські аннали», «Житіє Стефана Сурозького», Житіє «Георгія Амастридського», «Книга країн та шляхів» Ібна Хордадбеха, «Книга дорогих цінностей» Ібна Русте тощо. В умовах війни як ніколи варто звернути уваги на власне минуле, а без об'єктивного погляду та його досліджень ми не зможемо сформувати своєї власної національної історії, яку ніколи ніхто не фальшував. Зупинімося на перших згадках про Русь та русів, які зустрічаються в творах арабських авторів та мандрівників.

Мета роботи. Дослідити перші згадки про Русь та русів шляхом через аналіз текстів арабських авторів, а також з'ясувати якими роками датовані ці згадки задля об'єктивізації істореографії та концепції давньої історії України, зокрема історії Русі.

Матеріали та методи. У якості джерел використовуються опубліковані переклади на російську та англійську мови праць арабських авторів. Одним з перших таких джерел виступає праця Авраама Гаркаві «Розповіді мусульманських письменників про Слов'ян та Росіян», іншим, не менш

важливим, джерелом виступає переклад твору «Книга країн та шляхів» Ібна Хордадбеха Надією Велихановою. Окремі аспекти та важливі факти можна знайти в працях таких науковців: Ольги Щодри, Ірини Коновалової, Анатолія Новосельцева, Вольфа Бейліса, Віктора Крюкова, Михайла Гаухмана. Всі ці праці є опублікованими та містяться у відкритому доступі на різних електронних ресурсах, зокрема на сайті Інституту Історії Національної Академії Наук України. Методологічну основу визначають принципи історизму та наукової об'єктивності. Під час написання тез використано як загальнонаукові (аналізу та синтезу) так і спеціально історичні методи (узагальнення і систематизація фактів, порівняльний аналіз), логічний підхід, дедукція.

Результати та обговорення. Перша згадка про «русів» зустрічається в арабського автора Абу-Маліка Гіата Ібн-Гаута, також відомого як Аль-Ахталь. Він згадує термін «руси» в контексті історії власного краю. Ця згадка датована кінцем VI століття. Наступним за хронологією автором є Абу Джафар Табарі який у своїй праці «Історія царів» згадує події, що відбулись під час зустрічі у правителя Абдуррахмана царя на ім'я Шахріяр. В ході їхньої зустрічі було підписано мирну угоду та скасування данини для арабів. Шахріяр говорив наступне: «Я нахожусь між двох ворогів, один – Хозари, а другий-Руси» [1,66]. Далі Абу Табарі розповідає, що країні Абдуррахмана вартує боротись проти русів аби стримувати їх на руській землі. Це є не тільки ранньою згадкою про русів, але й важливим свідченням їх військової могутності.

На думку багатьох дослідників цей уривок може стосуватись військових походів на Табаристан з боку руських племен. Власне сам арабський автор датує цей похід першою половиною VII століття й стверджує, що руси – є могутнім народом.

Про такі твердження Абу Джафара Табарі часто згадував академік Степан Геденов. Звісно, такі свідчення не могли не викликати наукових дискусій й в результаті тривалих суперечок вчені все-таки дійшли до згоди й визнали ці свідчення правдивими, а події такими, що могли бути. Одним з їх аргументів на

користь Абу Джафара Табарі була його глибока та ґрунтовна краєзнавча діяльність на теренах свого міста та батьківщини. Проте заради об'єктивності варто зазначити, що більше немає жодних згадок у опублікованих працях арабських дослідників, що Русь скоїла набіг на Табаристан.

Наступним автором в текстах якого з початку IX століття вживається термін «Русь» є арабський вчений аль-Хорезмі. Це є одна з більш ранніх згадок про Русь. Він говорить про «Руську гору», з якої витікає ріка Друс. На думку дослідників, рікою Друс (Данапрус) аль-Хорезмі називав Дніпро [3, 225]. Також у своїх працях згадує русів й Аль Якубі. В одній з таких він розповідає про набіг русів на італійські землі [1, 66].

Це пояснюється тим, що власне південних областей Східної Європи стосувались й інші гідроніми, зокрема річка Дон – «Руська ріка», а Керченську протоку араби називали взагалі – «море Русів». У своїй праці ал-Й'акубі говорить, що араби просили про військову підтримку та допомогу в поході на Закавказзя у трьох імператорів: візантійського імператора, хозарського кагана та володаря слов'ян. Володар слов'ян на думку більшості дослідників був імператором Руської держави.

Тепер перейдімо до більш ґрунтовних згадок про Русь та русів. Першою такою згадкою де власне термін «руси» вживається стосовно населення держави Русь є праця відомого арабського мандрівника Ібна Хордадбега «Книга шляхів і країн».

Це джерело подає згадки про могутність руського народу, його успішні морські походи, широкі торговельні зв'язки з арабськими купцями та Візантією вже в першій половині IX століття [2, 124]. Щодо самого джерела, то варто зазначити, що певний час відбувалось дискусії з приводу його назви. Певні дослідники спочатку називали цю працю, як «Книга шляхів та областей», згодом в іншій частині дослідників назва еволюціонувала в «Книгу шляхів і провінцій».

Лише з плином часу суперчеки згасли й більшість вчених-істориків дійшли до висновку, що оптимальним перекладом назви цього твору буде –

«Книга шляхів та країн». Ця дискусія є прикладом того, що навіть така дрібниця як назва може викликати палкі історичні діалоги. А тепер повертаємось до Ібна Хордадбеха, що говорить наступне: «Що стосується купців русів, а вони – вид слов'ян, то вони везуть хутро бобра, хутро чорних лисиць та мечі з віддалених земель слов'ян до моря Румийського й бере з них десятину властитель Рума» й звісно не забуваємо про ще такий уривок: «Іноді везуть свої товари з Джурджана на верблюдах до Багдаду й говорять вони, що вони християни та платять джизію» [2, 124].

Нам варто зіставити факти. Праця Ібна Хордадбеха «Книга шляхів та країн» була видана до 840 року, а отже можна стверджувати, що Руська держава станом на першу половину IX століття була доволі розвинутою, оскільки є присутній фактор зовнішньої торгівлі й експорту зброї, хутра тощо. Це можна пояснити тим, що через географічні особливості багато країн не мали достатньої кількості хутряних тварин в той час як Русь через своє географічне розташування мала великі обсяги виробництва хутра, а руси мали неабиякий хист до мисливства.

Висновки. Першою письмовою згадкою про «русів» є кінець VI століття. В арабських джерелах зустрічаються й пізніші згадки про Русь як державу та русів як народ. Арабські автори подають інформацію про успішні військові операції русів, розвинуту систему зовнішньої торгівлі: експорт зброї, хутра та неабияку конкурентноспроможність на ринку.

Важливим є той факт, що ці згадки подаються арабами до 852 року, а отже можна говорити про існування Русі та русів як окремої держави задовго до першої згадки про неї в вітчизняному літописі. Ці згадки доводять, що сучасна давня історія України базується в основному на застарілій джерельній базі та літературі, а відповідно не є достатньо об'єктивною та сформованою. Для створення єдиної та сталої історії давньої і середньовічної України історикам необхідно залучати якомога більшу кількість джерел та літератури іноземного походження, адже без надійного історичного фундаменту неможливо побудувати націю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаркави А. Сказания мусульманских писателей о славянах и русских / А. Гаркави. – Санкт-Петербург : Типография Императорской Академии Наук, 1870. – 308 с.
2. Велиханова Н. Ибн Хордадбех. Книга путей и стран / Ибн Хордадбех ; пер. с араб., коммент., исследование. – Баку, 1986.
3. Щодра О. Слов'яни і Русь в ранньому середньовіччі. Передумови і початки формування імперії русів. // Львів. 2021.

**ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІЇ ЧИКАСО
У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО СПІВІСНУВАННЯ
(НА ПРИКЛАДІ ДВОСТОРОННІХ УГОД 1778-1883 РР.)**

Сотнікова Катерина Дмитрівна
студентка I курсу ОС «Магістр»
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна

Вступ. Етнічні стереотипи принесли у Європу образ «благородного дикуна» — корінного американця, який далекий від цивілізованого життя, з оголеним торсом та пір'ям на голові. Насправді ж деякі корінні народи майже не відрізнялись від громадян США, а рівень їхнього розвитку не був далеким від європейського. До таких корінних американців застосовували назву «П'ять цивілізованих племен». Одним з них є нація Чикасо, двосторонні угоди з якими, в більшій мірі, стосувались територіальних питань, а саме передачі земель корінних американців США, за що перші отримали матеріальні відшкодування. За згодою сторін корінні народи могли одержати товари, що були еквівалентні до суми, яку вони мали отримати від уряду США.

Мета роботи. Комплексно проаналізувати правно-політичне та соціально-економічне становища корінних американців, закріплені у двосторонніх угодах, виокремити причини зміни політики уряду щодо націй та викристалізувати основні положення договорів, які мали найбільший вплив на життя на націю Черокі.

Матеріали та методи. Основним джерелом даного дослідження є двосторонні угоди, укладені між США та корінними народами. Формуляр договору складався з кількох частин: преамбули, основної частини, яка складалась з положень, та сигнатур осіб, що брали участь у підписанні угоди з обох боків. Деякі угоди не мали певних частин формуляру, зважаючи на історичні особливості періоду укладання. Збірник угод було укладено 1904 р. Чарльзом Дж. Каплером. Договори було оцифровано Бібліотекою Університету

штату Оклахома протягом 1996–2003 рр. Джерела є англомовними, у вільному доступі на сайті Бібліотеки Університету штату Оклахома. У дослідженні використовується як загальнонаукові методи (аналізу та синтезу), так і спеціальні історичні методи (узагальнення і систематизації фактів, порівняльного аналізу, проблемно-хронологічний).

Результати та обговорення. Досліджуючи преамбули угод, можна побачити, що у договорах 1786 р., 1801 р. та 1805 р. було зазначено ім'я підписанта з боку корінних американців. Такі імена супроводжувались суфіксом -мінко, що у цього корінного народу означав лідера нації. Проте вже з 1816 р. бачимо відсутність імені підписанта з боку Чикасо. Причиною цього стало підписання угоди 1816 р. генералом Е. Джексоном. До 1832 р. підписант зазначався як дуже поважна особа нації, після цього в преамбулі бачимо формулювання «нація Чикасо», тобто ніякі конкретні представники уже не були зазначені. В угоді 1852 р. Чикасо було названо плем'ям, що і показало остаточний етап їх політичної резервації.

Першою угодою, підписаною між нацією Чикасо та американським урядом, був договір 10 січня 1786 р. у м. Хоупвеллі. Там йшлося про обмін полоненими, які були у обидвох сторін договору. Нація Чикасо також мала визнати захист США. Окремо було деталізовано окреслено території, що належали корінним американцям та ті, що передавались під управління Сполучених Штатів. Якщо ж громадянин Сполучених Штатів Америки спробував би оселитись на землях корінних американців, то мав бути покараним на розсуд Чикасо. Вчинення тяжкого злочину, зокрема пограбування чи вбивства, корінними американцями щодо громадян США мало наслідки. Таку людину мали видати для покарання, яке мало бути ідентичним до того, як би судили американців. Схожа процедура мала відбутись і до громадян США, які вчинили правопорушення. Сполучені Штати, згідно угоди, мали виключне право на регулювання торгівлі з нацією Чикасо, а корінні американці, в свою чергу, дали обіцянку щодо захисту торговців у їхніх містах та на їхніх територіях [1, 14-16].

Наступну угоду зі згаданою нацією було підписано 24 жовтня 1801 р. на рівнині Чикасо Блаф. Основною метою підписання даної угоди було прокладення дороги через землі Чикасо. Було вирішено, що вона простягатиметься від округу Метро штату Теннессі до округу Натчез штату Міссісіпі. Чикасо мали призначити 2 людини, які б виконували функції гідів для американців, які прокладатимуть дороги. Як компенсацію уряд США зобов'язувався надати Чикасо товарів, сума яких була еквівалентною 700 доларам. Цікавою була стаття, що зазначала, що Сполучені Штати робили такі заходи «зادля збереження прав Чикасо проти зазіхань несправедливих сусідів» [2, 55-56]. Така риторика мені видається нечесною, оскільки уряд США намагався видати дії, вчинені виключно для власної користі, за добрі наміри. До того ж за «нечесних сусідів» уряд держави вважав інших корінних американців, які, навпаки, всіляко намагались мирно співіснувати між собою. Найбільші протиріччя, які виникали між націями, стосувались воєн, у яких вони намагались обрати найбільш вигідну для себе сторону.

Місце підписання угоди 23 липня 1805 р. не було зазначеним в тексті документу. Основні тези, що були закріплені в цьому договорі стосувались територіальних питань. Було закріплено передачу земель Чикасо Сполученим Штатам, а саме ті, що знаходились на певній території на лівому березі р. Огайо. Передбачувано було закріплено грошове відшкодування корінним американцям за втрачені землі. Було встановлено суму в 20 тис. доларів для користування та сплати боргів, окремо щорічні 100 доларів було призначено пожиттєво вождю нації Чінуббемінго [3, 79-80]. Надання грошових винагород лідерам націй досить часто зустрічається у двосторонніх угодах. Проте, на перший погляд, незрозумілим було обрання тих чи інших вождів, оскільки, у розділі підписів, можемо бачити велику кількість осіб, які були лідерами частин націй корінних американців. Мені здається, що особа чи особи, яким надавались грошові винагороди обирались не випадково, це були або найповажніші, або найстарші лідери народів.

Нову угоду було підписано 20 вересня 1816 р. у Чикасо Кансіл Хаусі.

Статті цього договору стосувались передачі земель Сполученим Штатам, а саме територій на північній стороні р. Теннессі. Окремим пунктом корінний народ відмовлявся від претензій на південний берег річки та на землі на схід від гирла Кейні-Крік. Такі територіальні поступки супроводжувались грошовими відшкодуваннями з американського боку. Уряд США погодився виплачувати по 12 тис. доларів щорічно протягом 10 років та ще 4.5 тис. доларів, що надійшли до Чикасо через 60 днів після ратифікації угоди. Окремо йшлося про зарезервування певних земель за нацією Чикасо. Поява такого пункту саме у угоді 1816 р. легко пояснювалась, вартувало лише звернути увагу на список підписантів. Чикасо були не єдиною нацією, яким було запропоновано створення резервацій, однак початкові свідчення про такий тип поселень у двосторонніх угодах неодмінно було пов'язано з іменем, на той час генерала, Е. Джексона. Окремо йшлося про маркування лінії кордону на південній стороні р. Теннессі за допомогою спалення дерев з обох боків кордону. Як знак вдячності, окремо, виплачувалося по 100 доларів всім підписантам угоди з боку нації Чикасо [4, 135-137]. Такий крок був нетиповим для двосторонніх угод, серед договорів з «П'ятьма цивілізованими племенами», така стаття з'являється лише з Чикасо. Це підтверджує тезу про найбільшу авторитетність саме цієї нації, серед інших корінних американців, в уряді США.

Наступну угоду було підписано на сході від Олд Таун 19 жовтня 1818 р. У договорі йшлося про поступки нації Чикасо щодо територіальних претензій на землі, розташовані на північ від кордонів штату Теннессі. Сума, що була визначена за ці землі, складала 25 тис. доларів протягом 15 років, окремо було визначено суми боргових обіцянок Чикасо, які покрив уряд США та осіб, яким ці кошти були виплачені. Окремі пункти угоди стосувались солончаків поблизу р. Сенді, а саме можливість винаймати частини цих територій громадянами Сполучених Штатів. Арендарі мали визначити суму солі, яка виплачувалась за таке користування на власний розсуд. Підписантам угоди з боку Чикасо та перекладачам було виплачено по 150 доларів [5, 174-177].

1832 р. було підписано дві угоди: 20 та 22 жовтня. Перша з них була

підписана у м. Понтіток Крік. У преамбулі до угоди зазначалось, що «нація Чикасо опинилась у жахливій ситуації, не знаючи мови та законів білої людини, вони не можуть їх зрозуміти. Тому вони вважають, що краще шукати новий дім на заході». Цинічність цієї цитати полягає у спробі американців подати власні бажання щодо корінних американців їхніми власними та зобразити ситуацію як ласку президента, який «почув бажання Чикасо продати свою країну та знайти новий дім». За цією угодою Чикасо передавали Сполученим Штатам всю землю, якою вони володіли на східному березі р. Міссісіпі, тобто всю їхню країну. Президент запропонував можливість виставлення певних земель на аукціон та продаж їх таким чином. В такій ситуації всі гроші, отримані за ці землі, були б передані Чикасо. Під час переселення Чикасо мали обирати землі, які не були зайняті іншими особами. Оскільки землі Чикасо мали бути обстежені перед продажем, президент призначив інспекторів. Для формування деталізованих описів та карт територій окремо призначались писар та кресляр [6, 356-362]. Угода, підписана 22 жовтня, містила доповнення до статей попередньої угоди [7, 362-364].

Останньою угодою, підписаною з Чикасо, був договір 22 липня 1852 р. Корінний народ визнавав себе племенем під захистом Сполучених Штатів. Визнавалось, що землі Чикасо, які не були продані протягом цих років, автоматично і безкоштовно переходили під владу США. Окремо було зазначено, що на р. Сенді мала існувати резервація, створена для корінних американців, за яку вони мали заплатити 12.5 доларів за 10 га. землі. Окремо зазначались грошові виплати, які мали надійти нації Чикасо [8, 596-598].

Висновки. У двосторонніх угодах з нацією Чикасо бачимо зміну ставлення урядовців-американців у преамбулі та пунктах угод. Переселення корінних американців згубно вплинуло на їхню націю, вони не змогли повернути свою могутність на нових теренах. Щодо впливу двосторонніх угод на різні сфери життя корінних американців, то першою хотілось би виділити економічну сферу, оскільки, на мою думку, вплив на неї був найбільш визначним. Завдяки двостороннім угодам на землях Чикасо було прокладено

дороги та морські шляхи, вони допомогли корінним націям налагодити торговельні відносини з США, європейцями та іншими корінними народами. Також, завдяки угодам, постійні дотації США у вигляді реманенту та товарів, потрібних для землеробства та сільського господарства були покликані покращити економічне становище корінних народів. Тож, угоди мали позитивний вплив саме на економічну складову життя корінних американців. Щодо суспільно-політичної сфери, то процес укладання договорів мав негативний вплив на Чикасо, оскільки корінні нації опинились у резервації, не тільки територіально, а й політично. Довгий час вони не мали доступу до влади, тож, де-факто, ними керував уряд США як внутрішньозалежними громадянами.

ДЖЕРАЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Treaty With The Chickasaw, 1786. Indian Affairs: Laws and Treaties. Vol. II (Treaties), comp. and edit. by Charles J. Kappler. Washington: Government Printing Office, 1904.
2. Treaty With The Chickasaw, 1801. Indian Affairs: Laws and Treaties. Vol. II (Treaties), comp. and edit. by Charles J. Kappler. Washington: Government Printing Office, 1904.
3. Treaty With The Chickasaw, 1805. Indian Affairs: Laws and Treaties. Vol. II (Treaties), comp. and edit. by Charles J. Kappler. Washington: Government Printing Office, 1904.
4. Treaty With The Chickasaw, 1816. Indian Affairs: Laws and Treaties. Vol. II (Treaties), comp. and edit. by Charles J. Kappler. Washington: Government Printing Office, 1904.
5. Treaty With The Chickasaw, 1818. Indian Affairs: Laws and Treaties. Vol. II (Treaties), comp. and edit. by Charles J. Kappler. Washington: Government Printing Office, 1904.
6. Treaty With The Chickasaw, 1832. Indian Affairs: Laws and Treaties. Vol. II (Treaties), comp. and edit. by Charles J. Kappler. Washington: Government Printing Office, 1904.

7. Treaty With The Chickasaw, 1832. Indian Affairs: Laws and Treaties. Vol. II (Treaties), comp. and edit. by Charles J. Kappler. Washington: Government Printing Office, 1904.

8. Treaty With The Chickasaw, 1852. Indian Affairs: Laws and Treaties. Vol. II (Treaties), comp. and edit. by Charles J. Kappler. Washington: Government Printing Office, 1904.

CULTUROLOGY

THE RELEVANCE OF MANAGEMENT PROVISION IN THE SPHERE OF PERFORMING ARTS: A HERMENEUTIC METHOD-APPROACH

Gorenko Larisa Ivanivna

Ph.D. of art history, associate professor

Kyiv National University of Technology and Design

Honored Educationist of Ukraine, Senior Research Associate

Kyiv, Ukraine

Introductions. In the modern socio-cultural space of the beginning of the 21st century, the concept of «management» implies a system of management activities that ensures the successful functioning of various social institutions - organizations designed to carry out certain socially important activities. Management is present in almost all spheres of life and creation of society (in commercial and non-commercial business, politics, science and education, religious activity), as well as in the field of performing arts. Technology, that is, specific methods of management, depend on the socio-economic development of society and a specific sphere, information support, current legislation and a number of other factors. At the same time, one of the tasks of the humanitarian science system is to identify and highlight the place and role of culture in the development of the Ukrainian nation, state and society, and thereby how culture reflects and creates the image of Ukraine and global Ukrainianness. An important component of culture is stage art, which is actively represented in the system of humanitarian disciplines of universities of Ukraine at the beginning of the 21st century. At the same time, it becomes relevant to highlight the hermeneutic approach to the role of management in the field of stage activity [1,136-140;2,456-459]. In a broad sense, culture (lat. cultura – upbringing, education, development) is a set of practical, material and spiritual assets of society, which

reflect the historical course, features of development and the achieved level of progress of society and man, and are also embodied in the results of productive activity. In a narrow sense, culture is the sphere of family and everyday life, production, interaction with nature, socio-economic, political and spiritual life of society, which includes the system of upbringing, education, spiritual and artistic creativity, as well as the activities of institutions and organizations, that ensure their functioning (schools, universities, museums, theaters, creative unions, societies, ministries, etc.) [3, 132–139; 4, 38-45; 5, 45-52]. And by that they all understand the culture of the individual, the culture of professional activity (the culture of production, the culture of work), the culture of the language, the culture of everyday life, legal, moral, aesthetic, political culture. The source of culture is social work, capable of practically and spiritually transforming reality and the person himself. Undoubtedly, culture has its own laws of development and functioning. Culture as a product of social practice is both a consequence of the action of generations and exerts an active influence on people, on their existence and consciousness, as well as on the processes of nation-building and state-building.

At the same time, culture occupies a prominent place in the system of performing arts, because it is not just a system of knowledge, but integrative lessons (historical, state-political, socio-economic, ethno-national, interstate, cultural-artistic, religious-philosophical, moral-ethical, theater studies) experience of ages; analysis of the causes and nature of modern problems; forecasting trends and designing future paths [5, 52-55; 6, 67-69; 7, 13-16]. If we analyze the cultural and artistic aspect of stage art not according to the «component» (material or spiritual) principle, but according to its belonging to one or another sphere of life activity of a person and society, then based on the established division of society into four main spheres - material production, social-political relations, spiritual life and everyday life, the following main types of culture can be tentatively identified: ecological culture; production (economic) culture of society (culture of work, material production); language culture; culture of feelings, thinking, life activities; political culture; spiritual culture (artistic and aesthetic culture and art, moral and religious culture,

intellectual and informational culture); culture of communication and everyday life (culture of consumption, living arrangement, rest, leisure, etc.) [7, 14-17; 8, 234-239; 9, 299-302].

Aim. The approach to structuring culture according to its subject is also widespread, in the capacity of which such communities as the people, the nation, the intelligentsia, workers and peasants, youth, children, etc. appear. Accordingly, «national culture», «folk culture», «stage culture», «youth culture», «children's culture», «corporate culture» and others are considered. Material and spiritual, moral and aesthetic, production and information appear in it as peculiar aspects, the interaction between which creates a synthesis of qualitative certainty and orientation. Traditionally, the specifics of management in the field of stage culture are associated with the features of «spiritual product» and «spiritual production», the product of stage activity. The products of such activity are not material in nature, but, first of all, are related to the phenomena of consciousness (perception, understanding, thinking, awareness, visual reproduction, etc.), therefore they are not amenable to direct financial and economic calculation of profit. In addition, unlike the products of material production, cultural values in the process of consumption build up their own values and increase their social significance. For example, there is and is a direct contribution of the sphere of culture and economy, performing arts and show industry. Thus, state institutions of culture, education and science, non-profit organizations, creative collectives and individuals, working in the field of culture and art, create specific jobs in accordance with the services market, which has significant investment potential. That is, a direct contribution to the development of the economy of a specific region is made.

This is not only a problem of employment and employment, but also a system of taxation and deductions to the state budget, social and medical insurance, etc. Also, the sphere of culture and performing arts act as a base and infrastructure for the development of a number of other industries, primarily education and science, mass media, publishing, tourism, the entertainment industry, and show business. According to global standards, more than 75% of the volume of tourism is «cultural tourism»,

when tourists visit other regions and countries to familiarize themselves with the cultural and historical heritage [1, 136-140; 2, 456-459; 8, 245-253]. Therefore, the above-mentioned spheres of life provide for the sphere of culture as the infrastructure of their development, and possibly existence in general. Providing appropriate services for employees of other industries and spheres of activity, institutions and institutions in the field of culture carry out their full-fledged socialization. In addition, the sphere of culture has a direct social impact. This is explained by the fact that cultural traditions and symbols, language, education and science constitute the content of cultural identity, national self-awareness of citizens. This creates a certain social consolidation, awareness of commonality regarding the implementation of economic and political reforms, development of society as a whole.

Materials and methods. Culture and art are always socially significant and even profitable, as they act as social investments. They accumulate and broadcast certain basic values of society, images, national symbols that are used in commercial and non-commercial activities. Culture and art provide socially important types of activities, the organization of upbringing and education, which contribute to the professional and spiritual development of the individual and society as a whole, as well as the disclosure of their creative potential. In addition, in elite and mass cultures, the underground produces and offers a variety of possible images and simulations of social behavior. Therefore, culture and art enrich the social sphere and way of life with meaningful events. It should be emphasized that an important aspect of the influence of the sphere of culture on economic factors is such modern business and management technologies as advertising, public relations, distribution of goods - including sales promotion and organization actions, work with personnel, formation of corporate culture and corporate style. These components are not possible without the use of traditional forms of social and cultural activity, without cooperation with institutions and institutions of culture and art. As you know, the sphere of culture and art creates an infrastructure of business contacts, places, conditions and factors for their implementation. Cultural institutions provide corporate services: information and scientific and technical support, etc. Culture and art increase the value of the

environment, the material base of production and recreation [9, 256-267; 10, 344-356]. Meaningful and active cultural activities (creating life) influence the formation and development of a special image of the region, locality, in particular among potential investors.

Regarding the social influence of the sphere of culture and performing arts, the following are the most prioritized: first, mutually stimulating cooperation between the business world and the sphere of culture, commercial and non-commercial - such partnership is an important tool for the formation and development of civil society, the ability for self-development; secondly, culture and art act as a source of civilizational influence and social organization, stimulate creativity, increase society's ability to perceive the latest technologies, stereotypes of consciousness and behavior; thirdly, in reality, culture and performing arts are the collective memory of society, a source of cultural and historical heritage and creative ideas for future generations. Thus, the peculiarities of modern entrepreneurship and management form a special type of manager. The innovative nature of modern management, the increasing dependence on personnel, a favorable social environment bring to the fore (in addition to marketing, financial, organizational competence) skills of a special kind. Yes, a modern manager must know the organization, financial control, marketing, and work with personnel, as well as the methods of modern management. These include: the ability to solve loosely structured problems, under the conditions of the actual absence of a goal and conditions; the ability to take risks and implement innovative technologies (methodology). So, the modern manager becomes a mediator. Traditional requirements for knowledge of technologies, organization, financial control and marketing in modern conditions are complemented by cultural and humanitarian requirements. A modern manager, regardless of the direction of his company's (institution's) activity, should be theoretically and practically oriented in general and applied cultural studies, social psychology, and be familiar with modern cultural processes.

The increase in the humanitarian content of modern management is manifested in almost all vectors of management practice [1, 136-140; 11, 45-53; 12, 10-13]. It is

known that marketing strategies take into account the analysis of consumers' lifestyles, including national-ethnic, age, professional, socio-psychological and other socio-cultural factors, circumstances and features. This means that marketing acquires the characteristics of a socio-cultural innovation technology. This approach confirms the special activity and special importance of management technology in the field of culture - on the one hand, and on the other hand, that the experience of modern management has applied value in the field of stage culture and the show business industry in general.

Results and discussion. In the conditions of the modern information space of Ukraine at the beginning of the XXI century. management in the field of stage culture appears for the first time as a leading ethnocultural and philosophical-Ukrainian studies direction and, accordingly, a theoretical-methodological approach of humanitarian science and educational discipline, where the object of research (study) is culture and stage culture as a phenomenon of civilization and human activity. Elucidation of topical issues of management in the system of modern science and education requires the conceptualization of philosophical and methodological principles of this process based on the achievements of modern philosophy of culture. The essential specificity of management as an educational discipline is that the study of national traditions in the field of various sciences (history, philology, folkloristics, history of philosophy, cultural studies, art history, performing arts, etc.) should be carried out by the method of a certain worldview synthesis aimed at conscious mastering and reproduction of universal meanings and universals of culture in specific forms of national existence.

The approach to management in the field of stage culture is clearly different from branch cultural disciplines. Performing arts as an integrative cultural discipline defines its subject and task - it is a worldview synthesis based on the study of specific branches of national culture [13, 223-229; 14, 185-193]. In modern theoretical worldview studies, the problem of revising and rethinking the subject-object scheme of traditional epistemology and creating a new conceptual-philosophical model of the world, which foresees a value-semantic universe of culture where the idea is

inseparable from being, becomes urgent. In mature forms of culture, during attempts at philosophical and worldview reflection on the management of one's own social existence and the principled delineation of the contours of the general picture of the world, the subject resolves the dilemma of material or spiritual, since - within the limits of the culture itself in general or the culture of philosophical thinking in particular - existence is reproduced and created according to the laws of the spirit and the universe of matter, therefore they correspond to the principles of the objective world organization or they do not (distort, destroy, deform, transform).

Conclusions. The most characteristic feature of the cultural and educational space of Ukraine in the 20th and early 21st centuries. is scientific knowledge as an objective development of integrative and complex research in the system of cultural studies, art studies and theater studies. The establishment of modern Ukrainian theater studies as an integrative system of knowledge about Ukraine and Ukrainianness takes place in the era of the formation of post-neoclassical science, which is characterized by tendencies towards the transition from disciplinary differentiation to interdisciplinary integration [14, 185-188; 15, 345-349]. Stage art as a component of theater studies in the context of a philosophical and integrative paradigm is designed to answer a number of management questions related to the emergence, development and forms of modern Ukrainian life, to reveal its internal unity and the factors of its formation, integrity, continuity in time, grounds and methods transformation of national consciousness, culture, statehood, prospects for further development.

Currently, stage art is on the way from an object-oriented set of interdisciplinary studies to a separate science that has its own subject and object of research, as well as a system of theoretical and methodological tools. In today's conditions, management in the field of stage culture through human self-awareness acts as a necessary component of both the structure of the individual as a whole and his consciousness in particular, which is valuable for humanitarian science [15, 289-295; 16, 265-269]. The specificity of self-awareness is that it expresses the essence of the inner world of the individual, the subject's mediated attitude to the

objective world through his direct attitude to himself. Personality in self-awareness perceives itself as a socially significant integrity, a unique individuality, as a bearer and creator of social relations. In this context, the following vectors are of priority, namely: the state of the problem of «personality» and the education of spirituality in modern humanitarian studies; elucidation of the content of the main research categories («personality», «spirituality», «spiritual foundations of personality», «education of a creative personality») and definition of their modern meanings and meanings; revealing the context of the concept of «spiritual foundations of personality» and revealing the modern essential characteristics of such spiritual foundations as goodness, truth, love, freedom and harmony, creativity and beauty; determination of the main methodological measures for the education of the spiritual foundations of the modern personality, as well as the identification of the methodological principles of the formation of the spiritual foundations of the creative personality and methodological aspects of their application.

All this requires further theoretical and methodological research on the basis of cultural and theater science. Management in the field of stage culture is organically connected with ethnocultural studies, which is an integrative humanitarian science and educational discipline, where the object of research (study) is ethnoculture as a phenomenon of civilization and human activity. In this context, management in the field of culture is characterized as: 1) a complex of disciplines that study culture according to the historical vertical of its development, social functioning with the determination of the final result of the systemic nature of the cultural phenomenon; 2) a set of disciplines that study culture and try to understand it as a holistic phenomenon, taking into account the assets of interdisciplinary connections, as well as from the position of cultural studies, national and regional features in their historical development; 3) an independent scientific discipline in the system of social and humanitarian knowledge; 4) a science that studies the specifics of the development of the material and spiritual culture of civilizations, ethnic groups, and nations in a specific historical period, their interrelationships and mutual influences. Teaching management in the system of modern integrative education requires the

conceptualization of philosophical and methodological principles of this process based on the achievements of modern philosophy of culture. The essential specificity of management as an educational discipline is that the study of national traditions in the field of various sciences (history, philosophy, philology, folkloristics, history of philosophy, logic, cultural studies, art history, performing arts and speech, etc.) must be carried out by the method of a certain worldview synthesis, aimed at the conscious development and reproduction of universal meanings and universals of modern culture in specific forms of national existence. In general, teaching management in the system of modern integrative education requires the conceptualization of philosophical and methodological principles of this process based on the achievements of modern philosophy of culture.

The essential specificity of management as an educational discipline is that the study of national traditions in the field of various sciences (history, philosophy, philology, folkloristics, history of philosophy, logic, cultural studies, art history, performing arts and speech, etc.) must be carried out by the method of a certain worldview synthesis, aimed at the conscious development and reproduction of universal meanings and universals of modern culture in specific forms of national existence.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Барна Н. В. Іміджмейкерство як різновид мистецької діяльності в аспекті масової культури. *Мистецтвознавчі записки*: зб. наук. праць. Вип.10. Київ: Міленіум, 2006. С. 136–141.

2. Болва Ю. М. Особливості сучасної концепції освіченого маркетингу: матеріали науково-практичної конференції «Юність науки». Чернігів: ЧТІДЕУ, 2012. 902 с.

3. Быстрицкий Е. К., Козловский В. П., Пролеев С. В., Малахов В. А. Бытие человека в культуре: опыт онтологического подхода; отв. ред. Е.К. Быстрицкий; АН Украины. Ин-т философии. Київ: Наук. думка, 1991. 176 с.

4. Горенко Л. І. Культурні цінності як феномен націєтворення та

державотворення в Україні початку ХХІ століття. *Засади відродження та розвитку цивілізаційного українського суспільства*: зб. наукових праць / упоряд., наук. ред.: С. Садовенко; відп. за випуск О. Стебельська. Київ: НАКККіМ, 2017. С.37–45.

5. Горенко Л. І. Українознавчі основи менеджменту в галузі сучасної шоу-індустрії. *Діяльність продюсера в культурно-мистецькому просторі ХХІ століття: традиції, динаміка, перспективи*: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (5–6 грудня 2013 р., м. Київ). Київ: НАКККіМ, 2013. С.45–56.

6. Горенко Л. І. Стратегія і тактика продюсерської діяльності в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: євроінтеграційні виміри та національні традиції. *Діяльність продюсера в культурно-мистецькому просторі ХХІ століття: виклики та концепції сьогодення*: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції (5–7 грудня 2017 року, м. Київ). Київ: НАКККіМ, 2017. С. 64–70.

7. Данилюк А. І. Масова культура в контексті демократичних перетворень ХХ століття: автореф. дис... канд. філос. наук: спец. 09.00.08 «Естетика». Київ, 2000. 19 с.

8. Джефкінс Ф. Реклама: практич. посіб. / пер. з 4-го англ. вид.: доповнення і редакція Д. Ядіна. Київ: Знання; КОО, 2001. 456 с.

9. Корж М. В. Маркетинг: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 344 с.

10. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. Экспресс-курс / 2-е изд; пер. с англ.; под ред. С. Г. Божук. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 464 с.

11. Олексюк О. М. Герменевтичний підхід у вищій мистецькій освіті: колект. монограф. / О. М. Олексюк, М. М. Ткач, Д. В. Лісун. Київ: Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2013. 150 с.

12. Рудницька О. П. Світоглядна функція мистецтва. *Мистецтво та освіта*. 2001. № 3. С. 10–13.

13. Сапенько Р. Естетична теорія в контексті транскультурних процесів

та естетизації. *Мультиверсум*: зб. наук. праць. Київ: Академічний Центр «Аналітика», 2007. Вип. 64. С. 222–230.

14. Сапенко Р. Популярне мистецтво і принцип мімезису (від аристотелівської концепції мистецтва до мистецтва популярного). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*: зб. наук. праць. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. Серія 7: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. № 10 (23). С. 184–194.

15. Шейко В. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): монографія. Київ: Генеза, 2005. 592 с.

16. Gorenko L. I. Continuity and following of the national education, culture, science: Ukrainoznavstvo maintenance. *Сучасна молодь і проблема життєвих цінностей: філософські та етико-культурологічні виміри*: матеріали міжнародної наукової конференції (15–16 квітня 2010 р., м. Київ). Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2010. С. 265–269.

CONTENT MAKING IN THE CONTEXT OF ONLINE MUSIC EDUCATION

Shvets Iryna

Assistant of the Department
of Event Management and Leisure Industry

Konoska Nadia

Ivanenko Maya

Concertmaster of the department of musical art
Kyiv National University of Culture and Arts

Focusing on the concept of distance education in Ukraine, distance education is defined as a form of learning equivalent to full-time, part-time and external education, which is implemented mainly by distance learning technologies [1].

The phenomenon of distance education in Ukraine is nothing new, but the coronavirus pandemic, which led to a total transition to online education, has catalysed and attracted public attention to this phenomenon. Online lectures may be easy enough to imagine, but practical classes in music theory do not quite fit into the idea of online education. However, empirical research in the process of pedagogical activity allows us to assert not only the possibility of existence but also the effectiveness of this format in the field of music education.

However, there is still a need to analyse distance music education as a modern online educational tool in the context of justifying the organizational and pedagogical system and the process of music education in a pandemic. It is necessary to consider modern information technologies in combination with innovative approaches to music education. Despite the search for and discovery of educational tools, it is necessary to emphasize the methodological and melodic problems of introducing quality online music education in the educational process in higher education.

Works of many domestic and foreign scientists are devoted to the problems of distance education, however, despite a large number of scientific studies, modern distance education in Ukraine resembles traditional forms of distance learning, without using all the possibilities of fundamentally new forms and methods of learning [1]. Analysis of the sources of our problem reveals the lack of a clear

scientifically sound strategy for the organization and implementation of distance education in general, while the musical context is altogether ignored.

To analyse the effectiveness of online music education, it is necessary to, first of all, address the theory and practice of distance learning, which is a synthetic, integral-humanistic form of education designed to solve much of the problems of education in the new reality. (Andreeva A. A., 2000).

Providing quality online education services in general, and music education in particular, is impossible without quality hardware and software. Today, there is a large amount of free and publicly available software that is suitable for the educational process of higher education. However, such services have a number of disadvantages, namely: the lack of technical support from developers, less scope and functional volume, and as a consequence, lower user popularity (Kravchyna O. E., 2010).

One of the key aspects of a quality educational process online is the readiness and technical literacy of teachers in the process of using distance technologies.

In this case, we understand that the possession of IT competency at the level of a confident user, in turn, affects the quality of the educational process, which in the context of distance music education is fundamentally important. On this issue, the study of Morze NV is relevant, which identified competencies in distance learning technologies, substantiated indicators for their assessment, and tested the method of assessing competencies by the method of 360 degrees using specialized software (Morze N. V., 2012)

To develop the concept of the online educational process of music-performing disciplines, it is necessary to identify and compare existing systems to support the distance learning process, as well as justify the choice and feasibility of teaching material with an individual approach in the conducting class (Smirnova-Trybulska E. M., 2007)

A separate task of the quality organization of online education is the process of administration of the educational process. The field of music art, with the presence of the aspect of tripartite cooperation; student, teacher and accompanist, needs a proper

administrative and organizational component (Tsiuman H. M.).

The activities of educational institutions, respectively, are regulated by the components of official legislative documents. Therefore, when working on our study, we consider it necessary to refer to the positions of documents and electronic resources that regulate and explain the main positions on the provision of distance education. (Links to electronic resources 2,5,6,9)

During distance learning, the active role of the teacher is not reduced, as they must determine the knowledge level of the applicant and decide to adjust the curriculum in order to achieve the best mastery of the material. If necessary, the student can get advice from the teacher, communicate with them online, directly using the Internet as a means of communication (webchat, IRC, ICQ, interactive TV, web-telephony, Telnet). MOODLE, ZOOM and other systems, services and platforms are successfully used for successful distance learning.

The introduction of distance technologies in the educational process is aimed at a deeper understanding of the educational material; formation of competencies such as: communicative (direct communication by means of a network), informational (search of information from various sources and the possibility of its critical comprehension), self-education (ability to study independently). Experience and pedagogical practice allow us to draw a conclusion about the priority of students' development of skills in independent study of educational material, work with large amounts of structured educational material, and search for means of practical implementation of the acquired knowledge. Yes, distance education allows us to form an independent creative personality, ready to make its own artistic decisions.

Methodical bases of teaching practical musical disciplines, conducting in particular, determine the need for personal three-way contact: teacher, accompanist, and student. Although the online format allows you to create such a three-way connection using the platforms mentioned above, it also causes a number of difficulties, such as different quality of Internet coverage, which in turn causes a lag in the audio broadcast. Such conditions call into question the quality of work with the accompanist because when working on conducting musical work, such technical

errors significantly reduce the quality of the educational process. That is, teaching a student online in a standard, familiarised way, we risk raising a professionally unsuitable conductor. Thus, when working online, the teacher and accompanist require much more prior training. Currently, it is possible to find numerous recordings of musical works on the Internet, including in the performance of the piano. There are also media files, wherein the background of the video presentation of the choral score, there is a recording of the choral performance of a piece of music. Such musical developments become an important basis for independent student training and are focused on the modern youth of the digitalization era. Thus, the student, being outside the educational process, can learn the material through passive perception. In this context, passive perception means the following means of assimilation of musical material: background listening, observation of the score against the background of choral sound, which is greatly simplified by combining musical text and recording a piece of music in one file.

Therefore, when preparing methodological support for working in the online mode, it is recommended to provide the entire list of indicative training repertoire with such files, by downloading and sharing files on Google Drive. Thus, we provide appropriate conditions for independent student training.

An important component of the educational process, of course, is the discipline itself. In the presence of satisfactory Internet coverage, attempts to conduct classes in the usual mode are possible. However, it does seem to be much more effective to demonstrate independent work and correct individual performance deficiencies, than to study a student's solo program online. Thus, in our opinion, a lesson of dialogical form, built on the principle of demonstration of pre-prepared material and further joint analysis of the completed task, becomes much more effective. If there is a media file with the corresponding work on the Internet, we consider it advisable to offer such material for self-study; in the absence of such, it is necessary to first create such a file by the teacher and accompanist. So, in the first lesson, launching a screen demonstration on a media teaching platform, it is appropriate, together with the student, to carry out a concise musical-theoretical analysis of the work, paying

attention to the performing difficulties for the conductor. Thus, certain performing difficulties become an aspect of the student's special attention when working on a solo program on their own. It is appropriate to offer an analysis of the melody of the choral parts and the characteristics of the instrumental accompaniment (if any).

In the specifics of distance work with a student conductor, it is appropriate to include the need for video recording of independent work on a piece, where the final stage is recording the performance of the piece as a whole or one or several completed parts. So, in an online lesson, attention is focused not only on learning, but also on more specific work on the student's individual shortcomings, identified by the teacher when reviewing homework. Under these conditions, the timetable for the lesson can be met, paying attention to the development of the student's choirmaster skills. That is, instead of repeated repetition of the program with piano accompaniment, it becomes possible to set the task of conducting for one's own singing without instrumental accompaniment, which significantly sharpens the choirmaster's ear of the future conductor.

So, considering distance education through the prism of the transformation of the educational process, we conclude that, despite significant negative trends in online learning, with a professional rethinking of the specifics of conducting classes, the educational process can still meet the requirements of higher education. So, with a certain transformation of the vector of conducting an individual lesson, we encourage and motivate the student to work independently, providing the necessary material and technical basis. With proper self-preparation of the student, the timing of the lesson allows you to deepen and expand the student's professional skills, for which, in a standard lesson structure, there may not be enough time, due to the fact that the student often appears for the lesson without having completed the preliminary work.

REFERENCES

1. Andreev, A. & Soldatkin, V. (2000). *Distance Learning: Essence, Technology, Organization*. Moscow: MESI.
2. Free Software in Education [E-Resource]. Access mode:

<http://edufoss.blogspot.com/search/label>

3. Kravchyna, O. (2010). Main Directions of Free Software Use [E-Resource]. *Informational Technologies and Means of Teaching*, 6(20). Access mode: <http://www.ime.eduua.net/em.html>

4. Law of Ukraine “About the National Program of Informatisation #74/98 - BP” (1998). *Bulletin of Verkhovna Rada*, 27-28.

5. Morze, N. (2004). *Informational Technologies in Learning*. Kyiv: BHV.

6. Smyrnova-Trybulska, E. (2007). *Distance Learning with the Use of System MOODLE : textbook*. Kherson: Atlant.

7. *Regulation about Distance Learning* (2004). (Accepted by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine, 21.01.2004, #40) [E-Resource]. Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#n18>

8. Tsiuman, H. *Distance Learning: Essence, Goals, Principles, Peculiarities, Requirements. Program Software and Administration of Studying Process in DL* [E-Resource]. Access mode: <https://ukrainetoday.jimdo.com/дистанційне-навчання>

9. What is Distant Learning: How does it Work? [E-Resource]. Access mode: <http://www.vsemisto.info/osvita/2355-sho-take-vysha-osvita-jakvona-prazjuje>.

ФОРМУВАННЯ ЗАСАД УКРАЇНСЬКОЇ ЕСТРАДНО-ДЖАЗОВОЇ МУЗИКИ В ГАЛИЧИНІ

Полякова Ірина Олександрівна,

к.п.н., доцент

Сахарієва Ірина Сергіївна,

викладач

ПВНЗ «Університет Короля Данила»

Рось Зоряна Петрівна

к. мистецтвознавства, доцент

Прикарпатський національний університет

ім. Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

Вступ. Велика увага в сучасних наукових дослідженнях присвячується проблемам вивченню джерел формування і розвитку вітчизняної естрадно-джазової культури. І як зазначається в наукових працях, особливу роль в цих процесах відіграла музична культура Галичини. Але її значення як джерельної бази становлення і розвитку естрадно-джазового мистецтва в Україні поки що не знайшло глибокого аналізу і належної оцінки в українському музикознавстві та культурології.

Мета. Окреслити шляхи формування українського естрадно-джазового мистецтва, що пов'язане з музичною культурою даного регіону, та визначити внесок діяльності найбільш відомих галицьких естрадно-джазових творчих колективів та персоналій у формування майбутньої української джазової школи.

Матеріали та методи. Джерельною базою публікації стали дослідження: проблем виникнення і становлення джазу (В. Конен, Є. Овчінніков, В. Фейєртаг та ін.); функціонування джазу в музичній культурі України (О. Коверза, В. Романко, З. Рось та ін.); формування та розвитку естрадно-джазової музики в Галичині (О. Гавалюк, О. Зелінський, І. Кириченко, Л. Кияновська, О. Колубаєв, О. Харчишин та ін.) тощо.

В процесі роботи були використані методи: *історичний, культурно-*

мистецький, інтегративний для осмислення соціально-культурного середовища розвитку музичної культури в Галичині; теоретичні методи – *аналітичний, синтезування, абстрагування, узагальнення* для визначення джерел формування естрадно-джазового мистецтва в Галичині та метод *порівняного* аналізу.

У 1918–1939 рр. сучасні терени Західної України (Галичина і Волинь) входили до складу Польської держави. Місцеві українці, попри історично зумовлене політичне протистояння з поляками, жили з ними в єдиному публічному просторі, поділяли спільні культурні цінності, зокрема манеру спілкування, поведінки, форми міського дозвілля тощо. Тому Галичина через польські традиції була тісно пов'язана з європейською музичною культурою. Передусім це було характерне для розвиненого побутового міського музикування. І основну роль в цих процесах відіграло центральне місто Галичини – Львів. На початку ХХ ст. місто поволі відроджувалося після Першої світової та поразки у польсько-українській війні. Відкривалися театри, почала діяти філармонія, заклади освіти, відроджувалась діяльність мистецьких товариств, аматорських колективів, поживавилось домашнє концертування тощо. Музика звучала також в кав'ярнях, кнайпах, на танцювальних майданчиках, в кінотеатрах, парках і вулицях, де звучали модні в Європі ритми танго, фокстроту, вальс-бостону, джазу тощо. Як стверджує О. Харчишин: «У Львові швидко прищеплювалися європейські культурні новації, зокрема модні стилі, тенденції в мистецтві, побуті, етикеті високої знаті, духовенства, міщан різних соціальних груп. Жваво почали входити в життя такі міські форми розваг, як «балі», «фестини», «танці», «кабаре», «ревю» та інші, створені за європейськими аналогами» [8].

Отже, початок ХХ століття на територіях Галичини були започатковані принципові зміни у житті української громади, що відзначились формуванням власної міської культури у поєднанні її з провідними європейськими тенденціями. Наприклад, до цих процесів належало засвоєння здобутків театрального мистецтва, зокрема, освоєння таких театральних жанрів як

співोगра, радоспів, комедіопера, музична комедія, оперета, водевіль, скетчі і фарси, з яких окремі вокальні музичні номери нерідко починали функціонувати як самостійні концертні естрадні жанри. У зв'язку з цим можна згадати про зародження і такого жанру, як «вуличної» (батярської) пісні як важливого елементу міської музичної субкультури.

Великий вплив на формування естрадної стилістики мав розвиток музичної традиції мистецьких кабаре та естрадних ревію, що були пов'язані з культурою Австрії, Польщі, Чехії. Саме там формуються традиції сольного вокального виконавства та квартетного аранжування для виконання а'cappella, а також у супроводі гітари, фортепіано або інструментальних груп та джаз-бендів у складі фортепіано, гітари, кларнету, акордеону, ударних тощо. Серед цих закладів музично артистичного життя Львова за визначенням О. Колубаєва були «казино «Русинське», «Офіцерське», «Чеська бесіда», «Академічна читальня», «Фотопластикон», «Colosseum», українських казино «Шляхетське», «Урядниче», театральна трупа готелю «Брістоль», єврейський театр «Семафор» при «Казино Ізраелітськом» [5]. Вони стали основою для функціонування у Львові численних театрів «малих форм», експериментальних театрів, театрів-студій таких як «Цвіркун», «Заграва», «Богема», «Золотий усміх», мандрівних труп Б. Сарамаги, Й. Стадника, Я. Стадника, О. Карабіневича, Л. Комаровського і В. Миткевичевої та ін. У 1920–1930-х роках цей перелік доповнили естрадні ревію, які організовували перед демонстрацією кіносеансів. З метою задоволення культурних запитів публіки репертуар в цих колективах постійно поновлювався в основному україномовними вокальними творами, що відповідало вимогам розважальних та концертних установ. Як зазначає О. Харчишин: «Дедалі гостріше поставала проблема створення нових українських пісень, зокрема, у стилі модних танцювальних ритмів для озвучення міських розваг. Ці твори мали би заповнити увагу українського городянина, який на той час перебував під потужним пресом насадженої усіма можливими засобами польською мовною пісенною продукцією» [8, С. 192–193].

До 1939 року в українській громаді Галичини виникале власна естрадна

музика, яскравими представниками якої стали Богдан Весоловський, Володимир Балтарович, Ярослав Барнич, Степан Гумінілович, Євген Козак, Анатоль Кос-Анатольський та інші. Як зазначає Р. Гавалюк, «у період міжвоєнного двадцятиліття у Львові була сформована культура аристократичних розваг (міські бали, фестини, карнавали), важливою складовою яких була багатонаціональна танцювально-пісенна сфера» [1]. На теренах Галичини в галузі розважальної музики творили і польські композитори Г. Вайс, Г. Голд, Є. Петербурзький, А. Роснер та ін. Вони писали переважно танцювальні твори для джаз-бендів і оркестрів. Як згадував поет Лев Яцкевич: «Це була свого роду стихія, що заповонила всю молодь міста Львова, в тому числі й українську, яка вивчала слова нових польських шлягерів та причинилася тим до полонізації Львова. Щоб запобігти, Анатоль Кос кинув ідею компонувати українські танкові пісні, основані на мелодіях українських народних пісень. Він хотів в той спосіб виеліминувати чужу для нас розвагову пісню, що була носієм слизької еротики та міщанської моралі й несмаку» [7].

Нажаль, Львів у складі Другої Речі Посполитої ставав наскрізь полонізованим. Тому значна частина української молоді виїжджала з міста і навіть з країни, здобуваючи професійну освіту в закордонних музичних школах і університетах з прагненням в майбутньому повернутися на Батьківщину. Як правило, більшість з них мали й іншу освіту: юридичну, економічну і були справжньою українською елітою. Як зазначає О. Харчишин, з часом «український музичний Львів поповнили професіонали: співаки Р. Любинецький, О. Бандрівська, М. Сабат-Свірська, О. Лепкова, М. Маслюк-Мартіні, В. Тисяк; піаністи Р. Савицький, Г. Левицька, Т. Шухевич; композитори М. Колесса, А. Рудницький, Н. Нижанківський, Б. Кудрик, З. Лисько, Р. Сімович; музикознавець В. Витвицький, диригент Л. Туркевич та інші. Більшість із них підсилили викладацький склад Вищого Музичного Інституту ім. Миколи Лисенка, де на той час працювали такі корифеї, як Василь Барвінський, Станіслав Людкевич, Філарет Колеса» [8].

Галицька інтелігенція, намагаючись запобігти полонізації молодих

галичан, заохочували розвивати свою, українську масову культуру, співати народні пісні, розважатися під танцювальні ритми стрілецьких пісень. Дуже популярними серед української молоді були музичні твори Р. Купчинського, М. Гайворонського, Л. Лепкого, а також віденські штраус-вальси.

У Львові на той час діяла велика кількість оркестрів, які виступи в різних кав'ярнях і ресторанах, що створило підґрунтя щодо розвитку української естрадної музики. Але у зв'язку з засиллям в цій галузі польськомовного контенту українська естрада не виходила за межі розважальної музики. Саме тоді з'являється «Джаз-оркестр Яблонського», який в народі називали «Ябцьо-джаз». учасниками якого були Л. Яблонський (керівник), А. Кос-Анатольський, С. Гумінілович, Б. Весоловський та Ірена Ярославич (Рената Андерс). «Він озвучував кінотеатри, танцювальні зали, студентські вечірки, у яких збиралася українська молодь. До його репертуару входили, поряд з популярними у той час авторськими піснями, народні.... Учасниками колективу у різні роки були студенти Львівського вищого музичного інституту ім. Миколи Лисенка.... Капела концертувала не лише у Львові, а й навколишніх містечках, не раз приїздила і до Тернополя» [7]. Гурт виконував пісні переважно українською мовою за виключенням декількох композицій польською. Паралельно з «Джаз-оркестром Яблонського» діяла ще одна українська капела – гурт Івана Костюка.

Велику роль у популяризації «Джаз-оркестру Яблонського» зіграв талановитий композитор, акордеоніст Богдан Весоловський, твори якого були дуже популярні серед львів'ян Вони звучали на багатьох концертах, розважальних заходах, вечірках тощо. Сам Весоловський казав, що «безпосереднім поштовхом, що виявив композиторський хист, був спершу брак української розважальної музики» [7]. Він є автором понад 100 пісень у ритмах танго, вальсу, фокстроту, румби, найперші з яких народилися у Львові, а останні – у Канаді. «Переважну більшість текстів він писав сам (зі 125 пісень композитора – 30 текстів є авторськими)..... Серед них найбільшим успіхом користувалися «Усміх», «Ти і твої чорні очі», «Прийде ще час», «Чи винен я»,

«Спи, моя кохана» та ін. Проте й активно використовував вірші маститих українських поетів В. Сосюри, М. Рильського, О. Олесья, П. Воронька та ін., писав музику й на англomовну поезію. Основною темою пісень Б. Весоловського була інтимна лірика» [6]. Твори композитора довгий час були заборонені і лише з кінця 1980 р. дякуючи ансамблю «Львівське ретро», який пропагував ретро музику, вони знайшли достойне місце на українській естраді.

Більшість вокального репертуару гурту виконувала І. Ярославич-Андерс (псевдонім Рената Богданська), що за ствердженням музикознавця О. Зелінського, була «однією із перших заспівувачів української естрадної пісні, яка бурхливо розвивалася в Західній Україні у 30-х роках ХХ століття» [7].

На початку 40-х років у Львові було організовано естрадний оркестр під керівництвом Генріха Варса, який офіційно називався «Теа-джаз». Його солісткою після розпаду «Капели Яблонського» стала Ірина Ярославич... Її партнерами по сцені були аси польської естради Євген Бодо, Альберт Гаріс, Гвідон Боруцький та інші» [2]. Загалом, у її виконанні прозвучало близько 1000 пісень, з них біля 100 залишилося у записах. Під час гастролей у Канаді, Р. Богданська зустрілася з Б. Весоловським і результатом зустрічі став запис двох нових пісень – «Було високе, чисте небо» на слова Л. Теплій та «Я знов тобі», на слова молодій ще не відомій тоді поетеси Г. Чубач.

Поряд з вище названими особистостями в жанрі легкої музики працювали співак і композитор В. Балтарович, композитори Я. Барнич, В. Безкоровайний, Є. Козак, співачки Л. Суботівна, М. Левицька, Р. Смеречанська та багато інших.

Висновки. Отже, досліджуючи творчу діяльність галицьких музикантів у 20-30-х роках минулого століття, зокрема, Л. Яблонського, Б. Весоловського та Р. Богданської та ін. можемо констатувати, що саме вони забезпечили розквіт розважальної музики, яка створила передумови для появи джазового музикування в Україні загалом. Те, що відбулося у 30-х роках на Галичині у сфері музичного мистецтва ще не можна назвати джазом у прямому значенні цього слова, бо головною складовою джазу є імпровізація, мистецтвом якої

тогочасні музиканти не дуже володіли. Але разом з тим галицькі оркестри та виконавці створили своєрідний напрямок у розважальній музиці, в якому вже використовувалися елементи джазування, що міцно опиралося на вітчизняну пісню й танець. Феномен вище названих колективів полягає в тому, що вони зробили в Галичині українську музику модною і популярною. «Культура Західної України у міжвоєнних роках, – пише професорка Л. Кияновська, – розвивалася не завдяки, а всупереч, і створення легкої музики у той період було зовсім не випадковим. Це було завдання не лише мистецьке, а суспільне і політичне – демонстрація власних культурних традицій і незалежницьких настроїв..... Музика 20-30-х років у дуже вишуканий спосіб тримала дух українства в умовах радянської окупації дала початок популярній музиці 1950-х» [7].

Таким чином, музична культура Галичини початку ХХ ст. заклала основи для розвитку професійної української естрадно-джазової музики, що характеризувалася професійністю та гнучкістю підходу, розумінням ужиткових потреб і культурних запитів аудиторії, актуальністю інтонаційного і жанрового арсеналу, їх активною національно-громадянською позицією, становленням особистості та мистецької майстерності на ґрунті передових європейських тенденцій. В умовах національної залежності музика підтримувала дух українства, звертаючись до українських пісень і танців, та зумовила подальший розвиток популярної музики в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гавалюк О. Пісні міжвоєнного Львова: як формували українську естрадну музику. URL: <https://www.032.ua/news/2580749/pisni-mizvoennogo-lvova>
2. Зелінський О. Загублене крило Ренати Богданської. Дзвін Львів., 2012. №1. С.103-113.
3. Кириченко І. О. Розважальна музика Галичини міжвоєнного періоду як передумова появи українського джазу. URL: <https://docplayer.net/201690482->

Udk-i-o-kirichenko-rozvazhalna-muzika-galichini-mizhvoienного-periodu-yak-peredumova-poyavi-ukrayinskogo-dzhazu.html

4. Коверза О. Становлення джазового мистецтва як феномену музичної культури 20–30-х рр. ХХ століття в Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Мистецтвознавство. Київ. Вип. 14, 20. С. 87-93.

5. Колубаєв О. Засади формування української естрадно-пісенної традиції в Галичині. URL: <https://naukovizbirkylnma.files.wordpress.com/2017/01/2013-27>

6. Конончук В. О. Богдан Весоловський та його світ танкової музики. *Музикознавчі студії*: наук. зб. ЛДМА ім. М. Лисенка. Львів, 2004.

7. Лецишин О. Від Чернівців до Чернівців. *Тернопільський обласний методичний центр нар. творчості КУ ТОР*. Тернопіль. 10 квітня 2020 р.

8. Харчишин О. Пісні так званого «легкого жанру» в українському народнокультурному середовищі Львова першої половини ХХ століття (до питання взаємовпливів професійного і народного творчого начала) *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів : РВВ ЛНУ, 2006. Вип. 37. С. 191–207.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ЦЕНТРУ (НА ПРИКЛАДІ КІРОВОГРАДЩИНИ)

Янчуков Олександр Миколайович

Викладач

Олександрійського фахового коледжу культури і мистецтв

Вступ: Інтеграція України до світового співтовариства супроводжується складним і багатоаспектним процесом відродження національної свідомості та історичної пам'яті народу. В його основі — звернення до історичних витоків, відновлення традицій і духовних цінностей нації. Значна роль у цьому процесі належить музеям як скарбницям духовної спадщини, центром культурно-духовного відродження народу, що сприяють гуманізації суспільства, ствердженню української нації як самостійної одиниці світової спільноти.

В Законі України «Про музей та музейну справу» № 249/95 — ВР від 29 червня 1995 року сказано, що музеї — це культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини.

Згідно цього Закону визначаються основні напрямки національної музейної політики:

- збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність; (Частина другу статті 3 доповнено абзацом другим згідно із Законом № 659-XIV (659-14) від (14.05.99)
- повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами; (Частина другу статті 3 доповнено абзацом третім згідно із Законом № 659-XIV (659-14) від 14.05.99)
- забезпечення соціально-економічних, правових і наукових умов для ефективної діяльності музеїв;
- сприяння формуванню сучасної інфраструктури музейної справи;
- підтримка і розвиток мережі музеїв;

- забезпечення підготовки та підвищення фахової кваліфікації музейних кадрів, їх правовий і соціальний захист;
- бюджетне фінансування (у тому числі на дольових засадах) і пріоритетне матеріально-технічне забезпечення розробки і реалізації державних, регіональних і місцевих програм розвитку музейної справи;
- забезпечення охорони музеїв;
- підтримка фундаментальних і прикладних наукових досліджень, пов'язаних з музейною справою;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі музейної справи.

Сучасний стан суспільно-політичного, соціально-економічного, культурного розвитку країни потребує нового змістовного наповнення діяльності традиційних музеїв. В контексті трансформаційних соціокультурних процесів, що відбуваються у вітчизняній зокрема, формується і новий тип музею, основній функції якого — акумулювання, збереження, популяризація національної та світової історико-культурної спадщини.

Нині важливим є : піднести роль і значення музею в задоволенні культурно-інформаційних потреб населення, з одного боку, а з іншого, проаналізувати історичні закономірності становлення розвитку музеїв як соціокультурних інститутів та процеси їх сучасної трансформації.

Мета: визначити особливості діяльності музеїв як соціально-культурних центрів у конкретному регіоні.

Відповідно до визначеної мети було поставлено такі завдання :

1. проаналізувати історіографію з досліджуваної проблематики;
2. визначити типологію та функції музеїв як соціокультурних центрів;
3. дослідити інтеграційну модель музею як соціокультурного центру;
4. розглянути форми і методи діяльності музею;
5. виявити особливості соціально-психологічного сприйняття експозиції музеїв різними групами відвідувачів;
6. проаналізувати діяльність музеїв як соціокультурних центрів в конкретному регіоні (Кіровоградщина);

Матеріали та методи: Досягнення наукових цілей зумовило використання спеціальних історичних методів для накопичення первинних даних, вивчення досвіду діяльності музеїв зарубіжжя, трансформації форм і методів їх роботи та загальнонаукових методів - системного, функціонального та структурного — для визначення організаційних форм функціонування музейних установ, напрямів і змісту їх діяльності; методів аналізу та синтезу для вивчення філософської, історичної, соціологічної, культурологічної літератури з питань розвитку музею як соціокультурного інституту.

Джерельну базу дослідження склали закони, нормативні документи з музейної; справи, статистичні матеріали, а також фонди бібліотек (Національна бібліотека ім. Вернадського, Національна парламентська бібліотека України, бібліотеки КНУКІМ).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані при:

- підготовці підручників та навчальних посібників;
- навчально-методичних та інформаційних матеріалів;
- практичних рекомендацій для вдосконалення роботи музеїв.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом обговорення основних положень магістерської роботи на науково-практичних конференціях.

Спробуємо дослідити етимологію слова «музей». Грецьке слово *mnuseion* означає місце, присвячене музам, дочкам богині пам'яті Мнемозіни. Вважаючи їх покровительками наук і мистецтв, греки будували на їхню честь храми, які називали мусейонами. Грецький географ Страбон (64/63 р.до н.е.—23/24р. н.е.) у своїй „Географії” описує організацію і діяльність Александрійського Мусейону, заснованого представником царської династії Птолемеїв Сотером. Тогочасний мусейон - це міжнародна академія, потужний науковий і культурний центр, що справив величезний вплив на долю елліністичної культури і освіти. Однак, на думку вчених, твори мистецтва в Мусейоні не утворювали ні колекції, ні експозиції, вони лише декорували і акцентували відповідним чином простір.

А з часом цим словом стали означувати місце для заняття літературою, наукою та наукового спілкування. В епоху Середньовіччя, коли пішли у забуття багато традицій та інститутів античного світу, поняття «мусейон» вийшло з ужитку разом з його культурним контекстом. Друге життя терміну «мусейон» подарувала епоха Відродження, але при цьому наповнила його новим змістом. Музеєм стали називати спочатку колекції пам'ятників античності та витворів мистецтва, а потім зразків світу природи і всього, що сприймалось як «рідкість» та «чудасія». Але вже в другій половині XVI ст. термін «музей» дедалі частіше починають вживати тільки стосовно зібрання предметів, але й стосовно приміщення, в якому воно зберігалось та експонувалося.

Появі нового аспекту в своєму трактуванні музей зобов'язаний епосі Просвітництва, з її акцентами на рівності освітніх можливостей людей, культом розуму та пропагандою знань. Із зібрання, доступного лише небагатьом охочим, музей перетворюється на установу, відкриту для широкого загалу, а його визначальною ознакою стає вже не тільки наявність колекцій, її зібрання і вивчення, але й показ. У XIX ст. завершується процес формування музею як соціокультурного інституту. На початку XX ст. його ще не рідко визначали як зібрання систематизованих та експонованих відповідно до наукових методів предметів, що становлять інтерес для вчених. Проте подальша демократична музею привела до того, що в його дефініції стала підкреслюватися орієнтованість на всі верстви населення.

Ще одна причина різноманіття існуючих визначень музею пов'язана з розвитком теоретичного музеєзнавства і різними дослідницькими підходами фахівців, а також множинністю цілей та завдань, виходячи з яких створюється дефініція. У виданнях довідкового характеру музеї зазвичай трактують як науково-дослідні й культурно-освітні установи, що відповідно до своїх соціальних функцій здійснюють комплектування, облік, зберігання, вивчення й популяризацію пам'ятників історії, культури, а також природних об'єктів.

Результати та обговорення: У світовій практиці використовується

визначення, розроблене Міжнародною радою музеїв (ІКОМ) і включене до його Статуту 1974р. З урахуванням поправок, внесених в останній варіант Статуту 1995 року «музеєм називається «постійна некомерційна установа, що перебуває на службі суспільства та його розвитку; будучи відкритою для людей, вона купує, зберігає, вивчає, популяризує та експонує з освітньою, просвітницькою і розважальною метою матеріальні свідчення людини та оточуючого її середовища».

Впродовж усього минулого століття точилися дебати довкола музею між фахівцями різних країн: музеологами, істориками, Мистецтвознавцями, соціологами, філософами. Вони свідчать про те, що музей — вельми складний феномен і дати йому вичерпне, безперечне і всіх задовольняюче визначення нелегко.

Для того, щоб набути статусу музейних предметів, вони пройшли великий шлях розвитку, який потрібно прослідкувати більш детальноше.

Наприкінці XIX — початку XX століття відкривається ряд художніх і природничих музеїв. Першою спробою створення художнього музею на Україні було заснування Музею красних мистецтв при Харківському університеті ще в 1835 році на основі колекції Ф. П. Аделунга (більше 1200 малюнків і гравюр XVI-XVII століття італійських, німецьких, фламандських, англійських, французьких художників).

На початку XX століття на Україні створюються кілька меморіальних музеїв. Ясна річ, царський уряд ніколи не прагнув увічнення пам'яті визначних людей, прогресивних діячів Заснування музеїв, присвячених їм, було заслугою виключно прогресивної громадськості їхніх друзів і родичів. Так, 1904 року зусиллями сестри А. П. Чехова Март Павлівни відкрито меморіальний музей великого письменника. Містився він у будинку А. П. Чехова в Ялті. В ньому дбайливо збережено умеблювання кімнат, особисті речі письменника. Художньо-меморіальний музей О. О. Осмьоркіна відкритий у 1994 році в Кіровограді (Єлисаветграді) в будинку ,де провів своє дитинство та юнацькі роки видатний художник першої половини XX ст. О. О. Осмьоркін.

Літературно-меморіальний музей відкритий у 1995 р. і носить ім'я видатного драматурга ,корифея українського професійного театру Івана Карповича Карпенка-Карого(Тобілевіча). Культурно- освітній заклад популяризує кращі твори української літератури знайомить широкий загал з іменами відомих та маловідомих письменників уродженців нашого краю. Науковці ведуть активну пошукову ,науково- дослідницьку ,експозиційно- виставочну роботу ,проводять музичні вечори ,концерти ,зустрічі з відомими музикантами. Мета заходів – пропаганда старовинної та сучасної української музики ,популяризація знань з історії музичної культури рідного краю.

Висновок: Передісторія музеїв охоплює величезний період від первіснообщинного ладу до середньовіччя. В цей час виникають перші приватні збірки, складаються своєрідні колекції та сховища різних цінностей.

За часів Давньоримського збирання розвивається і удосконалюється колекціонування — мистецькі твори не лише збирають, а й систематизують за окремими видами пам'яток.

А середньовічний період в історії музейної справи характеризувався дальшим нагромадженням колекцій (здебільшого речей церковного вжитку) і зародженням історичних ,художніх і природничих музеїв. До революції на Україні не було жодного меморіального музею, присвяченого Т. Г. Шевченку, І.Я.Франку, Українці або іншим діячам української культури.

Розвиток музейної справи в Україні був пов'язаний із загальним історичним економічним, культурним розвитком країни і завдячував насамперед самовідданій праці й безмежній енергії визначних учених і прогресивних діячів культури які взяли активну участь у комплектуванні фондів музеїв і організації їхньої роботи. Про радянські часи нагадують увіковіченні постаті В. Леніна, С. Кірова. Відбитком народної пам'яті , пошани і вдячності є пам'ятники героям Великої Вітчизняної війни ,учасникам ліквідації аварії на ЧАЕС, воїнам – інтернаціоналістам. Символом єдності кіровоградців, незалежно від політичних переконань, віросповідань ,професії чи національності, є площа Соборна де встановлено пам'ятник

Ангелу-охоронцю. Минуле і сучасне об'єднують усіх мешканців міста в одну велику родину, допомагають долати потужний натиск щоденних життєвих негараздів, закладати основи перспективного майбутнього, згуртовують у бажанні працювати на благо рідного міста. Кіровоград має багаті культурні традиції. Сто двадцять два роки тому, всупереч всіляким заборонам, у місті народився перший реалістичний театр. Його фундатором став уродженець степового краю Марко Кропивницький – блискучий актор, режисер, драматург. 27 жовтня 1882 року виставою «Наталка Полтавка» він заявив світові про зрілість української театральної культури та його самобутність. Сьогодні обласному українському музичному-драматичному театрі ім. М. П. Кропивницького присвоєно статус академічного. В місті діють літературно- меморіальний музей ім. Карпенка Карого, музей Г. Г. Нейгауза, художньо –меморіальний музей О. О. Осмьоркіна, народний меморіальний музей Ю. С. Мейтуса. Місто було і залишається значним центром музичної культури України. Кіровоград подарував Україні і світові цілі сузір'я видатних музикантів. З 1991 р. засновано музей культури ім. К. Шимановського, якому надано статус державного.

LITERATURE

УДК 82-21

МОТИВ ДУХОВНОГО ВИЗВОЛЕННЯ НАРОДУ І ОСОБИСТОСТІ У ДРАМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «БОЯРИНЯ»

Атаманчук Катерина Миколаївна
Викладач суспільно-гуманітарних дисциплін,
Фаховий коледж бізнесу та аналітики
при Національній академії статистики, обліку та аудиту,
м. Київ, Україна

Вступ. До митців, які пережили свій час і їхні твори збагатили скарбницю світової духовної культури, належить Леся Українка. Її творчість стала однією з вершин українського народу і його історичному поступі і водночас видатним явищем світової літератури, адже криє в собі невичерпні джерела високих людських ідеалів Добра, Краси, Істини.

Талант Лесі Українки поєднав пристрасть Прометея, мудрість філософа і хист художника майстра. Як універсально обдарована творча особистість, Леся Українка протягом своєї письменницької діяльності зверталася до багатьох жанрів, починаючи від ліричної поезії до цілісної завершеної поетичної драми, виступала як прозаїк, критик, фольклорист, перекладач, публіцист, залишила вишуканий епістолярій.

Звернення письменниці до драматичного жанру позначає новий етап у становленні її поетичного хисту. Серед драматичної спадщини письменниці особливе місце займає поема «Бояриня». Твір складний в основі, якого покладено філософію життя періоду доби Руїни (письменниця характеризує як втрату народом духовної доміанти буття). Художньо осмислюючи філософію волі, душі, духу, які зумовлюють філософію боротьби, Леся Українка приходить до думки, що український народ несе ярмо неволі самохіть, бо

змирився.

Основну увагу письменниця зосереджуєвала на окремих персонажах, які потрапили під вплив складних обставин. Драма вводить читача в складні часи історії України - добу, яка своєю конфліктністю, боротьбою, прагненням України до об'єднання і незалежності була співзвучна змаганням нашого народу на початку ХХ століття.

На історичному тлі ХVІІ століття Леся Українка розглядає ряд проблем, одна з них - трагедії рідного краю. Носієм цієї проблеми у драмі "Бояриня" є образ Оксани. Саме через трагедію життя дочки козака авторка доводить нас до роздумів над трагедією України. Словами Оксани Леся Українка утверджує, що тільки в активній діяльності, в боротьбі за волю і незалежність Батьківщини, у служінні своєму народові і є справжнє щастя людини-громадянина.

Також важливою у драмі «Бояриня», є проблема двох традиційних культур, двох цілком відмінних менталітетів. Цю серйозну й понині досить дражливу етнопсихологічну проблему письменниця розкриває як на етнографічному матеріалі, що служить тлом для подій драми, так і в діалогах, що виражають різні світогляди та ціннісні орієнтації, різні, а то й супротивні уявлення про добро і зло, честь і безчестя тощо.

А з усього комплексу національних проблем Леся Українка обирає чи не найгостріші, найдраматичніші з них – проблеми національної пасивності, національної зради і національної туги, осмислюючи їх на матеріалі української історії ХVІІ століття, а точніше – доби Руїни. А для цього, як писала письменниця в одній із своїх статей, «...у нас, на Україні, перш усього треба здобути собі інтелігенцію, вернути нації її «мозок»».

Взявши матеріал з конкретної історичної епохи, Леся Українка, по суті, не подає нам зразка історичного твору, бо історична доба цікавить її передусім як ситуація, суспільно-політичні обставини, в яких діють не історичні, а вигадані герої, які, проте, несуть правду про свій час і свою добу. Так само вони несуть істинну інформацію і про основні риси сучасного суспільного життя.

Ідейно-художні особливості драматичної поеми «Бояриня» зумовлені не

«войовничим націоналізмом», а ображеним національним почуттям. Ні в «Боярині», ні в іншому творі Леся Українка не сплямила свого пера проявами національної ненависті чи національного чванства. Демократичний зміст, гуманістичний пафос її творчості, висота духовності й інтелекту, заявлені в характері трактування вічних, загальнолюдських проблем, – все це повсякчас приваблювало читача і піднімало її слово до рівня світових вершинних зразків.

Мета - дослідження джерел та художньої своєрідності її інтерпретації в драмі Лесі Українки «Бояриня».

Завданням є особливі аспекти вивчення драми, осмислення їх літературних, фольклорних, історичних джерел та своєрідність інтерпретації традиційних мотивів, сюжетів, образів на сьогодення.

Методи дослідження: порівняльно-історичний з елементами біографічного та культурно-історичного.

Результати. Леся Українка в драмі «Бояриня» закликає не залишати рідної землі, рідного народу, не цуратися рідної мови та звичаїв, а робити все можливе, щоб бути справжнім українцем, патріотом рідної землі. Поетеса закликає всіх до боротьби, яка б покращила долю України. У драмі «Бояриня» поетеса реально зображує відносини між Україною та Росією, тяжку й трагічну долю України, глибокий патріотизм і зраду.

І як приклад — Степан з Оксаною. Що вони зробили для рідної землі? Нічого, окрім того, що осмислили тягар своєї долі, що задушив їх. У них (герої – типові образи) не вистачило снаги, щоб перемогти тяжкий тягар. У цьому трагедія нашого народу.

Основою твору є ідейний конфлікт, протистояння світоглядних позицій, поглядів, думок, що становить сутність драматичної поеми як жанру. І це закономірно, адже нова українська література постала з потреби захисту українства, відстоювання в художньому слові його інтересів і національних особливостей.

Висновки. Таким чином, при дослідженні поеми «Бояриня», ми з'ясували, що Леся Українка зуміла передати дух тієї епохи. Вона розкрила трагедію

рідного краю через призму особистого життя українців Степана і Оксани.

Це єдина драма поетеси з національно-історичної конкретики. Однак не стоїть осібно у драматургічній спадщині письменниці ні в жанровому, ні в ідейно-тематичному вимірах. Драма порушувала болючі проблеми свого часу: суспільні, політичні, морально-етичні, національно-культурні та інші. А вирізняло п'єсу серед інших творів виняткова патріотична актуальність, одвертий, не прихований в ілюзійних чи символічно-алегоричний аспекти визвольно-національний рух.

Отже, Леся Українка у своєму творі доводить, що приниження будь-якої нації веде до знищення її духовності, менталітету її народу та засвідчує багатогранність новаторських пошуків, майстерності, неповторності і яскравості могутньої мистецької індивідуальності письменниці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жулинський М. Драматична доля поеми Лесі Українки "Бояриня". – Дубно, 1991.
2. Бабишкін О. Драматургія Лесі Українки. – К., 1963. – 233 с.
3. Геник-Березовська З. Драматична творчість Лесі Українки в тогочасному літературному контексті // Геник-Березовська З. Грані культур: Бароко. Романтизм. Модернізм. — К., 2000.
4. Драй-Хмара М. Бояриня // Леся Українка. Бояриня. – К., 1991.
5. Страшкевич В. Леся Українка. Бояриня. Драматична поема // Книгар. – К., 1918. – С. 10.
6. Українка Леся. Бояриня. – К., 1996. – 144 с.
7. Франко І. Жіноча неволя в руських піснях народних // Зібрання творів: У 50 т. – К., 1986.

POLITICAL SCIENCES

TRANSFORMATION OF STATE-ADMINISTRATIVE DECISIONS IN THE MODEL OF PUBLIC ADMINISTRATION THROUGH THE FACTORS OF INFLUENCE

Shanaieva-Tsymbal Liudmyla O.,

Candidate of Public Administration, associate professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

Introductions. The activities of political institutions and administrative bodies are embodied in the adoption and implementation of relevant state decisions: political and administrative. Decision analysis is an integral aspect of the theory of Public Administration. It is possible to judge significant signs of socio-political system by the type of decisions, the way they are developed and the level of participation of various people or the mass.

One of the most successful ideas is the orientation towards European values, the choice of a course for ensuring an appropriate standard of living and the standards of democratization of society. Ukraine's choice makes it necessary to reflect on the governance model of the European Union and adapt the national model of Public Administration to it.

Aim. To study the state decisions variants and the possible social and economic consequences of decisions which were taken at the state and municipal levels.

Materials and Methods. Numerous scientific studies are devoted to the methodology of managerial decision-making studies, the most famous of which include the works of G. Altshuler, F.Aunapu, P. Drucker, J. Kholá, O. Larichev, C. Lindblom, L. Plunkett, G. Simon, Yu.Tikhomirova, G. Hale. At the same time, there is almost no attention is paid to considering the impact of Public Administration

transformations on adoption of state-administrative decisions in the modern works. So, the consequences of such transformations are not only an urgent practical problem, but also an important direction in the development of Public Administration as a scientific branch.

In any case, the need for decision-making is associated with the emergence of a problem situation. If there is no problem, then there is no need to make a decision. Problem situation with position of system philosophy arises as a result of the discrepancy between the existing and desired state of a particular system. According to G. Atamanchuk, the problematic situation in social systems arises from the dialectic of life and arises when the need to change the set goals and parameters of activity becomes clear. This problematic public administration situation is most acute in two cases: in connection with the establishment of new development goals (good governance) and in response to the crisis in the public system (emergency or crisis management). In other words, it is the problem of achieving something better than it was or the problem of losing what has been achieved, the first of which is connected with the perceived change of the boundaries of the future, and the second with the unexpected violation of the borders of the existing.

As modern world practice shows that in a normal regime of management, the processes of Public Administration acquire the features of strategic management, and in crisis management they, as the well-known Ukrainian scientist V. V. Tsvetkov notes, «are provided within the framework of the current laws of political struggle, restriction of rights and freedoms of citizens, as well as a significant narrowing of the mechanisms of self-regulation». According to the theory of synergy, on the one hand, the systemic crisis shows that the resources of the former sources of development of the system have been exhausted and destructive processes have prevailed, and, on the other hand, disorganization creates new opportunities for a new organization, engaging the self-organization process.

Results and discussion. These theoretical provisions are confirmed by the development of the process of public administration in Ukraine, where after a long-term of economic recovery since 2000, the Government of Ukraine has been engaged

in the implementation of the Convention. There are signs of a shift to strategic management.

This has been pointed out as factors in the revitalization of Public Administration, such as the announcement of an economic and social development strategy, the implementation of political and administrative reforms and economic and social activities, in particular the stable growth of the gross domestic product, industrial output and production of public goods in recent years.

The emergence in Ukraine of conditions of transition from a critical to normal mode of management has actualized the need to determine the long-term prospects of the state, setting reasonable goals for its development, seeking new national ideas around which society could rally.

For the adoption of state-administrative decisions can be significantly influenced by certain factors associated with the expected change in the model of Public Administration. Among these factors, it should be highlighted the following: value, political, innovative, functional, motivational, and informational. Since one can consider the European choice of Ukraine as a reaction of the state to the need for adaptation and survival in the modern world and the need for internal integration, one should expect a rapprochement of national culture with the European. Such an outcome is likely to accelerate socio-economic development of the country, as it is known that the culture of the larger community influences the culture of organizations that operate within its borders. The most significant level of such culture is European values. At the same time, the influence of value orientations that prevail in national culture may take the form of obligations that in some way restrict the organization's activities. It can also be significantly affected by the form of government of a State. The political dimension is linked, on the one hand, to the processes of gaining, retaining, transferring and fighting for power and, on the other hand, to the formulation and implementation of public policies. Factors of political and analytical expediency and their correlation in management decisions deserve special attention. In practice, at the level of government, analytical utility tends to be inferior to political.

The innovation dimension characterizes the formation and realization of the potential of new in system of public administration. It has two components: the capacity of public administration system takes innovative, non-traditional managerial decisions from the point of view of functional and technological approach, as well as the ability of the public administration system to support innovations, to stimulate their implementation. The innovative nature of public administration reinforces the processes of European integration, which envisage accelerating the introduction into Ukrainian practice of public administration not only European norms and values, but also the achievements of Europe: scientific, educational, technological and economic innovation. The established approach to the formation of managerial decisions is their consideration as part of a single management process using the so-called model of rational decision-making. The last consists of: identification and diagnosis of the problem, formulation of limitations and criteria for decision-making, identification of alternatives, evaluation alternatives, choosing the best alternative. The rational decision-making model is a well-designed algorithmic model. However, managers tend to follow the concept of forced rationality in practice (first explored by G. Simon), which is that of the many possible alternatives people can see only some of them, and therefore, for the most part, are satisfied with not optimal, but rather good enough solutions or those that provide the opportunity somehow to solve problem. This concept is neither absolutely rational nor irrational. So, it is necessary to have organizations whose main function is compensation «limited rationality of individuals» according to G. Simon. A hypothesis proposed by D. Payne and G. Brownstein, according to which the person who makes the decision adheres, not to the algorithmic process, but to simple heuristic rules. There are known attempts of synthesis and other types of logical models of decision-making: legal (emphasis on the decision-making process, their responsibility, legal aspect), political (emphasis on political factors influencing decision-making), socio-psychological (emphasis on personal and group factors of influence, behavior). None of these models provide a complete description of the decision-making process, so it is considered appropriate that they are either integrated or situational application in conjunction with the

rational decision-making model. Despite the noted factor of forced rationality, the model of rational decision-making remains the benchmark for solving problem situations. According to V. Duncan, irrational solutions did not yield better results than rational solutions. The key concepts of motivational theories are efforts, organizational goals and individual need. Meeting the needs of employees is the main goal of motivational efforts. The theory was proposed by K. Alderfer which consists of three levels of needs independent of each other, namely (1) life needs (physiological and safety); (2) interpersonal needs; (3) the need to enhance respect and self-realization. In general, it is believed that this model can be extended to large social groups, to society as a whole. Then one should leave the idea that the state needs to increase respect and self-realization. It should be noted that the reasonable setting of goals and their successful priority structuring at the stage of the planning function is a priority and more significant than the motivation, because if you choose the wrong way of decision, motivation problems can only accelerate getting the wrong result.

The information aspect is manifested to a large extent by the fact that the current global level of information technology creates potential opportunities to monitor and evaluate the state and development of public administration by assessing relevant management decisions through the introduction of monitoring; organization of information gathering and processing in databases and knowledge; application through various information retrieval systems using distributed networks; modern information and computer technologies; creation and use of information and methodical resources.

Software packages and computer systems that accumulate and provide decision makers with timely information on legislation and other regulations are already widely used in public administration practices in various countries. Legal acts make it possible to obtain predictive model that estimates macroeconomic issues and simplify design. It is possible to introduce systems of analysis and evaluation of public administration processes with sufficient information. Today this problem has been translated from theoretical to economic and technical.

The stabilizing factor of the economic level is manifested in the establishment of a stable economic system in the country, capable not only of overcoming possible economic crises, but also of one that begins to pre-empt these crises at the initial stage of their appearance. Thanks to this, any processes at the social level are not can lead to a serious and prolonged social or socio-economic crisis, since the economic mechanisms of the state are sufficient to prevent social disturbances.

The stabilizing factor of the social level is manifested through the high average subsistence level of the population and its satisfaction with the social provision services, the possibility of free development of the person in the presence of affordable jobs of various qualifications, the opportunity to receive education and recreation. Under such conditions, there is a real possibility of achieving a high cultural level of the population and professional level of organizations.

The stabilization factor of the cultural level, manifests itself in the achievement in the country of a sufficiently high cultural level of the population for a positive perception of the most progressive world ideas of development, understanding and proper respect for the historical path of other countries and people, the formation of a national idea, taking into account historical roots, traditions, preferences, ensuring interethnic, interreligious, interlingual tolerance. This ensures stability at the value and worldview level.

Thus, the range of interactions between the levels of public administration is closed into a single stabilization system in which the processes are repeating dynamically significant, persistent and necessary, suggesting that there are patterns in this relationship. Consideration of this pattern in adoption state management decisions guarantee stability in society, so necessary for the development of any country.

Conclusios. The assessment of the possible manifestation of various factors influencing decision-making in the context of Ukraine's European integration deserves special attention. Functional and motivational factors will not require major changes in management approaches, methods and tools, as they are more of an internal and technological nature, which is not the case with values, policy,

innovation and information factors. It is the fulfillment of the requirements that are connected with these factors and the stabilizing factor that is one of the most difficult issues when Ukraine enters the European Union. Tendencies of modern development of methodology of managerial decisions show that the process of qualitative renewal of all components is underway the system of public administration which requires structural, functional and mental changes both in the country as a whole and in the activities of the state employees in particular. In the context of increasing complexity in Ukraine tasks of public administration, the emergence of new problem situations related to the choice of the European way of development, the development and improvement appropriate approaches, methods and technologies to address them are of particular and high priority. The high dynamics of the development of Ukrainian society and the country are impossible without overcoming the consequences of the political and socio-economic crisis.

СТАН РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Лазарєв Геннадій Юрійович,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України
м. Київ, Україна

Вступ. Формування об'єднаних територіальних громад в Україні є результатом реформи децентралізації влади, основною метою якої є зміна інституційної бази в межах нового адміністративно-територіального устрою країни, що дозволить безпосередньо обраним радам (органам самоврядування, які вже існують) створювати власні виконавчі комітети, офіційно закріпивши цю нову структуру в українській конституції.

Мета роботи. Висвітлити стан розвитку територіальних громад в Україні на сучасному етапі.

Матеріали і методи. Для розкриття мети дослідження використано методи теоретичного аналізу та синтезу, опису та узагальнення.

Результати і обговорення. Відповідно до Конституції Україна є унітарною державою з трьома рівнями адміністративно-територіального поділу: на регіональному рівні створено 24 області, Автономна Республіка Крим, міста Київ і Севастополь, області поділяються на 490 районів. До початку реформи децентралізації на місцевому рівні існувало близько 10 900 муніципалітетів. Основні адміністративні одиниці України були занадто малими та не мали достатньої ресурсної та фінансової бази для забезпечення власних громадян належним рівнем державних послуг.

Після Революції Гідності у 2014 році питання розвитку регіонів, територій, міст та сіл стали одними із пріоритетних у контексті створення ОТГ та передачі їм повноважень на місцях, як результату реформи децентралізації [1]. Початок реформи децентралізації фактично припадає на 2014 рік та розпочинається з Розпорядження Кабінету Міністрів України щодо схвалення

«Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [2] (далі – Концепція). Її метою було підвищення фінансової спроможності регіонального розвитку, покращення економічної та інвестиційної привабливості об'єднаних територіальних громад (ОТГ), підвищення рівня якості життя на цих територіях у майбутньому. Головною особливістю новостворених ОТГ є не лише об'єднання, а й формування нового концептуального бачення перспектив розвитку територіальних громад, підвищення організаційної та фінансової спроможності ОТГ для забезпечення їх подальшого сталого розвитку [3].

Відповідно до розробленої Концепції уряд визначив ряд пріоритетних завдань: розширення повноважень місцевого самоврядування, підвищення спроможності держави у сфері надання державних послуг, фундаментальна трансформація адміністративної структури та територіального поділу країни.

У новій редакції Методики формування спроможних територіальних громад (далі – Методика) [4] зроблено акцент на порядку розроблення перспективних планів та формуванні спроможних громад.

В країні створено 1469 територіальних громад (в т.ч. 31 територіальна громада на непідконтрольній території в межах Донецької та Луганської областей), кількісні характеристики яких наведено на рис. 2.2. 25 жовтня 2020 року пройшли перші вибори місцевих голів та депутатів місцевих рад у 1420 із 1469 громад. У 19 громадах Донецької та Луганської областей через безпекові питання перші місцеві вибори не відбулися. Там діють військово-цивільні адміністрації [5].

Важливим показником спроможності, окрім займаної території, є інфраструктурне забезпечення, яке згідно з існуючою методикою не входить до критеріїв оцінки спроможності громад. Вважаємо за доцільне проаналізувати основні показники інфраструктурної спроможності громад (Таблиця 1).

Спроможність ОТГ у сфері соціальної інфраструктури

Кількість закладів	Розподіл ОТГ за кількістю закладів середньої освіти		Розподіл ОТГ за кількістю закладів дошкільної освіти		Розподіл ОТГ за кількістю закладів, що надають первинну медичну допомогу	
	Кількість, од.	Частка, %	Кількість, од.	Частка, %	Кількість, од.	Частка, %
0	-	-	-	-	20	1,4
1	9	0,6	28	1,9	291	20,2
2-5	429	29,8	525	36,5	443	30,8
6-10	472	32,8	448	31,2	380	26,4
10 і більше	224	15,6	298	20,7	304	21,1
Більше 15	304	21,1	139	9,7	-	-

Джерело: сформовано автором на основі [6].

Відповідно до проаналізованих у таблиці 1 даних, можна зробити висновок про недостатнє інфраструктурне забезпечення новостворених ОТГ у соціальній сфері, особливо це стосується медичної сфери, де недостатньо спроможностей для якісного обслуговування мешканців громад та надання їм первинної медичної допомоги. У 20 громадах такі заклади взагалі відсутні. Більше половини громад мають до п'яти закладів на усю територію громади. Більшість інфраструктурних проблем у громадах пов'язані із браком фінансових ресурсів, адже протягом 30 років незалежності України громади фінансувалися з центрального бюджету за залишковим принципом. Кошти залишаються у місцевих бюджетах лише з 2016 року, тому не вбачається можливим за такий короткий час нагромадити капітал, необхідний для створення інфраструктурних об'єктів.

Висновки. В процесі формування ОТГ державні та місцеві органи влади повинні враховувати різноманітні фактори, що безпосередньо впливають на розвиток інноваційної інфраструктури. Вони включають вибір та впровадження інноваційних технологій у спосіб, який найкраще слугує громаді, визначення потреб, створення плану впровадження, використання можливостей залучення місцевого бізнесу та зацікавлених сторін в громаді, координацію технологій у різних взаємопов'язаних секторах, врахування державних та місцевих нормативно-правових актів та оптимізацію впровадження в умовах обмеженого фінансування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурик З. М. Розвиток регіонів та об'єднаних територіальних громад у контексті децентралізації. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 23. С. 85-90.

2. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України: від 1 квітня 2014 р. № 333 р. Законодавство України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3332014%D1%80>

3. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р., № 157 VIII. Законодавство України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/15719>

4. Про внесення змін до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»: Закон України від 30.09.2019 №2189. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348-20#Text>

5. Урядовий портал. 2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npasearch?&key=%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B2&from=12.06.2020&to=12.06.2020>

6. Портал спроможності територіальних громад. URL: https://tdukr.maps.arcgis.com/apps/MapJournal/index.html?appid=47f24b79311f44e2863eabe27ccbdc81&fbclid=IwAR3NdmVaXZD_ojyJnqt41UF01jJ5eOuNZLfJALashZLhfl2mg8w5cdv0ohk

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 1751

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ КОСМЕТОЛОГІЇ ТА ЕСТЕТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ

Гольцова Маріанна Геннадіївна,
доцент кафедри романо-германських мов і перекладу,
Савченко Валерія Ярославівна,
магістр II року навчання,
Національний університет
біоресурсів та природокористування України
м. Київ, Україна

Анотація: Метою пропонованої роботи є висвітлення теми особливостей англійської фахової мови косметології та естетичної медицини.

Ключові слова: термін, термінологія, термінологія галузей косметології та естетичної медицини, запозичення, неологізми, тематична група, гіперо-гіпонімічні відношення.

Термінологічні дослідження є популярними в Україні та інших країнах світу і призвели до формування національних термінологічних шкіл: української, російської, німецької та польської. Крім того, значну увагу науковці приділили професійній мові, стрижневою складовою якої є галузева термінологія.

Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених різним системам термінології та спеціальним мовам, англійська термінологія для естетики та естетичної медицини не була предметом спеціального аналізу. Отже, з огляду на стрімкий розвиток міжнародної співпраці та інтенсифікацію обміну галузевими фахівцями, суспільна значущість вивчення галузевої термінології,

термінології та професійної мови зумовлює актуальність роботи, наукову доцільність аналізу лінгвістичних та позамовних чинників еволюції термінів.

Значну увагу науковців привернули фахові мови, стрижневими компонентами яких є галузеві терміни (Т. О. Васильєва [1], М. Т. Вереш [2], Л. Гофман [3], О. І. Дуда [4], Т. Р. Кияк [5], І. Б. Павлюк [6], О. С. Петрина [7], М. А. Халідей [8]).

Що стосується галузі краси та естетичної медицини, то тут, очевидно, є своя професійна мова, яка в основному може відповідати вимогам усіх професійних мов.

По-перше, вона розділена на три шари, що відповідають класифікації за Гофманом. Назвемо їх умовно науковими, професійними та сімейними. Перший характеризується великим професійним словниковим запасом, високою абстрактністю, концентрацією термінології та синтаксичними нормами, поширеними в освіті та науці, як-от: *The long-term results of liposuction depend on the condition of the patient's skin before surgery, as well as the patient's overall health. Fluid-permeable ultra-wet technology is used to maintain virtually bloodless aspiration. Tights are always worn immediately after surgery to keep the skin in close contact with the underlying muscles and avoid dead spots. This helps reduce postoperative bleeding, serous wetting, swelling and third fluid replacement* [9]. Як бачимо, зразок тексту насичений вузькоспеціальною термінологією, зі сформованою граматикою та чітким порядком викладу інформації, що характерно для наукових статей.

Другий — низький рівень абстрактності, багато термінології та відносно вільна граMATика, цим мовним пластом користуються косметологи, пластичні хірурги, інші експерти в красі та естетичній медицині, досвідчені споживачі: *Hair follicles are found in the skin that covers the entire surface of the body, except the palms, soles and glans. The hair follicles on the face and scalp have the highest density. Each hair shaft consists of the medulla, the keratinocyte cortex, and the outer cuticle. Each hair follicle consists of two root sheaths that surround the hair bulb. The inner root sheath is derived from the epidermis and the outer root sheath is*

derived from the dermis. Hair follicles are lined by germ cells and melanocytes, which produce keratin and pigment, respectively [10].

Наведений приклад тексту характеризується низьким рівнем абстрактності, тут дотримується відносно ліберальний підхід до викладу матеріалу, використовується вузькоспеціальна термінологія для досягнення освітніх цілей користувачів тексту підручника.

У третьому шарі технічної мови косметичної та естетичної медицини (КЕМ) домінує лексика з меншим ступенем абстракції, лише деякі термінологічні одиниці є загальними, а синтаксична структура має характеристики вільної структури, яка використовується звичайними людьми в повсякденному житті та сферах споживання. Продавці та споживачі надають послуги та продукти краси та естетичної медицини, такі як: *During the event, she also joked about rumors of other surgeries: "Everything about me is fake except for my cheeks", pointing to her forehead, nose and lips and saying, "Fake, fake, fake." Plastic surgery or liposuction". Most people keep plastic surgery a secret. Not me. I announced it on Facebook and made a YouTube video about it. I work in the beauty industry and I've always believed in complete transparency.*" [11].

Наведений приклад тексту має низький рівень абстрактності, характеризується помітною простотою у викладі матеріалів, наявністю лексики з покращеним забарвленням та добре відомих широкому загалу вузькоспеціальних термінів, а саме підтяжка обличчя та ліпосакція.

Попередній аналіз професійних текстів косметичної та естетичної медицини виявив такі візуально виразні мовні особливості:

1) Основне семантичне навантаження припадає на іменники, причому більше однини, ніж множини, що підкреслює їх номінативну функцію: *For a deep exfoliating cleanse, use an exfoliant; lactic acid is great for those with skin sensitivity, redness, and signs of inflammation [12].*

2) дієслова переважно вживаються у теперішньому часі та формі інфінітива, наприклад: *Apply blush or bronzer on eyelids; exfoliate to remove dead cells from skin and prevent signs of aging and blemishes;* широко

використовуються пасивні форми дієслова та пасивні конструкції: The cause of dry skin is that dead cells block new cells, so once those cells fall off...; Alpha Hydroxy Acids are naturally derived from citrus fruits, milk and sugar; eye shadow should be blended to add shade [13].

3) щодо прикметників, то вони візуально становлять незначну частину від кількості лексичних одиниць, яка використовується у фахових текстах КЕМ: However, AHAs are effective chemical peels and are gentler on the skin than using physical abrasive peels; for finer hair texture and looser curls... Цю особливість можна пояснити тим, що прикметники відіграють важливу роль в описі зовнішності людини, яка є об'єктом галузей КЕМ [14].

4) помітним є вживання діеприкметників та діеприслівників: gorgeous shadow without buffing and blending; layering products; moisturized skin; dehydrated hair. Отже, можна зробити висновок, що успішне та ефективне функціонування професійної мови КЕМ головним чином гарантується її основою, чітко визначеною термінологією. Його ядро складають спеціальні терміни, які можна розрізнити як: 1) терміни, які мають свою власну дефініцію, наприклад, plastic surgery, mesotherapy, blepharoplasty; 2) міжгалузеві та загальнонаукові терміни – case report, mycosis; 3) напівтерміни або професіоналізми, до яких також можна віднести номенклатуру: cucumber melon body lotion, Facial Sculpting; професійні жаргонізми nose job, turkey neck.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Васильєва О. Метафора у сучасній автомобільній лексиці і термінології (на матеріалі сучасної англійської мови). Київ, 2010. URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1475 (дата звернення 18.09.2022)

2. Вереш М. Т. Лексико-семантичні та лінгвопрагматичні особливості німецької християнсько-богословської терміносистеми: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2016. 213 с.

3. Hoffmann L. Koharenz und Kohasion in wissenschaftssprachlichen Texten: ein Analysebeispiel. Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Berlin; New York, 1998.

S. 610–617.

4. Дуда О. І. Процеси термінологізації в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи): дис. ... канд. філол. наук: спец.10.02.04. Львів, 2001. 258 с.

5. Кияк Т. Р. Апологія лінгвістики фахових мов. Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. Київ: КНЕУ, 2007. Вип. 7. С. 18–21.

6. Павлюк І. Б. Фахова мова фітнесу (на матеріалі англомовних лексикографічних джерел та спеціальних текстів): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2016. 20 с.

7. Петрина О. С. Формування та функціонування англомовних та українських терміносистем банківської сфери: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17. Львів, 2016. 202 с.

8. Halliday M. A. K. Existing Research and Future Work. Language for Special Purposes. London, 1969. P. 73–81.

9. 50 Makeup Tips You Have To Know. URL: <https://www.stylecraze.com/articles/101-make-up-tips-and-tricks/#gref> (дата звернення 17.09.2022)

10. Kalaskar D. M., Butler P. E., Ghali S. Textbook of Plastic and Reconstructive Surgery. London: UCL Press, 2016. 491 p

11. Begoun P. The Complete Beauty Bible: The Ultimate Guide to Smart Beauty. 2nd Edition. USA: Beginning Press, 2016. 692 с.

12. MAC. URL: <https://www.maccosmetics.com> (дата звернення 17.09.2022).

13. Hair transplants make men ‘more youthful, attractive. URL: <https://www.irishe Examiner.com/world/hair-transplants-make-men-moreyouthful-attractive-417914.html> (дата звернення 17.09.2022).

14. Hammond D. Atlas of Aesthetic Breast Surgery. Saunders Elsevier 2018.

**КОЛОМИЙКОВИЙ ЧОТИРНАДЦЯТИСКЛАДОВИЙ ВІРШ У
ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ СХІДНОУКРАЇНСЬКИХ АВТОРІВ
80-Х РОКІВ ХІХ СТОРІЧЧЯ**

Любімова Оксана Василівна

к.філ.н, доцент

Національний університет імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

Вступ. Чотирнадцятискладовий вірш, або коломийковий, найпоширеніший народнопісенний розмір в українській народній поезії. Цей ритм доволі часто вживався в піснях різного змісту: історичних, любовних, побутових. Оскільки вірш став дуже улюбленою формою всіх співанок, які популярні серед народу на околицях Коломиї, він отримав назву «коломийковий».

Коломийковий вірш використовувався протягом ХІХ сторіччя багатьма поетами. Незважаючи на те, що цей віршовий розмір превалював переважно в західних областях України, до нього також зверталися східноукраїнські автори.

Мета роботи – розглянути версифікацію східноукраїнських поетів 80-х років ХІХ сторіччя щодо метрики та ритміки, зокрема зосередити увагу на чотирнадцятискладовому силабічному вірші зі схемою 8,6,8,6.

Матеріали і методи. Об'єктом вивчення стали усі поетичні тексти означеного часового відтинку, написані авторами Східної України. Предмет дослідження – метрика і ритміка віршованих творів.

Результати та обговорення. Попри превалювання силабо-тоніки в поетичній продукції авторів Східної України 80-х років (75,4% від усіх творів зазначеного періоду), все ж складочисельне віршування (21,3%) представлене великим розмаїттям використаних силабічних розмірів.

У нашому дослідженні мова піде про коломийковий 14-складовик зі схемою 8,6,8,6, оскільки саме цей розмір превалює в сегменті силабічного

різнорозмірного віршування окресленого часового відтинку.

Відсоток використання коломийкового вірша східноукраїнськими авторами доволі високий – 72 від різнорозмірних текстів і 44,5 від усіх силабічних творів. Згаданий розмір апробували майже всі поети 80-х років.

78% усього силабічного масиву творчості П. Куліша витримано в річищі 14-складовика зі схемою 8,6,8,6. За даними Б. Бунчука, він властивий першому віршеві диптиха „Ключ розуміння”, „На двадцяті роковини великого похорону”, „Компроміс ляхам”, „Козацька а панська розмова на тому світі, а підслухав і подав письменній громаді П. Куліш”, „До чистої матері”, „Промова науки до русина”, „Останньому кобзареві козацькому”. Коломийковим розміром написано також великі шматки поеми „Маруся Богуславка”. За спостереженнями дослідника поетової версифікації, відсоток хореїзації рядків у поетових творах не виходить за межі 87 – 95, лише в „Останньому кобзареві козацькому” – 100. Превалювання 14-складовика зі схемою 8,6,8,6 (75% від усіх силабічних творів поета) наявне у віршах О. Кониського. У більшості поезій витримана симетрія 4+4 у 8-складовій частині. Так, у творі „До Миколи Лисенка” (1881) рівний поділ піввіршів збережений на 100%, у „Зимі” (80-і) фіксуємо один рядок зі схемою 5+3 (4%) і в поезії „До моєї матері” (1886) схема 4+4 витримана у 97, 5% рядків, і лише один рядок написано 3+5. Рівень хореїзації такий: 68,8% – 62,5% – 72,5%.

У поетичному доробку Б. Грінченка на фольклорне віршування зі схемою 8,6,8,6 припадає 55,5%. Вказаний розмір характерний для творів „Зрада”, „Бурлака” (обидва – 1882), „Рибалка” (1883), „Пісня” (1885) і казки „Снігурка” (1886). У поезіях повністю витримано ізосилабізм, 8-складові рядки в основному характеризуються „правильним” цезуровим поділом зі схемою 4+4, клаузули переважно жіночі. У зазначених віршах рівень хореїзації версів у межах 55 – 67%, лише у „Снігурці” він становить 95%, а в творі „Бурлака” сягає 100%.

У силабічному масиві А. Бобенка (Бібіка) 66,6% припадає на вірші з традиційною схемою 8,6,8,6. 14-складовик наявний у творах „Криють хмари

сине небо...” та „Михайлу Івановичу Климовичу” („Збиралося товариство...”, обидва – 1888). У першому вірші фіксуємо одне цезурове „зрушення” зі схемою 5+3 у сьомому рядку (7% від усіх 8-складових рядків, „Туман хвилею густою...”), у другому, за рахунок цезурового „збою” утворився один рядок із „нетиповою” схемою 6+2 (6,3%, „А в хатині любо, тепло...” В обох поезіях відсоток хореїзації однаковий – 75.

Доволі високий відсоток (56,3%) використання коломийкового 14-складовиика зі схемою 8,6,8,6 фіксуємо у поетичному доробку І. Манжури. В основному, в поетових творах із 14-складовою будовою рядків (як власне і в решті творів українських митців) витримується „правильний” цезуровий поділ 8-складових віршів/піввіршів (4+4). У більшості поезій І. Манжури рівень хореїзації рядків досить високий, він коливається у межах 62,5 (Пісня „Прилучила калинонька...”) – 68,8 („Оправдився”) – 70 (Веснянка „Весняночка, панночка...”) – 75 („Циганова робота”) – 87,5 („26 лютого 1861 – 1886”) – 93,75 („Кухар та Циган”) – 96,4% („Дві миші”). Лише у 30% усіх поезій частка силабо-тонічних рядків не перевищує 50%, найнижчий відсоток хореїзації – 33,3 („Босяцька пісня”). У 5% віршів повністю витримана схема X4343, частка рядків із „чисто” хореїчним розташуванням наголосів становить 100%. Середній показник рівня хореїзації рядків у творах поета – 73%.

Прикладом перехідної метричної форми від некласичного до класичного віршування (відсоток хореїзації – 100) є поезія І. Манжури „До земляків” (80-і).

Не оминув коломийковий розмір у своїй мистецькій палітрі й М. Старицький. У нього три силабічні твори – „Весна” („Світить сонце, хоч тепла ще...”), „Бажання” (обидві – 1880), „Ніч згори зорить очима...” (1882) – характеризуються ритмом 14-складовика у катренному варіанті 8,6,8,6, апробованого у 60-і роки. Процент хореїзації рядків у 1-у творі становить 88, у двох наступних – по 100. 14-складові твори становлять 60% від усіх силабічних.

Означений розмір характерний для половини усіх силабічних віршів М. Кононенка. Рівень хореїзованих рядків у віршах порівняно низький: 41,6% – „Як була я ще маленька...”, 56,3% – „Нещасливі ми з тобою...” (обидва – 1885),

58,3% – поема „Нещасне кохання” (1883). В останньому творі у IV частині фіксуємо чотирирядкову строфу, написану Я4.

Коломийковий розмір зі схемою 8,6,8,6 був також улюбленим і для Я. Жарка. Цей ритм мають 42,5% усіх силабічних віршів поета. Відсоток хореїзованих рядків у них коливається між 58,3 і 66,6. У кількох поетових творах засвідчено зміну розміру. Приміром, у вірші „Бандурист” (1884) перша строфа написана за схемою 8,5,8,5, що становить 16,6% від загальної кількості усіх рядків твору. Будова цієї строфи теж нагадує коломийковий розмір, лише з усіченою 6-складовою частиною. Процент хореїзації у творі невисокий – 41,6. 91,6% поділених навпіл піввіршів мають схему 4+4 і лише 8,3% рядків – 5+3.

Відхилення від „правильного” розміру властиві також віршам Я. Жарка „Мана” та „Мачуха” (обидва – 1884). У першому творі фіксуємо схему 9,6,8,6, де $9=5+4$, яка засвідчена у першому рядкові 1-ї строфи. Проте решті версам притаманний „традиційний” поділ 4+4 (92%) і лише в одному рядку фіксуємо 5+3. Процент хореїзації – 62,5. У „Мачусі” спостерігаємо вкраплення 12-складовика зі схемою 4+8. Рівень хореїзації – 75%.

Превалювання 14-складовика в поетичному доробку Лесі Українки значне – 40%. 14-складовиком зі схемою 8,6,8,6 написано твори „Конвалія”, „Літо краснеє минуло...” (обидва – 1884), „Пісня” (1888), „На роковини Шевченка” (1889), I, IV і 90 рядків V розділу поеми „Русалка”. За даними Б. Бунчука поетеса не скрізь дотримується симетрії 4+4 у 8-складовій частині. Так, у 40-рядковій „Конвалії” є рядки з цезурним поділом 5+3, а у поезії „Літо краснеє минуло” рядки зі схемою 5+3 і 3+5 становлять вже 66,7%. Однак у пізніших творах силабічна симетрія чітко витримана.

Твори з ритмом 14-складовика різні за рівнем хореїзації рядків. У „Конвалії” процент хореїзації становить 45, у поезії „Літо краснеє минуло...” – аж 91,7, у „Пісні” – 62,5, у творі „На роковини Шевченка” – 39,2. Частини поеми характеризуються такими показниками: I – 47%, IV – 37%, V – 45,5%.

Чотирнадцятискладовик зі схемою 8,6,8,6 властивий віршам Я. Щоголіва „Орел” і „Вербиченька” (обидва – 1881). В обох поезіях спостерігаємо

однаковий рівень хореїзованих рядків – 68,8%. Цей розмір ліг в основу будови віршів „Дочумакувався” (1884) та „Хортиця” (1887). Цікаво, що рівень хореїзації в цих поезіях також ідентичний – 100%. 14-складовик фіксуємо й у Г. Кернеренка (вірш „Божевільний” (1886), рівень хореїзованих рядків становить 92%); Дніпрової Чайки („Зірка” (1886), 72% хореїзації); К. Білиловського („Ніччю мені Славко сниться” (1883), 91,6% хореїзації) та у П. Залозного (Ти щасливий, панебрате...” (1886), 77,7% хореїзації). Загальний процент хореїзації рядків у 14-складовику зі схемою 8,6,8,6 – 76,5.

Висновки. Результати нашої праці увиразнюють та конкретизують загальну картину особливостей віршованих форм української поезії 80-х років позаминулого сторіччя, додають немало нового до розуміння національної версифікації окресленого періоду. Дані, наведені у статті, можуть слугувати зручним матеріалом для зіставлення з подібними дослідженнями щодо віршування авторів інших літературних періодів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бунчук Б. Віршування Лесі Українки 80-х років (метрика і ритміка) / Борис Бунчук // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. / [редкол.: Гуйванюк Н. В., Бабич Н. Д., Герман К. Ф. та ін.]. – Чернівці : Рута, 2001. – Вип. 108 : Слов’янська філологія. – С. 3 – 12.
2. Бунчук Б. І. Еволюція віршування Пантелеймона Куліша : навч. посіб. / Б. І. Бунчук ; Чернів. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Рута, 2002. – 58 с.
3. Бунчук Б. І. Віршування Михайла Старицького : навч. посіб. / Б. І. Бунчук; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Рута, 2004. – 48 с.
4. Грінченко Б. Твори : у 2 т. / Б. Грінченко ; [передм. Б. Грінченка]. – К. : 3 друк. П. Барського, 1903. – Т. І. : Писання. – 500 с.
5. Жарко Я. В. Перші ліричні твори / Я. В. Жарко. – Полтава : Друк. Полтавського Губернського Правління, 1884. – Ч. І. – 124 с.
6. Залозний П. Русалочка : збірничок творів З. Петруся / П. Залозний. – К. : Тип. Е. Т. Керер, 1887. – 32 с.

7. Качуровський І. Метрика : підруч. / І. Качуровський ; [гол. ред. М. С. Тимошик, ред. Л. Л. Щербатенко]. – К. : Либідь, 1994. – 120 с.
8. Кернеренко Г. Невеличкий збірник творів / Грицько Кернеренко. – Х. : Тип. М. Ф. Зильберберга, 1890. – 49 с.
9. Кононенко М. С. Ліра : [поезії] / М. С. Кононенко. – К. : Тип. Г. Л. Фронцкевича, 1885. – 48с.
10. Костенко Н. В. Українське віршування ХХ століття: навч. посіб. – 2-ге вид. випр. та допов. / Н. В. Костенко. – К.: Київ. ун-т, 2006. – 287 с.
11. Куліш П. Твори : у 2 т. / Пантелеймон Куліш ; [ред. М. Д. Бернштейн]. – 2-ге вид. – К. : Наук. думка, 1998. – Т. 1: Прозові твори. Поетичні твори. Переспіви та переклади / [вступ. ст., упоряд. і прим. Є. К. Нахліка]. – 1998. – 752 с. : портр.
12. Манжура І. Твори / І. Манжура ; [упоряд. та прим. М. Д. Бернштейна]. – К. : Держлітвидав УРСР, 1961. – 429 с.
13. Перевесло : зб. віршів Андрія Бобенка / А. Бобенко ; [передм. М. К.]. – Одеса : Друк. Акційного Південно-Руського Т-ва Друкарської Справи, 1913. – 82 с.
14. Порвані струни Яковенка : [поезії] / О. Кониський. – Житомир : Изданіє Книжного Магазина П. Ф. Панчешникова, 1886. – 64 с.
15. Старицький М. Твори : у 8 т. / Михайло Старицький ; [редкол.: М. Д. Бернштейн та ін., вступ ст. М. П. Комишанченка]. – К. : Держлітвидав, 1963 – 1965. – Т. 1: Поетичні твори / [ред. І. І. Пільгук ; прим. М. І. Дяченка]. – 1963. – 630с.
16. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка; Академія наук УРСР; [редкол.: Є. С. Шаблювський (голова), М. Д. Бернштейн, М. О. Вишневська та ін.]. – К. : Наук. думка, 1975 – 1979. – Т. 1: Поезії / [ред. тому А. А. Каспрук ; упоряд. та прим. Н. О. Вишневської]. – 1975. – 448 с.
17. Щоголів Я. Ворскло : лірна поезія / Я. Щоголів. – Х. : Друк. окр. штаба, 1883. – 154 с.

РИТОРИЧНА КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

Шлєіна Людмила Іванівна,
доктор філософії, освітні, педагогічні науки
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
м. Запоріжжя, Україна

Вступ. Риторика - це найдавніша наука, що виникла в античні часи і відіграла величезну роль в історії розвитку людства. Риторика вплинула на всі сфери життя суспільства і на багато суміжних з нею галузей гуманітарного знання – філософію, філологію, історію, логіку, вбираючи водночас ідеї та досягнення цих наук. В основі риторики – усне мовлення і людина, що говорить. Ця тема цієї статті актуальна, бо риторика містить низку категорій, звернення яких було і має залишитися нормою. Риторика, оцінюючи те, як є, вчить того, як має бути.

Риторика - теорія та мистецтво мови, фундаментальна наука, що вивчає об'єктивні закони та правила мови. Оскільки мова – інструмент управління та організації соціальних та виробничих процесів, риторика формує норму і стиль суспільного життя.

Сучасна риторика - це "підхід до узагальнення дійсності" (С. С. Аверінцев). Не приватна дисципліна, що дозволяє навчитися «говорити переконливо», але певний загальний методологічний принцип, підхід, що допомагає формуванню думки, вивчає шлях від думки до слова. Риторика – «містке» поняття. Багатовекторний характер впливу риторики на всі сфери життя, в тому числі і на освіту – більш перспективними робить об'єднання зусиль філософів, філологів, педагогів, психологів, психолінгвістів тощо. у розробці теоретичних та практичних питань ефективного мовного впливу та взаємодії. Риторика формує норму та стиль життя, бо «стиль життя є стиль мови» (Ю. В. Різдяний).

Мета роботи. розробити та обґрунтувати методи та прийоми роботи з

формування риторичних умінь майбутніх фахівців.

В основу дослідження покладена гіпотеза, що формування та розвиток риторичних умінь майбутніх фахівців буде інтенсивнішим за умови застосування запропонованої системи роботи, а саме: тренінгів, розвиваючих та дидактичних ігор, системи вправ з розвитку комунікативної компетенції.

Результати та обговорення. Теоретичною основою роботи стали дослідження О. Аверінцев, А. Александров, В. Аннушкіна, Н. Безменової, О. Біляєв, Н. Голуб, Л. Горобець, О. Горошкіної, С. Гурвича, О. Волкова, Н. Іпполітової, С. Караман, Є. Ключова, Т. Ладиженської, А. Малишев, Л. Мацько, Н. Михайличенко, І. Олійник, М. Пентиліук, Ю. Рождественського, Г. Сагач, Н. Чібісова, І. Шведова, Г. Шелехова та О. Юніної та інших.

Сучасна риторична освіта – це не тільки теорія і практика, а й філософія мовного спілкування та поведінки, що включає гносеологічний, розумовий, лінгвістичний, моральний, естетичний, лінгвокультурологічний, психологічний та педагогічний компоненти. Риторична освіта необхідна всім, хто працює у сфері взаємодії з людьми: наприклад, майбутнім викладачам у тому професійній діяльності, оскільки їм доведеться виступати публічно, вміти захищати свої ідеї перед аудиторією, вміти вести педагогічну розмову, тобто. «Уміти знаходити можливі способи переконання щодо кожного даного предмета» (Арістотель). Так, з огляду на публічність педагогічної професії вузівський викладач як носій громадянської самосвідомості повинен бути зберігачем і виразником елітарної мовної культури суспільства (Кочеткова Т. М., Сиротініна О. І. та ін.) Мова викладача має бути зразковою для здобувачів, служити «мовним ідеалом», до здобуття якого треба прагнути. Риторика потрібна юристам, політикам, дипломатам, усім культурним людям. Отже, риторика, яка є інструментом вираження думки, знаряддям організації мовної діяльності, є сьогодні «спільною» наукою для всіх інтелектуальних професій. Риторика є також однією з наукових гілок, які представляють сучасну лінгвістику та лінгвістичну теорію спілкування.

Зауважимо, що риторика, як і деякі інші сучасні лінгвістичні дисципліни

(прагма-, психо-, соціо-, етнолінгвістика), незрима без екстралінгвістичного (позамовного) контексту, так чи інакше вивчає людину. Тому риторика як предмет практичної спрямованості, культууроутворюючого та інтегруючого характеру дозволяє вважати її універсальною дисципліною, здатною впливати на розвиток та вдосконалення риторично освіченої, інтелігентної особистості, яка володіє риторичною культурою. Риторична культура – це «гуманістична культура загалом, переведена у форму мовленнєвої діяльності, спрямованої на пошук істини та моральне вдосконалення особистості».

На сьогодні украй актуальним є моральний аспект сучасної риторики:

- навчати прийомів риторичного «самозахисту»;
- активно протистояти руйнівному впливу агресивного, бездуховного слова, а також аморальним ораторам;
- сприяти вихованню в суспільстві якомога більшої кількості риторично освічених людей.

Різні підходи до визначення суті риторичних умінь знаходимо в працях Л. Ассуїрової, О. Ворожбитової, Л. Горобець, Т. Донської, О. Залевської, І. Іванчук, Л. Качалової, І. Лисакової, О. Мурашова, М. Рибникової, О. Симакової, Й. Стерніна та ін. Зокрема, Л. Горобець розглядає суть поняття «риторичні вміння», по-перше, у зіставленні із суміжними («комунікативні вміння», «мовленнєві вміння», «текстові вміння», «жанрові вміння») і, по-друге, як синонімічні комунікативним. Наголошуючи на складній структурі комунікативних умінь, дослідниця вважає за доцільне поділити їх на екстралінгвістичні та лінгвістичні (мовні й мовленнєві) і на текстові, жанрові й риторичні вміння. Градацію автор умотивовує таким чином: текстові вміння є базовими для жанрових, а риторичні акумулюють текстові й жанрові та є складником видової дефініції «комунікативно-мовленнєві вміння».

Отже, щоб з'ясувати суть поняття «риторичні вміння», дослідниця вибудовує ієрархію суміжних понять: комунікативні (екстралінгвістичні та лінгвістичні) – мовно - мовленнєві (текстові, жанрові та риторичні).

Комунікативні розглядаються як уміння, що формують здатність розв'язувати засобами сучасної російської літературної мови і предметних знань та вмінь ті чи інші комунікативні завдання у різних сферах і ситуаціях спілкування.

Мовленнєві вміння, на думку дослідниці, – це «здатність динамічного комбінування мовних навичок відповідно до мети й умов комунікації».

Текстові вміння Л. Горобець тлумачить як базові, оскільки вони лежать в основі моделювання всього тексту безвідносно до конкретного висловлювання, дають змогу конструювати текст незалежно від стилю та жанру й визначаються як уміння зв'язно, логічно, послідовно викладати думки відповідно до норм сучасної... мови».

Спираючись на проведені дослідження риторичні вміння автор розуміє як «уміння усвідомлено впливати на аудиторію за допомогою мовлення», «уміння, що сприяють розвиткові формуванню усвідомленого ефективного мовленнєвого впливу на людину під час міжособистісного, групового і колективного спілкування».

Своїми доробками науковець дає зрозуміти, що риторичні уміння не існуватимуть без комунікативного, мовленнєвого та текстового підґрунтя.

Таким чином, із поля зору автора випадають уміння, пов'язані з моделюванням аудиторії, налагодженням і підтриманням контакту з нею, психологічною настановою оратора на успішний виступ, невербальними засобами спілкування та ін., тобто ті, які не є ні текстовими, ні жанровими.

Оскільки основу класичної риторики становить публічний виступ (етапи підготовки, виголошення й аналізу), головною класифікаційною ознакою для визначення риторичних умінь старшокласників обираємо етапи роботи над публічним виступом: інвенцію (винайдення думок), диспозицію (логічне їх розташування), елокуцію (мовне оформлення думок), елоквенцію (прикрашання думок: надання їм вишуканості, естетичної приваби й оригінальності), меморію (запам'ятовування написаного), акцію (виголошення) й рефлексію (аналіз і самоаналіз). Виділяючи вміння, ураховуємо суть основних

понять класичної риторики – логосу (єдність думки й слова), етосу (висока мораль мовця й мовленого ним слова), пафосу (відповідне емоційне оформлення промови), топосу (використання усталених мовних зворотів для відповідних ситуацій спілкування) [5, с. 204].

На основі цієї класифікації Н. Голуб пропонує певні групи риторичних умінь. Її метою є уникання повторювань у назвах та певних групах. За її принципом подаємо наступні групи риторичних умінь:

- докомунікаційні
- комунікаційні
- після комунікаційні

Таб. 1.

Групи риторичних умінь

До комунікаційні	комунікаційні	після комунікаційні
<p>Перша група риторичних умінь - докомунікаційні - спрямовані на реалізацію завдань чотирьох розділів риторики: Інвенція, Диспозиція, Елоквенція, Меморія:</p> <ul style="list-style-type: none"> • – робити настанову на психологічно комфортне й успішне спілкування з аудиторією; • – мотивувати свою появу перед слухачами; • – будувати гармонійні стосунки зі слухачами; • – обирати тему виступу; • – формулювати мету; <p>– добирати й опрацьовувати матеріал (аналізувати, групувати, класифікувати, структурувати й систематизувати);</p> <p>– моделювати аудиторію;</p> <p>– обирати відповідний жанр;</p> <p>– формулювати тезу;</p> <p>– добирати сильні аргументи;</p> <p>– прогнозувати реакцію аудиторії на виступ;</p> <p>– структурувати текст виступу;</p> <p>– логічно розташовувати змістові елементи структури виступу;</p> <p>– добирати риторичні фігури й тропи для увиразнення думки й створення в слухачів відчуття естетичної насолоди;</p> <p>– співвідносити мовні засоби із задумом, особливостями аудиторії, власним ораторським стилем, типом і жанром мовлення;</p> <p>– використовувати мовні засоби як прийом зацікавлення аудиторії, активізації слухачів;</p> <p>– поєднувати в добір мовних засобів раціональне й емоційне, інформаційне й образне;</p> <p>– організовувати процес вивчення тексту промови;</p> <p>– утримувати загальну картину створеного тексту й вільно його відтворювати;</p> <p>– зберігати інформацію впродовж певного часу;</p> <p>– знаходити необхідну інформацію в глибинах пам'яті;</p> <p>– утримувати пам'ять у постійній готовності.</p>	<p>– Другу групу вмінь комунікаційні пов'язуємо із</p> <p>– завданнями, що реалізуються в процесі виголошення промови й безпосереднього контакту з аудиторією. Це, зокрема, такі вміння:</p> <p>– триматися перед аудиторією;</p> <p>– орієнтуватися в часі;</p> <p>– тавити запитання й давати відповідь;</p> <p>– тримати зоровий контакт із аудиторією;</p> <p>– правильно обирати тональність, варіювати силу голосу й темп мовлення;</p> <p>– орієнтуватися в різних ситуаціях спілкування;</p> <p>– надавати мовленню відповідного емоційного забарвлення;</p> <p>– використовувати невербальні засоби.</p>	<p>– Третя група вмінь – післякомунікаційні</p> <p>– забезпечують спад інтелектуально-психологічної напруги (так зване інтелектуально-психологічне розвантаження), "перегляд" і критичне оцінювання власного виступу. На цьому етапі мова йде про такі вміння:</p> <p>– переключати увагу на інші види діяльності;</p> <p>– аналізувати й критично оцінювати:</p> <p>– ефективність спілкування;</p> <p>– рівень володіння мовою;</p> <p>– стиль і манеру викладу матеріалу;</p> <p>– доцільність використання мовних засобів у конкретній ситуації спілкування й для конкретного слухача;</p> <p>– повноту викладу заданої теми (інформативність);</p> <p>– логічність викладу думок;</p> <p>– коректність поведінки оратора й слухачів;</p> <p>– правильність реакції на різні непередбачувані явища тощо;</p> <p>– робити висновки з допущених помилок і огріхів;</p> <p>– планувати роботу з вироблення й вдосконалення власного ораторського стилю.</p> <p>– Ключовими образами, що формуються в процесі набуття цих умінь, є:</p> <p>– для першої групи - образ людини, яка мислить (мислитель);</p> <p>– для другої групи - образ людини, яка мовить (мовець), переконує та зачарує (харизматичний лідер), пропагує гуманність і утверджує мораль (добродійник);</p> <p>– для третьої групи - образ людини, яка аналізує, оцінює (критик).</p>

Риторика в різні часи у різних народів була неодмінною частиною освіти. З моменту свого виникнення риторика не була спрямована на масовий «продукт», а орієнтована на формування особистості. Наставники ритори виробили певний комплекс умов, набір характерних рис майбутнього оратора: особливий тип мислення, якість мови та мовлення, культура спілкування, фізіологічні обмеження та протипоказання, моральні та етичні якості, яких необхідно неухильно дотримуватися. Ці правила були сформульовані у зв'язку з величезною відповідальністю перед суспільством, усвідомленням можливості завдати не виправної шкоди суспільству, якщо слово, зброя оратора, потрапить у непрофесійні, «нечисті», недостойні руки.

Висновки. Отже, нині назріла потреба розглядати риторичні вміння не тільки як компонент комунікативних, а й окремий предмет та об'єкт дослідження. Питання риторичних умінь в сучасному житті є насамперед дуже актуальним. Але в той же час і проблемним, бо опрацьовують його вже багато років, століть, а одностайної думки немає. Якщо йдеться про мовленнєвий розвиток майбутніх фахівців, то по-перше здобувачі мають оволодіти всіма видами комунікативної компетенції. Саме під час навчання в ЗВО ця проблема має ставитися під найбільшу увагу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамович А. Є., Шлеїна Л. І. Посібник-практикум з дисципліни «Основи ораторського мистецтва». Мелітополь: ФО-П Однорог Т. В., 2021. 93с.
URL: <http://www.tsatu.edu.ua/shn/navchannja/posibnyky/>
2. Литвинов В. Риторика. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарук та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
3. П. Чепіга. Риторика. Українська мова: енциклопедія. НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови/ за ред. В. М. Русанівський та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2000.
4. Куньч З. Й., Городиловська Г. П., Шмілик І. Д. Риторика:

підручник. Вид. 2-е допов. Львів : Львівська політехніка, 2018. 496 с.

5. Методика викладання рідної мови в середніх навчальних закладах / [за ред. М. І. Пентиліук] : підручник. К.: Ленвіт, 2000. 264 с.

6. Шлєіна Л. І. .Самостійна робота майбутніх фахівців у процесі вивчення курсу української мови професійного спрямування. Збірник науково-методичних праць «Удосконалення навчально-виховного процесу в вищому навчальному закладі. Випуск 19 Таврійський державний агротехнологічний університет. Мелітополь, 2016. 190-197 с. URL: <http://www.tsatu.edu.ua/shn/people/shljeina-ljudmyla-ivanivna/?lang=uk>

PHILOSOPHICAL SCIENCES

ІНТЕГРАТИВНЕ ОСМИСЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ «РОЗУМНОЇ СИЛИ» В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Воропасва Тетяна Сергіївна,
к.психол.н., доцент
Авер'янова Ніна Миколаївна,
канд.філос.н.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Вступ. В умовах російсько-української неоімперської війни багато українських і зарубіжних науковців та експертів шукають найбільш оптимальні шляхи для Перемоги України. Дослідники пропонують різнопланові рекомендації для реалізації тієї чи іншої стратегії і тактики у внутрішній та зовнішній політиці України. У цьому контексті актуальність запропонованої у статті української версії стратегії «розумної сили» не викликає жодних сумнівів.

Мета роботи. Метою даної статті є інтегративний аналіз української версії стратегії «розумної сили» як найоптимальнішої стратегії Перемоги України у російсько-українській неоімперській війні.

Методи. Основою даного дослідження є інтегративний підхід, який сприяє знаходженню методів, адекватних досліджуваному феномену, зокрема, використанню трансдисциплінарного аналізу.

Результати та обговорення. Відомо, що концепцію «розумної сили» («smart power») розробляли та досліджували такі зарубіжні вчені, як Джозеф Най, Сюзанна Носсель, Тед Гален Карпентер, Вільям Коен, Моріс Грінберг, Карол Макгіфферт, Крістіан Вігон, Еван Резнік, Алан Чонг, Сабріна Медейрос,

Даніель Пінто [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8] та інші. Поняття «розумної сили» не можна розглядати без розуміння та аналізу «м'якої сили». Термін «м'яка сила» («soft power») у науковий обіг увів американський політолог Джозеф Най-молодший, доктор філософії Гарвардського інституту державного управління імені Джона Ф. Кеннеді. Концепція «soft power» Дж. Ная стала відповіддю на низку проблем, які виникли перед США після завершення Холодної війни у світі. Найперше, йшлося про збереження США свого іміджу й авторитету як наддержави на міжнародній арені. «М'яка сила», за Джозефом Наем, означає здатність країни переконувати інших робити те, що необхідно цій державі, але без сили та примусу, тобто формувати пріоритети інших так, як вигідно даній країні. Водночас Дж. Най підкреслював, що успішним країнам при формуванні зовнішньої політики потрібна і «жорстка», і «м'яка» сили [9]. При цьому «жорстка сила» включає в себе військові інтервенції, примусову дипломатію (coercive diplomacy), економічні санкції, спирається на збройні сили та економічні засоби, застосовує погрози і зброю.

У подальшому проблеми взаємозв'язку та взаємодоповнення «м'якої» і «жорсткої» сил Джозеф Най представив у концепції «розумної сили» («smart power»), яку розглядав як можливість поєднання «м'якої» і «жорсткої» сил для створення виграних стратегій. Хронологічно зазначена концепція в наукових колах почала осмислюватися з 2004 р., з часу публікації роботи Ная «Soft Power: The Means To Success In World Politics» (книга перевидавалася кілька разів). Фактично одночасно з зазначеною працею з'явилася робота Сюзанни Носсель «Smart Power». Най підкреслював, що концепція «розумної сили» може бути застосована не лише для США, а й для будь-якої іншої держави. Завдання влади полягає в тому, щоб за певних обставин правильно комбінувати ці дві сили.

Для того, щоб поєднувати ресурси «жорсткої» і «м'якої» сили, необхідно мати розвинуте контекстуальне мислення. Дж. Най підкреслював, що контекстуальне мислення – це здатність мислити глобально і передбачити тривалу перспективу, це здатність розуміти зміни у навколишньому середовищі

та вміння інтуїтивно діагностувати ситуацію, що допомагає з'єднати тактику з цілями і створювати розумні стратегії в різних ситуаціях. Одним із засобів вирішення поставленої проблеми є також використання знань комплексного типу, що поєднують наукові (зокрема, теоретичні, емпіричні, прикладні наукові дослідження) та експертні знання (експертні висновки, доповіді, аналітичні записки, експертизи законопроектів, рекомендації експертних рад, експертні відгуки тощо) в процесі вивчення специфіки управління конфліктами та практик припинення збройних конфліктів.

Російсько-українську неоімперську війну, яку розпалила РФ на теренах України, можна припинити (зміцнюючи потугу ЗСУ, запустивши процеси врегулювання суперечностей, а також деескалації, дерадикалізації, дехаотизації та стабілізації соціуму з урахуванням принципів конфлікт-менеджменту) за допомогою стратегії «розумної сили». Адже саме ця стратегія відповідає сучасним загрозам і викликам найоптимальнішим чином. Вона дозволить Україні діяти на міжнародній арені як відповідальному суб'єкту, формувати більш стійку міжнародну систему прийняття колективних рішень і вирішувати завдання деокупації та реінтеграції населення окупованих регіонів України за допомогою стратегічно продуманих, інноваційних і гнучких підходів. Як уже зазначалось, стратегія «розумної сили» дозволяє застосовувати як «м'які», так і «жорсткі» методи, а головне – уміти розрізняти випадки, коли доречні або перші, або другі, або перші і другі одночасно, щоб у результаті виник синергетичний ефект від поєднання засобів «м'якої» та «жорсткої» сили. Концепцію «розумної сили» варто застосувати як стратегію стримування неоімперського реваншизму РФ та її неоколоніальної гібридної політики. Застосування стратегії «розумної сили» дозволить вибудувати послідовність дій, спрямованих на зниження деструктивного політичного, економічного та інформаційного впливу РФ як на європейському просторі, так і у всьому світі.

Саме українська версія стратегії «розумної сили» дозволить Україні проводити ефективну політику з опорою на власні національні інтереси. Грамотна відповідь антиукраїнським підривним силам має бути заснована на

стратегії «розумної сили», яка поєднує, зокрема, юридичні заходи впливу на них, з «м'якими», однак ефективними соціальними й гуманітарними технологіями.

Ми розробляємо українську версію стратегії «розумної сили» упродовж 2015–2022 років у контексті деокупації, деконфліктизації та реінтеграції населення окупованих територій України [10; 11; 12; 13; 14]. Нинішня російсько-українська неоімперська війна (2014–2022(?) рр.) розпочалась у результаті ескалації гібридної війни, що тривала на пострадянських теренах ще до 2014 р. (виявляючись у економічних, газових, інформаційних та інших війнах), адже гібридна агресія Кремля проти України (а також проти інших незалежних держав) була пов'язана як із намірами Російської Федерації відновити СРСР, так і з прагненнями відновити Російську імперію у кордонах 1913 р. (для цього достатньо ознайомитись із матеріалами Міжнародного дискусійного клубу «Валдай», починаючи з 2004 р.). Якщо агресію Російської Федерації на території України у 2014–2021 роках можна було називати російсько-українським збройним конфліктом неокolonіального типу, то після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 року цю війну слід назвати російсько-українською неоімперською війною з проявами нацизму, шовінізму та геноциду. Це значно посилить позиції України на міжнародній арені.

Висновки. Отже, найбільш оптимальною стратегією Перемоги України у цій війні є українська версія стратегії «розумної сили». Основними складовими української версії стратегії «розумної сили» в умовах нинішньої війни є: 1) поєднання «жорсткої» та «м'якої сили» з інтелектуальним потенціалом наукового та експертного середовища України; 2) підвищення військової майстерності ЗСУ; 3) модернізація українського озброєння на базі стандартів НАТО; 4) зміцнення енергетичної незалежності держави; 5) підтримка економічної стабільності України; 6) динамічна та гнучка дипломатія, постійна координація зусиль країн-учасниць антипутінської/антиімперської коаліції; 7) зміцнення вже існуючих військово-оборонних союзів та залучення нових

країн-партнерів до співпраці з Україною та антиімперської боротьби; 8) позиціонування злочинів російської федерації в Бучі та Маріуполі як Української Сребрениці; 9) своєчасне відбиття інформаційно-психологічних операцій противника, репрезентація пропагандистської діяльності російських ЗМІ як російської версії «Радіо Руанди»; 10) посилення консолідації українського суспільства та всього українства; 11) зміцнення патріотизму та проукраїнської мотивації у діяльності українських громадян; 12) розвиток українознавчої компетентності депутатів, урядовців, лідерів громадської думки та всього суспільства. Проведені нами дослідження показали, що українознавча компетентність є дуже дієвою «вакциною» проти ідеології «русского мира», а також забезпечує особу, яка має таку компетентність, від деструктивних впливів інформаційно-психологічної агресії з боку Російської Федерації. Адже без належного опору російській інформаційній агресії Україна не стане переможницею у нинішній війні й не буде конкурентоспроможною державою у світі. Саме тому потрібно врахувати дієвість українознавчої компетентності наших громадян в інформаційній війні.

Необхідно враховувати і роль росієзнавства (россиеведения) в інформаційній агресії Росії, а також те, як послідовно Російська Федерація формувала кафедри й факультети росієзнавства, у першу чергу, на своїх західних кордонах. Розвиток росієзнавства в Росії та українознавства в Україні не можна навіть порівнювати, адже в Російській Федерації росієзнавство активно викладається у середніх школах та вишах з 2000 р., функціонують кафедри росієзнавства, потужні дослідницькі центри й факультети росієзнавства. У нашій державі українознавство, на жаль, не тільки не викладається системно, але й перебуває майже під заборонаю. Такі освітні деструкції не сприяють повноцінному розгортанню української версії стратегії «розумної сили». Наявну ситуацію треба терміново виправляти. Необхідно поширювати українознавчу компетентність усіма мовами світу. Україна (а не Росія) має стати лідером у поширенні українознавчої компетентності не тільки у нашій державі, але й у світі. У середніх школах та вишах варто запровадити

викладання українознавства як інтегративного курсу. Особи, які прагнуть мати українське громадянство, мусять складати іспит з основ українознавства. Дипломати й працівники посольств і консульств різних країн світу, які представлені в Україні, повинні отримати друковані науково-популярні матеріали з українознавства. Отже, сьогодні необхідне посилення соціально-гуманітарної та інформаційної складової національної безпеки України для розробки й впровадження цілісної системи соціогуманітарних технологій у формуванні й підтримці почуття колективної самоповаги громадян України, розвитку їхньої суб'єктності, патріотизму, критичного мислення та українознавчої компетентності, які є важливою основою для формування позитивної національної ідентичності. Таким чином, викладені нами поради будуть сприяти успішній реалізації української версії стратегії «розумної сили», яка є найбільш оптимальною стратегією Перемоги України в російсько-українській неоімперській війні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Nye Joseph S., Jr. Get Smart: Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*. 2009. Vol. 88, № 4 (July/August 2009), pp. 160–163.
2. Nossel Suzanne. Smart Power. *Foreign Affairs*. 2004. Vol. 83. № 2 (March-April). Pp. 131–142.
3. Carpenter Ted Galen. *Smart Power: Toward a Prudent Foreign Policy for America*. Cato Institute, 2008. 264 p.
4. Cohen William S., Greenberg Maurice R., McGiffert Carola. *Smart Power in U.S.-China Relations: A Report of the CSIS Commission on China*. Center for Strategic and International Studies (CSIS), March 2009. 31 p.
5. Whiton Christian. *Smart Power: Between Diplomacy and War*. Dulles, United States: Potomac Books, 2013. 240 p.
6. Resnick Evan. I Will Follow: Smart Power and the Management of Wartime Alliances. *Journal of Strategic Studies*. Volume 38, 2015. Issue 3. Pages 383-409.
7. Chong Alan. Smart Power and Military Force: An Introduction. *Journal of Strategic Studies*. Volume 38, 2015. Issue 3. Pages 233-244.

8. Medeiros Sabrina E., Pinto Danielle J. A. International Reputation and Smart Power: How Brazil is building its international insertion in XXI century. In *ISA's 56th Annual Convention*. New Orleans, Louisiana, 2015.

9. Nye Joseph S., Jr. *Soft Power: The Means To Success In World Politics*. New York: PublicAffairs, 2005.

10. Авер'янова Н. М., Воропаєва Т. С. Стратегія «розумної сили» як основа для припинення збройного конфлікту в Україні та реінтеграції окупованих територій. *Гілея: науковий вісник*. К.: Вид-во «Гілея», 2019. Випуск 147 (№ 8). Ч. 2. Філософські науки. С. 7–13. URL: <http://www.gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=202>

11. Авер'янова Н. М., Воропаєва Т. С. Інформаційна складова стратегії «розумної сили» в російсько-українській неоімперській війні. *Modern directions of scientific research development. Proceedings of the 15th International scientific and practical conference*. BoScience Publisher. Chicago, USA. P. 349–358.

12. Авер'янова Н. М., Воропаєва Т. С. Стратегія «розумної сили» як найоптимальніша стратегія перемоги в російсько-Українській війні. *The 11 th International scientific and practical conference "Innovations and prospects of world science"* (June 22-24, 2022) Perfect Publishing, Vancouver. 2022. 635 p. P.476-483.

13. Voropayeva T., Averianova N. Information and Economic Security as Priority Directions of the State Policy of Ukraine in the Context of the Strategy of «Smart Power». 2021 IEEE 8th International Conference on Problems of Infocommunications, Science and Technology (PIC S&T) URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/9772130>

14. Voropayeva T. S., Averianova N. M. Information security as key direction of the state policy of Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian armed conflict. *Global science and education in the modern realities '2021. Conference proceedings, August 17–18, 2021*. Seattle, Washington, USA: «ISE&E» & SWorld in conjunction with KindleDP, 2021. 215 p. P. 179–182. URL: <https://www.sworld.com.ua/konferus07/sbor-us7.pdf>

ECONOMIC SCIENCES

BRANDING OF A TOURIST ENTERPRISE

Berkova Oksana Petrivna,

Doctor of Economics, Associate Professor
of the Department of International Tourism and Country Studies,

Zavada Yulia Andriivna,

Student

National Aviation University

Kyiv, Ukraine

Introductions. In the conditions of fierce competition on the market, individual consumer properties of goods and services lose their exclusivity, therefore, the ability to stand out from a number of competitors, to show one's unique differences, becomes an important condition for positioning an enterprise on the market. Branding is aimed at forming and positioning a unique image of the company, its goods or services. In addition, branding is a kind of business management philosophy that allows you to influence the minds of consumers in order to create brand loyalty.

Aim. The purpose of the article is to reveal the essence and significance of the brand in the functioning of the tourist enterprise.

Materials and methods. Theoretical research and analysis of literary sources.

Results and discussion. The concept of brand in modern marketing theory is used in a narrow and extended interpretation. In the narrow sense, it is an officially registered trademark of a manufacturer or seller of goods and services. The expanded concept of a brand also covers the class of offered goods (services) with the characteristics of their consumer preferences and the general impression of goods sold under a specific trademark in the mass consciousness of the consumer.

A brand is a relatively mobile market substance that requires purposeful management for effective use. The process of creating and further managing the

development of a brand is called branding. The tools of branding are special methods of creating a positive impression and promoting goods and services to target groups of consumers and forming a sustainable positive image of the brand in society.

Considering tourism branding in particular, it can be said that this concept is quite large-scale than in other spheres of activity. This is exactly the process that adds value to the tourism product by creating demand for it. In the process, the goal is to maintain the quality and justify the cost of the product, which is aimed at the most important thing - the consumer, who needs to be retained and not give cause for disappointment as a company.

The main task of branding the organization of the tourism industry is the formation and further development of positive associations associated with its brand in the consumer, paying attention to other brands. This will avoid repetition of an already existing brand on the market and take into account the mistakes of competitors, and may also lead to an original idea.

The specificity of the tourist product as a property right to receive a complex, multifunctional service determines the predominant use of the corporate concept of branding in tourism. Leadership in the industry is occupied by multi-layered corporate trademarks, formed on the basis of the acquisition or merger of a few brands and by horizontal distribution of successful brands under the terms of agency and franchise agreements.

A brand in tourism is an obligation of the selling organization to provide the consumer with a tourist product or service that corresponds to a certain set of properties and benefits. F. Kotler identifies six features of the concept of "brand":

1. **Attributes.** The brand evokes in the buyer associations about the distinctive properties of the tourist service.
2. **Advantages and benefits.** Attributes should be presented in terms of functional and emotional advantages and benefits.
3. **Values.** Brands reflect the manufacturer's value system.
4. **Culture.** A brand can symbolize a certain corporate culture. So, "Marriott" and "Hilton" represent American culture, "Assog" - French, "Kempinski" -

German.

5. Individuality. A brand can evoke certain individual images.

6. Consumer. The brand involves the positioning of tourist services for a certain type of client.

To promote the organization's brand, it is necessary to take into account and develop all these features in a complex. It is risky to highlight only one or several features and create a brand based on them.

The use of a well-known brand provides the organization of the tourism industry with a number of competitive advantages:

- reduction of marketing costs due to brand popularity and customer loyalty;
- acquisition by the organization to a certain extent of the selling organizations, as buyers expect tourist services from them under specific brands;
- setting higher prices compared to competitors, which is possible because the brand is perceived as an indicator of high quality;
- simplifying the implementation of the brand expansion strategy due to high consumer confidence;
- certain protection under conditions of tough price competition;
- strengthening the corporate image, simplifying the market promotion of new tourist products and services and ensuring the loyalty of consumers and intermediaries to them.

The effectiveness of the branding process depends only on the purposefulness and productivity of the companies whose field of work is tourism. The prosperity of a tourist product depends primarily on its quality and reliability. The brand helps to show its place and importance in the market, which helps the buyer to make the right choice. The main thing is to choose a clear brand development strategy, taking into account the data of competitors. This process requires quite large investments, but in the end it will give a good result and affect the further work of the tour product: it will strengthen the loyalty of buyers, increase the flexibility of growth in the future, the growth of market share and the value of shares.

Conclusions. Branding of a tourist enterprise provides an opportunity to maintain competitiveness on the market and to implement a long-term algorithm on the formation and establishment of the image of the offered product in the minds of consumers. It is thanks to competent brand management that tourism enterprises can have a number of advantages over other firms.

REFERENCES:

1. Melnychenko S., Avdan O. Formation of the brand of tourist enterprises / S. Melnychenko, O. Avdan // Bulletin of KNTEU. – No. 6. – 2012. – P. 35–44.
2. Branding in the field of tourism [Electronic resource].– Access mode: https://otherreferats.allbest.ru/marketing/00458764_0.html
3. Brand in the tourism industry. [Electronic resource]. – Access mode: <http://mirznanii.com/a/145154/brend-v-turistskoy-otrasli>
4. Shapiro S. V. Branding in the field of tourism // Scientific and methodological electronic magazine "Concept". 2017. Vol. 21. P. 68-72.
5. What is a brand and branding? [Electronic resource] // Consulting in Ukraine. - 2013 - Access mode: <http://consulting-ua.com/scho-take-brend-i-brendynh>.
6. Karyagin, Y. O. Marketing of tourism product / Y. O. Karyagin, Z. I. Tymoshenko, T. O. Demura, etc.; under the editorship G. B. Munin, O. O. Gatsa. - K.: Condor, 2009. - 394 p.

GLOBAL EXPERIENCE OF PERSONNEL MANAGEMENT CONCEPTS AND THEIR USE IN BUSINESS ACTIVITIES

Lozova Alina

student 2nd year, gr. MgPS-21

Honcharenko Iryna

Ph.D., scientific adviser

Kyiv National University of Technologies and Design,
Kyiv, Ukraine

Introductions. Increasing economic efficiency is a priority goal of the management of any enterprise. The possibility of achieving such a result always covers the personnel management system. Any projects and programs proposed by management may affect the cost-effectiveness usage of various types of resources, as it concerns ideas - they are implemented by personnel by solving specific tasks.

The aim. The purpose of the study is to analyze the world experience of personnel management concepts when used in the economic activity of economic entities.

Analysis of recent research and unresolved part of the problem. The analysis of scientific sources shows that the views of specialists on an efficient and effective model of personnel management are quite different [1, 2]. For example, Legg believes that there is a close integration of personnel management policy with business strategy, that the organization's employees are a means of achieving goals that should be used to obtain material benefits. Trussier's works indicate that reality often requires harsh measures, the author recommends employers to set strict hiring criteria, so that a potential employee is able to cope with difficult working conditions.

In Dyer and Holder's studies, it is emphasized that personnel management methods should vary depending on the decisions chosen for implementation, labour market state, formed social norms and national culture postulates.

However, some world experience aspects of personnel management concepts are still underdeveloped and are to be the basis of a new study.

Results and discussion. Analyzing the known methods of human resources management in countries with developed economies, it can be noted that modern management is mainly based on two models that appeared in the USA and Japan. In a certain way they are considered to be benchmarks in the field of human resources management and are used in various organizations, taking into account their characteristic features in the structure, economic activity specifics, ownership forms, etc.

The first model is American, it is characterized by individualism, practicality, and pragmatism, that is, those basic qualities that are necessary for entrepreneurial activity in conditions of aggressive competition. The American model involves clear job instructions use, implementation of a manager's daily detailed instruction.

Перша модель – американська, їй притаманні індивідуалізм, практичність, прагматичність, тобто ті основні якості, які необхідні для підприємницької діяльності в умовах агресивної конкурентної боротьби. Американська модель передбачає використання чітких посадових інструкцій, виконання щоденних детальних вказівок керівника. Adherence to the American management model is designed to instill diligence in employees, this labor organization system, however, in fact, creates a person-mediocrity, forms a structured style of behavior, preventing thinking, creativity and initiative development.

The second model, Japanese one, is built on nation the mentality, which is characterized by cultural features, such as: collectivism, thrift, practicality, punctuality, industrious. It is designed to foster initiative in employees, welcomes a creative approach to work. The Japanese model is aimed at the formation of universal employees with flexible thinking, for whom, as significant results are achieved at a specific workplace, rotation is carried out first horizontally, and then vertically.

Despite the fact, that the two management models are completely independent, since the end of the 20th century, their mutual penetration into each other has been increasingly observed. Paradoxically, if production processes in the American management model get out of control, and no instructions are provided for the situation, then the staff is asked to act independently.

With the Japanese management model, production process is built in such a way that it practically does not require influence of a manager, but if the process goes out of control, then the staff is required to act strictly according to the instructions and prescriptions in order to eliminate the discrepancy with less adverse consequences. Thus, the American management model in everyday activities strictly regulates personnel activities, although it becomes flexible in non-standard situations, while the flexible Japanese model becomes rigid when the situation to be out of control.

Having studied the experience of the world human resources management models using, it is possible to highlight their main features. The Japanese model is characterized by: individual responsibility of an employee at any level and position; team decision-making; long-term perspective of a cooperation during staff hiring; company management concern for the mental comfort and physical health of its employees; «invisible» control and formalized methods of inconsistencies elimination application.

The main features of the American model: greater responsibility of a manager than of an employee; individual decision-making by a manager; short-term perspective of cooperation in the recruitment of personnel, mainly related to the implementation of project works; all management processes documentation according to a strict theoretical basis, using standards; clear hierarchical structure, in which single leadership is often expressed; strict compliance with job instructions; immediate quality control of the work performed; strict material sanctions for the labor discipline violation, the rules of which are established by the organization internal regulations; establishment of identical working and rest regime conditions, incentive system for employees of the same horizontal hierarchy level.

Nowadays realities increasingly incline enterprises management to use the Japanese human resources management model due to the fact that the last:

1. Used in many countries of Southeast Asia and the European Union, during the long-term period, proving its advantage and effectiveness, as the organizations that had used it, received stable and high indicators of financial and economic

activity. 2. Has proven itself in the countries with a market economy, where the role of the state in macroeconomic processes is high. 3. It has proven to be effective in the newly created organizations and in the small businesses, where universal employees are most in demand, and it does not make sense to impose restrictions on them due to a small amount of resources. Such organizations often have a blurred management structure and are built on established family relationships. In addition, documenting management processes and strictly following instructions appears to be unnecessary and very costly. 4. The most productive in knowledge-intensive industries, in which creative, analytical, non-trivial, non-formalized approaches are necessary for innovative products creation.

Conclusions. To sum up, we can conclude that it is best to use a combined model of personnel management, applying a situational approach and using the best features of both schools. This golden mean combines the advantages of the American and Japanese personnel management models and is acceptable for a wide range of enterprises.

REFERENCES

1. Goncharenko I. Development of competitive personnel for small and medium enterprises /I. Goncharenko // Менеджмент – Management. – 2017. – Вип. 26. – С. 42–53. doi:10.30857/2415-3206.2017.2.4.

2. Крахмальова Н. А. Адаптація зарубіжного досвіду застосування івент-маркетингу в практиці вітчизняних підприємств / Н. А. Крахмальова, І. М. Гончаренко // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки – Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. Series: Economic Sciences – 2017. – № 6. – С. 51–58. doi:10.30857/2413-0117.2017.6.7.

INTERDEPENDENCE OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND LEVEL OF IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS

Panskykh Roman

Viter Olha

Yakibiuk Yuliia

Students

Ivan Franko National University of Lviv

Lviv, Ukraine

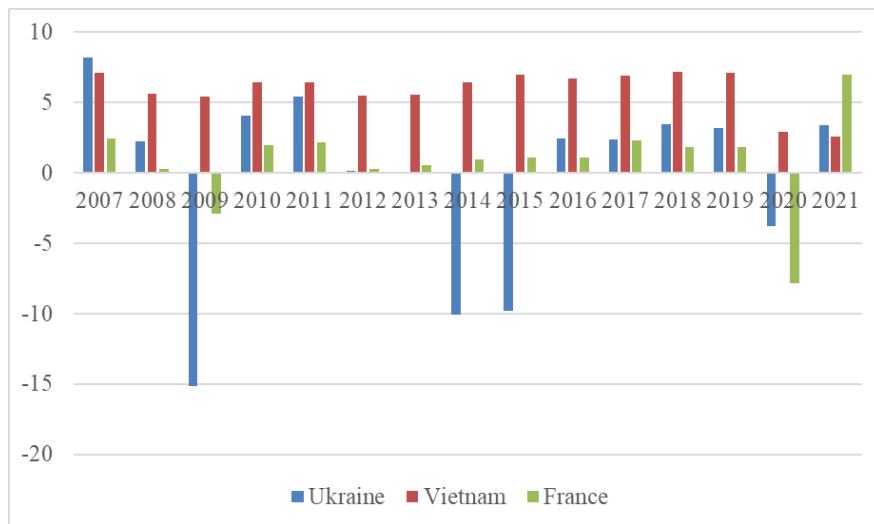
Introductions. It is a common knowledge, that one of the specific features of the modern period is the acceleration of socio-economic development, which is reflected in the rapid changes in the economic situation and is caused by scientific and technological progress. The level of implementation of innovations in a country is one of the most important indicators of its success. But can it be stated, that the high level of implementing the technologies is the pillar of the country's success? It is a controversial issue, so let's shed some light on this question.

Aim. To investigate the correlation between the economic development and the level of innovation implementation.

Materials and methods. To investigate the connection between the economic development and the rate of innovation implementation it was decided to select three countries of different incomes: Vietnam, Ukraine and France.

The analysis of the economic development of three selected countries was started with gathering information from the World Development Indicators Data Bank. All data are given below.

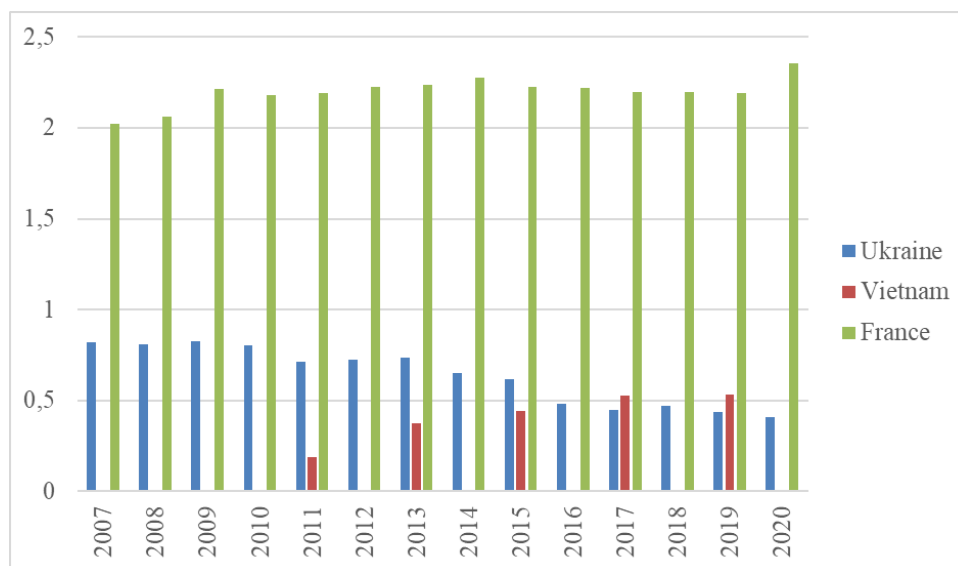
In order to analyze the economic development of the selected countries it was decided to use GDP growth (annual %).

Fig. 1. The economic development of Ukraine, Vietnam and France

Source: developed by the authors based on data [1]

Fig. 1 shows that the economic development of Vietnam is the fastest, leaving Ukraine and, moreover, France behind. The economic of Vietnam was in terrible shape in the previous century but with implementing technologies, the development of the economy became rapid. France has a strong economy, which is growing steadily, but not very quickly. Ukraine also is one of the instances, how poor economy can grow fast, however war and world crisis had extremely bad influence on it. All three countries more or less showed the decline of economies in 2020 due to COVID-19 pandemic, which made all world economies sustain losses.

Fig. 2. Research and development expenditure (% of GDP) of Ukraine, Vietnam and France

Source: developed by the authors based on data [1]

Having analyzed the data related to the economic growth of the countries, it is necessary to consider the indicators which has something to do with implementation of innovations.

Fig. 2 shows that despite the high resource and scientific potential of Ukraine, indicators of the rate of implementation of innovative developments and the quality of innovative processes remains pretty low. However, the share of research and development expenditure of Vietnam is way more lower. On the contrary to the previous states, France has pretty the mentioned indicator is quite high. Taking into consideration the data, it is possible to come to the conclusion that economic development of the country has a visible impact on the way it implements innovation and the funds the state can spend on it.

The concept of the effectiveness of the implementation of innovative developments in many aspects coincides with the concept of the efficiency of management of the innovation process.

The effectiveness of the implementation of innovative developments should be analyzed with the help of innovative potential, which is a set of interacting and interconnected organizational and managerial, scientific and technical, production, financial and economic, marketing resources that the participants of the innovation process have and use when implementing innovative developments.

Cooperative positive action of use resources provides a significant increase in the effectiveness of the implementation of innovative development Evaluation of the effectiveness of the implementation of innovative developments should become object of continuous management activity at all stages of the innovation process.

The other thing which is worth mentioning is that the effective functioning of the mechanism for the introduction of innovative developments has a visible connection with economic development in terms of funds available for this exact issue.

Results and discussion. Analyzing data from three countries with different level of economic development, it is proven that the structure of the economy is interdependent with the level of implementation of innovations, and high level of the

latter is one of the pillars of a successful economy.

Conclusions. Having compared the structure of the economies of a developed country, a developing country, and Ukraine, and their level of implementation of innovations, we have come to several conclusions. The effectiveness of the implementation of modern technologies in many aspects coincides with the efficiency of the process of improving the economy even in such a poor country like Vietnam, or in a such difficult in terms of war-crisis country like Ukraine. What can be seen in France proves that using technologies not only help to develop economy, but also to get the stability in this process.

REFERENCES

1. World Development Indicators. *The World Bank*. [Electronic resource] – URL: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators>

THEORETICAL BASIS OF THE ECONOMIC ESSENCE OF «FOOD SECURITY»

Pavlova Iryna,
researcher of the transport services market department
Government Agency
«Institute of Market and Ecological and Economic Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine»
Odesa, Ukraine

Introductions. Ukraine is one of the global leaders in the food market. With the beginning of the war of the Russian Federation against Ukraine, economic activity, including agriculture, suffered significant damage. This creates a problem in the field of ensuring food security, both in our country and in others.

As early as November 2021, according to the Global Food Security Index [1] Ukraine ranked 58th among 113 countries. As of September 2022, it ranks 73rd in the Index. As stated in the report [2], despite adequate food supply, availability scores are low due to weak infrastructural supply chains, armed conflict, corruption and political instability.

According to the FAO report from September 12, 2022 [3], in June, there was an increase in the prices of vegetables, which led to a decrease in the food affordability index, due to a significant share of vegetables used for consumption. This led to the fact that a person with an average income at the end of June bought 48% less food than before the crisis.

Aim. In view of this, for a more detailed understanding of the food security category, we considered the theoretical background of this term, which was formed under the influence of the economic thought of domestic and foreign scientists.

Materials and methods. Was conducted comprehensive theoretical analysis of literary sources of international and Ukrainian scientists, laws of Ukraine, reports of international organizations (for example, FAO) was carried out.

Results and discussion. In the Oxford University Dictionary, «food security»

is defined as «the state of having reliable access to sufficient quantities of affordable, nutritious food» [4].

In the Cambridge Dictionary, «food security» is situation in which enough food is produced and available for everyone in a group, country, etc. to have enough to eat [5].

For the first time on the world stage, the term «food security» appears after the Second World War. «Universal Declaration of Human Rights» [6] from December 10, 1948 covers the principles that say that every person has the right to food. The definition of the term «food security» was put into practice already in the 70s of the 20th century, and to this day it characterizes the state of the food market and economy of both an individual country or a number of integrated countries, as well as the global food market.

According to the definition of the World Food Summit on solving the problem of hunger in the world in November 1996: «Food security is a state in which a person constantly has physical, social, and economic access to sufficient, safe, and wholesome foods that meet their needs and food preferences for an active and healthy life» [7].

Scientists such as J. Conway and E. Barber interpret food security as ensuring guaranteed access of all residents and at any time to food in the amount necessary for an active healthy life [8].

V. Geets, on the other hand, says that «food security» is a complex concept that contains two aspects related to the purely economic process of «food provision» and it's importance as a necessary condition for maintaining national security in its internal and external manifestations [9].

In the work of Golikova K. [10] three approaches to defining «food security» are distinguished:

1. Food security is ensuring the population's guaranteed access to food in the amount necessary for an active, healthy life (economists of countries with a developed market economy);

2. Food security is the ability of a country to independently provide itself with

the necessary volume and range of food products (Hoychuk O., Kvasha S.);

3. Food security is the ability of the state to provide a sufficient amount of food to maintain a healthy lifestyle for all strata of the population, regardless of their income (Shebanina O.).

We should also note that the food security of the state is an important component of economic security, which in turn is part of the national security of the state, according to the Law of Ukraine «On National Security of Ukraine» [11].

The economic essence of food security speaks of its importance for every member of society. In international documents, this definition is declared as the state of the economy, in which access to food in the amount necessary for a healthy life is guaranteed for all residents of the country at any time [12].

In considering the economic essence, food security consists of the following levels: global, international, national, regional, population group, family. On each of them, food safety finds its individual qualities, structure and logic of development.

Conclusions. On the basis of the presented material, it is possible to generalize the concept of food security as the economic ability of the state to provide the population with quality products in the required quantity and the ability to self-sufficiency under any external or internal conditions.

REFERENCES

1. Ukraine strengthened its position in the Global Food Security Index. URL: <https://eba.com.ua/ukrayina-zmitsnyla-pozytsiyi-vglobalnomu-indeksi-prodovolchoyi-bezpeky/>
2. Country report: Ukraine. Global Food Security Index 2022 URL: https://fabricstaging.economist.com/hubs/gfsi2022/reports/Economist_Impact_GFSI_2022_Ukraine_country_report_Sep_2022.pdf
3. Ukraine: Humanitarian response update. 12 September 2022. URL: <https://www.fao.org/3/cc2004en/cc2004en.pdf>
4. Lexico. Powered by OXFORD. URL: https://www.lexico.com/en/definition/food_security

5. Cambridge Dictionary URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/food-security>
6. Universal Declaration of Human Rights. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
7. Kordzaya N.R., Egorov B.V. Basic concepts of food security of the country. Kherson: Oldi-Plus, 2018. 148 p.
8. Conway G. After the Green Revolution. Sustainable Agriculture for Development / G. Conway, E. Barber – London, 1990. – P. 61-69
9. Geets V. M. Concept of economic security of Ukraine. K. Logos, 1999.-56p.
10. Golikova K. P. Food security of the state: essence, structure and features of its provision. Scientific works of the Kirovohrad National Technical University. Economic Sciences, 2012. Vol. 22, part II - pp. 1-5
11. Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" dated June 21, 2018. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
12. Erfan V. Y., Bevzyuk E. V., Vergun V. A., Green O. O. Food security in the context of economic security of the country: theoretical aspect: monograph / edited by V. Y. Erfan. Uzhhorod: Publishing House of State University, 2010. C. 349-351

УДК 330.45

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ У СИСТЕМНОМУ АНАЛІЗІ

Барабаш Наталія Степанівна

к.е.н., професор кафедри економіки та фінансів підприємства

Міщенко Анна Олександрівна,

к.е.н., доцент кафедри цифрової економіки та системного аналізу

Державний торговельно-економічний університет

м. Київ, Україна

Анотація: Обґрунтовано застосування методів дослідження операцій для забезпечення ефективного управління діяльністю підприємства в умовах воєнного стану. Визначено особливості методів багатокритеріальної оптимізації та теорії ігор, теорії масового обслуговування, розкрито інформаційно-аналітичний зміст.

Ключові слова: дослідження операцій, системний аналіз, теорія ігор, теорія масового обслуговування, імітаційне моделювання

Вступ. На сучасному етапі розвитку економіки в умовах воєнного стану слід встановити, які зміни відбулись у процесі функціонування підприємств порівняно із завданням і минулим періодом і розробити заходи щодо ефективного управління їх фінансово-господарською діяльністю. Обґрунтувати і розробити оптимальні управлінські рішення забезпечить використання методів системного аналізу в частині дослідження операцій.

Метою роботи є обґрунтуванням необхідності застосування методів дослідження операцій для забезпечення ефективного управління фінансово-господарською діяльністю підприємства в умовах воєнного стану.

Матеріали і методи. Проведене дослідження базується на працях вітчизняних вчених. Використано загальнонаукові методи, методи системного аналізу.

Результати та обговорення. Методи дослідження операцій пов'язані із вибором із загальної сукупності рішень найкращого за відповідною системою доведень та аргументацій. Головним завданням дослідження операцій є порівняння різних стратегій і вибір найкращої серед них.

Мета операцій, як сукупності дій для досягнення певної цілі, може мати якісну і кількісну характеристику. Зміст якісної характеристики досягнення мети полягає в тому, щоб дати лише оцінку - може вона бути досягнутою, чи ні. Математично критерій ефективності (F) для такої мети визначається: $a = 1$, коли мета досягається і $b = 0$, коли мета не досягається. Дослідження операцій за кількісним виміром ступеня досягнення мети полягає у прагненні до збільшення чи зменшення деякого показника, який і характеризує ступінь досягнення цієї мети. Саме цей показник є критерієм ефективності у виборі стратегії. Критерій ефективності є математичним еквівалентом мети операції.

Серед методів дослідження операцій дуже поширеним є метод багатокритеріальної оптимізації. Він застосовується у випадку вибору рішень за багатьма критеріями ефективності, що мають кількісне вираження (оборотність вкладених ресурсів, їх прибутковість і ін.).

Математична модель задачі багатокритеріальної оптимізації має вигляд:

$$F = F(X, Y) \rightarrow \max$$

$$X \in M ,$$

де $X = (x_1, x_2, x_3, \dots, x_n)^T$ – стратегія, елемент $x_i (i = \overline{1, n})$ виражає, наприклад, кількість i -го ресурсу;

$Y = (y_1, y_2, y_3, \dots, y_n)^T$ – вектор неконтрольованих чинників;

M – множина всіх стратегій (область допустимих значень).

Завдання полягає у тому щоб знайти таку стратегію X^* із множини допустимих значень M для якої кожна із частових цільових функцій $f_j(x, y)$, $(j = \overline{1, m})$ досягла б на цій множині свого найбільшого значення.

Іншим методом дослідження операцій є теорія ігор. Теорія ігор

використовується у дослідженні конфліктних ситуацій, коли приймаються рішення декількома суб'єктами, у яких не співпадають інтереси. Розбіжність інтересів слід враховувати при прийнятті рішень. Наприклад, якщо на ринку є тільки два продавці, то кожен із них повинен планувати свої дії, враховуючи реакцію іншого.

Серед методів дослідження операцій у використовують теорію масового обслуговування, яка досліджує ймовірнісні (стохастичні) залежності на предмет вибору оптимального рішення при виникненні непередбачуваних подій.

Висновки. Для забезпечення ефективного управління фінансово-господарською діяльністю підприємства необхідним є застосування методів дослідження операцій, що стане підґрунтям оптимізації і раціонального господарювання суб'єкта господарювання в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барабаш Н. С. Аналіз господарської діяльності навч. посіб. [Н. С. Барабаш] /за ред. Є. В. Мниха К. : Київ. нац. торг.–екон.ун-т, 2005.–395с.
2. Миколюк О. А. Управління підприємством в умовах діджиталізації економіки / О. А. Миколюк, В. М. Бобровник // Вісник Хмельницького національного університету. – 2021. – № 4. –С. 142-146.

ВПЛИВ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ НА КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

Громова Ольга Євгеніївна

д.е.н., доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

Крупський Андрій Станіславович

аспірант

Хмельницький національний університет

Хитра Олена Валеріївна

студентка

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

Оскільки конкурентоспроможність є основою ринкового успіху будь-якого підприємства, а розв'язання проблеми конкурентоспроможності – це одне з його найскладніших завдань, яке вимагає узгодженої, цілеспрямованої роботи всіх підрозділів під координуванням служби маркетингу, особливим напрямком діяльності підприємства є розробка стратегічних підходів до вирішення цієї проблеми. В умовах ринкової економіки існує безліч конкурентних стратегій, що спричинено розмаїттям аспектів, із якими доводиться мати справу під час зміни або захисту конкурентної позиції (за умови наявності значної кількості різних ринків і конкурентних умов) [1].

При цьому очевидно, що підприємство може одночасно використовувати кілька маркетингових конкурентних стратегій, кожна з яких стосується певного виду його діяльності. Це дає змогу зробити висновок, що маркетингова конкурентна стратегія існує на стратегічному рівні управління підприємством і охоплює всі аспекти його маркетингової діяльності. Вибір конкурентної стратегії визначають два основні моменти.

Перший – це структура галузі, у якій діє підприємство. Сутність конкуренції в різних галузях суттєво відрізняється, а ймовірність довгострокового одержання прибутку в різних галузях неоднакова.

Другий – це позиція, яку підприємство займає в межах галузі. Деякі

позиції є вигіднішими, ніж інші, незалежно від середньої прибутковості галузі [2].

З огляду на зміст різних видів маркетингових стратегій та результати власного дослідження маємо підстави стверджувати, що успішна стратегічна концепція є результатом розробки єдиного комплексу численних стратегічних компонентів, застосованих одночасно, а не правильного вибору однієї стратегії. Тобто кожне підприємство з багатьох запропонованих у стратегічній мережі стратегій має сформувати властивий лише йому стратегічний профіль, який відповідає можливостям і цілям підприємства, з обов'язковим застосуванням однієї або декількох стратегій.

Вибір тієї чи іншої маркетингової стратегії залежить від безлічі факторів і параметрів, серед яких найважливішими є дія конкурентів і стадії життєвого циклу товару. Цілі і стратегія маркетингу змінюються залежно від просування товару від однієї стадії до іншої. Так, на стадії впровадження всі дії підприємства скеровані на забезпечення популярності і спонукання споживача до здійснення покупки.

Натомість на стадіях зростання і зрілості зусилля можуть бути спрямовані на створення конкурентоспроможності або підтримання відчуття прихильності споживача до цієї торгової марки [3]. Різноманіття ринкових ситуацій передбачає і різноманіття комбінацій комплексу маркетингових засобів, які формують маркетингову конкурентну стратегію підприємства. Вибір стратегії залежить від ресурсів підприємства й ризику, на який готове йти керівництво. Основні стратегії завоювання переваг для організації в конкурентній боротьбі з маркетингової точки зору можуть бути конкретизовані в таких напрямках:

- 1) стратегія диференціації, дотримуючись якої організація концентрує власні зусилля на створенні продукції й розробці маркетингової програми, які за своїми характеристиками є кращими, ніж у конкурентів. Це дає змогу організації стати лідером у галузі з певної групи продуктів (додання продукту особливих якостей, досягнення високих значень показника якості тощо) і тим самим забезпечує підвищений попит на ринку. Надання продукту особливих

якостей означає насамперед забезпечення його підвищеної якості і специфічних споживчих властивостей у порівнянні з продуктами конкурентів, наприклад, забезпечення особливо високої надійності виробів у процесі експлуатації. Стратегію, орієнтовану на створення іміджу фірми-виробника «найнадійнішої продукції», застосовують багато великих компаній. Досягненню лідерських позицій на ринку, зокрема як технічного лідера, сприяють також запатентовані принципи винаходи, новітні технології тощо. Досить часто лідерських позицій компанія досягає завдяки збуту продукції в комплексі із супутніми послугами, яких не надають фірми-конкуренти. Як свідчать результати дослідження, стратегія «комплексного збуту» продукції разом із послугами відіграє суттєву роль на ранніх фазах життєвого циклу нового продукту, коли споживач не має значного досвіду його використання. Стратегія «комплексного збуту» може застосовуватися й на фазах зрілості і спаду, якщо компанії вдасться закріпитися на ринку в якості постачальника «всього комплексу послуг», пов'язаних із цим продуктом, тобто сам продукт може становити лише один із елементів у діяльності компанії. Водночас найважливішим аспектом стратегії лідерства є об'єднання зусиль з метою «реального» виділення своєї продукції як особливої із забезпеченням «впізнаваності» на ринку;

2) стратегія забезпечення низьких витрат, яка полягає в досягненні конкурентних переваг за рахунок дешевшого виробництва і збуту продукції, наприклад, за рахунок відмови від дорогих супутніх послуг. Результатом такої політики може стати збільшення ринкової частки, а не підвищення прибутковості. Разом із тим така стратегія може бути дуже ризикованою для організації, що не володіє достатніми фінансовими ресурсами, оскільки може спричинити тимчасове зменшення кількості споживачів продукту й цінову війну з конкурентами;

3) стратегія фокусування, дотримуючись якої організація концентрує свої зусилля на виробництві продуктів, орієнтованих на вузьке коло споживачів;

4) стратегія розширення сфер використання продукту, яка реалізується насамперед за рахунок виявлення нових способів застосування продукту;

5) стратегія стандартизації маркетингу, за рахунок використання якої в низці випадків формуються конкурентні переваги, тобто спостерігається здійснення уніфікованого комплексу маркетингових заходів для кількох ринків, зокрема міжнародних.

Під час формування маркетингової стратегії фірми окремі автори [4] рекомендують також враховувати й фактори, які на неї впливають, зокрема такі:

– тенденції розвитку попиту й зовнішнього маркетингового середовища (ринковий попит, запити споживачів, системи руху товару, правове регулювання, тенденції в ділових колах тощо);

– стан і особливості конкурентної боротьби на ринку, основні фірми-конкуренти і стратегічний напрям їхньої діяльності;

– управлінські ресурси й можливості фірми, її сильні сторони в конкурентній боротьбі;

– основні концепції розвитку фірми, її глобальні цілі й підприємницькі завдання в основних стратегічних зонах. Розробка комплексу маркетингу, що охоплює розробку товару, його позиціонування із застосуванням різноманітних заходів зі стимулювання збуту, тісно пов'язана зі стратегічним менеджментом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Скрипник В. В. Маркетинговые стратегии как предпосылка необходимости исследования и обеспечения конкурентоспособности предприятий / В. В. Скрипник // Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. – 2018. – Т. 29 (68). – № 6. – С. 83–87.

2. Деркачова В. В. Формування маркетингової стратегії конкурентоспроможності підприємств АПК у сучасних умовах : монографія / В. В. Деркачова. –Луганськ : Елтон-2, 2011. – 234 с.

3. Заблудська І. В. Регіональна промислова політика: питання теорії та практики : монографія / І. В. Заблудська. Луганськ : СЛУ ім. В. Даля, 2007. – 344с.

4. Громова О. Є. Еволюція формування стратегічного менеджменту у

підвищенні конкурентоздатності підприємств : монографія / В. М. Нижник, О. Є. Громова // Integration of traditional and innovative scientific researches: global trends and regional aspect: collective monograph / ed. by authors. – 2nd ed. – Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2020. – 310 p. – P. 72–95.

УПРАВЛІННЯ КАНАЛАМИ ЗБУТУ В ЛОГІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Завідна Людмила Дмитрівна,
д.ек.н., професор, завідувач кафедри менеджменту
туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
Поторнай Ірина Вікторівна,
магістр
Ужгородський торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
м. Ужгород, Україна

Вступ. В умовах жорсткої боротьби за споживача амбітні та перспективні підприємства ресторанного господарства вийшли на перший план, залишивши в тіні тих, хто не готовий мінятися згідно з вимогами сучасності. Конкуренція сьогодні висока, і забезпечити стабільний прибуток можна лише при створенні грамотної і прогресивної системи управління, правильно обраною кількістю та якістю посередників, плануванням збутової політики підприємства, формуванням вертикальної маркетингової системи, визначенням параметрів вибору каналів розподілу, можливістю використання традиційної, вертикальної, горизонтальної або багатоканальної збутової системи.

Від особливостей організації процесу постачання продукту залежить ефективність виробництва, його ритмічність, а також здатність проявляти гнучкість та адаптивність до мінливих умов діяльності [1].

Мета роботи полягає у визначенні оптимальних способів збуту та раціональної системи розподілу продукції, що дозволять підприємству оптимізувати витрати на збут при високій ефективності розподілу продукції. Низка розроблених рекомендацій базуються на основі виявлених переваг та недоліків існуючої логістичної діяльності.

Матеріали та методи. Питання ефективної організації збуту продукції, сучасних методів і підходів логістичного управління в діяльність вітчизняних

підприємств висвітлюються у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема: Д. Уотерса, Дж. Стока, Дж. Шапіро, В. Амітана, К. Вадяк, Є. Вірменська, М. Григорак, М. Данька, П. Дудкіна, Н. Зубар, Н. Кміть, Р. Ларіна, Р. Науменко, В. Пілюшенка, Я. Шульц, А.Г. Щур та ін.

Дослідження проводилося із застосуванням загальноприйнятих наукових методів фундаментальної і загальнонаукової методології досліджуваних явищ і процесів. Так, обґрунтування і розкриття економічної сутності та значення системи збуту підприємства здійснено із застосуванням методів індукції та дедукції, аналізу та синтезу; за допомогою діалектичного та абстрактно-логічного методів здійснено узагальнення та формулювання висновків.

Результати та обговорення. Розглядаючи систему збуту як сукупність та структуру з позиції системного підходу, виділимо її основний елемент – канал розподілу (збуту). Під каналами збуту товарів або продукції мають на увазі ланку компаній або фізичних осіб, які приймають участь в їх руху від виробника до споживача. Він виступає ключовою ланкою збутової системи, котра визначає особливості функціонування, умови та обмеження збутової діяльності [2].

Характер збутої політики підприємства визначають функції каналу збуту (рис. 1). Збутова логістика, як складова частина процесу розширеного виробництва є своєрідною економічною підсистемою, яка складається з каналів розподілу, їх видів і функцій, визначеної кількості посередників, факторів побудови збутової системи та каналів руху товарів, декількох типів вертикальних маркетингових систем з особливостями конвенціональної та комплексної маркетингової системи. [3; 4].

Тому для підприємств ресторанного господарства важливою є логістика постачання. Як зазначають Зубар Н. та Григорак М., під логістикою постачання на підприємства розуміють процес управління потоками матеріальних ресурсів, необхідних для забезпечення безперервного та своєчасного виконання усіх етапів виробничого процесу [5, с. 52].

Рис. 1. Функції каналу збуту

Джерело: побудовано авторами на основі [1-6]

Система збуту як процес включає в себе такі «під процеси», як транспортування, складування та зберігання, просування до різноманітних посередників (оптові та роздрібні замовники) та продаж.

Основний поділ каналів виділяє дві їх категорії:

✓ **прямі:** виробник самостійно, без посередників вирішує проблеми реалізації своєї продукції. Наприклад, через мережу власних магазинів.

✓ **непрямі:** в процесі дистрибуції приймають участь деяка кількість посередників, тобто ланки можуть бути довгими або короткими.

Короткі ланки – це ті магістралі, у яких бере участь лише один посередник. Довгими ланками представлені магістралі, у яких знаходиться більше одного посередника [3].

Прямий рух товару має вкрай обмежену кількість цільових ринків, а також зумовлює накопичення продукції на складах. Окрім того, виробник в цьому випадку буде самостійно вирішувати проблеми підтримки продукції після продажу. Такий варіант потребує фінансових вкладень та наявності ресурсів.

Непрямий канал збуту зумовлює повну відсутність контакту виробника та споживача. Але вони суттєво збільшують кількість цільових ринків, опрацьовують масштабні споживчі аудиторії, об'єми збуту, і, таким чином, прибуток виробника збільшується.

Саме тому перед тим, як зробити вибір на користь тої чи іншої ланки реалізації, необхідно зробити аналіз низки факторів:

- аналіз рентабельності визначеної магістралі для товарів;
- аналіз ринків збуту продукції;
- рівень відповідності каналу цільовій аудиторії споживачів;
- можливість контролювати рух товарів;
- рівень конкуренції;
- доля максимально можливого прибутку;
- мінімальні витрати ресурсів та грошових коштів;
- можливі обсяги продаж;
- можливість розширення ринків збуту та заохочення нових клієнтів.

Перелічені положення грають ключову роль в ефективності вибраної схеми розподілу продукції [4; 5].

Виробникам, які вибирають канал збуту своєї продукції (з включенням організації посередників), необхідно орієнтуватися не на мінімізацію витрат, пов'язаних з організацією та підтримкою конкретного каналу збуту, а на те, як споживачі сприймають даного посередника: довіряють, обертаються, поважають його. Таким чином, репутація посередника грає важливу роль у

ефективності каналу збуту. Цей фактор необхідно враховувати на початку складання ланки розподілу продукції [7; 8].

Необхідно відмітити, що канали продаж мають декілька рівнів:

1. *Однорівневі канали продаж* є найпростішою схемою співробітництва. Між виробником та споживачем знаходиться один посередник. Продажі направлені безпосередньо на кінцевого споживача.

2. *Дворівневі канали продаж* є більш складною схемою організації продаж. Перший посередник (дилер) купує товар оптом, а другий – реалізує його споживачу. За даною схемою працюють багато дистриб'ютори та виробничі компанії. Схема будується таким чином – оптовик (дилер) завантажується у виробника оптом та продає її дрібним магазинам або регіональним дистриб'юторам.

3. *Трирівневі канали продажів* – це схеми, які, як правило, використовують великі виробники, яким стає «тісно» у класичній схемі. За даною схемою продукція від дилера відвантажується по дрібнооптовим складам і надалі попадає через роздрібні магазини до кінцевого виробника. Наприклад, по такій схемі працює кафе «Бузок» та інші великі виробники, які не займаються продажами своєї продукції самостійно і повністю зосереджені на виробництві.

4. *Нульовий канал продаж* є каналом прямих продажів кінцевому споживачу. При такій організації продаж немає посередників, тобто підприємство самостійно продає свою продукцію споживачам. Засобів організації продаж за даною схемою може бути безліч, зокрема, сайти, оголошення в газетах чи мережі Інтернет, власні магазини та ін. Такий засіб організації продаж достатньо ефективний для широкого спектру товарів, вироблених в одиничних або малих партіях. Головним безсумнівним плюсом прямих продаж є контроль (зворотній зв'язок з ринком) виробника з процесом продажів товарів і наданим якісного сервісу. Великим мінусом є практично повністю відсутній ринок, мале охоплення цільової аудиторії та вузька направленість дій. Для успішної реалізації даної схеми підприємствам

необхідно відкривати свої філіали та склади у інших регіонах [3-5; 7, с. 125].

Більшість сучасних підприємств вважають оптимальним використання змішаного принципу роботи як з непрямими, так і прямими каналами продажів.

При виборі схеми роботи необхідно звертати увагу на витрати організації роботи з різними каналами продажу. У більшості випадків пряма схема продаж не потребує відкриття віддалених складів та створення великих товарних запасів, заморожуючі при цьому оборотні кошти підприємства. Потенційно ціни при прямих продажах для споживача будуть нижче, ніж при роботі з посередниками. До того ж виробник може контролювати всі етапи продажу. Але охоплення ринку при цьому, у порівнянні з іншими схемами, буде невеликим. Робота через посередників потребує збільшення кінцевої вартості продукції для споживача, при цьому виробник повністю або частково втрачає контроль над процесом продаж та якістю сервісу. Тобто відбувається втрата маркетингового контролю над ринком та зворотного зв'язку від споживача, що наражає на додаткові витрати на рекламу [9]. Тому оптимальним рішенням для більшості підприємств ресторанного господарства буде робота за двома схемами.

Висновки. Отже, для будь-яких підприємств формування збутової мережі є стратегічним рішенням, яке має бути сумісним не тільки з очікуваннями в цільовому сегменті, але і з власними цілями. Важливу роль в управлінні збутом відіграє формування ефективної збутової мережі, що складається з каналів збуту. Чим ширше канал, тим підприємство більш захищено, оскільки, якщо один гравець виходить з ринку, то інші просто замінюють його. Також необхідним є контролювання балансу між обсягом виробництва і запитами посередницької ланки, так як випадки незадовільного попиту негативно відбиваються на репутації підприємства і продажах її товарів у довгостроковій перспективі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Уотерс Д. Логистика. Управление цепью поставок : пер. с англ. ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 503 с.
2. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. Й. М. Петровича. 2-ге вид., виправл. Львів: Магнолія, 2019, 2020. 580 с.
3. Сумець А. М. Логистика: Теория, ситуации, практические задания : учеб. пособие. К.: Хай-Тек Пресс, 2008. 320 с.
4. Окландер М. А. Логістична система підприємства: монографія. Одеса: Астропрінт, 2004. 312 с.
5. Зубар Н. М., Григорак М. Ю. Логістика у ресторанному господарстві: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури. 2010. 312 с.
6. Амітан В. Н., Ларіна Р. Р., Пілюшенко В. Л. Логістизація процесів в організаційно-економічних системах: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2003. 72с.
7. Мірошниченко О. Ю., Корконос Ю. В. Механізм управління прибутком вітчизняних підприємств. Бізнес-Інформ. 2018. № 5. С. 124-125.
8. Завідна Л. Д. Стратегічне управління розвитком підприємства готельного господарства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 23. Частина 2. 2019. С.8-12.
9. Малюга Л. М., Загороднюк О. В. Конкурентоспроможність підприємств ресторанного бізнесу. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2020. Випуск 2 (25). С. 241 – 248.

КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕХАНИЗМА КРЕДИТОВАНИЯ

Идрисли Парвин Гусейн оглы

Азербайджанский Государственный Аграрный Университет,
город Гянджа, ул. Адиль Искендеров 64

Резюме Эффективность механизма кредитования в кредитной политике определяет результативность процесса финансирования кредитными ресурсами, роль кредита в развитии экономических субъектов. Эффективность механизма кредитования обуславливает формирование способности удовлетворить основательную потребность заемщика в дополнительных средствах в соответствии с принципами оплаты и платежа. Все это в механизме кредитования требует учета критериев оценки эффективности использования кредитных ресурсов. Эффективность использования кредитов в тоже время отражает ситуацию с возможностью использования потенциальных кредитных ресурсов страны и уровень удовлетворения потребности в кредитах.

Ключевые слова: механизма кредитования, эффективность, оценка, кредитный рынок, инфраструктура.

В кредитной политике проблема эффективности выдвигается на передний план, как один из актуальных вопросов. Эффективность механизма кредитования определяет результативность и эффективность процесса финансирования кредитными ресурсами и роль кредитов в развитии экономических субъектов. В этом смысле анализ эффективности механизма кредитования считается одним из самых важных задач. Эффективность механизма кредитования является конечным результатом кредитных вложений и использования кредитных ресурсов.

Эффективность механизма кредитования связывается с мерами по стимулированию производства, в некоторых случаях с возможностью

субъектов максимально экономно использовать оборотный капитал и потенциалом банков улучшить кредитную деятельность. Наряду с этим, эффективность механизма кредитования обуславливает формирование способности удовлетворить основательную потребность заемщика в дополнительных средствах в соответствии с принципами оплаты и платежа.

Эффективность механизма кредитования требует учета критериев оценки эффективности использования кредитных ресурсов. Так как, хотя получение кредитов связано с построением банком эффективного механизма в реализации кредитной продукции, эффективность использования кредита напрямую зависит от деятельности производителей в реальном секторе и их покупателей [4, s.131]. Эффективность использования кредитов оценивается и на уровне предприятия и конкретной отрасли, и по всей экономике в целом. Эффективность использования потенциальных кредитных ресурсов страны выражает уровень фактического удовлетворения потребности в кредитах для каждой отрасли экономики.

Исследования дают основание говорить о том, что эффективность механизма кредитования оценивается по различным критериям. С этой точки зрения интересно следующее: показатели, характеризующие хозяйственную деятельность предприятий; показатели эффективности кредитования и оборота денег банков; масштаб использования оборотного капитала; доля собственного оборотного капитала субъекта и кредита в источниках формирования оборотных средств; изменение объема производств в результате кредитных вложений; соблюдение принципов кредитования и критериев оборота оборотных средств и кредитов; сравнение объема производства и продаж с оборотом оборотных активов и кредитными вложениями; соотношение между различными видами кредитов, среднегодовым темпом роста оборотного капитала и кредитов и пр.

Отмеченное показывает, что оценка эффективности механизма кредитования ведется на уровне субъектов кредитных операций: банков, экономических субъектов и по экономике в целом. Значительный результат в

оценке кредитов на уровне экономических субъектов позволяет определить уровень влияния кредита на итоговую деятельность предприятия в плане его участия в процессе воспроизводства. В некоторых случаях эффективность механизма кредитования оценивается показателем возврата кредита рассчитанного как соотношение прибыли и использованных кредитов. Этот критерий позволяет определить влияние кредита на эффективность деятельности предприятия. В связи с этим важно отметить, что значительное влияние на уровень эффективности механизма кредитования оказывает уровень развития экономических отношений между субъектами процесса кредитования, условия рынка кредитов, разнообразие кредитных инструментов [1, s.53].

Основываясь на исследования можно сказать, что оценка эффективности механизма кредитования наряду с указанным, требует также определения факторов, влияющих на развитие кредитного рынка и системы характеризующих их показателей. С этой точки зрения преимущество составляют нижеследующие показатели: показатели, характеризующие социальное развитие; показатели, характеризующие экономическое развитие; показатели развития кредитного рынка. К показателям социального и экономического развития можно отнести показатели ВВП на душу населения, среднегодовых потребительских расходов на душу населения, удельного веса населения, имеющего доходы ниже минимума жизни; показатели, характеризующие финансовое состояние; показатели численности и состава населения; показатели доходов и потребления населения и пр.

Определение показателей, характеризующих институциональную структуру кредитного рынка, считается основным направлением оценки деятельности банков. Институциональную структуру кредитного рынка отражают следующие показатели:

- особенности участников кредитных отношений: отношение к кредиту, уклонениям от оплаты кредита;
- механизмы существующие для участников кредитных отношений: критерии выбора кредитных организаций, уровень грамотности потребителей;

-рыночная иерархия участников кредитных отношений: уровень вмешательства государства в экономику, уровень ограничений для банков, влияние интеграционных связей на кредитный рынок;

- правовые основы функционирования кредитного рынка: степень защиты прав собственности, уровень правового регулирования;

- информационная инфраструктура кредитного рынка: страхование сбережений и уровень развития бизнеса;

- уровень доверия между участниками кредитных отношений: доверие к банковской системе, уровень доверия к финансовой среде;

- оценка рыночного опыта в связи с участием в кредитных операциях: оценка институциональной полноты кредитного рынка, охвата кредитного рынка и уровня развития кредитования;

- организационно-управленческие особенности участников кредитного рынка: степень защиты кредитного портфеля банков, актуальность корпоративного кредитного портфеля банков, уровень диверсификации кредитного портфеля и пр. [2, с.35].

Хотя с точки зрения институциональной структуры кредитного рынка важен каждый показатель, особое значение имеет анализ существующего уровня кредитного портфеля и диверсификации кредитного портфеля. Если посмотреть на состав кредитного портфеля банков становится ясно, что в последние годы произошли изменения в разных направлениях. Таким образом, хотя кредитный портфель в 2020-ом году по сравнению с 2019-ым годом уменьшился, в 2021-ом году значительно вырос – на 11,8%. В потребительских и бизнес кредитах тоже наблюдается схожая ситуация. В 2020-ом году по сравнению с предыдущим произошел спад, но в 2021-ом году в бизнес и потребительских кредитах произошел рост соответственно на 7,8% и 10,9%. А в ипотечных кредитах можно наблюдать динамичный рост – в 2021-ом году по сравнению с 2019-ым годом произошел рост на 33,8%. В то же время можно отметить, что в кредитном портфеле преимущество имеют бизнес кредиты. Привлекающим внимание моментом является преимущественный рост в

кредитном портфеле ипотечных кредитов [6].

Необходимо отметить, что анализ институциональных компонентов эффективности кредитного механизма считается одним из самых удачных средств, применяемых при оценке. Вообще, широта, полнота, многоаспектность, специфичность охвата параметров оценки, взаимосвязь определенных напрямую с учетом многих факторов критериев с результатами деятельности процесса кредитования позволяет правильно оценить эффективность механизма кредитования. Кредитный механизм считается эффективным тогда, когда кредитные вложения и организация кредитования наиболее полно обеспечивают достижение поставленных целей. Такие цели определяются нижеследующим: сохранение рабочих мест и создание новых, усиление бюджета, развитие стратегически важных отраслей экономики, развитие бизнеса, увеличение объема экспорта, производство социально значимой продукции и др. Этот подход показывает значение определенных целей на уровне страны, в противном случае затрудняется определение уровня достижения целей механизма кредитования и соответственно его эффективности.

На практике элементы механизма кредитования оцениваются по нижеследующим группам: потенциальные показатели – благоприятность кредитования, показатели экономической эффективности с макро и микроэкономической точки зрения, показатели социальной эффективности, качественные показатели кредитного портфеля [5, s.72], потенциальные показатели развития кредитования, показатели доступности кредитов. Основным моментом в оценке эффективности кредитного механизма является стабильность отношений между его участниками и их сбалансированное развитие. Важен расчет соотношения объема совокупных активов, капитала банковской системы и кредитных вложений, а также соотношения темпов их роста как показателей, определяющих эффективность банковской системы.

Оценка эффективности банковской деятельности основывается на позиции предоставления кредитов и привлечения сбережений. Необходимо

отметить, что эффективность кредитного механизма не учитывает косвенные связи в кредитных отношениях, в то же время банковские кредиты создают предпосылки для других экономических процессов. Показатели и параметры, сопровождаемые косвенным влиянием, не позволяют определить проблемные элементы в модели кредитного механизма и полностью оценить эффективность. Наоборот, оценка эффективности кредитования на макроуровне создает предпосылки для определения проблемных элементов в его структуре.

В развитых странах анализ показателей, характеризующих процесс кредитования экономических субъектов, основывается в первую очередь на сравнении особенностей кредитных систем. Это связывают с сохранением в течение длительного времени высокой эффективности предоставления кредитов. Такой подход применяется для анализа эффективности кредитования реального сектора экономики. На первом этапе на основе выбранных показателей проводится анализ эффективности деятельности кредитного механизма. На основе фактических значений показателей формируются выводы о том, насколько кредитный механизм отвечает нуждам и потребностям реального сектора экономики. На втором этапе оценки осуществляется всесторонний анализ эффективности кредитования производства. При этом используется набор критериев с качественной и количественной оценкой. Анализ эффективности кредитования предусматривает учет критериев в количественном и качественном выражении. Качественные показатели определяются как самые общие наблюдаемые особенности кредитных систем.

После определения проблемных элементов в структуре кредитных средств возникает необходимость в построении причинно-следственных связей для направлений обеспечения эффективности. Это позволяет оценить существующее положение механизма кредитования, совершенствовать систему мониторинга движения кредитных ресурсов, определить роль кредитного механизма в процессе развития кредитования, обеспечить рациональность кредитной политики, выявить причины неадекватного обеспечения

производства кредитными ресурсами.

Оценка эффективности механизма кредитования на уровне экономики страны охватывает следующие компоненты: анализ денежно-кредитной политики государства; определение принципов и направлений стратегии развития страны; определение характера приоритетных направлений кредитной политики; анализ применения инструментов денежно-кредитного регулирования; определение наличия стимулирующих элементов; оценка наличия и уровня исполнения кредитных программ; учет особенностей развития институциональных компонентов кредитной системы; определение степени участия кредитных организаций в источниках привлечения средств для кредитных операций со стороны предприятия; оценка институциональной базы кредитной системы и пр.

Наряду с отмеченным анализ особенностей операций на рынке кредитного капитала в стране опирается на определение эффективности принципов кредитования, оценку эффективности дифференциального подхода к выбору заемщиков, выяснение финансового состояния заемщика, определение доли нерентабельных предприятий в экономике, оценку диверсификации кредитной продукции, диагностику качества законодательства регулирующего кредитные процессы [3, s.51].

Таким образом, механизм оценки эффективности механизма кредитования упрощает мониторинг движения свободных денежных средств, позволяет уменьшить влияние субъективных факторов на кредитные отношения, более точно определить проблемные элементы кредитного механизма и составить комплексную программу для совершенствования механизма кредитования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Мамедов З. Ф. Экономика финансов. Баку: Закон, 2003. - 375 с.
2. Управление банковскими рисками: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по направлениям экономики и управления / Л. Н. Тепман,

Н. Д. Эриашвили. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2015. – 311 с.

3. Совершенствование финансово-кредитной политики банка. /
А. П. Крылов. – М.: Лаборатория книги, 2017 – 105 с.

4. Фейзуллаев М. А. Основные факторы повышения эффективности использования кредитных ресурсов // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2019. – № 10-2. – С. 130-138.

5. Шеремет А. Д. Особенности кредитного портфеля коммерческого банка. Учебник – М.: ИНФРА – М, 2016 – 427 с.

6. www.stat.gov.az

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ, МЕТОДИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ФОРМУВАННЯ

Козьмук Наталія Ігорівна

к.е.н., доцент, доцент кафедри
соціального забезпечення та управління персоналом

Гутник Ольга Володимирівна

студентка

Львівського національного університету
імені Івана Франка

Вступ. Основою ринкової економіки є відносини власності, які в системі бухгалтерського обліку виражені категорією «власний капітал». Під власним капіталом розуміють частину авансованого капіталу, що сформована за рахунок різних джерел, є власністю підприємства і кількісно визначається як різниця між його активами і зобов'язаннями (позичковим капіталом). Будь-яке підприємство (фірма, компанія), що відокремлено від інших здійснює свою господарську діяльність, повинно володіти капіталом.

Структура та динаміка власного капіталу є найсуттєвішим показником, який визначає фінансовий стан господарюючого суб'єкта. В ринкових умовах, коли господарська діяльність підприємства та його розвиток здійснюється на принципах самофінансування, а через нестачу власних фінансових ресурсів – за рахунок залучених коштів, важливо дати аналітичну оцінку фінансової незалежності суб'єкта господарювання від зовнішніх джерел фінансування. В той же час основним джерелом, де акумулюється та систематизується необхідна зовнішнім та внутрішнім користувачам інформація, є бухгалтерський облік. Він відображає процес формування власності, обсяг прав власників фірми, розподіл результатів їх діяльності, тобто інформацію про формування та використання власного капіталу як фінансової основи діяльності господарюючих суб'єктів. Великий спектр організаційно-правових форм підприємств (фірм, компаній), де спостерігаються відмінності у відносинах власності, регулюванні майнових питань, зумовлює особливості нормативно-

правового регулювання бухгалтерського обліку власного капіталу, які у свою чергу здійснюють значний вплив на методика відображення в обліку формування відносин власності та власного капіталу.

Мета роботи. Дослідження обліку власного капіталу підприємства, його структуру та методологію оцінки, відповідно до чинного законодавства, систематизація сучасних методик оцінювання ефективності управління власним капіталом підприємства. А також, виявлення та опрацювання теоретико-методологічних аспектів обліку власного капіталу підприємства, які не набули належного розвитку.

Матеріали та методи. На сучасному етапі існує безліч підходів дослідження ефективності формування та використання власного капіталу. У теорії фінансового менеджменту залежно від використовуваних методів розрізняють такі основні системи для аналізу ефективності використання власного капіталу на підприємстві:

- горизонтальний аналіз;
- вертикальний аналіз;
- порівняльний аналіз,
- аналіз коефіцієнтів; інтегральний аналіз [1].

Результати та обговорення. Власний капітал відіграє головну роль у створенні та розвитку підприємства (фірми, компанії) і є головною економічною базою всього процесу його (їх) діяльності. На законодавчому рівні поняття «власний капітал» закріплене у НП(С)БО № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності».

Так, під власним капіталом розуміється частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань. Дане визначення відображає порядок розрахунку власного капіталу, але не розкриває джерел формування та напрямків використання власного капіталу.

Горизонтальний (трендовий) фінансовий аналіз власного капіталу передбачає вивчення динаміки окремих складових та власного капіталу загалом у часі. За використання цієї системи аналізу розраховуються темпи зростання

(приросту) власного капіталу та його складових за декілька періодів і визначаються загальні тенденції їх зміни.

Вертикальний (структурний) фінансовий аналіз ґрунтується на структурному розкладанні окремих складових власного капіталу підприємства. У процесі здійснення цього аналізу розраховується питома вага окремих складових власного капіталу в його загальній вартості. Загалом власний капітал підприємства на сьогодні згідно із фінансовою звітністю складається із зареєстрованого (пайового) капіталу, капіталу у дооцінках, додаткового капіталу, резервного капіталу, нерозподіленого прибутку (непокритого збитку), неоплаченого та вилученого капіталів [2]. При цьому зареєстрований, тобто статутний капітал, підприємства є умовою початку господарської діяльності, анерозподілений прибуток – можливістю нарощення виробничих потужностей.

Порівняльний фінансовий аналіз базується на порівнянні значень окремих груп показників, які є між собою аналогічними. При використанні цього аналізу для оцінювання власного капіталу розраховуються розміри абсолютних і відносних відхилень власного капіталу загалом та окремих його складових. Такий вид аналізу застосовують з метою зіставлення ефективності діяльності підприємства в різні періоди господарської діяльності або ж з метою оцінювання ефективності управління власним капіталом порівняно із іншими підприємствами.

Аналіз фінансових коефіцієнтів (R-аналіз) базується на розрахунку співвідношення різних абсолютних показників фінансової діяльності підприємства між собою. У процесі використання цієї системи аналізу визначаються різні відносні показники, що характеризують результативність використання капіталу підприємства та рівень його фінансової стійкості [3].

Висновки. В умовах не стабільної економіки, а тим більше, воєнного стану, задля збереження стійкості розвитку діяльності, підприємству необхідно приділяти увагу управлінню власним капіталом, вибору методів його формування та ефективності. Власний капітал відіграє основну роль при створенні, функціонуванні та розвитку підприємства, і є одним із

найважливіших фінансових показників, адже є безстроковою та початковою основою фінансування діяльності підприємства, крім того джерелом погашення збитків, отже претендує на виключну роль в дослідженнях шляхів його формування і оптимізації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Калініна А. В. Підходи до управління власним капіталом підприємства [Текст] / А. В. Калініна, Н. А. Дехтяр // Молодіжний науковий вісник УАВС НБУ, Серія: Економічні науки. – 2012. – №2. – С.132-144 з.

2. Лахтіонова Л. А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання: монографія / Л. А. Лахтіонова. – К: КНЕУ, 2001. – 387 с.

3. Загальні вимоги до фінансової звітності: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 [Електронний ресурс] : від 07.02.2019 № 73. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

**РОЗВИТОК НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ УСТАНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ФОРМИ
ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ ЗА ПІДСУМКАМИ
ДРУГОГО КВАРТАЛУ 2022 РОКУ**

Мироненко Микола Андрійович,
к.т.н., доцент, учений секретар ДП «НДТІ»,

Лисенко Тетяна Іллівна,
к.т.н., доцент,

Усіченко Ірина Володимирівна,
к. фіз-мат. н., доцент,

Алексєєнко Інна Анатоліївна,
ст. викл.,

Український державний університет науки і технологій,
м. Дніпро, Україна

Вступ. Питання розвитку наукового потенціалу в Україні нині стоїть особливо гостро. Вплив декількох несприятливих чинників має значний вплив на подальший розвиток нашої держави у майбутньому. Тож вкрай важливою є проблема дослідження діяльності наукових установ.

Мета роботи полягає у приверненні уваги великої кількості зацікавлених осіб до проблем організації господарської діяльності наукової установи в умовах воєнного стану в Україні.

Матеріали та методи. В якості об'єкту дослідження нами обрано наукову установу державної форми власності. Методами аналізу та синтезу проаналізовано стан її господарської діяльності за певний проміжок часу. За підсумками подано висновки та рекомендації.

Результати та обговорення. Державне підприємство «Науково-дослідний та конструкторсько-технологічний інститут трубної промисловості ім. Я.Ю. Осади» (скор. ДП «НДТІ»), засноване на державній власності 29 грудня 1937 року [1] і нині підпорядковане Міністерству економіки України.

Станом на 01 липня 2022 року до складу інституту входять:

- адміністративно-управлінські підрозділи;
- 3 науково-дослідних підрозділи;

- міжрегіональний науково-інженерний центр обґрунтування вимог до якості труб, балонів, іншої металопродукції та забезпечення їх нормативною документацією;

- науково-інженерний центр з випробування труб, балонів, іншої продукції і матеріалів;

- центр технічного забезпечення євроінтеграції в металургійній та енергетичній галузях України ENtoUA-VNITI;

- сектор технології і виробництва виробів спеціального призначення.

Кадровий потенціал ДП «НДТІ» наведено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Кадровий потенціал ДП «НДТІ» станом на 01.07.2022 року

Показник кадрового складу	осіб.
Середня кількість всіх працівників	53
Із них жінок	32
Чоловіків	21
Кандидатів наук	3
Кількість молодих працівників (віком до 35 років)	1
Приймають участь у виконанні НДР	31
Із них винахідників та раціоналізаторів	23
Загальна кількість пенсіонерів	31
Мають повну вищу освіту	40
Кількість керівників наукових підрозділів	9

Згідно з нею, середня кількість працівників складає понад 50 осіб. Такої чисельності достатньо для виконання співробітниками науково-дослідних робіт, запланованих на 2022 рік. Середній вік працівників складає 55 років.

Далі зупинимось на характерних особливостях наукової діяльності установи, станом на 01 липня 2022 року.

Автори неодноразово висвітлювали питання господарсько-економічної та наукової діяльності трубного інституту. Зокрема, у роботах [2, 3] головну увагу зосереджено на питаннях стратегічного розвитку підприємства, а у роботах [4-7] приділено увагу питанням поточної ситуації в науковій установі, зокрема за 1 квартал 2022 року [7].

Далі зупинимось на висвітленні питань, пов'язаних з особливостями

господарської діяльності ДП «НДТІ» в умовах початку активної фази неприхованої воєнної агресії щодо України з боку північно-східних сусідів (Російської Федерації та її сателіта Білорусі).

За результатами діяльності інституту за 2 квартал 2022 року чистий дохід від реалізації продукції склав 208 тис. грн., що менше планового показника на 2077 тис. грн.

Чистий фінансовий результат – збиток в сумі 467,0 тис. грн., а планувався прибуток 14,0 тис. грн.

Витрати на оплату праці в порівнянні з планом менші на 915,0 тис. грн. через запровадження на підприємстві скороченого графіку роботи з метою економії.

Капітальні інвестиції в 2 кв. 2022 р. дорівнюють нулю через брак коштів (план – 45 тис. грн.).

За результатами діяльності інституту в 2 кв. 2022 року дохідна частина складає в сумі 678,0 тис. грн., що менше запланованої на 2185 тис. грн.

Чистий дохід від реалізації продукції в 2 кв. 2022 р. отримано в сумі 208,0 тис. грн., що на 2077,0 тис. грн. менше запланованого показника на 2 кв. 2022 року через зменшення замовлень з боку трубних підприємств України і тимчасового призупинення роботи цих підприємств через військову агресію РФ.

Споживачами наукової продукції підприємства є вітчизняні виробники металопродукції.

Відповідно до діючого законодавства України – ст. 97 Кодексу Законів про працю, ст. 15 Закону «Про оплату праці», ст. 7 Закону «Про колективні договори і угоди» та колективного договору п. 3.1 Розділу III адміністрація інституту самостійно, через колективний договір визначає форми і системи оплати праці, норми праці, розцінки, тарифні сітки, ставки, схеми посадових окладів, розмір доплат, премій, винагород та інших заохочувальних, компенсаційних і гарантованих видів виплат згідно затверджених положень з обов'язковим збереженням норм і гарантій, передбачених законодавством, галузевою угодою і колдоговором.

Всі системи оплати праці та преміювання, положення з виплати заохочувальних та компенсаційних виплат, штатні розклади затверджуються директором інституту, узгоджуються профспілкою і є невід'ємною частиною колективного договору.

Середня кількість працівників в інституті у 2 кварталі 2022 року становила 53 особи, середньооблікова кількість штатних працівників – 49 осіб.

За підсумками роботи за 2 квартал 2022 року витрати на оплату праці усіх працівників склали 490,0 тис. грн. За такий же період 2021 року ФОП всіх працівників склав 2141,0 тис. грн. Зменшення витрат на з/плату в порівнянні з планом на 915,0 тис. грн. виникло через запровадження скороченого графіку роботи на підприємстві. Основна заробітна плата відповідає окладній (тарифній) частині оплати праці і формується на основі діючої в ДП «НДТІ» єдиної тарифної сітки. За 2 квартал 2022 року розмір мінімальної зарплати в інституті завжди відповідав законодавчо встановленому мінімуму, а при розрахунку окладної частини заробітної плати були застосовані коефіцієнти росту прожиткового мінімуму, встановленого законодавчо.

Середньомісячна заробітна плата працівників становила в звітному періоді 3082,0 грн., в 2 кв. 2021 року – 6372 грн. (зменшилась на 52%). Менша в порівнянні з запланованою (8216,0 грн.) на 62% через скорочений графік роботи підприємства. Відрахування на соціальні заходи сплановані згідно розміру витрат на оплату праці та Закону України від 08.07.2010 року № 2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне страхування» та відповідного класу професійного ризику виробництва і складають 122,0 тис. грн. в звітному періоді.

Сума податків до державного бюджету (ПДВ) в 2 кварталі 2022 р. становить 175,0 тис. грн., що на 379,0 тис. грн. менше ніж заплановано, в порівнянні з планом за рахунок зменшення податку на додану вартість на 329,0 тис. грн. по причині зменшення загального об'єму реалізації науково-технічної продукції, а також податку на доходи фізичних осіб і військового збору через зменшення витрат на оплату праці. Місцеві податки сплачено в сумі 72,0 тис.

грн., що на 695,0 тис. грн. менше ніж заплановано.

Єдиного внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування сплачено 75,0 тис. грн. Загальна сума виплат на користь держави в звітному періоді складає 322,0 тис. грн. Капітальні інвестиції у 2 кварталі 2022р. не здійснювались через брак коштів.

Висновки. Заходи, спрямовані на покращення діяльності підприємства полягають у збільшенні обсягів виробництва науково-технічної продукції (скор. НТП).

По-перше, збільшення обсягів НТП планується за рахунок:

- розширення випуску та освоєння виробництва нових видів наукоємної металопродукції в підрозділах інституту (труб, балонів та ін.);

- активізації роботи та налагодження більш тісних контактів з іноземними виробниками труб;

- активізації роботи з найбільшими державними компаніями й підприємствами: ДП НАЕК Енергоатом, Нафтогаз, Укрзалізниця та ін., в частині контролю якості продукції, що купується, участі в програмі імпортозаміщення й стандартизації в перехідний період.

По-друге, здійснення низки заходів щодо зменшення собівартості за рахунок скорочення споживання електроенергії при модернізації існуючих ТП в частині заміни трансформаторів на менш потужні з меншими втратами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Творцы стальных артерий – Г. И. Гуляев, О. А. Семёнов, А. А. Шведченко и др.: Ред. кол.: О. А. Семёнов (отв. ред.) и др. – Днепропетровск: «Проминь», 1989. – 151 с.

2. Король Р. М., Мироненко М. А., Бутенко В. В., Бусько С. П., Кобякова Т. М. Особливості стратегічного планування в умовах державної науково-дослідної установи // "Металлургическая и горнорудная промышленность", 2017, № 2 (305). – С. 78 – 82.

3. Король Р. М., Мироненко М. А. Основні аспекти стратегічного

планування в умовах державного науково-дослідного підприємства // Інноваційна діяльність та економічна безпека підприємств: колективна монографія / за заг. ред. Л. М. Савчук, Daniel Fic. – Дніпро: Пороги, 2017. – С.173–182.

4. Мироненко М. А. Розвиток Державного підприємства «Науково-дослідний та конструкторсько-технологічний інститут трубної промисловості ім. Я. Ю. Осади» у 2016 - 2020 роках // «Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аудиту, оподаткування та аналізу в умовах міжнародної інтеграції»: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (17 – 18 листопада 2021 р., м. Херсон) / Ред. кол. Сарапіна О.А. та ін. – Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2021. – С. 305 – 309.

5. Мироненко М. А. Розвиток галузевої науково-дослідної установи державної форми власності у 2017-2021 роках (до 85-річчя з часу заснування) // III Міжнародна науково-практична конференція «Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу» (27–29 червня 2022 р., м. Луцьк, Україна): Тези. – Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня "Волиньполіграф", 2022. – С. 78 – 80.

6. Король Р. М., Мироненко М. А., Рябець М. А. Розвиток галузевої науково-дослідної установи державної форми власності в умовах перманентної зовнішньої агресії // International Partnership and Cooperation of Ukraine in Wartime: Collective monograph / edited by D. Nascimento, G. Starchenko. University of Coimbra, Portugal – Chernihiv: REICST, 2022. – Pp. 159 – 174. DOI: <https://doi.org/10.54929/monograph-02-2022-01-12>

7. Мироненко М. А., Король Р. М., Рябець М. А. Розвиток науково-дослідної установи державної форми власності в Україні за підсумками першого кварталу 2022 року // Science, development and the latest development trends. Proceedings of the XXXV International Scientific and Practical Conference. Paris, France. 2022. Pp. 164 – 170 URL: <https://isg-konf.com/science-development-and-the-latest-development-trends/>

УДК 332:519.2

МЕТОДИКА ЗНАЙДЕННЯ ОПТИМАЛЬНОГО ЗАПАСУ ЗАПАСНИХ ЧАСТИН ЧЕРЕЗ ТЕОРІЮ НАДІЙНОСТІ

Пістунов Ігор Миколайович

д.т.н., професор

Григорян Володимир Євгенович

студент

Національний технічний університет

Дніпровська політехніка

м. Дніпро

Україна

Анотація: Сформульована оптимізаційна модель знайдення оптимальної кількості запасних частин для виробничої лінії з урахування схеми розташування цих деталей. В роботі використано теорію надійності та методику планування експерименту. Показано застосування для реального виробництва.

Ключові слова: Виробнича лінія, запас запчастин, теорія надійності, планування експерименту.

У масовому виробництві головним елементом випуску є виробнича лінія. Її зупинка негайно впливає на отримання прибутку, оскільки необхідно замінити ті деталі, що вийшли з ладу. З цією метою виробники накопичують запас таких деталей, які найчастіше виходять з ладу. Але запас деталей «омертвляє» капітал в запасних частинах, який тепер лежить нерухомо.

З іншого боку, можна було б взагалі не купляти запчастини, а замовляти їх при виході з ладу. Але тоді збільшиться час простою лінії. Вирішенням проблеми є оптимізація запасів запчастин за економічними критеріями.

Основною метою будь-якого виробництва є збільшення його прибутку. В свою чергу прибуток залежить від кількості виробленого товару у одиницю часу:

$$V_3 = V * T_{\phi}, (1)$$

де V_3 – загальна кількість товару вироблена за період часу T_{ϕ} ; V – продуктивність виробничої лінії за одиницю часу; $T_{\text{еф}}$ – фактичний час роботи обладнання.

Зрозуміло, що при $V = \text{const}$, що є нормою на сталому виробництві, на обсяг виробництва буде впливати тільки T_{ϕ} , яке дорівнює:

$$T_{\phi} = T_{\text{еф}} - T_{\text{вр}}, (2)$$

де $T_{\text{вр}}$ – час витрачений на непланові ремонти; $T_{\text{еф}}$ – фактичний час роботи обладнання, який дорівнює:

$$T_{\text{еф}} = T_{\text{н}} - T_{\text{пр}}, (3)$$

де $T_{\text{н}}$ – номінальний або нормований час роботи обладнання; $T_{\text{пр}}$ – час витрачений на планові ремонтні роботи.

Якщо припустити, що $T_{\text{еф}}$ є константою, то єдиним показником, який буде впливати на T_{ϕ} буде $T_{\text{вр}}$ час витрачений на позапланові ремонтні роботи, який дорівнює:

$$T_{\text{вр}} = T_{\text{р}} + T_{\text{зд}}, (4)$$

де $T_{\text{р}}$ – час витрачений на проведення ремонтних робіт; $T_{\text{зд}}$ – час на замовлення і доставку відсутньої деталі.

Показник $T_{\text{зд}}$ досить просто призвести до 0, він прямо пропорційний кількості запасних деталей на одиницю обладнання, які є на виробництві:

$$\text{При } N \rightarrow \text{max}, T_{\text{зд}} \rightarrow \text{min}, (5)$$

де N – об'єм запасу; Тобто при $n \rightarrow \text{max}$, $T_{\phi} \rightarrow \text{min}$, що в свою чергу виражається у збільшенні V_3 . Але об'єм запасу потребує інвестицій і зменшує загальний прибуток виробництва, що можна виразити виразом:

$$\Pi = V_3 * c_v - c_N, (6)$$

де Π – прибуток від виробництва; c_v – вартість однієї одиниці товару; c_N – сумарна вартість запасу деталей.

Тобто для максимізації прибутку виробництва потрібно знайти той оптимальний запас деталей, при якому вірогідність непланової безвідмовної

роботи обладнання буде наближатися до нуля і при цьому об'єм коштів які інвестуються у запас був мінімально можливим. Тоді нехай кількість типів деталей, що виходять з ладу становить D . Тоді ймовірність безвідмовної роботи виробничої лінії можна знайти як добуток безвідмовної роботи кожної з деталей при умові, що підприємство має їх достатній запас

$$P_L = \prod_{j=1}^D P(n_j, m_j, p_j), \quad (7)$$

де $P(n_j, m_j, p_j)$ знаходиться як залежність від n_j – кількості пристроїв та m_j – кількості запасних частин для цього пристрою ($1 \leq j \leq D$).

Позначимо як D_M доходи за місяць від безперебійної роботи виробничої лінії, а як Π_M – відповідно, прибуток від безперебійної роботи лінії. Звідкіля, з урахуванням (6) можна записати, що загальний дохід від роботи лінії буде становити

$$\Pi = P_L D_M - \Pi_M (1 - P_L). \quad (8)$$

Очевидно, що загальний прибуток має бути зменшений на вартість запасних частин, яку необхідно тримати на випадок виходу з ладу діючих деталей, помножену на ймовірність того, що n_j однакових деталей працюватимуть безперебійно протягом місяця:

$$CPS = \sum_{j=1}^D c_j m_j \left(1 - \prod_{i=1}^{n_j} (1 - p_j) \right), \quad (9)$$

де c_j – вартість j -ї запасної частини.

Об'єднавши (7) та (8) ми отримаємо цільову функцію, що має прагнути до максимуму:

$$\Pi = P_L D_M - \Pi_M (1 - P_L) - CPS = \sum_{j=1}^D c_j m_j \left(1 - \prod_{i=1}^{n_j} (1 - p_j) \right) \rightarrow \max. \quad (10)$$

Обмеженням для цієї задачі буде вимога $0 \leq m_j \leq L, 1 \leq j \leq D$, L – кількість однотипних деталей, що знаходять використання у виробничій лінії.

Ці ж параметри будуть змінними факторами в оптимізаційній задачі, що

робить її задачею математичного програмування, яка може бути вирішена будь-яким методом, реалізованим в цифровому процесорі Microsoft Excel.

Покажемо, як запропонована модель буда використана для виробничої лінії заводу «КПД» корпорації «Біосфера».

Почнемо зі знайдення величини $P(n_j, m_j, p_j)$. Для цього було використано положення з теорії надійності. Припустимо, що є n пристроїв, які повинні працювати одночасно протягом часу t . Імовірність того, що яке-небудь з них безвідмовно проработить цей термін, становить p (одна і та ж для всіх пристроїв, і пристрої відмовляють незалежно одне від іншого). Як зміниться ймовірність безвідмовної роботи системи, якщо в ній, крім n основних пристроїв, є ще m резервних, що знаходяться в навантаженому стані (тобто в тому ж режимі, в якому й основні). Відмовою як і раніше вважається перехід системи в такий стан, коли в ній кількість працездатних пристроїв виявляється меншим n . Шукана ймовірність є згідно [1, с1].

$$P_n(m) = \sum_{i=0}^m C_{m+n}^{n+i} p^i (1-p)^{m-i}. \quad (11)$$

Така функція є не зручною для використання в оптимізаційній підпрограмі Solver цифрового процесора Microsoft Excel. Потрібна гладка функція, тому було використано метод планування експериментів [2, с. 1]. Його сутність полягає у тому, що при проведенні активного експерименту потрібно брати тільки наперед визначенні значення вхідних факторів, що дозволяє отримати значення вихідного фактору описати поліномом другого порядку. В нашому випадку для трифакторного експерименту, було використано план, представлений в табл.1, де подані як відносні так і абсолютні значенні факторів. Щоб знайти крайні точки плану експерименту було виділено 29 основних типів деталей, що найчастіше виходять з ладу. Для них розраховано ймовірність виходу з ладу протягом робочого місяця, поділивши кількість деталей одного типу, що вийшли з ладу, на їх загальну кількість на виробничій лінії. У таблиці 3.1 наведено фрагмент таблиці розрахунків кількості виходу з ладу протягом місяця для деяких деталей виробничих ліній (тут і далі назви деталей подані як

написано у накладних та інших супровідних документах).

Таблиця 1

Розрахунок кількості деталей, що вийшли з ладу

Деталь	Кількість деталей, що вийшли з ладу
Струна 2*0,4*1030	14
Струна предварительной пайки	14
Нож для вырубки большого	12
Лента транспортёрная 30 мм FNI-2 E	11
Подшипник 6201	10
Щётка токосъёмная	9
Пленка 40x0,25 мм.	8
ТЭН-250x16-1,0/220 -1000Вт	7
Манжета 30x40x7 армированная	6
Подшипник 6004	6
Подшипник 6005	6
Подшипник 6006 (180106)	6
Лента воздушной пайки	5
Нож для вырубки Л152	5
Пленка 80x0,20 мм. прозр.	5

Отримана кількість таких деталей була розділена на загальну кількість однотипних деталей для визначення ймовірності виходу з ладу. Фрагмент розрахунків наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Розрахунок імовірність виходу з ладу обладнання протягом місяця

Деталь	Ймовірність виходу з ладу протягом місяця
Струна 2*0,4*1030	25%
Струна предварительной пайки	25%
Нож для вырубки большого отверстия	21%
Лента транспортёрная 30 мм FNI-2 E	20%
Подшипник 6201	18%
Щётка токосъёмная	16%
Пленка 40x0,25 мм.	14%
ТЭН-250x16-1,0/220 -1000Вт	13%
Манжета 30x40x7 армированная	11%
Подшипник 6004	11%
Подшипник 6005	11%
Подшипник 6006 (180106)	11%
Лента воздушной пайки	9%
Нож для вырубки Л152	9%
Пленка 80x0,20 мм. прозр.	9%
Звено соединительное 16В-1- СL	7%

З наведених вище таблиць видно, що найбільша варіація складає для:

кількості основних деталей $n = [1,29]$, запасних деталей $m = [1,5]$, імовірність відмови роботи $p = [0,07; 0,29]$.

У таблиці 3 подано план експерименту для визначення ймовірності $P(n_j, m_j, p_j)$.

Розрахунки за формулою (11) дали можливість отримати ймовірність безвідмовної роботи лінії, що складається з основних та запасних частин. Застосувавши метод найменших квадратів, знаходилася залежність $P(n_j, m_j, p_j)$ вигляду.

$$P(n_j, m_j, p_j) = a_0 + \sum_{i=1}^3 (a_i x_i + a_{i+3} x_i^2) + x_1(a_7 x_2 + a_8 x_3) + a_9 x_2 x_3 + a_{10} x_1 x_2 x_3, (12)$$

Таблиця 3

План експерименту для визначення імовірності

Відносні значення			Абсолютні значення		
n	m	p	n	m	p
-1	-1	-1	9	2	0,146
1	-1	-1	19	4	0,146
-1	1	1	9	2	0,146
1	1	-1	19	4	0,146
-1	-1	1	9	2	0,214
1	-1	1	19	4	0,214
-1	1	1	9	2	0,214
1	1	1	19	4	0,214
-1,44	0	0	1	3	0,18
1,44	0	0	29	3	0,18
0	-1,44	0	14	1	0,18
0	1,44	0	14	5	0,18
0	0	-1,44	14	3	0,07
0	0	1,44	14	3	0,29

де x_1, x_2, x_3 – відповідно n, m, p ; $a_1 \dots a_{10}$ – коефіцієнти моделі. Розрахунок коефіцієнти було проведено із застосування додатку Regression електронних таблиць Microsoft Excel і отримано наступну точну залежність з нульовою похибкою ($R^2 = 1$).

$$\begin{aligned}
& P(n_j, m_j, p_j) \\
& = 86,7681605124964 - 2,84833424436937n \\
& - 29,108090005352m - 263,661359237691p \\
& + 0,502980497238123nm - 11,8302415352799np \\
& + 3,18474557260924nmp + 0,0776912809148127n^2 \\
& + 2,28310029726217m^2 + 899,888428544503p^2. (13)
\end{aligned}$$

Формула (12) використовувалася для знайдення за моделлю (9) оптимального запасу запчастин. Для розрахунків використовувався додаток Solver цифрового процесору Microsoft Excel. В якості оптимального алгоритму було прийнято метод зведеного градієнту, оскільки формула (12) є нелінійною.

Таблиця 4

Результат розрахунку оптимального запасу запчастин

Деталь	Запас деталей	Оптимальна кількість запасу деталей	Різниця
Ремень T5 245 (аналог 90 XL) зубчатый полиуретановый	1	2	-1
Ремень (B/17) 1250/1210	1	1	0
Щётка Rotomac (пласт. ЩБСФ-01)	1	1	0
Подшипник 6900 (61900)	4	2	2
Подшипник 6207	2	1	1
Ремень 1400 SPA	1	1	0
Ремень зубчатый полиуретановый T5 245 (аналог 90 XL)	1	2	-1
Подшипник 6204	8	1	7
Подшипник 3005 2Z	3	1	2
Подшипник 6206	9	4	5
Подшипник 6901 (61901)	6	0	6
Подшипник KRV 32	1	1	0
Форсунка ø 30 I=1,25мм	1	1	0
Форсунка ø 50 I=1,25мм	1	0	1
*Подшипник 6206 2Z	9	4	5
Насадка шаровая на шток GA-40 M12x1,25	1	1	0
Нож 465x30x1 мм Rotomac (нож перемотчика)	1	1	0
Пневмоцилиндр 25N2A25A080 CAMOZZI	1	1	0
Подшипник 3005	3	1	2
Подшипник 6905 (61905)	2	1	1
Пружина лапки Rotomac	2	0	2

У табл. 4 наведено частину розрахунку оптимального запасу запчастин. З таблиці видно, що деяких запчастин не вистачає (різниця має від'ємне значення), а деяких занадто багато, аніж потрібно (різниця має додатне значення). Загалом оптимальна кількість деталей тільки для наведеного прикладу була 32 одиниці, а економія у наведеному випадку склала 4769.78грн.

Аналізуючи отримані результати оптимізаційного розрахунку можна прийти до висновку, що наявний запас деталей був не оптимальним для 12 з 18 позицій. Тільки там, де у табл. 4 вказано, що різниця дорівнює нулю, запас був оптимальним. Використання оптимального запасу деталей дозволило підприємству зекономити 36 567 грн за місяць, причому середній час простоїв зменшився на 4,7%.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Теорія надійності: сайт URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96

2. Планування експерименту: сайт URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%83

КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ОБЛІКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЩОДО ОПЕРАЦІЙ З ГРОШОВИМИ КОШТАМИ

Профатілова Аліна Вікторівна,
магістрант
Українська інженерно-педагогічна академія
м. Харків, Україна

Вступ. Контроль має особливе значення на ділянці обліку грошових коштів, оскільки вони є активом, що є вразливим до крадіжок та шахрайства. Тому на бухгалтерський облік грошових коштів значною мірою впливають, не лише вимоги, сформовані на основі бухгалтерських стандартів, але й ті, що ґрунтуються на положеннях Національного банку України, Державної податкової служби України. Ці вимоги мають бути дотримані та враховані бухгалтерами, і в свою чергу контролюються та перевіряються з боку державних органів. Таким чином держава контролює та регулює обіг готівки, що зменшує вірогідність проведення незаконних операцій. До того ж необхідним є внутрішній контроль грошових коштів, оскільки він перешкоджає шахрайству з боку працівників підприємств.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування необхідності контролю грошових коштів на підприємстві.

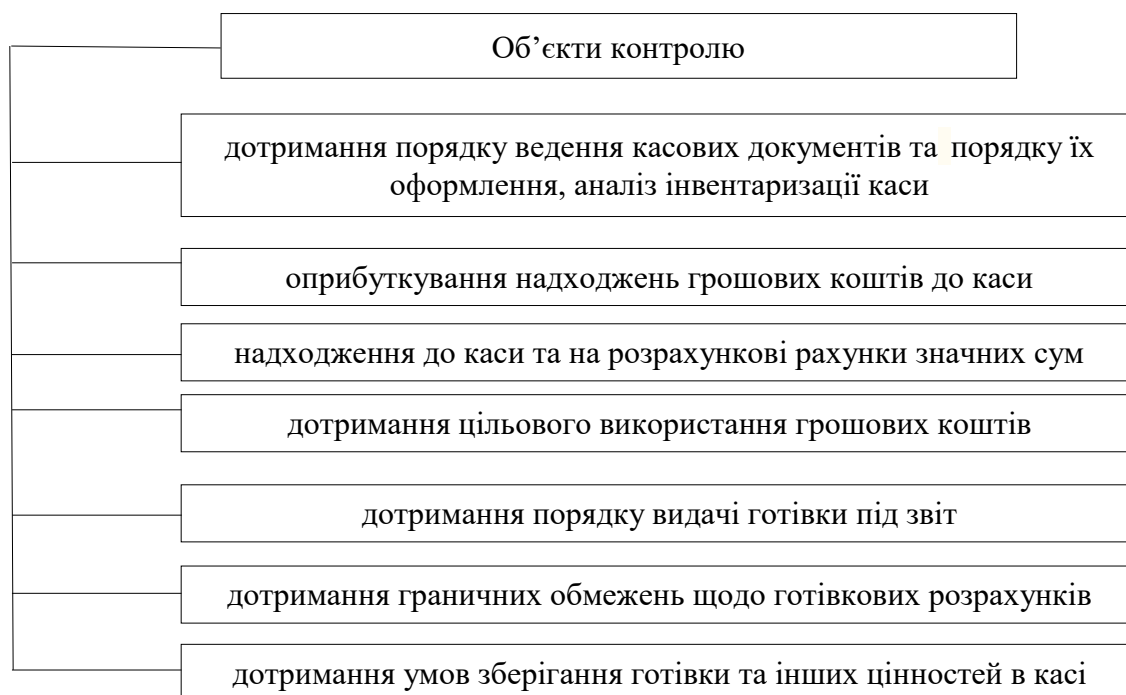
Матеріали та методи. Основними методами дослідження є загальнонаукові, а саме порівняння, аналіз, узагальнення, індукція та дедукція.

Результати та обговорення. Контроль готівкового та безготівкового обігу, можна розмежувати на зовнішній та внутрішній (рис. 1).

Контроль з боку державних органів та внутрішніх контролюючих структур передбачає перевірку касової дисципліни на основі дослідження об'єктів, що зазначені рис. 2.

Рис. 1. Суб'єкти контролю операцій з грошовими коштами

Рис. 2. Об'єкти контролю у сфері обліку грошових коштів

Обов'язково, має бути дотриманий порядок організації каси на підприємстві. Відповідно до Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, на керівників підприємств покладається

обов'язок та відповідальність щодо забезпечення належного облаштування приміщення каси та надійного зберігання готівкових коштів у ньому [1].

Основними вимогами, що висуваються до приміщення каси є:

- каса має бути ізольованою від інших допоміжних або службових приміщень;
- приміщення повинно мати капітальні стіни, перекриття підлоги і стелі, внутрішні стіни і перегородки;
- наявність в касі сертифікованого (атестованого) в установленому порядку сейфу для зберігання грошей і цінностей;
- в приміщенні має знаходитися не менше двох справних вогнегасників.

Крім того керівники несуть відповідальність за забезпечення необхідної збереження коштів під час їх транспортування. Також даною постановою забороняється зберігати в касі підприємства цінності, що йому не належать.

Дуже важливим моментом роботи каси є належне оформлення касира на роботу. По-перше, на підприємстві обов'язково має бути складена й затверджена наказом керівництва посадова інструкція касира. По-друге, має бути укладений договір про повну матеріальну відповідальність, який має бути підписаний касиром. Таким чином, згідно законодавства України, касир несе повну матеріальну відповідальність за збереження усіх прийнятих ним цінностей.

Відповідно до Цивільного кодексу України (ст. 1087) [2], Закону України «Про Національний банк України» (ст. 33, 40) та Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні [1] встановлено граничну суму розрахунків готівкою, а саме між підприємствами протягом одного дня розрахунки можуть бути здійснені в розмірі 10 тис. грн. Платежі, що перевищують дану граничну суму, мають здійснюватися виключно в безготівковій формі. Порухення даної вимоги, відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме статті 163¹⁵, передбачає накладення штрафу на посадову особу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. А у випадку, коли порушення вчинене особою, яка

протягом року мала адміністративне стягнення за таке ж саме порушення, то штраф буде становити від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [3].

Виключення із цього правила становлять лише:

- розрахунки підприємств з фізичними особами, бюджетами та державними цільовими фондами;
- добровільні пожертвування, благодійна допомога;
- розрахунки щодо відряджень.

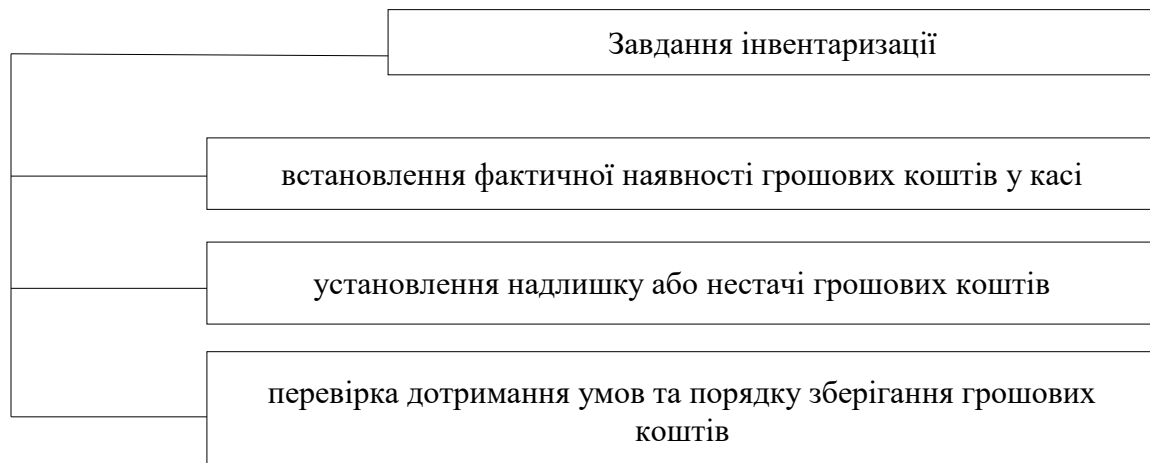
Крім того, Постановою правління Національного банку України № 148 «Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» затверджено, що підприємства України можуть зберігати грошові кошти в касі в межах ліміту, визначеного виходячи із режиму і специфіки роботи підприємства, віддаленості від банків, касових оборотів, встановлених термінів здачі готівки тощо. Відповідно готівка, що перевищує ліміт має в обов'язковому порядку здаватися до банку. Виключенням із даного правила є лише готівка, що надійшла в касу для виплат заробітної плати, пенсій, стипендій. В цьому випадку понадлімітні кошти можуть зберігатися п'ять робочих днів [1].

Ліміт каси підприємство встановлює самостійно, на підставі розрахунку середньоденного надходження готівки до каси або її середньоденної видачі з каси, і відповідно це підписується головним бухгалтером та керівником. Установлений ліміт має обов'язково бути затвердженим внутрішніми наказами по підприємству. У випадку, коли ліміт не встановлено, його приймають за нуль.

Одним із найважливіших методів контролю грошових коштів є інвентаризація, що має на меті збереження коштів та виявлення надлишків і нестач у касі підприємства (рис. 3). Строки її проведення визначаються керівництвом, але вона обов'язково в плановому режимі має бути проведена раз на рік перед складанням річної фінансової звітності. Крім того рекомендовано проводити позапланові інвентаризації каси для глибшого контролю, особливо

це стосується й випадків порушення фінансової дисципліни касиром і при заміні касира.

Рис. 3. Завдання інвентаризації як методу контролю

Проведення інвентаризації оформляється відповідним актом, в якому вказується фактичний залишок та залишок за даними обліку, і на основі цього визначається результат проведеної інвентаризації. Крім наявної готівки в касі перевіряються під час інвентаризації кошти на розрахункових, поточних, валютних, реєстраційних та інших рахунках, на акредитивах, а також цінні папери як в документальній, так і бездокументарній формах. Якщо інвентаризація виявила нестачі, то відповідну суму відшкодовують згідно з законодавством України, а надлишок оприбутковується в касу та зараховується в дохід підприємства. У випадках, коли інвентаризація проводилася несвоєчасно або неякісно, Кодексом України про адміністративні правопорушення в ст. 164², передбачено накладення штрафу від восьми до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо таке порушення було вчинене вперше [3]. Відповідно, за порушення касової дисципліни та порядку проведення операцій з грошовими коштами, законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Отже, контроль за операціями з грошовими коштами сприяє зменшенню шахрайства на підприємстві, дає можливість державі здійснювати нагляд за суб'єктами господарювання, що сприяє удосконаленню організації готівкового обігу, покращенню касової дисципліни, підвищенню ефективності контролю за

додержанням встановленого порядку ведення операцій з готівкою, збільшенню відповідальності за додержання норм з регулювання обігу готівки та виконання зобов'язань перед бюджетом та іншими цільовими фондами.

Висновки. Підводячи підсумок зазначимо, що функціонування підприємства неможливе без використання фінансових ресурсів, а особливо грошових коштів. Вони забезпечують гармонійний розвиток підприємства, оскільки активно приймають участь у операційному циклі.

Грошові кошти є найбільш ліквідними активами, які можуть бути у формі готівки, коштів на рахунках в банку, депозитів до запитання, що поділяються за видами валют. Грошові кошти фактично виступають засобом для здійснення управління грошовими потоками. Лише така тісна взаємодія грошових коштів і грошових потоків породжує ефективне функціонування як грошової системи, так і налагодженого обліку загалом. Отже, облік грошових коштів є важливою складовою бухгалтерського обліку на підприємстві, що забезпечує покращення платіжної дисципліни та сприяє ефективності використання фінансових ресурсів підприємства, а також забезпечення своєчасності, повноти та правильності розрахунків за усіма видами платежів.

Крім того, важливою в організації обліку на підприємстві є облікова політика, яка прописана у відповідному наказі, в якому зазначаються основні положення організації обліку грошових коштів та обліку в цілому, тому для її формування необхідно спиратися на законодавство України, що регулює процес обліку грошових коштів у касі та на поточних рахунках в банках.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні : Постанова правління Національного банку України від 29.12.2017 р. № 148 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17#Text>.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змінами та

доповненнями) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОЇ БІРЖИ

Сейсебаєва Наталія Григорівна

к.е.н., доцент

Хмельковська Анна Василівна,

студентка,

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Вступ. Українська біржа — одна з найбільш великих бірж цінних паперів України. Вона є одним із провідних майданчиків локального ринку акцій та облігацій в Україні. Біржа прагне стати технологічним лідером на ринку заявок та операцій РЕПО. Торгова система Української біржі зручна у використанні та дозволяє українським інвесторам економити кошти при інвестуванні на ринку цінних паперів завдяки інтернет-трейдингу.

Ціль роботи. Розглянути стан "Української біржа" на 2022 рік.

Матеріали та методи. Методологічний фундамент дослідження становлять загальнотеоретичні та емпіричні методи дослідження.

Результати та обговорення. У вересні 2022р. обсяг торгів на "Українській біржі" склав 2,010 млрд. гривень. загальний обсяг торгів на "Українській біржі" у вересні становив 2 010 207 646,33 гривень, а загальна кількість угод – 12 350. [2]

У структурі торгів за вересень 2022 на корпоративні облігації припало 0,08% сумарного обороту або 1 685 786,64 гривень; 83,10% на державні облігації (ОВДП) або 1 670 481 601,46 гривень; 0,08% на акції або 1 702 385,76 гривень, на інвестиційні сертифікати 0,01% або 129 603,08 гривень, на іноземні цінні папери 16,73% або 336 208 269,39 гривень.

Лідерами обігу на ринку пайових цінних паперів у вересні були: Apple Inc., аз (46,4 млн гривень), Amazon.com, Inc., аз (43,3 млн гривень) та Alphabet Inc., аз (37,4 млн гривень).

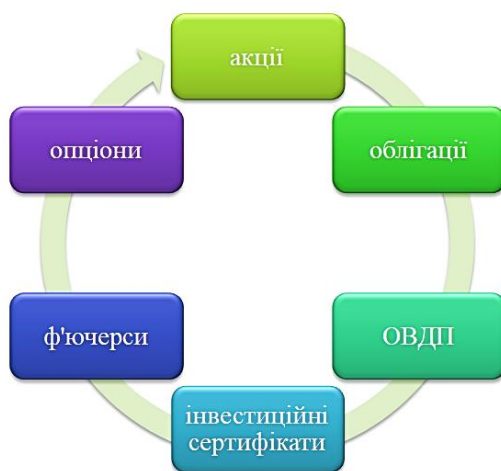
Лідерами обігу на ринку боргових цінних паперів у вересні були: 201255 ОВДП, погашення 24.05.2023 (429,2 млн гривень); 200885 ОВДП, погашення

19.04.2023 (350,8 млн гривень) та 213227 ОВДП, погашення 01.11.2023 (243,9млн гривень).

Провідними операторами ринку акцій і сертифікатів фондів у вересні стали: Драгон Капітал, "Ивекс-Капітал" та "Фрідом Фінанс Україна".

Провідними операторами ринку облігацій стали: Скай Банк, Приватбанк та КБ «Глобус». [2]

Основна мета заснування біржі - підвищення конкурентоспроможності фінансового ринку України та створення умов для залучення в економіку країни не тільки іноземного, але й внутрішнього капіталу. [3]

Рис.1 – Інструменти "Української біржі"

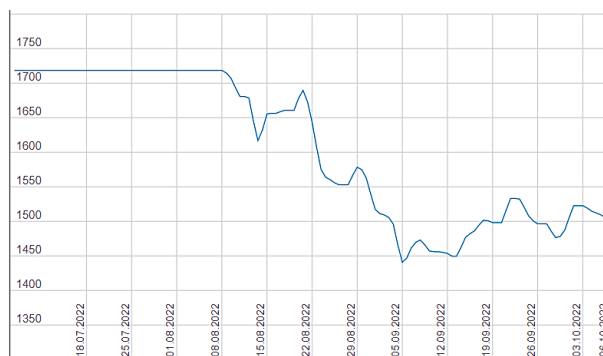
Джерело складено на основі [3]

Індекс UX — український фондовий індекс, який розраховується за торгами на Українській біржі. Розрахунок та публікація індексу UX почалися 27 квітня 2009 року. Значення індексу було розраховано з початку торгів, 26 березня 2009 року, і на цю дату значення індексу було прийнято рівним 500. Індекс UX, разом з індексом ПФТС є основними показниками стану фінансового ринку України. Зараз індекс UX розраховується на ґрунті цін 15 акцій "блакитних фішок" України — акцій найбільших українських компаній, лідерів у своїх галузях.[1]

Індекс UX	1500,62	-8.77	-0.581%
-----------	---------	-------	---------

Рис.2 – Значення індексу UX 6.10.2022

Джерело складено на основі [1]

Рис.3 – Значення індексу UX за три місяці 2022 р.

Джерело складено на основі [1]

Предметом біржі є:

1. Професійна діяльність з організації торгівлі фінансовими інструментами.
2. Клірингова діяльність.
3. Професійна діяльність з організації торгівлі продукцією на товарних біржах.
4. Професійна діяльність з організації укладання деривативних контрактів на товарних біржах.

Рис.4 – Органи Біржі

Джерело складено на основі [3]

Основні принципи торгів "Української біржі":

- анонімність торгів у режимі безперервного аукціону зустрічних заявок, поданих з умовою розрахунків у день укладання угоди й 100% депонуванням цінних паперів або коштів ;
- можливість вибору строку виконання угод за домовленістю;

- поставка проти платежу в гривні як обов'язкова і єдина схема розрахунків.

При укладанні угоди використовується аналог власноручного підпису, що позбавляє учасників торгів від необхідності обміну паперовими документами - договір купівлі-продажу цінних паперів між членами біржі укладається в електронному вигляді в той же самий момент, коли торговельна система зводить дві зустрічні заявки. В результаті, учасниками торгів досягається економія внутрішніх ресурсів, що знижує собівартість обліку угоди й дозволяє запропонувати кінцевим інвесторам брокерські комісії прийнятні навіть для здійснення мінімальних за обсягом угод.

Висновки. Отже, "Українська біржа" є центром ліквідності акцій та деривативів в Україні. Завдяки новітнім технологіям та інструментам "Української біржі", учасники ринку мають змогу результативно вести бізнес, а приватні інвестори ефективно управляти своїм капіталом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/markets/stock/ux/>
2. SMIDA. URL: <https://smida.gov.ua/news/allnews/uveresniobsagtorgivnaukraïns kijbirzisklav2mlrdgriven>
3. Українська біржа. URL: <http://www.ux.ua/s204>

«БІРЮЗОВІ» ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМИ КОМПАНІЯМИ

Торяник Жанна Іванівна

к.е.н., доцент

Шуста Анна Олегівна

здобувач вищої освіти

ННІ «Каразінський банківський інститут»

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,

м. Харків, Україна

Вступ. Кожна організація проходить стадії життєвого циклу, тобто періоди життєдіяльності компанії в рамках певних ціннісних установок, що фіксують особливості управлінських завдань, методів та принципів роботи. Сьогодні співробітники будь-якої компанії та особливо покоління Z усе більше звертають увагу на можливість професійного розвитку та навчання, кар'єрного зростання та реалізації в організації, команду та цінності, гнучкий графік та «віртуальний офіс». Тому на заміну традиційним організаціям приходять нові з альтернативними підходами до управління, а саме бірюзові організації або організації майбутнього.

Мета роботи є обґрунтування теоретико-практичних рекомендацій застосування принципів управління бірюзових компаній в сучасних умовах.

Матеріали та методи. У дослідженні використані загальнонаукові та спеціальні методи, метод аналізу та узагальнення. Інформаційною базою даного дослідження виступають роботи закордонних і вітчизняних вчених таких як Лалу Ф., Бас А., Абдулаєва Р., Залєвська О., Білявський Ю. та ін., а також практичний досвід компаній з бірюзовими принципами управління.

Результати та обговорення. Бірюзові організації є відносно новим поняттям в системі організації менеджменту компаній. Саме кольорове поняття бере свій початок у книзі сучасного бізнес-письменника Фредеріка Лалу «Відкриваючи організації майбутнього». У ній наведено 5 «кольорів» існуючих управлінських моделей, так бірюзова компанія являє собою змішання

найкращих принципів та практик зеленої та помаранчевої моделі, зокрема командне управління та здорова конкуренція [1]. В цілому, якщо порівнювати з іншими моделями, то саме бірюзові організації мають більше свободи, самоорганізації, критичного мислення, творчості та чіткого розуміння всією командою загальних цілей та власної значущості. Як показує практика, більшості представників Y та Z покоління комфортніше працювати саме за такими принципами в культурі відносин компанії.

Найбільш показовою рисою бірюзових організацій є відсутність посадових інструкцій і, відповідно, суворого керівництва. Хоч це й суперечить традиційному розумінню ієрархії в компанії, але вони працюють більш ефективно, ніж звичайні. Їх роботу можна описати так: кожен співробітник самостійно обирає собі сферу відповідальності, а результати його роботи оцінює вся команда. У процесі роботи працівник, зазвичай, може приєднатися чи дати пораду іншим, які зайняті іншими проектами, або передати їм свій. Усі організаційні моменти також виконуються колективно, будь-то прийняття (звільнення) на роботу, величина премії, заробітної плати тощо [2].

Зазвичай виділяють три головні принципи, які характеризують концепцію діяльності бірюзових компаній [3]:

1. Самоорганізація. Заміна вертикального керівництва на горизонтальне. Традиційна вертикальна влада пригнічує внутрішній потенціал співробітника, адже все спростовується до таких етапів як надання наказу та контролю за його виконанням, що не дає змогу розкрити творчий потенціал та талант. При бірюзовій організації влада та відповідальність передається безпосередньо кожному працівнику. Він сам обирає собі завдання та сам відповідає за нього.

2. Цілісність. Кожен співробітник розцінюється як цілісна особистість. При прийнятті на роботу команда враховує побажання, мрії, особисті цілі та ідеї працівника. Частіше в бірюзових компаніях немає дресс-коду, графіку роботи та вимог щодо місця роботи. В офісі завжди є зона, в якій можна відпочити чи надихнутися на нові рішення. Команда завжди є цілісним організмом, в якому цінується допомога та повага один до одного. Колектив

стає однією “родиною”, в якій всі проблеми є загальними, а не особистими.

3. Еволюційна мета [1]. У бірюзових організацій завжди є глобальна ціль чи місія з якою згоден і на яку працює кожен співробітник. Якщо новий робітник не розділяє цієї цілі, то він навряд чи зможе працювати в колективі. Ця ціль направлена не на співробітників, а на все суспільство чи значну його частку. Вона необхідна для колективної та особистої мотивації працювати та досягати успіху.

Вивчивши різні джерела та практичний досвід реальних вітчизняних та іноземних бірюзових компаній, таких як Valve, UPtech та GeoPay, можемо виділити ще декілька проміжних бірюзових принципів управління сучасними компаніями. Серед них:

1. Відкритість. Проявляється, по-перше, у тому, що працівник може з легкістю зробити іншому зауваження чи запропонувати нову ідею, його думка точно буде розглянута та врахована. По-друге, нерідко бувають практики повністю відкритої інформації про компанію, в тому числі фінансової, як для внутрішніх, так і для зовнішніх користувачів [4].

2. Відсутність покарань. В бірюзових компаніях повністю виключені всі штрафи та покарання за невиконане чи провальне завдання. Цей принцип позитивно впливає на емоційний стан робітника і в майбутньому призведе тільки до більш наполегливої праці.

3. Заміна керівників на наставників. Керівник замінюється наставником, який допомагає всій команді та настановує на прийняття раціональних рішень, в силу свого великого досвіду, але, що дуже важливо, не наполягає.

4. Багато уваги цінностям. Саме цінності не дають компанії розвалитись через неорганізованість та ледарство, адже співробітники працюють на спільне благо. Серед цінностей виділяють відповідальність, надійність, швидкість та якість.

Висновки. Отже, реалізація принципів бірюзових організацій, безумовно, є цікавим проєктом і тому їх слід впроваджувати на підприємствах, оскільки вони ведуть до гуманізації відносин між працівниками. Робота в командах має

стати нормою ведення бізнесу, а створення та підтримка команд будуть головним завданнями для топ-менеджменту підприємств. Бірюзові компанії за своєю культурою відносин подібні до живого організму та відрізняються основними принципами від традиційних організацій, а саме: самоорганізація, цілісність, наявність спільної еволюційної мети, відкритість, відсутність покарань, заміна керівників на наставників та увага до цінностей. Усі ці принципи можуть створити справжню “організацію майбутнього”, але й запровадження деяких з них в традиційну систему менеджменту вплинуть на компанію позитивно, незалежно від того чи це ІТ-компанія, чи власне виробництво, чи магазин автозапчастин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лалу Ф. Відкриваючи організації майбутнього. 2016. URL: <https://knigogo.com.ua/chitati-online/kompaniyi-majbutnogo/> (дата звернення: 01.10.2022)).
2. Залєвська О. Організації майбутнього: навіщо підприємцям "бірюза". *Будуй своє*. URL: <https://buduysvoe.com/publications/organizaciya-majbutnogo-navishcho-pidpruyemtsyam-biryuza> (дата звернення: 01.10.2022).
3. Абдулаєва Р. Вони постійно про це говорять. Що таке бірюзова компанія й чи захочеш ти там працювати. *Vector*. URL: <https://vctr.media/ua/scho-take-biryuzova-kompania-154165/> (дата звернення: 02.10.2022).
4. Бас А. Що таке «бірюзові організації» і які відмінності у компаній майбутнього. *Na chasi*. URL: <https://nachasi.com/creative/2018/05/25/biryuzovi-organizatsiyi/> (дата звернення: 01.10.2022)

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Урікова Оксана Михайлівна

к.е.н., доцент

Кузик Настя Володимирівна

студентка

Національний університет «Львівська Політехніка»

м. Львів, Україна

Вступ./Introduction. Банківська система - це сукупність фінансово-кредитних установ, які є взаємопов'язані та функціонують в межах одного фінансового механізму конкретної країни. Банківська система є підсистемою фінансової системи держави.

Війна в Україні тяжко вдарила по економіці всієї країни. Велика кількість бізнесу, яка функціонувала на території, де ведуться активні бойові дії, була або закрита або відбулося перенесення діяльності у більш спокійні області. Банківська система ж є основою роботи всієї економіки країни, тому будь-який негативний вплив на банк впливає на всю систему загалом. Отож, підтримка діяльності банків у кризові періоди є життєво необхідною, а також загальнодержавним завданням, яке виконує Національний банк України.

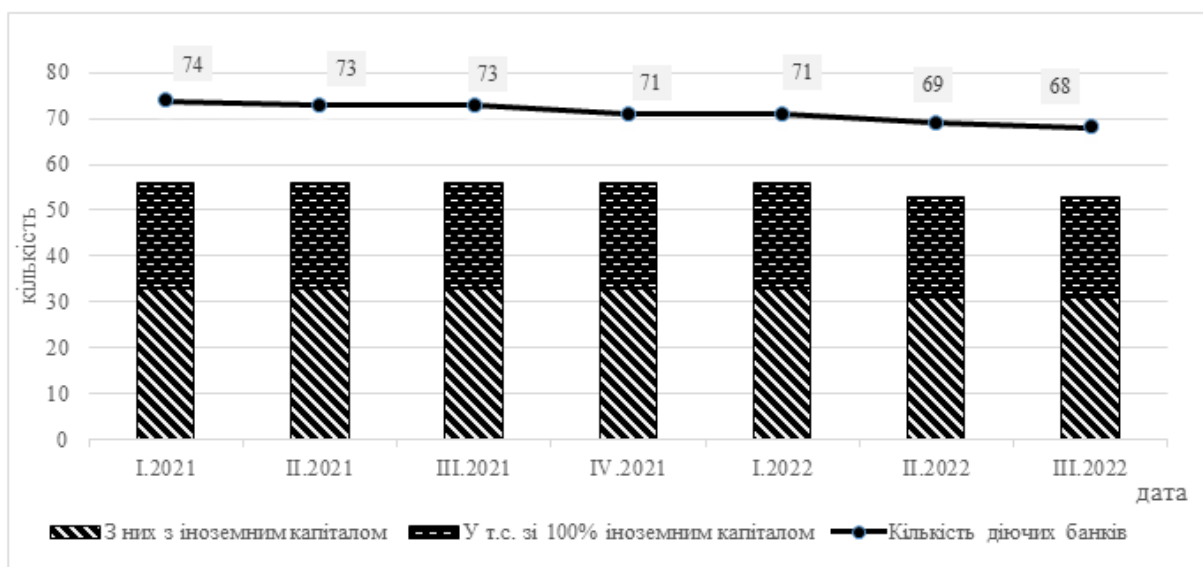
Цікавим є дослідження готовності банківської системи до нової кризи та дослідження динаміки показників діяльності банків, для виявлення впливу повномасштабного вторгнення на їхню роботу.

Мета роботи./Aim. Метою статті є дослідження динаміки основних показників діяльності українських банків у довоєнний період (чотири квартали 2021 року) та у кризовий (перші три квартали 2022 року) роки. Основними завданнями дослідження є формування узагальнюючих висновків про рівень та ступінь впливу кризи, спричиненою війною в Україні 2022 року на діяльність українських банків.

Матеріали і методи./Materials and methods. При дослідженні даної проблематики було проаналізовано матеріали та публікації щодо наслідків впливу повномасштабної війни на банківську систему України,

макроекономічні показники, подані Національним банком України, оцінки та прогнози Міністерства фінансів України щодо банківської діяльності. Серед загальнонаукових методів було використано контент-аналіз, табличний, графічний, абстрактно-логічний, узагальнення.

Результати та обговорення./Results and discussion. У лютому 2022 року вся економіка України стикнулася з кризою, спричиненою повномасштабним вторгненням росії. Банківська система займає ключові позиції в розвитку економіки загалом, тому ці події вплинули і на зміну роботи банків. Фінансовий стан банків, а також безпосередньо банківської системи прямопропорційно впливає на економічну безпеку держави і, як наслідок, на її економічний суверенітет[3]. Тому слід дослідити основні показники діяльності банків в Україні за перше півріччя 2022 року. Спершу, варто розглянути динаміку скорочення кількості банків (рис.1).

Рис. 1 – Динаміка кількості діючих банків в Україні за 2021-2022 рр.

Систематизовано автором на основі [1]

З рисунку 1, можна прослідкувати чітку тенденцію до зменшення кількості банків в Україні загалом. З початку повномасштабного вторгнення було ліквідовано три банки. Ще у лютому було припинено роботу АТ “Міжнародний резервний банк” і ПА “Промінвестбанк”, вони були дочірніми банками російських фінансових корпорацій з державним капіталом. У другому кварталі АТ “МЕГАБАНК” було визнано неплатоспроможним, проте

слід зазначити, що причиною ліквідації даної установи не була війна. Також цікавим фактом є планове зменшення кількості банків, ці заходи очищення банківського сектору розпочали свою роботу ще у 2015 році[2]. Отож, війна не спричинила масового закриття банків. Слід зазначити, що частка банків з іноземним капіталом практично не змінювалася впродовж аналізованого періоду і складала близько 45% від всієї кількості діючих банків в Україні.

Активи банку – це спрямування, розміщення та використання всіх можливих ресурсів банку для отримання прибутків при правильному розподілі ризиків за різними видами операцій та для підтримання ліквідності банку. Пасиви банку – це ресурси банку, до складу яких входять власні позичені та залучені кошти, спрямовані для проведення активних операцій банку та отримання прибутку. Саме значення активів та пасивів банків визначає їх роль в економіці як фінансових посередників, які акумулюють тимчасово вільні кошти суб'єктів господарства та розміщують на принципах строковості, платності та повернення для тих суб'єктів господарської діяльності, які потребують їх для підтримання та забезпечення виробничого процесу. З цього випливає, що необхідно проаналізувати динаміку зміни кількості активів та пасивів українських комерційних банків під впливом воєнних дій на території України (табл. 1 та табл. 2).

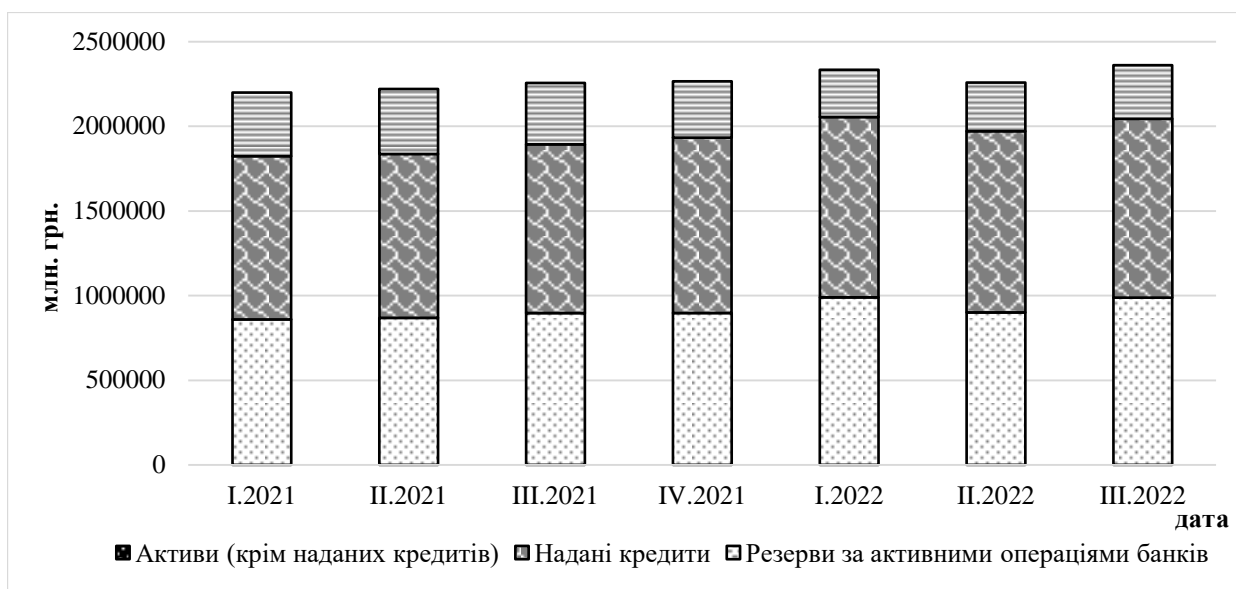
Таблиця 1

Горизонтальний та вертикальний аналіз сумарних активів українських комерційних банків 2021-2022 рр. (млн. грн.)

	Значення, млн. грн.		Структура,%		Абсолютна зміна, млн. грн.	Абсолютна зміна пито-мої ваги, п.п.	Темп зміни,%	Темп приросту %
	III.2021	III.2022	III.2021	III.2022	III.2021 - III.2022	III.2021 - III.2022	III.2021-III.2022	III.2021-III.2022
Активи в іноземній валюті (млн. дол.)	585700	574955	30,9	28,1	-10745	-2,8	98,2	-1,8
Надані кредити	996482	1055583	52,7	51,7	59101	-1,0	105,9	5,9
Кредити суб'єктам господарювання	767358	793598	40,5	38,8	26240	-1,7	103,4	3,4
Кредити фізичним особам	217907	235669	11,5	11,5	17762	0,0	108,2	8,2
Резерви за активними операціями банків	362549	316915	19,2	15,5	-45634	-3,6	87,4	-12,6
Активи (усього)	1892468	2042918	100	100	150450	0	107,9	7,9

Джерело: систематизовано на основі [3]

На рисунку 2, можна прослідкувати графічне відображення сукупності активів банків впродовж 2021-2022 років[3].

Рис. 2 – Динаміка активів та резервів впродовж 2021-2022 рр.

Систематизовано автором на основі [3]

Після проведення горизонтального та вертикального аналізу, слід зазначити, що на початку третього кварталу 2022 року відповідно до аналогічного періоду попереднього, негативні зміни були лише у двох показниках. Зменшилися активи в іноземні валюти на 10 745 млн. грн., що складає майже 2%. Негативні зміни відбулися також у резервах за активними операціями на 45 634 млн. грн.

Варто зазначити, що на початок 2022 року зросли надані кредити в цілому на 59 101 млн. грн. (5,9%), що свідчить про збільшення активності банку відповідно аналогічного періоду. Потрібно звернути увагу, що більше зросла сума кредитів наданих суб'єктам господарювання, аніж фізичним особам, в грошовому еквіваленті зміни склали 26240 млн. грн. та 17762 млн. грн. відповідно.

Якщо оцінювати зміни в кількості активів загалом, то бачимо збільшення показника на 7,9%. Така тенденція є позитивною для роботи банківської системи, адже війна не внесла значних негативних змін у сукупні активи комерційних банків.

Таблиця 2

Горизонтальний та вертикальний аналіз сумарних пасивів українських комерційних банків 2021-2022 рр. (млн. грн.)

	Значення, млн. грн.		Структура, %		Абсолютна зміна, млн. грн.	Абсолютна зміна питомої ваги, п.п.	Темп зміни%	Темп приросту (спаду), %
	III.2021	III.2022	III.2021	III.2022	III.2021 - III.2022	III.2021 - III.2022	III.2021 - III.2022	III.2021 - III.2022
Статутний капітал	481448	406441	25,4	19,9	-75007	-5,5	84,4	-15,6
Зобов'язання банків	1683544	1812172	89,0	88,7	128628	-0,3	107,6	7,6
Зобов'язання банків в іно-земній валюті(млн. дол.)	642288	617869	33,9	30,2	-24419	-3,7	96,2	-3,8
Кошти суб'єктів господарювання	664403	723597	35,1	35,4	59194	0,3	108,9	8,9
Кошти фізичних осіб	700425	786554	37,0	38,5	86129	1,5	112,3	12,3
Пасиви (усього)	1892468	2042918	100	100,0	150450	0	107,9	7,9

Джерело: систематизовано на основі [4]

Згідно основного правила бухгалтерського обліку, пасиви комерційних банків так само зросли, як і активи. Слід зазначити, що попри це зменшився статутний капітал на 15,6 % та зобов'язання банків в іноземні валюти на 3,8% відносно аналогічного періоду в 2021 році. Позитивні зміни відбулися у статті зобов'язання банків на 7,6%, а в грошовому еквіваленті на 128 628 млн. грн. Це свідчить і про збільшення кількості різноманітних депозитів, цінних паперів власного боргу, фінансової допомоги державі, коштів розрахунках і т.д.

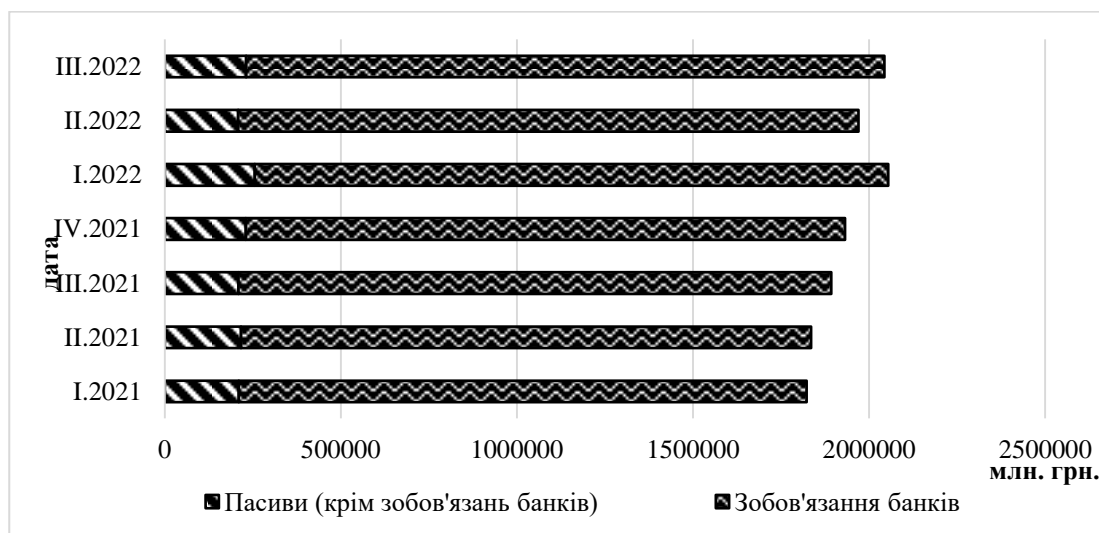

Рис. 3 – Динаміка пасивів комерційних банків впродовж 2021-2022 рр.

Систематизовано автором на основі [4]

Також зросли і кошти суб'єктів господарювання на 8,9% та кошти фізичних осіб на 12,3%. На рисунку 3, можна простежити зміни у сумі пасивів

та зобов'язаннях банку впродовж 2021 та перших трьох кварталів 2022 років. [4] Можна сказати, що банківська система України достатньо міцно вистояла протягом шести місяців повномасштабної війни. Це свідчить, що Національний банк України ввів дуже правильні заходи ще у лютому. До нових правил роботи банківської системи слід віднести:

- під час воєнного стану та впродовж 30-ти днів після його завершення споживач не несе відповідальності перед банком при простроченні виконання зобов'язань; при здійсненні прострочення клієнт звільняється від сплати обов'язкової неустойки;
- неустойка (штраф або ж пеня) й інші платежі, які були нараховані лише з 24.02.2022 року за прострочення виконання умов за споживчим кредитом повинні бути списані;
- банкам забороняється підвищення відсоткової ставки, крім кредитів зі зміною відсотковою ставкою;
- скасування відсотків за користування кредиту не передбачається.

Банківські відділення працювали та працюють в безперебійному режимі при відсутності загрози життю та здоров'я населенню. Проте є відділення, які не працюють або ж в умовах особливого режиму роботи.

Висновки./Conclusions. Війна в Україні, яка розпочалася 24 лютого 2022 року негативно вплинула на всю економіку загалом, у тому числі і на роботу банківської системи. Слід зазначити, що різких негативних змін у структурі активів та пасивів комерційних банків не відбулося, проте продовження воєнних дій загострює більшість ризиків. Головний ризик, який є на даний момент та збільшує втрати в майбутньому є кредитний ризик. Банкам слід повноцінно та своєчасно оцінювати кредитні збитки, тому їм необхідно провести реструктуризацію позик, що спричинить нормалізацію боргового навантаження позичальника та збільшить стійкість усього банківського сектору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кількість банків в Україні
<https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/>.
2. Причини і результати «великого банківського очищення»
<https://badbanks.bank.gov.ua/> (1.08.2021).
3. Активи банків України
<https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/active/>.
4. Пасиви банків України
<https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/passive/>.
5. Огляд банківського сектору, Травень 2022 року
https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2022-05.pdf?v=4 (05.2022).
6. Огляд банківського сектору, Серпень 2022 року
https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2022-08.pdf?v=4 (09.2022)/

АКТУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Шендерівська Ліна Петрівна,

к.е.н., доцент

Батир Анна Олегівна,

магістрантка

Національний технічний університет України

Київський політехнічний інститут

імені Ігоря Сікорського

м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Менеджери суб'єктів малого підприємництва, які набули досвіду функціонування у надскладних форсмажорних умовах війни і пандемії, розуміють значущість гнучкості управління, необхідності набуття стратегічних конкурентних переваг і актуальності стратегічного управління загалом. Об'єктивне формулювання візії і місії підприємства дозволяє проводити системну роботу з пошуку ефективних шляхів для їх досягнення. Розуміння актуальності цифровізації бізнес-процесів підприємств підвищує ефективність діяльності як окремих напрямів, так і в цілому діяльності підприємства на ринку.

Мета роботи. / Aim. Розробка практичних рекомендацій, спрямованих на використання методів стратегічного менеджменту з метою підвищення ефективності функціонування малих підприємств сфери послуг.

Матеріали та методи. / Materials and methods. Для аналізу та досягнення мети використано методи аналізу і синтезу, контент аналіз. Дослідження проведено на прикладі підприємства за вторинними і первинними даними.

Результати та обговорення./ Results and discussion. До провідних завдань стратегічного управління належить оцінка і створення перспектив розвитку підприємства, які дозволять йому набути стратегічних конкурентних переваг. Тобто, завдання менеджменту – критично оцінити потенціал підприємства, проаналізувати ринкові тенденції, оцінити, що кардинально нове

для ринку може запропонувати підприємство, або щонайменше запропонувати для ринку ті товари (продукцію, роботи, послуги), які будуть мейнстрімом. Саме за такого підходу буде забезпечена клієнтоорієнтованість підприємства, інноваційна активність, що є передумовами сталого розвитку, який передбачає збалансованість економічного, соціального та екологічного розвитку.

Актуальність стратегічного управління обумовлена зростаючим напруження конкурентної боротьби і ситуаціями, які швидко змінюються, що унеможлиблює досягнення підприємством бажаного результату без чітко продуманого плану дій. Підприємство не встигає своєчасно реагувати на зміни, що відбуваються на ринку, і утримувати завойовані конкурентні позиції. Генеральна стратегія дозволить побачити наявні ресурси у організації, виявити проблеми [4].

Завдяки грамотно розробленій стратегії у власника з'являється можливість узгодити свої погляди на розвиток компанії з поглядами його співробітників, виділити основні напрями вдосконалення бізнесу і підвищити рівень інвестиційної привабливості [1].

На першому етапі розробки стратегії визначається корпоративна місія. Місія повинна пояснювати причини існування компанії. Вона має бути чітко і зрозуміло сформульованою, щоб її розуміли співробітники компанії, а також зовнішні контрагенти і потенційні клієнти. Ефективне формулювання місії повинно роз'яснювати наміри фірми і точно визначати бізнес, яким вона збирається зайнятися.

На другому етапі формування стратегії визначають досяжні цілі. На основі визначеної місії та цінностей компанії встановлюються цілі її діяльності. Порівнюючи з місією, цілі конкретизують бажані стани підприємства. Тому саме оцінка досягнення цілей є критерієм успіху або невдач підприємства [2, с. 69]. Кожна команда, яка домоглася феноменальних результатів, починала з постановки цілей. Колективи, які правильно ставлять цілі, можуть робити приголомшливі речі.

Необхідно розуміти, як потрапити в пункт призначення. Методика SMART допомагає визначати і ставити правильні цілі. Її розроблено Пітером Друкером. За допомогою методики SMART будь-яка мета – від завдань, які вирішує проєкт, до стратегічних перспектив всієї компанії-буде містити в собі все необхідне для її досягнення. SMART – це аббревіатура, яка допомагає формувати чіткі і досяжні цілі, що враховують теперішній і перспективний стани підприємства у контексті ринкових можливостей і загроз:

- Specific – конкретні;
- Measurable – вимірювані;
- Achievable – досяжні;
- Realistic – реалістичні;
- Time-bound – обмежені за часом.

Багато дослідників говорять про перехід сучасної економічної системи до нового технологічного укладу, в якому провідними рушійними силами стають кіберфізичні системи, провідні цифрові технології, що з'єднуються з технологіями матеріальними і біологічними. У зв'язку з цим трансформується підхід до ведення бізнесу, змінюються вимоги до того, які інформаційні технології повинні бути впроваджені на підприємстві. Зрештою для збереження високого рівня конкурентоспроможності підприємства цифровізація є обов'язковою вимогою.

Необхідність регламентування процесів цифрової трансформації української економіки обумовлена тим, що в зв'язку з поширенням інформаційних технологій відбувається поява нових продуктів і послуг.

В таблиці 1 представлено актуальні напрями цифровізації функціональних областей ПП «Фірма «Промавтоматика БС»» та ефекти, які може отримати керівництво завдяки впровадженню цифрових технологій у даних областях.

**Вплив цифрових технологій на функціональні області підприємства ПП
«Фірма «Промавтоматика БС»»**

Функціональна область	Вплив цифрових технологій
Система управління та прийняття управлінських рішень	Обробка та аналіз значних масивів даних, використання математико-статистичних моделей для вироблення управлінських рішень, упорядкування процесів планування, полегшення процедур контролю.
Виробництво	Підвищення точності виробничих процесів, зниження впливу людського фактора за рахунок автоматизації виробничих процесів, забезпечення економії ресурсів.
Продажі та маркетинг	Застосування нейронних мереж для аналізу та оцінки потреб і запитів цільових груп споживачів, прогнозування попиту і пропозиції на ринку, використання інтернету і мобільних технологій в якості каналу продажів або просування продукції і послуг підприємства.
Логістика	Забезпечення безперебійного руху матеріального потоку, оптимізація складських і транспортних операцій.
Управління персоналом	Організація електронного навчання персоналу, автоматизація процесів кадрового обліку.
Фінансові операції та документообіг	Упорядкування, підвищення швидкості обробки інформації, зниження кількості помилок.
Система зовнішніх і внутрішніх комунікацій підприємства	Розширення каналів і способів зв'язку з усіма зацікавленими особами, особливо зі споживачами.

Джерело: складено авторами

Як бачимо, інтеграція інформаційних технологій в окремі функціональні галузі управління підприємством несе, згідно з оцінками експертів, значне підвищення ефективності на 80% та має позитивний вплив на малому приватному підприємстві «Фірма «Промавтоматика БС»».

З вказаного випливає, що передумовами до активної цифровізації підприємства можуть служити:

- необхідність задоволення вимог споживачів, полегшення для них процесів пошуку, покупки, використання своїх продуктів і сервісів, післяпродажного обслуговування і тощо;
- бажання підвищити ефективність окремих функціональних областей і підприємства в цілому;
- необхідність слідування загальногалузевим трендам по впровадженню інформаційних технологій для підтримки рівня конкурентоспроможності.

Завдяки стратегічному плануванню керівник малого підприємства зможе знайти альтернативні шляхи розвитку в майбутньому, концентруючи увагу на умови зовнішнього і внутрішнього середовищ. Це дозволить встановити баланс між інтересами фірми і стрімко змінним зовнішнім середовищем [1].

«Фірма «Промавтоматика БС»» має усі ресурси для впровадження CRM системи. Впродовж 1 року у підприємства є можливість істотно підвищити ефективність взаємодії із замовниками. Переваги застосування CRM системи [3, с. 201-202]:

1. Інформаційне забезпечення корпоративної та функціональних стратегій (маркетингової, виробничої, інвестиційної тощо).
2. Формування релевантних баз даних зі швидким доступом до інформації для вирішення актуальних завдань на усіх рівнях менеджменту.
3. Побудова ефективної комунікаційної політики підприємства, внутрішньої та зовнішньої, у тому числі оперативна реакція на запити споживачів.
4. Ефективне планування взаємодії з клієнтами (зустрічей, дзвінків тощо).
5. Ефективне управління продажами на основі аналізу історії замовлень, звернень, запитів, побажань споживачів.
6. Автоматизація документообігу (доступ до шаблонів договорів, їх автоматичне заповнення, автоматизація розрахункових операцій: виставлення рахунків, перевірка надходження платежів).

Завдяки дієвому управлінню за вказаними напрямками досягається високий рівень сервісу компанії. І в умовах, коли багато товаровиробників спроможні виробляти товари високої якості, за конкурентоздатними цінами, саме рівень сервісу стає вирішальним критерієм, за яким споживачі ухвалюють остаточне рішення про вибір постачальника товарів [5, с. 177].

Висновки./ Conclusions. Отже, впровадження системи стратегічного менеджменту - одне з найважливіших завдань підприємства малого бізнесу.

Відсутність же стратегії в організації призводить до поразки в ринковій

боротьбі, в зв'язку з цим актуальність стратегічного управління для довгострокового розвитку будь-якого підприємства складно переоцінити. Тому керівництву підприємства слід заздалегідь планувати, послідовно реалізовувати і постійно контролювати процес цифрової трансформації для отримання заданих результатів і відповідності новим вимогам бізнес-середовища.

Вироблені вимоги до CRM-системи для конкретного економічного об'єкта, що сприяє налагодженню більш якісної збутової політики підприємства, формує клієнтоорієнтований вектор стратегічного управління.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Василенко В. А. Стратегічне управління: навчальний посібник. В.А.Василенко. Київ: ЦУЛ, 2003. 396 с.
2. Сумець О. М. Стратегічний менеджмент : підручник. Харків : ХНУВС, 2021. 208 с.
3. Турчин Л. Я., Островерхов В. М. Застосування CRM-систем у маркетинговій діяльності та управлінні персоналом транспортних підприємств. *Економічний аналіз*. 2018. Том 28. № 3. С. 199-206.
4. Фадєєва Е. А., Маргарян А. А. Основні проблеми оцінки стратегічного розвитку підприємства. *Проблеми економіки*. 2013. № 6. С. 75-78.
5. Safonov Y., Gutkevych S., & Shenderivska, L. (2022). Peculiarities of Management of Enterprises in the Printing Industry. *Baltic Journal of Economic Studies*, 8(3), 174-184. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-3-174-184>. <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1816>.

LEGAL SCIENCES

FOREIGN TERRORIST FIGHTERS AND ASYLUM SEEKERS

Mawlood Sarteep

Postgraduate student,
«KROK» University, Kyiv, Ukraine,

Abstract: From time to time particularly in the last two decades asylum seekers, migrants, displaced people and refugees increased unexpectedly due to wars, unsafety, poor situation, other social and political reasons. It is important to distinguish between those people who seek for asylum, want live safely which unfortunately some countries see them as terrorists with those real terrorists who do terrorism and cannot compare or mix them at all, as because several reasons such as changing of atmosphere, wars, starving, security, dictatorship, religion, racism and other unusual issues which never happened before, people in several countries forced and started fled from their place, countries and go to other places which more safety or they have been exploiting politically by some countries for some interests and they use those asylum seekers as human shields as well as other countries see them as terrorists and they think if they enter their countries the terrorism acts increase. While asylum seekers die from short of foods, water, in borders and among countries the UN, states, other national and international organizations take role of audience and watch the situation on remote without any rapid interfering it, the study based on several cases and analyzes which really happened on the ground.

Keywords: Terror, migrants, refugees, displaced people, media, violence, torture, violation, exploiting asylum seekers by countries, human being, threat, expulsion, starve, intimidation, deportation, risk, conflict, racism.

Introduction: While the world is busy with global pandemic (Covid19), as well as states are in a high cautious with of the foreign terrorist fighters, unstable of

political situation, aggression to some country by another, changing of environment, civil war in some countries is still ongoing, other issues caused vulnerable, other people to look for a safe place, shelter which became a burden on some countries nowadays and the case has left with no solution yet.

Literature Review: Even the foreign terrorist fighters are those who cross the border with another nationality and citizenship, but it does not mean asylum seekers are terrorists, there are agreements, conventions, declaration of UN resolutions regarding the issue with several attempts to solve this international issue, but the problem is still a big challenge to whole community especially European Continent states as it is safe place, because states see the issue in different views which complicated the case.

Aims: The main idea of the article is to correct wrong ideas that can put the dots on the letters in a right way through differing foreign terrorist fighters with asylum seekers who become sacrifices of the case, as well as unifies the views and opinion of states regarding the issue.

Conclusion: During our study and analyzing the various sources of the title, we reached to conclusions as below:

1- It clearly shows that asylum seekers are not foreign terrorist fighters, neither criminals, because foreign terrorist fighters can pass borders even legally with visas as before and had terrorism acts in US, and other states, no need to stuck in borders, wait for long in a bad situation with no water, no foods, no health care, and no basic services. In contrast international community lately have seen several tragic stories which have been happening to asylum seekers in borders, the recent examples those migrants and asylum seekers who are in border between Belarus and Poland as we heard from themselves, press, news, dozens of them tortured by both countries guards, killed, taking money, cell phones, other properties by polish and Belarusian soldiers forcibly, insulted them, released dogs on them while they were sleeping, forcing asylums to return or take specific ways.

2- States and governments threatened asylum seekers to weapons against them if they come close to the borders under excuse of having terrorists among

asylums as it is ongoing in current situation by Poland which took thousands of military troops to the borders with Belorussia, as they already knew those people are unarmed, women and children are with them, Against vulnerable people who do not ask for high quality of living only safe place.

3- It clearly confirms that terrorism has no relationship with asylum seekers, in fact asylum seekers themselves suffer from terrorism acts, can terrorists be among them but it does not mean who flees from war, prosecution, dictatorship is terrorist, cannot be generalized to every single person, there is no measure nor such as rules to count those people as terrorists.

4- National legislations of some countries are arbitrary, too tough against asylum as they are suspect and terrorists, it means that we live in legal and humanitarian impasse which the world have not seen it before in the last several decades, states should link with the UN resolutions in particular with human rights and asylum seekers, the law needs to be fully implemented not partially, when it suits then it is implemented.

5- In all around the world there is no even single pure society which consists of one nation, language, culture, then the national legislation should draft as it makes cohesion and coherence among nations and various societies, not to look at each other as terrorist.

6- It is like mathematical equation, if someone is not allowed to find a shelter, cannot return to own country for reasons behind one`s ability such as wars, prosecution, genocide, then where shall go? It looks like a suicide and at least do not go to join radical groups and terrorists.

7- Most states, countries usually pretend that they are defenders of human rights, democracy, and freedom in all around the world, but when it comes on the ground it does not seem to be like that, treatment with asylums as terrorist gives another imagine, so the actions must speak louder than words as they say, practice here needed more than just verbal words otherwise it means nothing.

8- Even the UN Counter Terrorism Office as it is the main office and responsible to fight against terrorism has repeatedly mentioned that asylums are not

terrorists and nothing to do with it, it is clear declaration to all states that they should respect asylums and do not treat them as terrorists, but unfortunately states still do not bind with the UN resolutions.

9- Neither states nor other foundations should not work on just suspect, to accuse people as charge of terrorism then evidences, other confirmed information needed.

10- Frankly and unfortunately some high officials and Parliament members of western countries declared that they cannot accept even one of asylum because they are Muslims and they are terrorists. Till this kind of declaration is giving then the radical groups of different religions increases as well as terrorism acts, cannot generalize a case to whole religion at all.

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИВАТНОГО НОТАРІУСА

Буглак Олеся Гурамівна,
аспірантка

Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

Вступ. Кожна людина повинна розуміти те, що її діяльність у процесі виконання своїх трудових функцій може нести певні негативні наслідки для здоров'я особи та ризики професійної діяльності. А тому у таких випадках актуальним є здійснення страхування професійної відповідальності особи, що є одним із найменш досліджених різновидів соціального страхування на сьогодні. Це обумовлено тим, що раніше суспільні відносини та праця осіб не потребувала страхування ризиків своєї роботи, оскільки як не було такої необхідності, так і не було такої кількості самозайнятих осіб, як сьогодні. Саме активний розвиток самозайнятих осіб обумовив й необхідність законодавчого регулювання їх соціального захисту та створення законодавчих умов для страхування їх ризиків, які можуть виникнути у їх роботі.

Мета роботи. Дослідити та обґрунтувати важливість чинників соціального захисту нотаріуса та гарантування ним належного виконання своїх професійних обов'язків, що забезпечує стабільність його роботи, а у випадку настання страхових ризиків - можливості здійснити виплату страхового відшкодування.

Матеріали та методи, що застосовуються при дослідженні даного питання – це загальнологічні методи, якими є аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія.

Результати та обговорення. Погодимося із позицією О. М. Лобової, яка також розвиток страхування професійної відповідальності пов'язує із розвитком нових професій та професійною самостійністю та незалежністю осіб, які є самозайнятими особами. Вчена зазначає, що актуальною передумовою

поширення страхування відповідальності при здійсненні професійної діяльності виступає поява нових для економіки нашої країни видів професійної діяльності: аудиторів, оцінювачів, ріелтерів, а також їх персональна відповідальність, медичних працівників, інших виготовлювачів продукції, виконавців робіт, послуг в умовах приватної власності та підприємництва [1, с. 63].

Розглядаючи роботу нотаріусів відзначимо, що статтею 28 Закону України «Про нотаріат» закріплено, що для забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії та/або іншої дії, покладеної на нотаріуса відповідно до закону, приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності [2]. Аналізуючи іншу норму наведеного вище Закону, а саме положення статті 29¹, якою передбачено перелік підстав для зупинення нотаріальної діяльності, зазначимо, що п. 2 ч. 1 цієї статті закріплено, що нотаріальна діяльність приватного нотаріуса тимчасово зупиняється на час дії таких обставин: якщо приватний нотаріус не уклав договір про страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса або розмір страхової суми не відповідає вимогам цього Закону, - до усунення цих недоліків, але не більше 30 днів з дня виявлення цього порушення. А статтею 30 взагалі закріплено, що підставами припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса є не усунення приватним нотаріусом без поважних причин порушень, передбачених пп. 1 і 2 ч. 1 статті 29¹ цього Закону. Страхування професійної відповідальності приватного нотаріуса має й детальну регламентацію у спеціальному підзаконному нормативно-правовому акті, а отже регулювання здійснюється спеціальними нормами законодавства. Таким спеціальним актом є Порядок і правила проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 року № 624 [3]. Отже, можемо зробити висновок про те, що страхування юридичної відповідальності приватного нотаріуса є не правом, а саме його прямим обов'язком щодо здійснення такого виду страхування, від

якого в подальшому залежить й безпосередня можливість особи здійснювати приватну нотаріальну діяльність. Це є прямим доказом того, що для приватного нотаріуса застосовується саме обов'язкове страхування професійної відповідальності.

На підставі аналізу профільного Закону України «Про нотаріат» та спеціального акту у сфері здійснення професійної відповідальності приватного нотаріуса пропонуємо виділити й основні особливості такого виду страхування, а саме:

1) чітке законодавче та нормативно-правове закріплення необхідності проведення дій щодо страхування відповідальності нотаріуса. Пунктом 45 статті 7 Закону України «Про страхування» закріплено існування такого виду страхування, як страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса [4]. Кабінетом Міністрів України 19 серпня 2015 року було прийнято досить важливу постанову у вказаних правовідносинах - постанову № 624 «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса», якою визначено механізм проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватних нотаріусів під час вчинення ними нотаріальних дій та/або інших дій, покладених на нотаріусів відповідно до закону [3].

2) обов'язковий характер страхування. У відповідності до статті 28 Закону України «Про нотаріат» нотаріус не має права займатися приватною нотаріальною діяльністю, якщо він не оформив договір страхування своєї професійної відповідальності [2].

3) спеціальний суб'єкт страхування відповідальності. Страхувальниками можуть бути нотаріуси, які ведуть приватну нотаріальну діяльність. До інших суб'єктів таких страхових правовідносин віднесено: страховиків - фінансові установи, які отримали ліцензію на проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса та третіх осіб - фізичних або юридичних осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок вчинення приватним нотаріусом нотаріальних дій та/або інших дій, покладених на

нотаріуса відповідно до закону.

4) спеціальний предмет страхування відповідальності нотаріуса - майнова шкода, завдана третім особам у результаті вчинення нотаріусом незаконних дій (або його недбалості) при здійсненні нотаріальних дій (та/або інших дій) під час дії договору. Предметом договору обов'язкового страхування є майнові інтереси, які не суперечать закону і пов'язані з обов'язком страхувальника відшкодувати шкоду, заподіяну третім особам внаслідок вчинення нотаріальних та/або інших дій або недбалості страхувальника.

5) особливий порядок укладення договорів обов'язкового страхування. Договори обов'язкового страхування укладаються за формою типового договору строком не менш як на один рік. Договори обов'язкового страхування укладаються на підставі письмової заяви страхувальника, складеної за формою, встановленою страховиком, яка містить інформацію про предмет договору та обставини, що мають істотне значення для оцінки ступеня страхового ризику. Відповідальність за достовірність і повноту такої інформації покладається на страхувальника. Крім того, передбачено особливий порядок внесення страхового платежу. За загальним правилом страховий платіж вноситься страхувальником у повному обсязі в розмірі та у строки, зазначені в договорі обов'язкового страхування. Проте, передбачено й можливість часткового внесення платежів. Так, пунктом 19 Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса передбачено, що під час укладання договору обов'язкового страхування страхувальнику може бути надана можливість внести страховий платіж частинами в розмірі та у строки, зазначені в договорі, за умови, що кожна чергова частина вноситься до закінчення періоду, за який плата вже внесена [3].

б) розмір страхового випадку відповідальності нотаріуса. Страхова сума встановлюється за згодою сторін, але не може бути меншою, ніж тисяча мінімальних розмірів заробітної плати. Максимальний розмір страхового тарифу з розрахунку на один рік страхування становить: 0,3 відсотка страхової суми, якщо договором обов'язкового страхування не передбачається

встановлення франшизи; 0,1 відсотка страхової суми, якщо договором обов'язкового страхування передбачається встановлення франшизи. Розмір франшизи (частини збитків, що не відшкодовується страховиком) визначається за згодою сторін у договорі обов'язкового страхування, але не може перевищувати 5 відсотків розміру страхової суми. Отже, вартість страхування залежить від стажу роботи, франшизи та страхової суми.

7) спеціальний порядок підтвердження факту настання страхового випадку Факт настання страхового випадку встановлюється на підставі судового рішення, яке набуло чинності, або на підставі визнаної нотаріусом і узгодженої страховиком письмової вимоги (претензії) третьої особи.

8) чітко визначені підстави для відмови страховика у страховому відшкодуванні. Пунктом 14 Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса закріплено, що підставою для відмови страховика у страховому відшкодуванні є: 1) навмисні дії страхувальника, спрямовані на настання страхового випадку. Зазначена норма не поширюється на дії, пов'язані з виконанням ним громадянського чи службового обов'язку, в стані необхідної оборони (без перевищення її меж) або захисту майна, життя, здоров'я, честі, гідності та ділової репутації. Кваліфікація дій страхувальника встановлюється відповідно до законодавства; 2) вчинення страхувальником умисного злочину, що призвів до настання страхового випадку; 3) подання страхувальником свідомо неправдивих відомостей про предмет договору обов'язкового страхування або про факт настання страхового випадку; 4) інші випадки, передбачені законом [3].

9) нормативно закріплений порядок тієї шкоди, яка не відшкодовується за договором обов'язкового страхування До такої шкоди віднесено: 1) шкоду, визначену письмовою вимогою (претензією) третьої особи, що визнана страхувальником, але не погоджена страховиком; 2) шкоду, заподіяну внаслідок подій, що відбулися до початку або протягом дії договору з причин, що виникли до набрання ним чинності; 3) шкоду, заподіяну внаслідок

військових дій, маневрів або здійснення інших військових заходів, громадянської війни, терористичного акту; 4) моральну шкоду, інші непрямі збитки.

Висновок. Як висновок зазначимо, що одним із важливих чинників соціального захисту нотаріуса та гарантування ним належного виконання своїх професійних обов'язків є стабільність його роботи, а у випадку настання страхових ризиків - можливості здійснити виплату страхового відшкодування. Все це забезпечується страхуванням професійної відповідальності приватного нотаріуса - важливим інструментом майнового захисту як нотаріуса, так і особи, яка до нього звертається за вчиненням тієї чи іншої нотаріально дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Лобова О. М. Особливості страхування професійної відповідальності в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. № 3 (168) С. 62-67.
2. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-ХІІ. *Відомості Верховної ради України*. 1993. № 39. Стаття 383.
3. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса: постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 року № 624. *Офіційний вісник України*. 2015. № 70. Стор. 15. Стаття 2304.
4. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. Стаття 78.

OSINT ЯК ОДИН З ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ ЗБИРАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Комісарчук Юлія Анатоліївна

доцент кафедри
кримінального процесу та криміналістики, к.ю.н., доцент

Черевко Вікторія Вікторівна

курсант 4-го курсу факультету №1 ШФПНП
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна

Вступ. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну виступає незаперечним злочином. Більше того, окупанти використовують воєнні злочини як одну з тактик ведення війни. Безумовно, Росія вже давно порушила всі міжнародні договори та не дотримується жодних правил. Всі воєнні злочини повинні бути зафіксованими, щодо них повинно бути проведено розслідування, а винні особи притягнуті до відповідальності. Саме тому, Українська Гельсінська Спілка з прав людини, Харківська правозахисна група та Центр громадянських свобод створили Глобальну ініціативу для притягнення до відповідальності за міжнародні злочини «Розірвати коло безкарності за воєнні злочини Росії» (коротка назва – «Трибунал для Путіна»). Ініціатива передбачає документування доказів і фактів, які можуть становити воєнні злочини.

Мета роботи. Розкрити значення OSINT, як найбільшого базового методу збору інформації для доказування та притягнення до відповідальності всіх, хто вчиняє воєнні злочини.

Результати та обговорення. Варто зазначити, що серед нормативно-правових актів, які закріплюють поняття та перелік воєнних злочинів, слід виділити: Женевські конвенції 1949 року, Гаазька конвенція про захист культурних цінностей під час військових конфліктів 1954 року, Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів на природне середовище 1976 року, Римський статут міжнародного кримінального

суду. Воєнним злочином вважається міжнародний злочин, що умисно чи з грубої необережності вчиняється комбатантом та прирівняними до них особами чи по відношенню до них цивільною особою під час збройного конфлікту і полягає у масовому і серйозному порушенні норм міжнародного гуманітарного права та посягає на підзахисних осіб, їх права чи найважливіші принципи міжнародного гуманітарного права [1]. За словами директора з питань Європи та Центральної Азії міжнародної правозахисної організації Human Rights Watch (HRW) Г'ю Вільямсона: «Випадки, які ми задокументували, є невимовною, навмисною жорстокістю та насильством щодо цивільного населення України. Згвалтування, вбивства та інші насильницькі дії проти людей, які перебувають під вартою російських військ, слід розслідувати як воєнні злочини» [2].

Сьогодні, основним завданням правоохоронних органів є збирання доказів та будь-якої інформації про злочини, які вчиняють військові РФ. Звісно, інформація про воєнні злочини не завжди потрапляє в мережу Інтернет. На територіях, які перебувають під окупацією така інформація достатньо прихована. Однак документування в будь-якому випадку буде недостатньо ефективним, якщо будуть відсутні свідчення потерпілих осіб. Одним з інструментів для збирання інформації є методи OSINT (Open-Source Intelligence) – це збирання інформації з відкритих джерел, спілкування з потерпілими, відеозапис свідчень та інтерв'ю потерпілих (наприклад, діяльність громадської організації «Євромайдан SOS»). OSINT є найбільш базовий метод збору інформації, який є формою збору даних через відкриті джерела (інтернет, мовлення, папери тощо) та їх обробки [3]. Перевірці OSINT підлягає будь-яка загальнодоступна інформація: супутникові дані, книги, звіти, газетні статті. Зазвичай збір здійснюється в інтернеті з використанням інформації, розміщеної в соцмережах та групах миттєвих повідомлень. OSINT можна використовувати для збору розвідувальних даних про потенційну жертву, щоб звузити коло потенційних вразливих місць, або для збору даних про нападника, щоб побачити його сили, засоби та слабкі місця (рис. 1). Експерти з OSINT називають війну Росії проти України унікальною з точки

зору доступних можливостей для спостереження за ходом військових дій [4].

Рис. 1. Геолокація радіоперехоплень окупаційних військ під час операції з оточення Києва

Джерело: OSINT-розслідування THE NEW YORK TIMES

Зазначимо, що британське інтернет-видання Bellingcat є лідером з використання технології OSINT-розвідки в Україні. Одне з його розслідувань виявило використання касетних боєприпасів – зброї, розробленої для знищення незахищеного цивільного населення на невійськових об’єктах [4]. Технологія OSINT в Україні відіграла важливу роль у підриві політичної стратегії Росії в Україні. З початку лютого розвідка США попереджала, що Росія буде використовувати провокації як привід для початку війни в Україні. Прагнучи керувати міжнародним наративом і виправдовувати збройне втручання, Росія робить хибні напади, злочини та звинувачує в цьому українців. Однак, за допомогою OSINT ці інциденти щоразу викривають, що послаблює здатність Путіна впливати на міжнародну реакцію на його вторгнення. Розвідувальні методи OSINT показали, що російські військові атакували та націлювалися на мирних жителів та цивільні об’єкти, що значно збільшило міжнародну підтримку України.

Висновок. Підсумовуючи вищесказане розуміємо, що разом з іншими формами збору розвідданих, OSINT надає інформацію про супротивників. При

правильній інтерпретації, OSINT може здійснювати також і просвітницьку функцію, як добре поінформований секретний агент, або зображення з безпілотного шпигунського літака. На сьогодні, надактуальним завданням є притягнення до відповідальності осіб, винних у тяжких воєнних злочинах, вчинених в Україні, саме тому, використання сучасних методів фіксації цих протиправних діянь є вкрай важливим і необхідним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. Альманах міжнародного права. 2009. Вип. 1. С. 120-125.
2. Ukraine: Apparent War Crimes in Russia-Controlled Areas. URL:<https://www.hrw.org/news/2022/04/03/ukraine-apparent-war-crimes-russia-controlled-areas>
3. W. H. Lee, M. W. Yun, and J. S. Park, «Intelligence in the internet Era: understanding OSINT and case analysis,» Korean Security Journal, vol. 34, pp. 259-278, 2013.
4. У російській брехні нема шансів: як OSINT-розвідка документує воєнні злочини агресора URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/15/685790/>

СТАН СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ

Лисько Тетяна Давидівна,
к.ю.н., доцент кафедри кримінального права і процесу
Левченко Анжеліка Сергіївна,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна

Вступ. Окреме місце у кримінально-правовому аналізі суб'єктивної сторони кримінального правопорушення займає емоційний стан винного. Кримінально-правове значення має стан сильного душевного хвилювання при вчиненні окремих кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи.

Ціллю роботи є визначення змісту стану сильного душевного хвилювання в кримінально-правовому аспекті.

Матеріали та методи. При виконанні наукового дослідження були використані наукові та емпіричні матеріали. Використовувались філософський, або діалектичний, метод пізнання та догматичний методи. Особливо ефективним при проведенні даного дослідження став метод системного аналізу.

Результати та обговорення. Стан сильного душевного хвилювання, крім фізіологічного афекту, включає інші емоційні стани, якщо вони є реакцією особи на протиправну поведінку винного і досягли такого ступеня впливу на свідомість і волю винної особи, що вона не змогла повністю усвідомити власну дію та контролювати її.

Ознаками стану сильного душевного хвилювання є:

1) цей емоційний стан істотно впливає на психіку особистості, внаслідок чого вона частково, але з різною глибиною, втрачає можливість усвідомлювати власні дії та (або) керувати ними;

2) є ознакою суб'єктивної сторони складу окремих кримінальних правопорушень і має кримінально-правове значення, оскільки цей емоційний

стан враховується при призначенні покарання (визначаючи його вид і розмір) та інших заходів кримінально-правового впливу.

Враховуючи особливості різних емоційних станів, вони матимуть кримінально-правове значення лише тоді, коли вони викликані протиправною чи аморальною поведінкою потерпілого або травмуючою ситуацією [1, с.75].

Таким чином, сильне душевне хвилювання як необов'язкова ознака суб'єктивної сторони кримінального правопорушення являє собою емоційно-психічний стан особи, викликаний протиправною (аморальною) поведінкою потерпілого або психотравмуючою ситуацією, за яких особа частково втрачає здатність усвідомлювати свої дії та (або) керувати останніми, які можуть вплинути на кваліфікацію кримінального правопорушення, визначення виду чи розміру покарання та застосування інших заходів кримінального права.

У механізмі кримінально-протиправного діяння емоції відіграють іншу роль. Перш за все, вони є фоном усіх процесів, що відбуваються в психіці особи, і їх правове значення в основному нейтральне. Емоції визначаються як особливий клас психічних процесів, пов'язаних з потребами і мотивами, що відображають у формі безпосередньо чуттєвих переживань значимість явищ і ситуацій, що впливають на людину.

Мотивами, які «керують» суб'єктом при вчиненні кримінального правопорушення, можуть бути емоції, які законодавець фіксує в конструкції окремих складів кримінальних правопорушень. Кримінально-протиправні дії, вчинені під впливом емоцій, можливі за наявності будь-якої форми вини.

Така ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як стан сильного душевного хвилювання, відноситься до змісту привілейованих складів кримінальних правопорушень і свідчить про те, що законодавець визнає ці кримінальні правопорушення менш суспільно небезпечними. При кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених у стані сильного душевного хвилювання, необхідно також враховувати особливості об'єктивних факторів, що спричинили виникнення цього емоційного стану. Наприклад, якщо сильне емоційне хвилювання в особи викликане протиправними або

аморальними (провокаційними) діями не однієї, а двох або більше осіб, то це сильніше вплине на виникнення такого негативного емоційного стану [2, с.110]. Так, в умовах травматичної ситуації з кумулятивним афектом умисел часто виникає не під впливом безпосередньої останньої причини, а набагато раніше - під впливом стану тривалого емоційного напруження відносно стійких емоційних переживань, викликаних протиправними (аморальними) діями потерпілого. Намір у таких випадках формується в умовах тривалої травмуючої ситуації, виникає під безперервним тиском емоцій, поступово посилюючись до критичної межі переживання. Протиправна (аморальна) поведінка потерпілого раптово або під впливом тривалої психотравмуючої ситуації може викликати у суб'єкта кримінального правопорушення сильне душевне хвилювання, засноване на негативних емоціях. Якщо формування умислу відбулося внаслідок емоційного напруження, яке особа переживала тривалий час і воно поступово наростало, а винний, усвідомлюючи умисел, перебував у стані сильного душевного хвилювання, то це можна враховувати як обставина, що пом'якшує відповідальність.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що стан сильного душевного хвилювання є кримінальною протиправно-утворюючою ознакою складів деяких насильницьких кримінальних правопорушення проти життя та здоров'я особи. При цьому, стан сильного душевного хвилювання потребує подальшої наукової розробки з метою досягнення консенсусу думок щодо його змісту, а також удосконалення законодавчого закріплення цього поняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вереша Р. Емоційний стан особи: кримінально-правовий та віктимологічний аспекти. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4 (109). С. 77-86.
2. Забуга Ю., Соловйова В., Нестеренко І. Особливості кримінальної відповідальності за умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання. *Форум права*. 2020. № 61 (2). С. 102–113.

ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Литвин Еліна Павлівна

курсант 4-го курсу факультету №1 ПФПНП

Комісарчук Юлія Анатоліївна

к.ю.н., доцент кафедри

кримінального процесу та криміналістики факультету №1 ПФПНП

Львівський державний університет внутрішніх справ

м. Львів, Україна

Вступ. З 24 лютого 2022 року в Україні було введено воєнний стан, що в подальшому відобразилося на здійсненні судочинства та правосуддя в країні. Через військові дії на території України діяльність судової системи було дезорганізовано, а у деяких регіонах повністю зупинено, але поступово, судові органи поверталися до роботи і здійснювали правосуддя. Зауважимо, що пошкодженим або повністю зруйнованим був 51 суд, що становило 7 % від загальної кількості приміщень судів [3, с. 80].

Деякі інші приміщення були знищені, пошкоджені, або знаходилися на окупованих територіях чи на території, де ведуться активні бойові дії. Але, навіть в умовах війни, там де це було можливим, суди продовжували здійснювати правосуддя. Разом з тим, через воєнні дії значну кількість матеріалів кримінального судочинства було знищено. З метою забезпечення можливості відновити втрачені матеріали провадження в умовах війни, законодавцем було внесено ряд законодавчих змін до чинного кримінального процесуального законодавства, яким встановлено вимогу зберігати матеріали у електронній формі. Тому доволі важливим і нагальним є питання встановлення порядку збереження матеріалів провадження в електронній формі, а також процесуальна форма відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Ціль роботи. Дослідження щодо висвітлення теоретико-прикладних

питань, особливостей збереження та відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Матеріали та методи. Зазначимо, що проблематика здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану досліджувалася в роботах Г. К. Тетерятник, О. В. Лазукової, а після 24 лютого 2022 р. І. В. Гловюк, В. А. Завтура, Т. О. Лоскутова, В. В. Михайленко та інших науковців.

У чинному кримінальному процесуальному законодавстві визначено порядок відновлення матеріалів кримінального провадження, які були втрачені через воєнний стан в державі. З початку запровадження воєнного стану працівники судових органів були позбавлені такої можливості, але з 1 травня було прийнято нормативно-правовий акт, який регулював дане питання [4,с.417]. Зокрема, Кримінальний процесуальний кодекс України було доповнено статтею 615-1 «Відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану». Згідно статті 615-1 КПК, відновленню підлягають втрачені матеріали кримінального провадження, яке не завершилося направленням обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності до суду. Аналіз вищезазначеної норми вказує на допущену законодавцем прогалину, згідно з якою, можливість відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах війни, стосується виключно матеріалів досудового розслідування, при цьому відсутній алгоритм відновлення матеріалів, які перебувають на підготовчому провадженні або на стадії судового розгляду, коли кримінальне провадження ще завершилося ухваленням вироку суду.

Отже, відповідно до статті 615-1 КПК, рішення за клопотанням про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах війни приймає слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в разі неможливості цього з об'єктивних причин, слідчий суддя іншого суду, визначеного у передбаченому законодавством порядку. Зауважимо, що на сьогоднішній день, у реєстрі вже

zareєстровано випадки позитивного рішення про відновлення матеріалів кримінального провадження. Разом з тим, слід зазначити, що така практика, поки що, не є розповсюдженою, оскільки кількість позитивних судових рішень є незначною. Це можна пояснити такими факторами, як: законодавчі зміни були прийняті відносно недавно, не завжди була можливість мати копії матеріалів провадження, значну кількість матеріалів таких проваджень було пошкоджено або втрачено, відновлення втрачених матеріалів займає тривалий час [1, с. 49].

Для уникнення таких проблем на практиці в минулому, законодавцем було встановлено обов'язок на здійснення збереження матеріалів кримінального провадження в електронній формі. Дані дії відбуваються з метою відновлення у разі втрати, знищення та пошкодження (що в умовах воєнного стану може відбутися у будь-який момент). Тобто законодавцем було закріплено обов'язок здійснювати копіювання та подальше зберігання матеріалів кримінального провадження.

В умовах воєнного стану мають зберігати в електронному вигляді усі наявні документи. Законодавцем не визначено конкретний спосіб збереження копій, тому уповноважені особи можуть діяти на власний вибір. На практиці використовують такі способи, як:

1. Виготовлення документів в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи.

2. Створення документів з використанням інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування. Але, в даному випадку, на практиці виникають певні проблеми з доступом, оскільки доступ до даної системи має лише НАБУ.

3. Оцифрування, тобто переведення матеріалів кримінального провадження в електронний формат [2, с. 278].

При цьому встановлено обов'язок здійснення контролю за недопущенням розголошення таких відомостей. Тому уповноважені особи мають забезпечити збереження таких матеріалів в умовах війни, обираючи такий спосіб, який

виключить можливість доступу сторонніх осіб до електронного носія, на якому зберігаються відповідні матеріали.

Результати та обговорення. Відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану сприяє забезпеченню принципу невідворотності покарання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Аналізуючи рішення, які внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень, можна констатувати, що відновлення матеріалів кримінального провадження ще не є розповсюдженою практикою, що обумовлено об'єктивними чинниками. Відновлення матеріалів кримінального провадження в подальшому залежатиме, зокрема, від наявності у слідчого, дізнавача, прокурора копій матеріалів кримінальних проваджень, з огляду на що було внесено законодавчі зміни до ст. 615 КПК України щодо необхідності збереження матеріалів кримінальних проваджень в електронній формі, та процесуального порядку відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, які вважаються вчасними та доцільними, але, разом з тим потребують доопрацювання.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок про те, що збереження матеріалів кримінального провадження в умовах війни має здійснювати шляхом перенесення матеріалів із паперової форми в електронну, враховуючи умову збереження конфіденційної інформації. Аналіз законодавчих змін щодо процесуальної форми відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану, вказує на те, що є нагальна необхідність доповнення розділу IX-1 КПК нормою, яка буде визначати порядок відновлення втрачених матеріалів, які перебувають на підготовчому провадженні або на стадії судового розгляду. Така необхідність обумовлена тим, що у статті 524 розділу VII КПК зазначено, що відновленню підлягають втрачені матеріали лише в тому кримінальному провадженні, яке завершилося ухваленням вироку суду, а у статті 615-1 розділу IX-1 КПК законодавцем передбачено порядок відновлення втрачених матеріалів на стадії досудового розслідування, до моменту направлення обвинувального акту,

клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності до суду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2021. 49 с.

2. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : монографія. Харків : Право, 2018. 278 с.

3. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2 / І. Гловюк, О. Дроздов, Г. Тетерятник та ін. Дніпро; Львів; Одеса; Харків, 2022. 80 с.

4. Лоскутов Т. О. Правове регулювання кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. № 70. С. 417. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.67>.

СТРУКТУРА СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Марочкін Олексій Іванович
к.ю.н., старший науковий співробітник,
Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса,
м. Харків, Україна

Вступ./Introduction. Для визнання системи органічною недостатньо наявності у неї будь-якої множини елементів, що виконують певні функції. Необхідно, щоб вони являли собою цілісне утворення, яке володіє певними елементами та структурою, що здатні змінювати свою внутрішню організацію під впливом зовнішнього середовища. З огляду на зазначене актуальним видається дослідження структури системи кримінального процесуального законодавства України з огляду на адаптацію національного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Ціль роботи./Aim. Метою роботи є дослідження структурних елементів системи кримінального процесуального законодавства України.

Матеріали та методи./Materials and methods. При підготовці тез наукової доповіді досліджувалися положення кримінального процесуального законодавства України та наукові джерела з даної тематики. Використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, зокрема, системно-структурний метод, метод узагальнення, метод аналізу і синтезу та ін.

Результати та обговорення./Results and discussion. З метою комплексного дослідження системи кримінального процесуального законодавства України необхідним є аналіз її внутрішньої організації, що являє собою специфічний спосіб взаємозв'язку, взаємодії структурних частин, які утворюють систему. Традиційно виділяється вертикальна та горизонтальна структури законодавства, які становлять основні виміри її будови.

Загалом вертикальна (ієрархічна) структура кримінального

процесуального законодавства України обумовлена юридичною силою нормативно-правового акту та закріплюється в Конституції України та частині 2 ст. 1 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України (Конституція України - міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України – КПК України - інші закони України). Разом із цим, певні особливості ієрархії нормативно-правових актів у середині системи розкриваються у ч.ч. 3 та 4 ст. 9 КПК України.

Верховенство Конституції України визначено у самому Основному законі. Так, Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України й повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії (ч. 2, 3 ст. 8 Конституції України).

Суттєвих змін ієрархічна структура законодавства зазнала через конституційну норму про обов'язковість міжнародних договорів (ст. 9 Конституції України), відповідно до якої чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Одночасно встановлено і пріоритет такого міжнародного договору над іншими нормативно-правовими актами. Так, відповідно до ч. 4 ст. 9 КПК України у разі якщо норми цього Кодексу суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України. Таким чином у вертикальній (ієрархічній) структурі кримінального процесуального законодавства України міжнародні договори, за загальним правилом, мають нижчу юридичну силу, ніж Конституція України, проте вищу за усі інші закони.

Наступним елементом в ієрархії джерел кримінального процесуального законодавства України є закони, які, у свою чергу, традиційно поділяються на органічні та звичайні. Прийняття органічного закону прямо передбачається Конституцією України. У галузі кримінального процесуального законодавства до таких відносяться положення пункту 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України:

виключно законами України визначаються судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури. На виконання зазначених конституційних положень в Україні прийнято відповідні закони, які, у свою чергу, входять до системи кримінального процесуального законодавства.

За ступенем упорядкованості звичайні закони поділяються на кодифіковані та поточні закони.

У системі кримінального процесуального законодавства кодифікованим актом виступає КПК України, що є основоположним, очолює ієрархію нормативно-правових актів галузі законодавства, відрізняється високим ступенем абстрактності та на найбільш загальному рівні регулює кримінальні процесуальні відносини.

Аналізуючи особливості ієрархічної структури кримінального процесуального законодавства, слід зазначити, що відносини між КПК України та іншими галузевими законами побудовано на засадах підпорядкованості Кодексу усього галузевого законодавства. Вказане базується на положеннях ч. 3 ст. 9 КПК України, відповідно до якої закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому Кодексу.

Іншим виміром внутрішньої організації системи кримінального процесуального законодавства є його горизонтальна (галузева) структура, яка відображає поділ законодавства залежно від предмета правового регулювання й обсягу нормативного матеріалу.

Найменшим елементом горизонтальної структури кримінального процесуального законодавства є нормативно-правовий припис – певні речення або фрази, що розташовуються у статтях нормативного правового акту і містять положення, які регулюють окремі аспекти кримінальної процесуальної

діяльності.

Основним у відповідній структурі системи кримінального процесуального законодавства є нормативно-правовий акт. Він складається із нормативно-правових приписів, що регулюють кримінальні процесуальні відносини. З усієї системи нормативно-правових актів до системи кримінального процесуального законодавства відносяться закони та міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Іншим важливим елементом системи кримінального процесуального законодавства є інститут законодавства, тобто сукупність взаємопов'язаних нормативно-правових приписів, спрямованих на регулювання певної відокремленої групи суспільних відносин, які тісно пов'язані між собою.

Вищим рівнем галузевої (горизонтальної) структури системи законодавства, найбільшим об'єднанням нормативно-правових актів та їх частин з певних сфер правового регулювання є галузь законодавства. Йдеться про галузь кримінального процесуального законодавства як найвищу складову його системи.

Висновки./Conclusions. Дослідження структурних елементів системи кримінального процесуального законодавства України дозволяє виділити вертикальну та горизонтальну його структури. Вертикальна (ієрархічна) структура кримінального процесуального законодавства України обумовлена юридичною силою нормативно-правового акту та закріплюється в Конституції України та частині 2 ст. 1 КПК України (Конституція України - міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України – КПК України - інші закони України). Горизонтальна (галузева) структура кримінального процесуального законодавства відображає його поділ залежно від предмета правового регулювання й обсягу нормативного матеріалу.

ЦИВІЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ НЕОБГРУНТОВАНИХ АКТИВІВ, ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ

Таран Артур Вікторович

аспірант

Дніпровського національного університету

імені Олеся Гончара

секретар судового засідання

відділу забезпечення судового процесу

Вищого антикорупційного суду

Вступ. Впродовж довгого часу корупція залишається однією з найбільших проблем України та є темою для постійної полеміки як для української, так і для міжнародної спільноти. Не так давно в Україні запрацювала цивільна конфіскація.

Ціль роботи. Дослідження цивільної конфіскації, як нового засобу боротьби з корупцією.

Матеріали та методи. Аналіз чинного законодавства та рішень Вищого антикорупційного суду.

Результати та обговорення. Інститут визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави – це новий шлях боротьби з корупцією в Україні, що функціонує за допомогою цивільного процесу, який уведено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» № 263-IX від 31.10.2019, який набрав чинності з 28.11.2019, що передбачає можливість держави в особі прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі САП) пред'явити позов до особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, який розглядається Вищим антикорупційним судом (далі ВАКС).

Предметом позову є активи, набуті після дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів», якщо різниця між їх вартістю і законними доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом, але не перевищує межу, встановлену статтею 368⁵ Кримінального кодексу України;

2) активи, набуті після дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів», якщо різниця між їх вартістю і законними доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом, а кримінальне провадження за статтею 368⁵ Кримінального кодексу України, предметом злочину в якому були ці активи, закрито на підставі пунктів 3, 4, 5, 8, 10 частини першої статті 284 КПК України і відповідне рішення набуло статусу остаточного;

3) доходи, отримані від зазначених вище активів.

Метою такого провадження є створення можливості для держави стягнути необґрунтовані активи або доходи, отримані від необґрунтованих активів.

Станом на жовтень 2022 року ВАКС було розглянуто три позови САП щодо стягнення необґрунтованих активів у дохід держави.

З першим позовом про визнання необґрунтованими активів у вигляді грошових коштів, набутих у власність відповідачем на підставі договору оренди нерухомого майна та набутих як комісійні доходи від банку за безготівкове зарахування на поточний рахунок коштів, а також про їх стягнення в дохід держави до ВАКС звернувся прокурор САП. У своєму рішенні від 13

серпня 2021 року колегія суддів ВАКС дійшла висновку, що будучи народним депутатом України, тобто особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не будучи власником об'єкта оренди та не маючи правомочності щодо володіння, користування та розпорядження ним, уклав з суб'єктом господарювання договір без наміру передачі нерухомого майна в оренду, а з метою отримання грошових коштів, набув у власність необґрунтований актив та дохід від нього у виді комісійних доходів. Зазначений комісійний дохід також є необґрунтованим активом оскільки має похідний характер від необґрунтованого активу (сплачений за зарахування такого активу на банківський рахунок). За рішенням суду було стягнуто в дохід Державного бюджету України необґрунтований дохід - грошові кошти, які були предметом розгляду. З другим позовом прокурор САП звернувся до ВАКС та просив визнати необґрунтованим активом та стягнути в дохід держави квартиру, що належить на праві власності народному депутату України 9-го скликання. Прокурор САП стверджував, що народний депутат набув у власність актив (квартиру), вартість якого перевищує його законні доходи, а тому квартира є необґрунтованим активом, який народний депутат набув у статусі особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. У своєму рішенні від 21 жовтня 2021 року колегія суддів дійшла висновку, що відповідач сплатив кошти за придбання активу (квартири), до того, як став особою, уповноваженою на виконання функцій держави, подані докази прокурора не обґрунтовують суть позову, а тому у задоволенні позовних вимог було відмовлено.

Третій позов САП до ВАКС стосувався необґрунтованих активів заступника Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України, а саме грошових коштів, що перевищують його законні доходи. У своєму рішенні від 05 вересня 2022 року колегія суддів дослідивши докази, оцінені за стандартом «переваги більш вагомих доказів» дійшла висновку щодо часткового задоволення позовних вимог та стягнення в дохід держави необґрунтованих активів.

Досліджуючи рішення ВАКС вбачається, що суд зіштовхується з проблемою відсутності практики розгляду даної категорії справ, а тому доводиться напрацьовувати її самостійно, а це займає певний час.

Висновки. Таким чином, можна узагальнено зробити висновок, що такий новітній інструмент боротьби з корупцією, як цивільна конфіскація з моменту свого запровадження, нарешті починає працювати та має свої плоди.

СПОСИК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України від 31.10.2019 № 263-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 2, ст.5) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text> (дата звернення: 09.10.2022)

2. Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 24, ст.212) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (дата звернення: 09.10.2022)

3. Рішення Вищого антикорупційного суду від 13 серпня 2021 року у справі № 991/3401/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99048069> (дата звернення: 09.10.2022)

4. Рішення Вищого антикорупційного суду від 21 жовтня 2021 року у справі № 991/3608/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100759781> (дата звернення: 09.10.2022)

5. Рішення Вищого антикорупційного суду від 05 вересня 2022 року у справі № 991/1786/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106142336> (дата звернення: 09.10.2022)

6. Цивільно процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492) частина друга статті 290 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 09.10.2022)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ПРОКУРОРІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД МІСЦЯ ПРОКУРАТУРИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Шаль Віта Віталіївна,
здобувачка,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

Вступ. Прокуратура – це орган влади, який займає особливе місце у системі здійснення захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, а також інтересів держави. Роль та значення прокуратури є досить важливою, оскільки наше суспільне життя, на сьогодні, як ніколи супроводжується порушенням конституційних прав, вчиненням злочинів, правопорушень, неправомірних дій тощо. Окремо наголосимо й на тому, що Україна як кандидат на вступ до Європейського Союзу бере на себе певні зобов'язання перед європейським співтовариством, а отже має утверджувати європейські принципи побудови прокуратури, впроваджувати європейські стандарти своєї діяльності, удосконалювати функціональну складову правового статусу прокуратури тощо. Не виключенням є й забезпечення європейського підходу до закріплення та регулювання соціальних гарантій прокурорів, оскільки такі гарантії є прямим показником незалежності та самостійності прокурорів, гарантування їх якісної роботи та виконання покладених на них функцій та завдань.

Мета роботи. На прикладі країн ЄС дослідити нормативно-правове регулювання аспектів соціального захисту прокурорів.

Матеріали та методи, що застосовуються при дослідженні даного питання – це загальнологічні методи, якими є аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія.

Результати та обговорення. У цілому, окреслюючи досвід країн ЄС

щодо правового регулювання соціальних гарантій прокурорів можемо зробити висновок про те, що закріплення та регулювання соціальних гарантій прокурорів багато в чому залежить від того місця, яке прокуратура займає в системі органів влади. Чим вищим є самостійний статус прокуратури, тим ширшими, на нашу думку, мають бути соціальні гарантії, які передбачені для прокурорів, оскільки самостійність органу має враховувати й ті соціальні гарантії, які передбачені для людини і громадянина загалом. Підтримуючи наведену вище позицію та окреслюючи правовий статус прокурора в Україні та прокурорів Європейського Союзу, О. В. Хорсуненко говорив, що правовий статус прокурорів країн-членів ЄС значною мірою залежить від місця, яке посідає прокуратура в системі органів державної влади, що впливає на порядок, строк та визначення суб'єкта призначення прокурорів різних рівнів, та водночас зроблено висновок, що кожній країні-члену ЄС встановлюється та гарантується незалежність прокурорів при здійсненні повноважень [1, с. 3-4].

Відзначимо, що організаційно-правова діяльність прокуратури у країнах Європейського Союзу може різнитися за своєю структурою, обсягом повноважень, функціями, характером виконуваних завдань, проте єдиним спільним є активна позиція щодо соціального захисту прокурорів, забезпечення їх самостійності та незалежності. Соціальні гарантії прокурорів у країнах ЄС є одним із ключових аспектів незалежності прокуратури, дотримання відкритості та прозорості у роботі кожного окремого прокурора, дієвості використання ними своїх повноважень та покладених на них завдань. Соціальні гарантії прокурорів у країнах ЄС характеризуються не тільки їх проголошенням, а й нормативним закріпленням та реальним дотриманням уповноваженими на це суб'єктами. Це є суттєвим, оскільки ефективність соціального захисту й виражається саме у реальному використанні прокурорами своїх соціальних прав та соціальних гарантій, які й забезпечуються відповідним механізмом правового регулювання. На сьогодні, окреслюючи систему соціальних гарантій прокурорів та їх правове закріплення, пропонуємо, перш за все, виділити місце прокурорів у системі органів влади, оскільки вважаємо, що від того місця, яке

займає прокуратура в системі органів влади залежить й подальше формування соціальної політики відносно прокурорів, чітке окреслення їх соціальних гарантій та їх правове регулювання.

У таких країнах, як наприклад Естонія, Данія, Фінляндія та Чехія прокурори є самостійними та незалежними посадовими особами, яких не віднесено до жодної з категорій державних службовців чи до категорії суддів. Це означає не тільки їх автономність та самостійність у процесі виконання їх посадових обов'язків, а й розуміння того, що такі працівники мають особливий правовий статус, а отже й особливості їх соціального захисту, який чітко визначається для такої категорії осіб.

У Бельгії та Італії прокуратура займає місце між виконавчою та судовою органами влади, правовий статус прокурора є недостатньо визначеним, а тому й правове регулювання соціальних гарантій прокурорів є різним: як тяжіє до соціальних гарантій суддів, так і до інших державних службовців. Це пов'язано, на нашу думку, з тим, що фактично, прокурор є близькими за своїм правовим статусом до суддів, проте питання їх діяльності, правового та соціального статусу визначається відповідним Міністерством юстиції. Так, наприклад, у статті 107 Конституції Італії закріплено, що прокуратура користується тими гарантіями, що встановлені законом про судоустрій. А статтею 108 закріплено, що закон забезпечує незалежність суддів спеціальних судів, прокуратури при цих судах та осіб, які не перебувають у магістратурі, які залучаються до участі у відправленні правосуддя [2]. Окремо відзначимо, що у Конституції Італії не має окремо відведеного місця для прокуратури, а питання соціального захисту визначено як по відношенню до суддів.

Окремі країни визначають прокурора як спеціального суб'єкта із специфічним статусом. Характеризуючи прокурорів в Німеччині зазначимо, що у Німеччині федеральний генеральний прокурор і федеральні прокурори мають статус державних службовців, урядовців, але при цьому генеральний прокурор виконує ще й політичні функції [3, с. 467]. Вважаємо, що такий специфічний статус прокурора в Німеччині може впливати на обсяг соціальних гарантій,

передбачених для прокурорів та їх нормативно-правове закріплення у законодавстві країни.

Ще інші країни характеризуються досить близьким правовим статусом прокурорів із суддями та іншими державними службовими, а тому й їх соціальні права та соціальні гарантії в цілому є майже рівними, але з певними досить незначними недоліками. До таких країн із числа країн Європейського Союзу віднесено Францію. Так, у Франції на прокурорів поширюється гарантія недоторканності суддів через те, що прокурори входять до складу суддівського корпусу. Така практика є досить цікавою, оскільки законодавець, фактично ставить ці категорії осіб у однакове юридичне положення щодо їх призначення, звільнення, притягнення то відповідальності, можливості користуватися тими чи іншими соціальними та матеріальними правами, реалізовувати надані їм гарантії.

І останньою категорією країн ми пропонуємо назвати країни, в яких правовий статус прокурора і суддів є рівним, а отже рівними є й їх соціальні права та соціальні гарантії, а також єдині напрямки їх правового регулювання. До таких країн варто віднести Грецію, Болгарію та Іспанію. Характерною рисою окремих країн, які входять до складу ЄС є відсутність поділу соціальних гарантій прокурорів із іншими посадовими особами, такими як судді та слідчі. Тобто, мається на увазі те, що соціальні гарантії, гарантії незалежності для прокурорів, суддів, слідчих є однаковими. Зокрема, наведене вище має місце у законодавстві Республіки Болгарії. Окреслюючи законодавство про прокуратуру у Болгарії В. К. Терзієв зазначає, що призначення, кар'єрне зростання та дисципліна суддів, прокурорів та слідчих регулюються Конституцією та законом однаково. Прокурори та слідчі користуються незмінюваністю як і судді і тими самими гарантіями незалежності, як і вони. Кадрові питання трьох професій магістратів вирішував окремий колективний орган - Вища судова рада, яка діяла як колегіальний орган до 2015 року, а потім утворились дві окремі колегії: судова колегія, яка відповідає за призначення, дисципліну та кар'єрне зростання суддів, та прокурорська колегія, яка вирішує

ті ж самі питання щодо прокурорів та слідчих [4, с.7-8]. Отже, у Болгарії соціальні права та соціальні гарантії прокурорів є ідентичними із соціальними правами та гарантіями суддів і слідчих, а тому вважаємо, що такий підхід забезпечує найбільш оптимальний соціальний захист прокурорів, а також створює всі необхідні умови саме для їх реального дотримання.

Висновки. Отже, підсумовуючи зазначимо, що у країнах Європейського Союзу відсутній єдиний підхід до нормативно-правового визначення та регулювання соціальних гарантій прокурорів, а ступінь нормативно-правового закріплення таких гарантій часто залежить саме від місця прокуратури у системі органів влади. Проте, ще раз наголосимо на тому, що спільним для країн ЄС є активна позиція щодо соціального захисту прокурорів, забезпечення їх самостійності та незалежності, важливості нормативно-правового регулювання аспектів їх соціального захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Хорсуненко О. В. Прокуратура України та країн-членів Європейського Союзу: порівняльне дослідження. Дис. на здоб. наук. ступеня доктора філософії. Спец: 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура Галузь знань (081 – Право). Інститут держави і права ім. В. М. Корецького; Національна академія наук України, Київ, 2018. 224 с.

2. Конституція Італійської Республіки від 22.12.1947 року (набула чинності 01.01.1948 року). URL: <https://legalns.com/download/books/cons/italy.pdf>

3. Про статус чиновників Федеральний закон Німеччини про державну службу від 31 березня 1999 року. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України. За заг. Ред. В. П. Тимошка. А. М. Школика. К. Конус – Ю. 2007. 735 с.

4. Терзиев Венелин Кръстев, Георгиев Марин Петров, Банков Стефан Маринов Болгарская модель прокуратуры и главного прокурора. URL: International Scientific Journal “Internauka” <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2020-16>